

**Установа адукацыі
“Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна”**

С. Ф. Бут-Гусаім

**Паэтонімікон літаратуры Берасцейшчыны:
вучэбна-метадычны матэрыял**

Аўтар

С.Ф. Бут-Гусаім,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт

кафедры беларускай філалогіі

установы адукацыі

“Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна”

ПРАДМОВА

*Усё жыве іменем і сведчыць
пра яго. Кахаючы, мы паўтараем
любімае імя. У нянавісці мы ганьбім
і прыніжаем таго, каго ненавідзім,
праз яго імя. І молімся мы, і клянём
праз імёны. І няма межсаў жыцця
імені, няма меры яго магутнасці.*

А. Ф. Лосеў

На сучасным этапе адным з найбольш перспектыўных напрамкаў развіцця мовазнаўства з’яўляецца антрапацэнтрычная лінгвістыка, якая раскрывае ўплыў аўтара выказвання і рэцыпіента на тэкст і яго кампаненты, аналізуе здольнасці моўнай асобы, што выяўляюцца ў час камунікацыі.

Дысцыпліна “Анамастыкон мастацкага тэксту” дае ўяўленне аб анамастыконе мастацкай літаратуры як адметна арганізаванай сістэме. Курс накіраваны на тое, каб пазнаёміць магістрантаў з багаццем і самабытнасцю анамастычнай прасторы сучаснай і класічнай літаратуры, адметнасцю словаўтварэння паэтонамаў, садзейнічаць выхаванню паважлівага стаўлення да анімчнай спадчыны як помніка нацыянальнай культуры і духоўнасці. Неабходнасць і актуальнасць курса тлумачыцца тым, што ён з’яўляецца важным звяном у ланцужку агульнафілалагічнай адукацыі магістрантаў, спрыяе вырашэнню задачы гісторыка-культурнага асваення нацыянальнай спадчыны беларускага народа шляхам вывучэння такога яго значнага моўнага пласта, як уласная лексіка. Курс арыентуе на вытлумачэнне ўласных назваў у іх структурна-семантычным і функцыянальна-камунікатыўным аспектах, на выяўленне адметных спецыфічных заканамернасцей, якія праяўляюцца на розных узроўнях анамастыкону мастацкай літаратуры, на ўсебаковае апісанне анамастычнай прасторы як жывой і рухомай з’явы, дапамагае зразумець яе дынаміку і асноўныя тэндэнцыі развіцця.

Змест вучэбнага матэрыялу, які падаецца ў электронным курсе лекцый “Анамастыкон мастацкага тэксту”, уключае тэарэтычную частку, пытанні для самакантролю, спіс літаратуры, тэст па анамастыцы, слоўнік анамастычнай тэрміналогіі, слоўнік антрапанічнай лексікі твораў берасцейскіх аўтараў.

Мэта электроннага курса лекцый – дапамагчы магістрантам самастойна асэнсаваць і засвоіць асноўныя палажэнні курса; сфарміраваць сістэму ведаў па літаратурнай анамастыцы; садзейнічаць забеспячэнню

метадалагічнай падрыхтоўкі магістрантаў-мовазнаўцаў для паглыбленага і мэтакіраванага вывучэння паэтыкаанамастычных пытанняў мовы.

Тэарэтычныя звесткі па праблемах літаратурнай анамастыкі, пададзеныя ў электронным курсе лекцый, прадугледжаны ў такім аб'ёме, засваенне якога паслужыць трывалай асновай для авалодання практычнымі ўменнямі і навыкамі адбору і асэнсавання анамастычнага матэрыялу.

Матэрыялам даследавання паслужылі 1500 анамастычных адзінак (уласныя асабовыя імёны, якія функцыянуюць у розных формах, імёны па бацьку, мянушкі, прозвішчы, тапонімы, тэонімы, геартонімы, бібліённы і інш.), выбраных з гістарычнай прозы і драматургіі, аўтабіяграфічнай прозы, навукова-папулярнай літаратуры і аўтарскіх казак берасцейскіх пісьменнікаў XX–XXI стагоддзяў: З. Дудзюк, Г. Марчука, А. Наварыча, М. Пашкевіча, А. Бензэрука, В. Жуковіча, А. Дэбіш і інш.

Аб'ектам даследавання стаў матэрыял, які не меў у лінгвістыцы комплекснага апісання – анамастыкон мастацкай прозы і драматургіі сучасных берасцейскіх аўтараў. У працы прадстаўлены міждысцыплінарны падыход да вывучэння ўласных імёнаў, з улікам якога праведзена апісанне нацыянальна-культурнай спецыфікі паэтонімаў. Высветлена роля ўласных імёнаў у стварэнні мастацкага вобраза і ўвасабленні аўтарскай задумы з апорай на лінгвістычную, этнаграфічную, гістарычную, сацыяльную і культурную інфармацыю.

У слоўніку антрапанімічнай лексікі твораў берасцейскіх аўтараў прадстаўлены кампаненты паэтанімікону твораў Георгія Марчука, Уладзіміра Гніламёдава, Раісы Баравіковай, Уладзіміра Дамашэвіча, Валянціны Коўтун, Алеся Наварыча, Мікалая Сянкевіча, Анатоля Крэйдзіча, Клаўдзіі Каліны, Мікалая Пашкевіча і інш. У слоўнік уключаны асабовыя імёны, прозвішчы, мянушкі персанажаў, якія тлумачацца з пункту погляду зместу літаратурнага твора. Для паэтонімаў указваюцца тыя прыметы, якія найбольш выразна выступаюць у творы. Ілюстрацыйны матэрыял прыводзіцца ў такім аб'ёме, у якім ён патрэбны для характарыстыкі сутнасці аб'екта, назва якога прадстаўлена ў слоўнікавым артыкуле. У адных выпадках гэта мінімальныя фрагменты тэксту, а ў іншых – аб'ёмныя ўрыўкі.

Тэма 1. Прадмет літаратурнай анамастыкі

У сучаснай анамастыцы адным з прыярытэтных ракурсаў разгляду і вывучэння анамастычнай лексікі з’яўляецца **літаратурная анамастыка (онамапаэтыка, паэтычная анамастыка)**, засяроджаная на лінгвістычным аспекце вывучэння спецыфікі анамастычных адзінак і заканамернасцяў іх функцыянавання ў мастацкім тэксце. Пры гэтым прадметам паэтычнай анамастыкі з’яўляюцца “не проста ўласныя імёны, а іх спецыфічная трансфармацыя – **паэтонімы** – імёны ў літаратурных творах, у мастацкім маўленні, а не ў мове” [57, с. 81].

Нягледзячы на станаўленне літаратурнай (паэтычнай) анамастыкі як галіны мовазнаўства, яе тэрміналогія дагэтуль не акрэслілася. Розныя вучоныя ў найменне дысцыпліны ўводзяць тыя азначэнні, якія адлюстроўваюць іх разуменне спецыфікі прадмета і метадаў даследавання. Так, К. Б. Зайцава, якая лічыла, што паэтычная анамастыка – гэта дысцыпліна лінгвістычная і прэрагатыва стылістыкі, адстойвала правамернасць азначэння **стылістычная анамастыка** [50, с. 30].

Тыя, хто вывучаў функцыянаванне імёнаў уласных выключна ў межах мастацкай літаратуры, прапаноўвалі выкарыстоўваць азначэнне **літаратурная анамастыка** [2, с. 159]. На думку В. М. Калінкіна, істотным недахопам азначэння літаратурная (анамастыка) з’яўляецца тое, што яно адносіцца не да навукі, а да яе аб’екта [56, с. 7].

У шэрагу прац (А. Ф. Рогалеў, В. Г. Гарбачова, І. М. Петрачкова) пераважае тэрмін **паэтычная анамастыка**, таму што ён, на погляд навукоўцаў, найбольш поўна абазначае галіну слаvesнай мастацкай творчасці, дзе выкарыстоўваюцца імёны ўласныя. Гэтая галіна павінна ахопліваць не толькі літаратурныя (аўтарскія), але і фальклорныя творы. “Паэтычнай анамастыкай называецца раздзел анамастыкі, які вывучае ў розных аспектах любыя імёны ўласныя (паэтонімы) у мастацкіх тэкстах. Варыянтам тэрміна паэтычная анамастыка з’яўляецца тэрмін онамапаэтыка” [31, с. 21].

Сутнасць мастацкай творчасці заключаецца ў вобразным адлюстраванні рэчаіснасці. Яго асноўная функцыя – эстэтычнае ўздзеянне. І літаратура, і фальклор, маючы якасныя адрозненні ў паэтыцы, мастацкія ў сваёй аснове. Нягледзячы на розны характар анамастычнай сістэмы (індывідуальна-аўтарскі і калектыўна-аўтарскі), літаратурныя і фальклорныя імёны ўласныя раўнапраўна функцыянуюць у адзінай па сваёй сутнасці мастацкай анамастычнай прасторы. Вось чаму аб’ектам вывучэння ў паэтычнай анамастыцы, акрамя літаратурных онімаў, павінны быць таксама імёны ўласныя, якія функцыянуюць у фальклорных тэкстах.

Аднак не ўсе даследчыкі лічаць азначэнне паэтычная анамастыка апраўданым. На думку В. М. Калінкіна, тэрмін паэтычная анамастыка збліжаецца з паняццем “паэзія” і, значыць, звужае аб’ект даследавання. Для больш дакладнага адлюстравання кола аналізуемых праблем і метадаў В. М. Калінкін замяняе азначэнне-прыметнік у назве дысцыпліны на назойнік і прапануе назваць дысцыпліну, якая вывучае імёны ўласныя ў мастацкім творы, паэтыкай оніма, падкрэсліваючы тым самым устаноўку на даследаванне паэтыкі імені ўласнага [57, с. 73].

Шэраг аўтараў, у прыватнасці В. Г. Гарбачова, не падзяляюць падобнай трактоўкі тэрміна паэтычная анамастыка, таму што данае азначэнне (паэтычная) аднолькава звязана як з паняццем “паэзія”, так і з паняццем “паэтыка”. В. Г. Гарбачова адзначае: “Не трэба разумець тэрмін паэзія ў вузкім значэнні – толькі як адзін з родаў літаратуры. Азначэнне паэтычны ўжывальнае ў дачыненні да ўсёй мастацкай творчасці, а паэзія ў шырокім значэнні – гэта ўвогуле слоўнае мастацтва. Значыць, у такім кантэксце азначэнне паэтычны сінанімічнае паняццю мастацкі. Але ў першую чаргу ў гэтым азначэнні выдавочная сувязь з паняццямі «паэтыка» і «паэтонім»” [31, с. 22].

Паэтыка – “раздзел тэорыі літаратуры, які вывучае будову мастацкіх твораў і сістэму іх эстэтычных сродкаў”, а таксама “сістэма мастацкіх прынцыпаў і асаблівасцяў якога-небудзь паэта, пісьменніка ці літаратурнай школы” [113, с. 951]. Можна гаварыць і аб **паэтыцы оніма**, г. зн. аб прынцыпах аўтарскага адбору і правілах стварэння імёнаў уласных, аб заканамернасцях іх функцыянавання ў мастацкіх тэкстах. **Паэтыку оніма** можа разглядаць, на думку В. Г. Гарбачовай, як узаемадзеянне паэтонімаў у мастацкім тэксце з рознымі лексічнымі адзінкамі тэксту і паміж сабой, ролю онімаў у стварэнні вобразнасці. Такім чынам, можна канстатаваць, што азначэнне **паэтычная** (анамастыка) у аднолькавай меры абазначае аб’ект даследавання (**імёны ўласныя ў мастацкім творы**) і падыход у яго вывучэнні (**паэтыка оніма**) [31, с. 22].

Аднак тэрмін **літаратурная анамастыка** найбольш ужывальны [60–62; 124; 149; 171]. Менавіта яго выкарыстанне многія навукоўцы лічаць найбольш мэтазгодным, паколькі гэты тэрмін указвае на ўжыванне оніма іменна ў мастацкім творы. Акрамя таго, тэрмін не абмяжоўвае імя ўласнае выкананнем якой-небудзь адной функцыі (як, напрыклад, тэрмін **стылістычная анамастыка**), не з’яўляецца двухсэнсоўным і не патрабуе разгорнутых тэрміналагічных тлумачэнняў (як тэрмін **паэтычная анамастыка**). Тэрмін **паэтыка оніма** не адпавядае пераважна лінгвістычнай накіраванасці дысцыпліны. Гэты тэрмін пераважае ў даследчыкаў, якія разглядаюць літаратурныя онімы галоўным чынам у сферы літаратуразнаўчай праблематыкі. Пацверджанне гэтага – той факт,

што тэрмін *паэтыка* не адзначаецца ў слоўніках *лінгвістычных тэрмінаў*, затое прадстаўлены ў слоўніках і даведніках *літаратуразнаўчай* накіраванасці, у якіх *паэтыка* трактуецца як дысцыпліна літаратуразнаўства.

У наш час вывучэнне ролі ўласных імён у мастацкіх тэкстах ажыццяўляецца не толькі ў рэчышчы філалагічных дысцыплін, але і на фоне шырокіх міждысцыплінарных сувязяў. Падобны падыход да вывучаемага матэрыялу адпавядае сутнасці імён уласных, якая пастулюецца ў тэарэтычных працах па анамастыцы (імя ўласнае – факт спецыяльнай лексікі, якая знаходзіцца ў апазіцыі да апеятываў). Лінгвістычны ў сваёй аснове падыход да імёнаў уласных з непазбежнасцю патрабуе прыцягнення этнаграфічнага, гістарычнага, географічнага, сацыялінгвістычнага, літаратуразнаўчага, міфалагічнага, філасофскага, псіхалагічнага і іншых кампанентаў.

Літаратурная анамастыка даследуе адлюстраванне элементаў рэальнай і выдуманай анамастыкі (іх сукупнасць складае *анамастыкон* мастацкага тэксту) на аснове іх індывідуальнага пераламлення і выкарыстання ў створаным пісьменнікам тэксце, элементам якога з’яўляюцца імёны ўласныя.

Тэарэтычнае апісанне прадметаў і метадаў у літаратурнай анамастыцы распрацоўвалася многімі сур’ёзнымі вучонымі, але неабходна адзначыць, што большасць даследаванняў, высноў і заключэнняў адносяцца да *літаратурнай антрапанімікі*. Існуюць працы па функцыянаванні *тапонімаў* у мастацкім тэксце, астатнія ж разрады імёнаў уласных разглядаюцца дастаткова рэдка. Так, В. А. Ніканаў адзначаў, што “імёны ўласныя літаратурных персанажаў могуць разглядацца толькі ў іх суадносінах з некалькімі сістэмамі: 1) антрапанімічнай сістэмай эпохі, перыяду, адлюстраванага ў творы; 2) антрапанімічнай сістэмай, сучаснай аўтару; 3) стылем твора; 4) з літаратурнай традыцыяй ужывання імён персанажаў, прычым кожная з гэтых сістэм зменлівая” [103, с. 412].

Выдзяленне *літаратурнай анамастыкі* ў самастойную навуковую дысцыпліну прадугледжвае замацаванне за ёй неабходнай сістэмы тэрмінаў, суадносных з яе спецыфікай, а таксама вызначэнне асноўнага тэрміна. Традыцыйна пры аналізе ўласных імён у мастацкай літаратуры і персаніфікацыі мастацкага вобраза ўжывалі тэрмін *імя* або *імя ўласнае*. У дачыненні да мастацкіх тэкстаў тэрмін канкрэтызаваўся: *імя дзейнай асобы*, *імя літаратурнага персанажа*, *імя персанажа*. В. А. Ніканаў дае наступнае азначэнне імю дзейнай асобы: “Імя персанажа – адзін са сродкаў, якія ствараюць мастацкі вобраз, яно можа характарызаваць сацыяльную прыналежнасць персанажа, перадаваць нацыянальны і мясцовы каларыт, а калі дзеянне адбываецца ў мінулым, то ўзнаўляць

гістарычую праўду (ці разбураць яе, калі імя выбрана насуперак праўдзе)” [104, с. 234]. Звяртае на сябе ўвагу, што ў даным азначэнні прызнаецца толькі цесная сувязь імені ўласнага з грамадствам і грамадскімі ўмовамі, але не ўлічваецца яго спецыфіка ў структуры мастацкага тэксту як самастойнай адзінкі. Доўгі час дамінуючым тэрмінам для абазначэння імён уласных у мастацкім тэксце быў тэрмін *літаратурны антрапонім*, які ўказвае на “ўсе без выключэння ўласныя імёны, якія называюць персанажаў” [124, с. 152]. У свой час М. В. Карпенка пад літаратурнымі антрапонімамі разумела толькі ўласныя імёны, створаныя аўтарам. Выключаліся ўласныя імёны рэальных гістарычных асоб, якія выкарыстоўваюцца ў мастацкіх творах у якасці асабовых імёнаў персанажаў [60, с. 24]. Гэтае абмежаванне пазней было знятае. *Літаратурным антрапонімам* сталі называць усе імёны ўласныя пры намінацыі персаніфікаваных мастацкіх вобразаў. Пры аналізе ў мастацкім тэксце тапонімаў, заонімаў адпаведна сталі ўжываць тэрміны *літаратурны тапонім*, *літаратурны заонім*. Аднак неабходны быў універсальны тэрмін, суадносны з усімі разрадамі імён уласных у мастацкім тэксце. Для літаратурнай анамастыкі такім тэрмінам з’яўляецца *паэтонім*. У “Слоўніку анамастычнай тэрміналогіі” даецца наступнае тлумачэнне: “*Паэтычнае імя (паэтонім)* – імя ў мастацкай літаратуры, якое мае ў мове твора акрамя намінатыўнай характарыстычную, стылістычную і ідэалагічную функцыі. Як правіла, адносіцца да катэгорыі прыдуманых імён, але часта пісьменнікам выкарыстоўваюцца рэальна існуючыя імёны ці камбінацыя тых і іншых” [113, с. 108]. Пры відавочнай канкрэтызацыі імён уласных у мастацкіх тэкстах апраўдана выкарыстанне тэрмінаў *паэтычны антрапонім*, *паэтычны тапонім*, *паэтычны заонім*.

Важнай навуковай праблемай з’яўляецца вызначэнне паняццыйнасці, ці сэнсавага зместу, імён уласных увогуле і паэтонімаў у прыватнасці.

Існуюць розныя навуковыя абгрунтаванні наяўнасці ці адсутнасці ў імён уласных сэнсавага зместу, значэння. Гісторыя пытання раскрыта ў манаграфіі А. В. Суперанскай “Агульная тэорыя імені ўласнага” [135]. У прыватнасці, пры вызначэнні сэнсавага зместу ўласных імён выдзелены наступныя падыходы.

1. Імёны ўласныя не валодаюць лексічным значэннем, што прынцыпова адрознівае іх ад лексічна значных апелятываў (Дж. Ст. Міль, В. Расэл, А. Гардзінер, А. А. Рэфармацкі і інш.). Асноўнай функцыяй імён уласных трэба лічыць назывную, намінатыўную. Уласныя імёны толькі называюць дэнатат, але не прыпісваюць яму ніякіх уласцівасцяў, таму што наяўнасць значэння рабіла б онімы менш празрыстымі.

2. Імёны ўласныя валодаюць значэннем, але толькі ў маўленні, у той час як на ўзроўні мовы яны разглядаюцца як семантычна пустыя знакі. (А. Есперсен, А. Петэрсан, Е. Курыловіч, А. А. Уфімцава, Н. Д. Аруцёнава).

3. Імёны ўласныя надзелены значэннем як у мове, так і на ўзроўні маўлення, але гэтае значэнне адрозніваецца ад значэння агульных назоўнікаў (Л. У. Шчэрба, А. А. Суперанская, С. Д. Канцэльсон і інш.) [135, с. 25].

У мастацкіх тэкстах **паэтонімы** захоўваюць тыя ж прыметы, якія ўласцівыя ўсім уласным імёнам на ўзроўні мовы і маўлення. У той жа час ёсць і прынцыповае адрозненне. **Паэтонімы** функцыянуюць ва ўмовах спецыфікі мастацкага тэксту, выконваючы аўтарскую задуму ў рэалізацыі ідэйна-эстэтычных і іншых задач, што дае падставу гаварыць аб актуалізацыі іх стылістычных і іншых магчымасцяў на зместавым узроўні. У мастацкім тэксце **паэтонімы** ў значнай ступені збліжаюцца па сваіх функцыянальных характарыстыках з агульнымі назоўнікамі мастацкага твора. Змест, ці значэнне, паэтонімаў уяўляе складаны комплекс лінгвістычных і экстралінгвістычных характарыстык. Увесь зместавы бок паэтонімаў павінен разумецца праз мастацкае апісанне дэнатата (вобраза) у тэксце. У адрозненне ад апелятыва, звесткі пра імёны ўласныя, у тым ліку і **паэтонімы**, прадугледжваюць веданне спадарожных дадзеных, такіх, напрыклад, як асаблівыя матывы іменавання, гісторыя імені, этымалогія яго асновы і інш. З улікам стылістычнай функцыі **паэтонімы** вельмі блізкія да імёнаў уласных на ўзроўні маўлення. Яны надзелены энцыклапедычнай інфармацыяй, якая ўяўляе сабой пазамоўныя звесткі пра дэнатат імені ўласнага. У той жа час маўленчая інфармацыя ўстанаўлівае сувязь імені з яго носбітам, сацыяльнае поле дэнатата і яго імені і выяўляе адносіны моўцы да іменаванага [140, с. 121]. Значэнне паэтонімаў складаецца з тых звестак, якія выяўляюцца пры выражэнні імі стылістычных функцый, адначасова падпарадкоўваючы маўленчую, энцыклапедычную і моўную інфарматыўнасць імені, што дае падставы гаварыць аб наяўнасці ў паэтонімаў значэння.

Дэнататамі **паэтонімаў** выступаюць выдуманя (ідэальныя), створаныя ўяўленнем аўтара вобразы, за якімі замацоўваюцца па волі пісьменніка індывідуальныя ўласныя імёны. Іх сэнсавы змест можа быць зразумелы з улікам канкрэтнага мастацкага твора, таму паэтонімы трэба лічыць знакамі асаблівага, штучнага ўтварэння, створанымі аўтарам і ўспрынятымі чытачом [2, с. 159].

В. М. Калінкін абгрунтоўвае розніцу паміж **іменем уласным** і **паэтонімам**: “Агульная тэорыя лексікаграфіі, зразумела, павінна быць у поўнай меры выкарыстана, аднак сур’ёзна трансфармавана з улікам як прынцыповага адрознення семантыкі імені ўласнага і агульнага назоўніка, так і не менш прынцыповага адрознення паміж прапрыяльнай

семантыкай у мове і значэннем паэтоніма ў мастацкім творы [57, с. 8]. Пры гэтым В. М. Калінкін выдзяляе асноўныя адрозненні паэтоніма ад імені ўласнага [57, с. 62]:

1. *Паэтонімамі*, як правіла, абазначаюцца не рэальныя, а існуючыя ў творчай свядомасці аўтара і (праз тэкст твора) ва ўспрымальнай свядомасці чытачоў ідэальныя вобразы прыдуманых ці рэальных аб’ектаў, названых іменем уласным.

2. *Паэтонімы* адрозніваюцца прынцыповай дынамічнасцю зместу, няўстойлівасцю адносна прыналежнасці да анамастычнай ці апелятыўнай лексікі.

3. Гегемонія эстэтычнай функцыі і дамінаванне ў семантычнай сферы “паэтычных” канатацый.

Ю. А. Карпенка выдзяляе наступныя прыметы літаратурнай анамастыкі [62, с. 35–39].

1. Літаратурная анамастыка другасная. Агульнамоўная сістэма дае пісьменніку свае законы і нормы ў адпаведнасці з месцам, часам і сацыяльным асяроддзем мастацкага выяўлення, г. зн. літаратурная анамастыка – суб’ектыўнае адлюстраванне пісьменнікам аб’ектыўнай, рэальна існуючай анамастычнай карціны (пэўнага месца, часу, грамадства і г. д.).

2. Літаратурная анамастыка нараджаецца на аснове свабоднага творчага пошуку, выбару, які ажыццяўляецца пісьменнікам у адпаведнасці з жанрам і стылем мастацкага тэксту, – у адрозненне ад натуральнага і працяглага гістарычнага развіцця рэальнай анамастыкі ў пэўным сацыяльным асяроддзі і мове народа. У літаратурнай і рэальнай анамастыкі розная прычынная абумоўленасць з’яўлення.

3. Трэцяя істотная прыкмета – функцыянальная. У звычайнай маўленчай камунікацыі галоўная функцыя імені ўласнага – дыферэнцыяльная. У мастацкім маўленні гэтая функцыя адыходзіць на другі план, саступаючы месца эстэтычнай і выяўленчай функцыям, падпарадкоўваецца ім. Мастацкая анамастыка перш за ўсё не адрознівае, а “гаворыць”.

4. Калі рэальная анамастыка належыць у цэлым да слоўнікавага складу мовы, яго іменніку, тапанімічнага масіву і г. д., то *літаратурная анамастыка* – гэта перш за ўсё факт мастацкага маўлення. Пераход літаратурнага оніма з маўлення ў мову магчымы, але толькі пры ўмове набывання незалежнага ўжывання (*Дон Кіхот, Гарлахвацкі*).

5. Літаратурны твор заўсёды мае загаловак, які з’яўляецца галоўным кампанентам анамастычнай прасторы мастацкага твора.

Да пяці прымет *літаратурнай анамастыкі*, выдзеленых Ю. А. Карпенкам, В. І. Фанякова дадае яшчэ некалькі, якія вынікаюць са спецыфікі тэксту літаратурнага твора і яго сістэмнай арганізацыі [149, с. 9].

1. Кожнае імя ўласнае, як імя кампазіцыйна значнага персанажа, заўсёды суаднесена са зместам цэлага мастацкага тэксту, дзе яно з'яўляецца ключавым, а таксама з тэматычна аднароднымі ці кантраснымі радамі паралельных імён іншых персанажаў. Імя кожнага персанажа, які ўдзельнічае ў развіцці сюжэта, асацыятыўна звязана з іншымі групамі дзейных асоб, а ўся сістэма імён такіх асоб стварае анамастычную парадыгму тэксту, ядро поля анамастычнай прасторы, у той час як іншыя сродкі намінацыі дзейных асоб у тэксце ўвойдуць у перыферыю гэтага поля.

2. У свядомасці чытача, носьбіта мовы, імя персанажа можа выступаць абагульняльным знакам цэлага вялікага мастацкага тэксту (*Атэла, Дон-Жуан*). Дзякуючы тыпізуючай сіле мастацкага вобраза, яго імя можа стаць не толькі такім абагульняльным знакам цэлага тэксту, але і пачаць паралельнае “паслятэкставае” жыццё ў агульным маўленні і мове ў сувязі з працэсам дэанімізацыі – пераходу імені ўласнага ў апелятыў.

Гаворачы аб імені ўласным у мастацкім творы, безумоўна, трэба памятаць аб залежнасці яго выбару і ўжывання ад жанру і тэмы твора. Так, Т. В. Неміроўская прапануе агульны тэрмін, аб'ектам якога выступаюць усе жанры літаратурнай творчасці: 1) *анамастыка паэзіі*, ці паэтычная анамастыка, – лірыка, паэмы, балады; 2) *анамастыка мастацкай прозы* – апавяданне, аповесць, раман; 3) *анамастыка драматургіі*, ці *драматургічная анамастыка*, – камедыі, драмы і трагедыі [102, с. 112].

Даследчыкі неаднаразова адзначалі, што ў мастацкім творы ўсе паэтонімы выконваюць стылістычную функцыю, удзельнічаючы ў стварэнні мастацкага вобраза. Пісьменнік выбірае або стварае імёны ў адпаведнасці з вобразнай сістэмай твора, мастацкай задумай, стылем, жанрам. Паэтонімы павінны быць стылістычна правільнымі і дакладнымі, выражаючы аўтарскую ідэю. Трэба адзначыць, што нявырашаным застаецца пытанне пра сувязь імені ўласнага з тыпам мастацкага тэксту. Функцыі, якія выконваюцца паэтонімам у мастацкім творы, патрабуюць асэнсавання з пункту гледжання іх залежнасці ад жанравай прыналежнасці мастацкага тэксту. Катэгорыя жанру з'яўляецца адной з ключавых пры аналізе любога мастацкага тэксту. На думку Ю. М. Тынянава, “асобнага твора ў літаратуры не існуе, ён уваходзіць у сістэму літаратуры, суадносіцца з ёю па жанры і стылі” [145, с. 227]. Варта адзначыць, што тэрмін “жанр” дагэтуль не атрымаў выразнага вызначэння ў літаратуразнаўчых працах. У тэрміналагічных слоўніках зафіксавана больш за 700 розных тлумачэнняў гэтага тэрміна. Пры ўсёй складанасці і неадназначнасці такой металінгвістычнай сітуацыі тым не менш цяжка цалкам адмовіцца ад гэтага папулярнага тэрміна. У нашым дапаможніку тэрмін “жанр” выкарыстоўваецца ў самым шырокім сэнсе, а менавіта як “тып (від, разнавіднасць, сукупнасць) мастацкіх твораў, якія

характарызуюцца агульнасцю фармальных і зместавых асаблівасцяў” [114, с. 7].

Пытанні для самакантролю

1. Якія тэрміны выкарыстоўваюцца для наймення дысцыпліны, што вывучае функцыянаванне ўласных імёнаў у мастацкім тэксте? Акрэсліце матывацыю кожнага тэрміна. Чаму найбольш мэтазгодным навукоўцы лічаць выкарыстанне тэрміна **літаратурная анамастыка**?
2. Акрэсліце змест тэрміна **паэтонім**. Якія тэрміны выкарыстоўваюцца для наймення ўласнага імені ў мастацкай літаратуры? Ахарактарызуйце іх матывацыю.
3. Параўнайце падыходы навукоўцаў да вызначэння паняццёвага, ці сэнсавага, зместу імён уласных увогуле і паэтонімаў у прыватнасці.
4. Што з’яўляецца дэнататам паэтонімаў?
5. Акрэсліце розніцу паміж іменем уласным і паэтонімам.

Тэма 2. Літаратурная анамастыка і іншыя навуковыя дысцыпліны

Літаратурная (паэтычная) анамастыка ўзнікла на стыку розных гуманітарных навуковых дысцыплін. Пры аналізе паэтонімаў мастацкіх тэкстаў выкарыстоўваюцца метады, якія ўзыходзяць да метадычных прыёмаў лінгвістыкі, літаратуразнаўства, сацыялогіі, гісторыі, псіхалогіі, лінгвакультуралогіі, кагнітыўнай лінгвістыкі і іншых дысцыплін. Такое камбінаванае насленне вызначаецца спецыфікай самой паэтычнай анамастыкі. Складаны і камплексны характар аб’екта анамастычных даследаванняў “выключае ізаляваны разгляд асобных імён і вылучае ў якасці папярэдніх умоў для іх вывучэння ўлік разнастайных фактараў, якія так ці інакш уплываюць на фарміраванне існуючых сістэм, улік лінгвістычных і экстралінгвістычных сувязяў асобных тыпаў імён, сувязяў анімічных тыпаў паміж сабой і з апелятыўнай лексікай” [140, с. 14]. Гэтае патрабаванне цалкам распаўсюджваецца і на паэтонімы з улікам спецыфікі іх функцыянавання ў мастацкай літаратуры.

Найбольш арганічная сувязь паэтычнай анамастыкі з мовазнаўствам і літаратуразнаўствам. Доўгі час даследаванне паэтонімаў ажыццяўлялася на прыкладным узроўні ў літаратуразнаўстве. Выказвалася меркаванне, што вывучэнне анамастыкі мастацкага твора пачынаецца з аналізу аўтарскага светаўспрымання і светапогляду, што ўваходзіць у кампетэнцыю літаратуразнаўцы, і толькі на наступным этапе да даследавання падключаецца лінгвіст [140, с. 220]. Тэарэтычныя прыёмы

гісторыі літаратуры дапамагаюць раскрыццю такіх тэм, як “паэтонімы і літаратурныя плыні”, “паэтонімы і літаратурная эпоха”, “паэтонімы і падтэкст” і інш. Асноўная ўвага ў такіх выпадках накіравана не на раскрыццё сацыяльных ці экспрэсіўна-ацэначных прымет паэтонімаў, а на іх ролю ва “ўзбагачэнні ідэі, канкрэтнай думкі данага твора” [84, с. 7]. Літаратуразнаўчы падыход прадугледжвае аналіз паэтонімаў з улікам уздзеяння на іх экстралінгвістычных фактараў, такіх як уплыў канкрэтных стыляў, жанраў, адлюстраванага часу, падтэксту і сацыяльных заканамернасцяў на выбар і выкарыстанне паэтоніма.

“Аналіз функцый паэтонімаў пры стварэнні мастацкіх вобразаў прадугледжвае перапляценне лінгвістычных і літаратуразнаўчых метадаў. Даследчык нярэдка сутыкаецца з цяжкасцямі лінгвістычнымі, памножанымі на цяжкасці літаратуразнаўчых” [104, с. 18].

Лінгвістычны падыход да аналізу паэтонімаў вылучае на першы план праблему ўзаемадзеяння іх са структурай мастацкага тэксту. Пры гэтым прадугледжваецца разгляд усіх паэтонімаў як спецыфічных лексічных адзінак у мове і маўленні. Любы паэтонім знаходзіцца ў непарыўнай сувязі з іншымі складнікамі мастацкага тэксту. Паэтонімы не могуць уводзіцца ў мастацкі тэкст выпадкова. Яны арганічна зрастаюцца з агульнай архітэктонікай і зместам мастацкага твора. Пры аналізе паэтонімаў неабходна ўлічваць аспекты прагматыкі і лінгвістыкі тэксту. У літаратурнай анамастыцы паступова сталі фарміравацца ўласныя прыёмы аналізу паэтонімаў на аснове сінтэзу ўжо зарэкамендаваўшых сябе метадаў у сумежных гуманітарных навуковых дысцыплінах. Аналіз семантычнай экспрэсіі, сімволікі і фанетычнага аблічча паэтонімаў пры стварэнні мастацкіх вобразаў можна ажыццяўляць з улікам ведання семасіялогіі, лексікалогіі, фанетыкі, словаўтварэння, якія пераплятаюцца з патрабаваннямі стылістыкі. Семантычна-стылістычная функцыя паэтонімаў становіцца дамінуючай пры іх аналізе. В. У. Вінаградаў пісаў: “Пытанне пра падбор імён, прозвішчаў, мянушак у мастацкай літаратуры, пра структурныя іх асаблівасці ў розных жанрах і стылях, пра іх вобразныя характарыстычныя функцыі і да т. п. не можа быць праілюстравана нешматлікімі прыкладамі. Гэта вельмі складаная і вялікая тэма стылістыкі мастацкай літаратуры” [24, с. 38]. Імёны ўласныя сталі аб’ектам вывучэння не толькі стылістыкі мастацкага маўлення, але і навукі пра стылі мастацкай літаратуры, паэтыкі, тэорыі паэтычнага маўлення і інш.

Бясспрэчная сувязь паэтычнай анамастыкі з сацыялогіяй. Паэтонім патэнцыяльна змяшчае дадатковыя сацыяльныя характарыстыкі, якія неабходныя пры раскрыцці таго ці іншага мастацкага вобраза. Расслаенне грамадства паводле сацыяльных прымет адлюстравалася ў пераважным ужыванні ў кожным саслоўі спецыфічных асабовых імён, імён па бацьку,

прозвішчаў. Літаратурная анамастыка нясе дадатковую інфармацыю аб сацыяльным статусе ці сааслоўнай прыналежнасці насбита паэтонама да дваран, купцоў, сялян ці іншых слаёў соцыуму, а таксама ўказвае на іх нацыянальнасць. Так, спецыфіка імянавання персанажаў гістарычнай прозы Зінаіды Дудзюк заключаецца ў нязначным змяненні рэальнага прозвішча гістарычнай асобы. Персанаж рамана “Год 1812” Янка **Насевіч**, прататыпам якога з’яўляецца стваральнік аднаго з першых беларускіх слоўнікаў Іван **Насовіч**. Персанаж названага рамана Іван **Рыгаровіч**, прататып якога – збіральнік старадаўніх актаў Іван **Грыгаровіч**. Часцей за ўсё аўтарка стварала прозвішчы персанажаў паводле агульнанацыянальных мадэляў, захоўваючы аўтарскія асаблівасці імятворчасці. Не дзіўна, што на фоне прозвішчаў гістарычных асоб, уведзеных у тэкст рамана “Год 1812” (рэфарматара **Сперанскага**, графаў **Румянцава**, **Шувалава**, **Нарышкіна**, палкаводцаў **Кутузава**, **Даву**, **Панятоўскага**, **Нея**, **Жэрара**, архіепіскапа **Грыгорыя Каніскага**, пісьменніка **Феафана Пракаповіча**, архіерэя **Панаса Вальхоўскага**, віленскіх акцёраў **Вароўскага**, **Жулкоўскага**) створаныя прозвішчы прыдуманых герояў успрымаліся гэтак жа натуральна, як і сапраўдныя, гістарычныя (**Дабжынскі**, **Паланейчык**, **Спратаноўскі**, **Цяплоў**, **Буйніч**).

Актуальным для сучаснай навукі з’яўляецца аналіз літаратурных антрапонімаў у рэчышчы *лінгвапрагматычнага даследавання маўлення*. В. Звягінцаў пісаў: “Пад прагматыкай трэба разумець гістарычныя, культурныя, нацыянальныя ўмовы і ўсю сукупнасць чалавечых ведаў і вераванняў, у межах якіх адбываецца функцыянаванне мовы і якія робяць уплыў на выкарыстанне мовы і на адносіны да яе” [51, с. 8]. Усведамленне мовы як асяроддзя, якое ўвасабляе ў сабе матэрыяльную і духоўную культуру народа, прыводзіць да неабходнасці апісання нацыянальна-культурнай спецыфікі лексічных адзінак, у тым ліку і ўласных імёнаў. Кожная гістарычная эпоха фарміруе сваю сістэму каштоўнасцяў, адлюстраваную ў іменаслове. Анамастычныя даследаванні Г. М. Мезенка [96], А. Ф. Рогалева [117–119], В. В. Шура [158–169], В. І. Сянкевіча [139], Г. М. Басавай [12; 13], Ю. А. Гурскай [33], Л. І. Зубковай [52], Я. Станкевіча [128] даказваюць неабходнасць паглыбленага аналізу уласных імёнаў на шырокім культурна-гістарычным фоне.

“Пры вывучэнні мастацкага маўлення ў сферу прагматыкі ўключаецца разгляд адносін пісьменніка да рэчаіснасці, а таксама адносін чытача да тэксту і да мастацкага твора ў цэлым” [139, с. 4]. У стварэнні “анамастычнага свету” мастацкага палатна надзвычай адчувальны “чалавечы фактар”. Так, на выбар імён персанажаў уплываюць мастацкі густ пісьменніка, яго жыццёвы вопыт, светапогляд, перакананні, пазіцыя ў грамадскім жыцці і інш. Ды і чытачом літаратурныя антрапонімы

ўспрымаюцца праз прызму ўласнага “я”. У працах па літаратурнай анамастыцы не раз адзначалася суб’ектыўнасць асацыяцый, якія могуць нараджацца пры асэнсаванні чытачом імён літаратурных герояў. Анамастыкон мастацкага твора, на нашу думку, нельга вывучаць без звароту да прагматычнага кантэксту.

Актуальнасць лінгвакультуралагічнага аспекту даследавання антрапанімікону мастацкага твора абумоўлена ўзрастаннем цікавасці да вывучэння ўласных імён у аспекце сувязі мовы і культуры. Онімы надзвычай адчувальныя да любых змен, якія адбываюцца ў грамадстве, таму што ўтрымліваюць лінгвістычную, этнаграфічную, гістарычную, сацыяльную і культурную інфармацыю. Кожны храналагічны адрэзак развіцця соцыуму фарміруе сваю сістэму каштоўнасцяў і свой анамастычны спектр, сугучны традыцыям, звычаям, сацыяльнай структуры грамадства пэўнага часу.

Напрыклад, антрапонімы ярка адлюстроўваюць традыцыю надання імені, звязаную з перавагамі ў выбары імён, з пашыраным ужываннем пэўных іх форм у тую ці іншую эпоху і тымі маральнымі і этычнымі ўстаноўкамі, якія сфарміраваліся ў грамадстве. “Імёны людзей як найбольш устойлівы факт культуры і найважнейшая яе аснова з’яўляюцца носбітамі комплексу ўяўленняў і эмоцый” [148, с. 461], а значыць, змест антрапонімаў, акрамя значэння іх апелятыўных асноў, уключае тыя вобразныя, асацыятыўныя ўяўленні, якія ўзніклі пры наданні імені.

“У імені ўтрымліваюцца вобразы” [148, с. 447]. Для аналізу вобразнага кампанента як асновы антрапоніма неабходна ўдакладніць паняцце вобраза. “Вобраз – гэта асаблівы від адлюстравання, ён уяўляе сабой ідэальнае ўзнаўленне ў свядомасці прадметаў і рэчаў матэрыяльнага свету” [32, с. 7], заўсёды з’яўляецца суб’ектыўным і ўключае ў сябе ацэнкі асобы, на падставе якіх можа ўзнікнуць імя. Акрамя вобразных уяўленняў, у стварэнні іменаванняў удзельнічаюць і асацыятыўныя ацэнкі, якія ўзнікаюць у людзей у сувязі з рэаліямі, што існавалі ў пэўны перыяд. “За кожным анамастычным фактам стаіць рэчаіснасць, якая праз розныя экстралінгвістычныя фактары стварае спецыфічнае кола разнастайных асацыяцый” [68, с. 81]. Напрыклад, некаляндарныя імёны адлюстроўваюць багатую гаму розных якасцяў людзей: асаблівасці іх ладу жыцця, характару, паводзінаў, маўлення, фізічныя вартасці і недахопы, час і чарговасць з’яўлення таго ці іншага дзіцяці ў сям’і і мн. інш. Матывуючыя асновы некаляндарных антрапонімаў падрабязна апісаны і класіфікаваны вучонымі (працы У. А. Ніканава [104; 105], М. В. Гарбанеўскага [30], Л. А. Круглікавай [71]). Асновай для такіх імёнаў станавіліся як проста адпаведныя агульныя назоўнікі, так і параўнанні з жывёламі, раслінамі, а таксама прадметамі, шырока ўжывальнымі ў побыце. Блізкасць гэтага

пласта лексікіда практычнага штодзённага жыцця людзей спрыяла таму, што і “пасля ўвядзення хрысціянства, калі мірскія імёны сталі адыходзіць і ператварацца ў мянушкі, гэты пласт антрапанімікону працягваў заставацца крыніцай мянушак і пазней даў пачатак самай шматлікай групе прозвішчаў” [141, с. 96]. Адзначым, што ўяўленні чалавека, якія ляжаць у аснове іменаванняў, узнікаюць толькі пры існаванні пэўнай “шкалы каштоўнасцяў і пэўнага бачання свету” [143, с. 280]. Погляды людзей, якія ствараюць імёны, на чалавека і навакольны свет становяцца асновай для фарміравання своеасаблівай *карціны свету*. В. І. Карасік, звяртаючыся да праблемаў лінгвакультуралогіі, пісаў, што “*карціна свету* ўяўляе сабой складаную сістэму вобразаў, якія адлюстроўваюць рэчаіснасць у свядомасці чалавека” [58, с. 88]. Гэтае палажэнне з поспехам выкарыстана і ў дачыненні да антрапонімаў, якія валодаюць багатым вобразным зместам. К. С. Якаўлева разглядае *карціну свету* як “уяўленне свету, якое стаіць за кожнай канкрэтнай мовай і выражаецца ў асноўным лексічным саставам мовы” [179, с. 280]. А. А. Бураў вызначае *моўную карціну свету* як “шматслойны дынамічны стан свядомасці як асобнага носбіта мовы, так і моўнай супольнасці, што адлюстроўваецца ў маўленчай практыцы” [21, с. 33]. Побач з *моўнай карцінай свету* вылучаецца *аксіялагічная карціна свету*. У цэлым шэрагу этналінгвістычных даследаванняў разглядаюцца розныя віды ацэначных адносін: да старэйшых і малодшых, да мужчын і жанчын, да неба і зямлі, да прасторы і часу [58, с. 168]. Называючы людзей і аб’екты навакольнага свету, уласныя імёны дазваляюць змадэляваць партрэт нацыі, указаць спецыфіку жыцця чалавека ў грамадстве, у пэўным прасторава-часавым кантэксце.

Уяўленні, якія ўзнікаюць пры наданні імені, уключаюць не толькі індывідуальныя, суб’ектыўныя меркаванні, але і грамадскія каштоўнасці арыенціры і погляды. “Імя як асноўная характарыстыка чалавека, як яго ідэнтыфікуючая прымета” [146, с. 164] функцыянуе ў грамадстве і таму адлюстроўвае асаблівасці яго будовы ў пэўны перыяд часу. Сацыяльная абумоўленасць антрапонімаў, іх характарыстыка і градацыя, якія залежаць ад грамадскіх адносін, існаванне дыферэнцыяльнага падыходу да іменаванняў прызнаюцца вучонымі як аб’ектыўныя факты гісторыі [134, с. 81]. У імёнах пераламляюцца асаблівасці адносін паміж рознымі сацыяльнымі групамі, якія замацоўваюцца ў спецыфічных формах антрапонімаў.

Вывучэнне асабовых найменняў, якія належаць да розных саслоўяў, дазваляе ўстанавіць адрозненні ва ўжыванні імён у залежнасці ад сацыяльнай прыналежнасці людзей. Наданне імені ў мінулым прадстаўляла сабой устанаўленне адпаведнасці паміж людзьмі з пэўнага саслоўя і патэнцыяльна магчымымі для гэтага саслоўя імёнамі.

Многія ўласныя імёны ўжываюцца на пэўнай тэрыторыі. Выяўленне антрапонімаў, якія ўзыходзяць да дыялектных слоў, дазваляе рэалізаваць цэласнасць даследавання моўнай карціны свету. Як указвае Т. В. Сімашка, для вывучэння моўнай карціны свету “неабходна ўлічваць не толькі дадзеныя літаратурнай мовы, але і дыялектную лексіку, у тым ліку і анамастычную. Толькі ў гэтым выпадку можна пазбегнуць страты цэласнасці моўнай карціны свету, якая склалася ў мове і якая аб’ектыўна ўключае разнародныя па сферы выкарыстання адзінкі” [125, с. 15]. Устанаўленне складу і семантыкі імён, якія ўжываліся ў асобных рэгіёнах, з’яўляецца неабходным для разумення гісторыка-культурнай адметнасці айчыннага іменаслову. “Па онімах можна вызначыць сляды знаходжання розных народаў і плямёнаў, якія жылі на пэўных тэрыторыях раней” [115, с. 82].

Сінтэз метадаў і прыёмаў сумежных гуманітарных навук дазваляе літаратурнай анамастыцы індывідуалізавацца. З прыкладной дысцыпліны, якая доўгі час растваралася ў вялізным масіве літаратуразнаўства і стылістыкі, мовазнаўства і тэксталогіі, гісторыі і сацыялогіі, літаратурная (паэтычная) анамастыка ў наш час ператварылася ў самастойнае навуковае даследаванне са сваім аб’ектам, метадамі, мэтамі і задачамі.

Пытанні для самакантролю

1. Ахарактарызуйце сувязь паэтычнай анамастыкі з літаратуразнаўствам.
2. Дайце характарыстыку лінгвістычнага падыходу да аналізу паэтонімаў.
3. Ахарактарызуйце сувязь літаратурнай анамастыкі з сацыялогіяй.
4. У чым заключаецца лінгвапрагматычны падыход да аналізу паэтонімаў, найперш – літаратурных антрапонімаў?
5. Ахарактарызуйце лінгвакультуралагічны аспект аналізу антрапанімікону мастацкага твора.

Тэма 3. Анамастыкон як семантычная катэгорыя

Тэрмін *анамастыкон* ужываецца даўно і носіць інтэрнацыянальны характар [47]. Аднак ён не адносіцца да агульнапрынятых, распаўсюджаных і абавязковых тэрмінаў сучаснай лінгвістыкі. У сувязі з гэтым уяўляецца неабходным разгледзець розныя падыходы да яго вызначэння.

У калектыўнай манаграфіі “Тэорыя і методыка анамастычных даследаванняў” анамастыкон вызначаецца як даведнік асабовых імёнаў, мянушак, прозвішчаў, тапанімічны спіс і слоўнік [140, с. 200].

Згодна з Л. П. Яфанавай, пад тэрмінам “**анамастыкон**” варта разумець “лексікаграфічны звод прапрыяльных імёнаў розных разрадаў як у шырокім сэнсе (краіны, рэгіёна, вобласці), так і ў больш вузкім – онімы асобнай вёскі, сельсавета, царкоўнага прыходу” [48, с. 441]. Важнае дапаўненне да вывучаемага паняцця дае даследчык Т. Б. Кузняцова: “анамастыкон не з’яўляецца хаатычным скапленнем імёнаў уласных, а ўяўляе сабой гарманічна арганізаваную полеваю сістэму, падпарадкаваную пэўным законам пабудовы анамастычнай прасторы, якая прадугледжвае наяўнасць ядра і перыферыі. Этналінгвістычная інфармацыя, якая захоўваецца ў онімах розных відаў (антрапонімах, тапонімах), дазваляе стварыць цэласнае ўяўленне аб непаўторнай матэрыяльнай і духоўнай культуры стваральнікаў і носьбітаў анамастыкону” [74, с. 10].

У “Слоўніку рускай анамастычнай тэрміналогіі” Н. У. Падольскай паказаная дэфініцыя выкарыстоўваецца ў двух значэннях: 1) слоўнік ці спіс любых уласных імёнаў, складзеных звычайна асобна для розных катэгорый онімаў, у прыватнасці антрапанімікон, тапанімікон, з лінгвістычнымі і экстралінгвістычнымі тлумачэннямі; 2) рэпертуар уласных імёнаў дадзенага этнасу, дадзенага соцыуму, для дадзенага перыяду [113, с. 98].

З гэтым азначэннем цалкам згодны Д. Б. Лугавой, які лічыць, што “анамастыкон, дастаткова пэўная істотная прыкмета пэўнага этнасу, з’яўляецца ўвасабленнем нацыянальнага ў мове, складнікам нацыянальнай культуры” [82, с. 4]. Акрамя таго, інфармацыя аб псіхаментальнай структуры народа, стваральніка і носьбіта анамастыкону, імпліцытна прадстаўленая ў онімах, можа быць вылучана з самога анамастычнага матэрыялу праз выяўленне пераваг у іменаванні, класіфікацыю адабраных сэнсаў і іх спалучэнняў [82, с. 8].

Тэндэнцыяй апошняга часу стаў разгляд імя ўласнага як згорнутага нацыянальна-культурнага тэксту, што дазваляе кваліфікаваць анамастыкон як “...аксіялагічную шкалу, міфалагізацыю, гераізацыю, ідэалізацыю, канцэптэуальныя ўстаноўкі суб’екта, у канчатковым выніку, духоўны стыль эпохі” [47, с. 56]. Пры ўсім гэтым становіцца зразумелым тое, што функцыянальна-эстэтычная каштоўнасць імёнаў уласных праяўляецца ў арганізацыі прасторы мастацкага тэксту. Так, В. У. Вінаградаў, распрацоўваючы тэорыю паэтычнага маўлення, адзначаў, што “пытанне аб падборы імёнаў, прозвішчаў, мянушак у мастацкай літаратуры, аб структурных іх адметнасцях у розных жанрах і стылях, аб іх вобразных і характарыстычных функцыях... вельмі вялікая і складаная тэма стылістыкі мастацкай літаратуры” [24, с. 38].

Адбор і ўключэнне прапрыяльнай лексікі ў тэкставую прастору – працэс мэтанакіраваны, які служыць выражэнню аўтарскіх інтэнцый. Па назіранні Ю. М. Тынянава, “кожнае імя, названае ў творы, ёсць ужо

абазначэнне, якое іграе ўсімі фарбамі, на якое яно здольнае” [144, с. 27]. “Па сваім прызначэнні онімы з’яўляюцца неад’емным кампанентам семантычнаа-стылістычнай сістэмы словаўжывання аўтара. Яны арганічна і матывавана ўліваюцца ў сістэму моўных сродкаў мастацкага тэксту, удзельнічаюць у стварэнні агульнай вобразнасці твора, уваходзяць у склад слоўніка аўтара як важны паказчык яго стылю. Менавіта яны арганізуюць асаблівую семантычную прастору тэксту” [5, с. 101], з’яўляюцца яго неабходнымі атрыбутамі, выконваючы тэкстаўтваральную функцыю.

Пад анамастыконам мовы (тэрмін В. М. Тапарова) разумеецца комплекс імёнаў уласных усіх класаў, якія ўжываюцца ў мове дадзенага народа/аўтара ў дадзены перыяд для наймення рэальных, гіпатэтычных і фантастычных аб’ектаў [143, с. 104]. Пры гэтым апісанне і аналіз уласных імёнаў немагчымыя без пэўнай класіфікацыі, якую варта разглядаць як “своеасаблівую платформу аўтара, што спецыяльна ўводзіцца для больш выразнага размежавання з’яў” [135, с. 148]. Пытанне пра змест анамастычнай прасторы і гісторыю фарміравання класіфікацый анамастычных адзінак падрабязна асветлена ў манаграфіі А. В. Суперанскай “Агульная тэорыя імя ўласнага” [135].

Першая класіфікацыя рэалій, “рэчаў, здольных мець імёны” [135, с. 141], належыць Арыстоцелю, які вылучаў катэгорыі, або прэдыкаменты: *Substantia, Quantitas, Qualitas, Relatio, Actio, Passio, Quando, Situs, Habitus*.

Дж. С. Міль адзначаў непаслядоўнасць арыстоцелеўскай класіфікацыі, бо “...адны рэчы (разумовыя і псіхічныя ўспрымання і праявы) у іх прапушчаны, а іншыя дапускаюць магчымасць уключэння ў розныя рубрыкі” [135, с. 141]. Дж. С. Міль вылучаў рэчы існуючыя і неіснуючыя. Рэчы, якія могуць мець імёны, ён дзяліў на: 1) пачуцці, куды ўключаюцца думкі, эмоцыі, пачуццёвыя ўспрымання, волевыяўленні; 2) субстанцыі, якія выклікаюць гэтыя пачуцці; 3) атрыбуты, якія дзеляцца на якасці, колькасці і адносіны, заснаваныя на пачуццёвым успрыманні.

Нямецкі германіст А. Бах дзеліць уласныя імёны ў адпаведнасці з абазначанымі аб’ектамі на наступныя катэгорыі: 1) імёны жывых істот; 2) імёны мясцовасцяў, гарадоў, касмічных і астранамічных аб’ектаў, сродкаў перамяшчэння, твораў выяўленчага мастацтва; 3) імёны ўстаноў, таварыстваў; 4) імёны музычных матываў і твораў; 5) імёны літаратурных твораў; 6) імёны танцаў, гульніяў, дзеянняў [135, с. 100].

На аснове крытэрыяў А. Баха А. В. Суперанскай прапануецца **прадметна-намінатывая класіфікацыя**, у якой утрымліваецца абазначэнне класаў названых аб’ектаў і адпаведныя ім анамастычныя разрады: людзі – **антрапонімы**, геаграфічныя аб’екты – **тапонімы**, расліны – **фітонімы** і г. д. [135, с. 144–145]. Аналізуючы анамастычную прастору ў цэлым, А. В. Суперанская вылучае: 1) рэальна існуючыя імёны; 2) імёны

аб'ектаў, народжаныя фантазіяй людзей, або імёны выдуманых прадметаў; 3) імёны аб'ектаў, існаванне якіх мяркуецца, але яшчэ не даказана; 4) імёны аб'ектаў, народжаныя творчасцю мастака. Кожная з гэтых груп падзяляецца на некалькі разрадаў. Так, да рэальна існуючых аб'ектаў адносяцца: **антрапонімы** (абазначэнні людзей у сувязі з іх рознымі характарыстыкамі); **заонімы** (назвы жывёл); **фітонімы** (народныя назвы раслін); **анэмонімы** (уласныя імёны вятроў, сезонаў, стыхійных бедстваў); **касмонімы**, **астронімы**. А. В. Суперанская дае наступныя тлумачэнні адносна дадзеных разрадаў: “**Касмонімы** з’яўляюцца агульнымі найменнямі, якія ўключаюць назвы галактык, зорных скапленняў, сузор’яў, а тэрмін **астронімы** можа быць замацаваны за назвамі канкрэтных зорных цел: зорак, планет, камет” [135, с. 176]. Н. У. Падольская вылучае **хранонімы** (агульнапрынятыя абазначэнні часу, уласныя імёны асобных святаў, мерапрыемстваў [113, с. 162]), **эргонімы** (уласныя імёны комплексных аб'ектаў – назвы устаноў, прадпрыемстваў, таварыстваў, у тым ліку транспартных сродкаў [113, с. 202]); **дакументонімы** (агульныя абазначэнні дакументаў і іх відаў [113, с. 64]) і інш.

Да аб'ектаў, створаных фантазіяй людзей, ці імёнаў выдуманых прадметаў, А. В. Суперанская адносіць **міфонімы** – найменні людзей, жывёл, раслін, народаў, геаграфічных і касмаграфічных аб'ектаў, розных прадметаў, якія у рэальнасці ніколі не існавалі [135, с. 145].

У працах па літаратурнай анамастыцы для больш дэталёвага аналізу функцыянавання анамастычных адзінак у структуры мастацкага тэксту прапануецца полевы метада.

Тэрмін “**поле**” атрымаў у лінгвістыцы шырокую канатацыю: **лексічнае поле** (В. У. Багданаў, А. А. Рэфармацкі), **семантычнае поле** (Л. М. Васільеў), **функцыянальна-семантычнае поле** (А. У. Бандарка, А. А. Уфімцава) і інш. Для А. А. Рэфармацкага “**лексічнае поле** – гэта не галіна разнастайных паняццяў, а сектар лексікі, аб’яднаны адносінамі паралелізму (сінонімы), кантрасту (антонімы) і спадарожнымі адносінамі (метанімічныя і сінекдахічныя сувязі слоў), а галоўнае – рознага роду проціпастаўленнямі. Толькі ў межах лексічнага поля слова можа атрымаць значнасць” [116, с. 11].

На думку А. В. Суперанскай, “поле – экстралінгвістычная галіна, з якой суадносіцца тэрмін, але ўнутры поля звычайна назіраецца пэўная лінгвістычная ўпарадкаванасць элементаў. Па прычыне экстралінгвістычнай абумоўленасці ў адным полі могуць аб’ядноўвацца словы рознай лінгвістычнай арганізацыі” [136, с. 123].

Паняцце поля было распаўсюджана ў XX стагоддзі і на сферу анамастыкі. У канцэпцыі В. І. Супруна анамастычнае поле ўяўляецца “рэальна

вылучаемай моўнай структурай”, якая мае такія прыкметы, як “наяўнасць ядзерна-перыферычных адносін, семантычная агульнасць, што прадугледжвае падобную семантычную структуру слова..., частотнасць, стылістычная афарбаванасць, словаўтваральная актыўнасць” [137, с. 50].

У цэнтры анамастычнага поля аказваецца нязначнае па аб’ёме ўваходзячых у яго канстытуентаў ядро. Ядзерныя канстытуенты найбольш спецыялізаваныя для выканання функцый поля, яны сістэматычна выкарыстоўваюцца, выконваюць функцыю поля найбольш адназначна, акрамя таго – найбольш частотныя ў параўнанні з іншымі канстытуентамі, абавязковымі для поля. Калі гэта становішча суаднесці з заўвагай пра тое, што ўласныя імёны пераважна з’яўляюцца антрапонімамі, а іншыя імёны як бы прыпадабняюцца або прыраўноўваюцца да іх [16, с. 161], то ядзерную зону варта аддаць антрапонімам. Да таго ж асноўны анамастычны прынцып мастацкай літаратуры – перавага антрапанімічнай лексікі ў анамастыконе мастацкага тэксту [149]. Перыферыя ўключае ў свой склад іншыя, менш значныя па аб’ёму разрады онімаў, якія характарызуюцца структурна-семантычнай разнастайнасцю і валодаюць рысамі апелятыўна-анімічнага памежжа.

Анамастыкон мастацкага тэксту ўяўляе сабой суму анамастычных палёў, якія напоўнены прапрыяльнымі адзінкамі і складаюцца з розных груп онімаў, што ўтвараюць вербалізаваны ў тэксце канкрэтнага аўтара слоўнік і рэпрэзентуюць рэаліі аб’ектыўнай/выдуманай рэчаіснасці.

Кваліфікуючы анамастыкон як своеасаблівую семантычную катэгорыю, мы тым самым суадносім яго з фрагментам *індывідуальна-аўтарскай карціны свету і моўнай асобай аўтара*. Апошняе назіранне важнае з пункту гледжання прыроды і спецыфікі семантычнага зместу імёнаў уласных, якія складаюць анамастыкон, таму што падкрэслівае цесную сувязь з пазнавальнай дзейнасцю чалавека, якая развівае ўменне арыентавацца ў свеце, г. зн. атаясамліваць і адрозніваць, класіфікаваць і індывідуалізаваць аб’екты навакольнай рэчаіснасці.

Анамастыкон можна разглядаць як фрагмент моўнай карціны свету, інакш – сістэму інфармацыі пра тыя ці іншыя аб’екты/рэаліі, якая бесперапынна канструюецца, ствараецца гэтак жа выбарачна на аснове рэальнай, выдуманай і гіпатэтычнай рэчаіснасці, як выбарачнае найменне прадметаў навакольнага свету: “члянненне рэальнага і нерэальнага свету ў анамастычным плане таксама абумоўліваецца ў першую чаргу значэннем прадметаў для чалавека і патрэбай у спецыяльных індывідуалізуючых абазначэннях для іх” [135, с. 138]. Рэальна існуючы анамастыкон ахоплівае вельмі шырокае і разнастайнае кола прадметаў, што цягне за сабой структураванне онімаў – складнікаў яго, а таксама іх класіфікацыю.

Анамастыкон мастацкага тэксту – гэта семантычнае ўтварэнне, цесна звязанае з сістэмай пэўных каштоўнасцяў у моўнай (шырэй – канцэптuallyнай) *карціне свету асобы аўтара*, з яго матывацыйнымі ўстаноўкамі. У анамастыконе мастацкіх тэкстаў знаходзіць адлюстраванне індывідуальнасць аўтарскай сістэмы онімаўжывання за кошт кантэкстуальных маўленчых, асацыятыўных і фонавых прырашчэнняў. Цэласны аналіз анамастыкону канкрэтнага тэкставага матэрыялу дае магчымасць зрабіць высновы пра тое, якім бачыць аўтар сучасную рэчаіснасць; якія суб’екты/аб’екты з’яўляюцца неад’емнымі яе атрыбутамі, што павінны быць адлюстраваны ў створаным ім тэксце. Выбар пэўных імёнаў уласных аўтарам абумоўлены як уласцівым яму механізмам катэгарызацыі, так і мастацкай задумай, таму ўжыванне ў тэксце кожнага асобнага оніма як элемента анамастыкону адпаведнага твора з’яўляецца заканамерным.

Пытанні для самакантролю

1. Акрэсліце падыходы лінгвістаў да азначэння тэрміна **анамастыкон**.

2. Ахарактарызуйце класіфікацыі ўласных імёнаў, дадзеныя Арыстоцелем, Дж.С. Мілам, А. Бахам.

3. Ахарактарызуйце прадметна-намінатыўную класіфікацыю ўласных імёнаў А.В. Суперанскай.

4. Ахарактарызуйце полевы метады класіфікацыі анамастычнага матэрыялу. Дайце азначэнне анамастычнага поля. Ахарактарызуйце яго ядзерныя канстытуенты і перыферыю.

5. Дайце азначэнне анамастыкону мастацкага тэксту. Чаму анамастычную прастору мастацкага твора можна разглядаць як фрагмент моўнай карціны свету?

Тэма 4. Класіфікацыя імён уласных у анамастычнай прасторы мастацкага твора

Сістэматызацыя і класіфікацыя онімаў, ужытых у мастацкіх тэкстах, можа ажыццяўляцца па наступных крытэрыях: 1) з улікам іх дэнаматыўнага зместу; 2) з улікам арганізуючай ролі паэтонімаў у мастацкай парадыгме тэксту і іх значнасці ў развіцці сюжэту, ідэі твора; 3) з улікам суаднесенасці паэтонімаў з рэальнай анамастыкай; 4) з улікам структуры паэтонімаў; 5) з улікам кантэкставай семантыкі паэтонімаў, іх значымасці ў канкрэтных тэкстах.

Падзел паэтонімаў па іх сувязі з дэнататамі прадугледжвае іх тэматычную сістэматызацыю.

Напрыклад, у анамастычнай прасторы аўтарскіх казак сучасных беларускіх пісьменнікаў Раісы Баравіковай, Зінаіды Дудзюк, Георгія Марчука, Пятра Васючэнкі, Анатоля Бутэвіча, Паўла Ляхновіча прадстаўлены антрапонімы (*Мікалай Крыштоф Радзівіл Чорны, Караль Станіслаў Радзівіл Пане Каханку, Галоўны дэгустантар, Міжпланетны Пажарнік* і да т. п.), тапонімы (*Зорны гарадок, Мінск, Белавежская пушча, Нёман, Аланка, Атлантычны акіян, Зялёнае поле, Антонава дарога, Чорная гара, Слімакова гара*), заонімы (*Сівая Поўсьць, Бутуз, Брыся, Квыш-Квыш*), агіёнімы (*Святы Іосіф, Дзева Марыя*), геартонімы (*Дзень Лёгкага крыла, Свята духмянага пялёстка*), бібліёнімы (*“Малыш і Карлсан”, “Царэўна-лебедзь”, “Чырвоная Шапачка”*), астронімы (*Млечны шлях, сузор’е Шаляў, сузор’е Дзевы, Новая Калідонія, Планета Цікаўных Хлопчакаў, Мамурыя*), міфонімы (*Лясун, Вадзянік, Багнік, Талака, Спешка-Спарышка, Цёця, Начніца, Хлеўнік, Дамавік, Лознік*) і інш.

Самай шматлікай тэматычнай групай імён уласных з’яўляюцца антрапонімы. Астатнія групы імён уласных прадстаўлены ў большай ці меншай колькасці ў залежнасці ад жанравай спецыфікі твора.

З улікам арганізуючай ролі ў мастацкай парадыгме і з улікам значнасці паэтонімаў у развіцці сюжэта выдзяляюцца *ядзерныя* і *перыферычныя* паэтонімы. На думку В. І. Супруна, ядро імёнаў уласных прадстаўлена антрапонімамі, перыферыя – усімі астатнімі групамі онімаў [137, с. 183]. Асноўнымі крытэрыямі для размежавання ядзерных і перыферычных онімаў з’яўляюцца наступныя: частотнасць, удзел у пабудове сюжэта, словаўтваральныя магчымасці [31, с. 63]. Мяжа паміж анамастычным ядром і перыферыяй з’яўляецца ўмоўнай і размытай, таму што ў мастацкім дыскурсе любы паэтонім патэнцыяльна значны незалежна ад прыналежнасці яго да той ці іншай тэматычнай групы.

Традыцыйна падставамі для аднясення таго ці іншага імені ўласнага да рэальнага ці выдуманнага з’яўляюцца ці яго фіксацыя ў нарматыўнай крыніцы (слоўніку, даведніку, энцыклапедыі), ці яго адпаведнасць рэчаіснасці. Напрыклад, рэальныя паэтонімы ў кантэксце аўтарскіх казак Георгія Марчука, Ніны Мацяш, Зінаіды Дудзюк, Раісы Баравіковай прадстаўлены рознымі тэматычнымі групамі імён уласных: антрапонімамі (князь *Давыд*, унук *Яраслава Мудрага*, казак *Нябаба*, паплечнік *Багдана Хмяльніцкага*, польскі кароль *Уладзіслаў IV*, каралевы *Марыя Ганзага* і *Бона Сфорца*), тапонімамі (*Вільня, Берасце, Вялікае Княства Літоўскае, Каралеўства Польскае, Вара, Ясельда, Нёман, Сож, Прыпяць, Дзіна*), агіёнімамі (*Дзева Марыя*), геартонімамі (*Піліпаўка, Спас, Стрэчанне*,

Каляды, Новы год), касмонімамі (*Галактыка, Космас, Зямля, Сонца*), бібліёнімамі (“*Залаты ключык*”, “*Русалачка*”, “*Маша і мядзведзь*”, “*Каліф-бусел*”) і інш. Выдуманымі можна лічыць выключна *аўтарскія (аказіянальныя)* імёны ўласныя, якія не маюць рэальнай гістарычнай, культурнай ці іншай падасновы. Іх выбар абумоўлены аўтарскай фантазіяй. Да выдуманых імён уласных адносяцца некаторыя антрапонімы (*Мамурык, Магу Тое, На Што Здатны, Дзве Залачоныя Дужкі, Дзулісцік, Дрэмлiк*), заонімы (*Хуткія Ногі Востры Ражок, Чучумчадла, Крывыя Лапы, Мупсякабуржвалк*), тапонімы (*Тушканія, Злокадабрыя, Чорны Горад, Краіна Жоўтых Адуванчыкаў і Сонечны Горад*), касмонімы (*Новая Калідонія, планета Цікаўных Хлопчыкаў, Шэрай Непрыветлівасці, Зялёная планета, планета Чарапах, планета Сафіраў*) і інш.

З улікам структуры (будовы) выдзяляюцца *простыя, складаныя, састаўныя паэтонімы*. Выбар аўтарамі гэтых паэтонімаў дэтэрмінаваны жанравымі асаблівасцямі твора, функцыянальнай спецыфікай онімаў і індывідуальным аўтарскім стылем.

Напрыклад, *простыя паэтонімы* ў кантэксце аповесці Анатоля Бензерука “*Мячы Грунвальда, альбо Дванаццаць абаронцаў караля*” прадстаўлены аднакампанентнай мадэллю імён уласных: *Купалле, Менск, Берасце, Гародня, Вільня, Коўна, Дабяслаў, Келбаса, Збігнеў, Земавіт, Яраслаў*) і да т. п.

Складаныя паэтонімы ўтвораны шляхам спалучэння двух кампанентаў, адзін з якіх з’яўляецца прыдаткам: *Барташ-капелан, Янка-кракавяк, Кірша-даўгавус*. Састаўныя імёны ўласныя прадстаўлены двума і больш самастойнымі кампанентамі: *Ордэн Святой Дзевы Марыі Тэўтонскай, Вербная нядзеля, Рэйтэр Хэрум, Рыцар Чорны Язык*.

Імёны персанажаў мастацкіх твораў могуць несці ярка выражаную сэнсавую нагрузку або мець схаваны асацыятыўны фон. Аўтары прац па літаратурна-мастацкай анамастыцы А. Ф. Рогалеў [118, с. 61–72] і І. М. Петрачкова [108, с. 8–11] вылучаюць наступныя тыпы паэтонімаў з пункту гледжання ступені іх семантычнай актыўнасці.

Мінімальная ступень семантычнай актыўнасці ў так званых *нейтральных імён*, значэнне асновы якіх, іх этымалогія не нясуць інфармацыі пра асаблівасці характару персанажа, не выражаюць ацэнкі літаратурнага героя. Яны выконваюць выключна *намінатыўна-ідэнтыфікуючую* функцыю. Варта адзначыць, што нейтральнасць такіх імён адносная. Нейтральнае імя можа стаць характарыстычным для таго ці іншага чытача. Э. Магазанік адзначае: “Часам аўтар не імкнуўся надаць таму ці іншаму ўласнаму імені ні рэчыўнага, ні эмацыянальнага «сэнсу», чытач жа «значэнне» ў імені бачыць. Але калі для такога чытацкага

ўспрымання ёсць нейкія – няхай і слабыя – падставы, пры ўмове, што чытацкае «асэнсаванне» імені не пярэчыць сутнасці створанага вобраза, то з такім чытацкім «самавольствам» можна згадзіцца» [84, с. 51]. Напрыклад, адна з гераінь аўтабіяграфічнага рамана Г. Марчука “Кветкі правінцыі” носіць, на першы погляд, нейтральнае імя **Насця** (**Настася**), якое паходзіць ад грэчаскіх слоў “адроджаная, уваскрослая” [121, с. 55]. На нашу думку, этымалагічнае значэнне імені з’яўляецца своеасаблівай гранню ў характарыстыцы гераіні твора. Баба **Насця** выгадала, выхавала, дапамагла стаць на ногі сіраце-ўнуку. Юнак упэўнены, што бабуля застанеца жыць у душах блізкіх людзей нават пасля смерці. Унутраная форма імені актуалізуецца ў прамове ўнука на пахаванні бабулі: “*І калі ёсць бессмяротнасць душы на зямлі, калі гэта праўда, то папрашу Бога, каб ён аддаў душу маёй бабы майму сыну*” [92, с. 213].

Максімальнай ступенню семантычнай актыўнасці характарызуюцца **прамагаваркія антрапонімы**. Гэтыя імёны маюць празрыстую семантыку, яны характарызуюць прама, непасрэдна, з’яўляючыся свайго роду ярлыкамі, этыкеткамі, якія прадвызначаюць характар успрымання і ацэнкі героя. В. Фанякова адзначае: “Такія імёны падобныя да масак героя ці злачынцы ў сярэдневяковым тэатры, па якіх глядач адразу ведаў: хто перад ім” [149, с. 44]. Так, прамагаваркім антрапонімам з’яўляецца прозвішча героя рамана Г. Марчука “Вочы і сон” Авяр’яна Паўлавіча **Ліхадзея**. Онім гэты паходзіць ад агульнага назоўніка са значэннем ‘*той, хто чыніць ліха, зло, бяду, гора; вораг*’ [142, с. 320]. Такое відавочна адмоўнае ацэннае значэнне ўтваральнай базы антрапоніма адпавядае вобразу чалавека жорсткага, эгаістычнага, помслівага. **Ліхадзей** для дасягнення ўласных карыслівых мэт без роздуму і шкадавання ахвяруе лёсамі і жыццямі людзей: доктаркі Аляксандры Батура і яе сыноў, сваіх падначаленых і нават жонкі і сына. Нездарма на старонках твора **Ліхадзей** паўстае ў вобразе Люцыфера. Да ліку прамагаваркіх онімаў адносяцца імёны – ўказальнікі роду заняткаў і сацыяльнага статусу персанажаў у казках Георгія Марчука: **Настаўнік**, **Студэнт**, **Прафесар**, **Дама**. Звесткі як аб знешнасці, так і аб унутраным абліччы героя нясе гаваркое імя **Аднавокі Пірат**: “*Адно вока Пірата закрыта павязкай, другое гарыць злым чырвоным агнём*” [91, с. 100].

Ускоснагаваркія імёны пазбаўлены зададзенасці і прасталінейнасці прамагаваркіх онімаў. Антрапонімы гэтага тыпу маюць “зацемненую” ўнутраную форму, для высвятлення якой патрэбны кантэкст. Нярэдка кантэкстам выступае тэкст усяго твора, які спрыяе раскрыццю характарыстыкі, закладзенай у паэтоніме. Да ліку ўскоснагаваркіх онімаў належыць, на нашу думку, прозвішча галоўнага персанажа рамана Г. Марчука “Сава **Дым** і яго палюбоўніцы”. Носьбіт прозвішча

вызначаецца непастаянствам (як дым), хутка мяняючы перакананні, погляды, кірунак дзейнасці, прыстасоўваючыся да зменлівых абставін. Акрамя таго, прозвішча *Дым* асацыятыўна звязваецца з паняццем “сатанінскі (пякельны) агонь” (дыму без агню не бывае). Сава калечыць душы і жыцці жанчын, якія мелі няшчасце закахацца ў яго. Нездарма юродзівая, якой Бог даў здольнасць бачыць існасць чалавека, так характарызуе Саву: “*На ім агонь! Я бачу на ім агонь! Ізыдзі, сатана! Ізыдзі, на ім агонь!*” [89, с. 366]. Кантэкст рамана падказвае сэнсавую напоўненасць наймення, у якім адлюстроўваецца дэманічная сутнасць героя. У аснове ўскоснагаваркога прозвішча *Чыж*, якое мае персанаж рамана Валянціны Коўтун “Крыж міласэрнасці”, ляжыць назва маленькай птушкі. Вобраз рэвалюцыянера-прамоўцы, які “*пастаяннага месца жыхарства не мае*” [69, с. 300], пераязджае з аднаго горада ў другі, спрытна ўцякаючы ад паліцыі, асацыятыўна звязваецца з вобразам няўлоўнай вяртлявай птушкі. Хуткі, імклівы *Чыж*, або *Чыжык*, як празываюць яго сябры, і падчас выступленняў, дыскусій: “*Прамоўца ён быў смелы, запальчывы і адразу ж браў «пад рабро». Вычэкваў момант, калі ў разгарачаны папярэднікамі натоўп было дастаткова кінуць, як запалку, толькі адну агністую рэпліку, і ўсё адразу ўзрывалася. А Чыжык імгненна знікаў*” [69, с. 300]. Імклівы, гарачлівы *Чыж* і ў каханні. То ён шчыра кахае варшаўскую паненку Марыю, “*амаль штодня ўзлятаючы да яе на трэці паверх*” [69, с. 300] (аўтарка абыгрывае семантыку вербальна не выражанага этымона прозвішча), то разгараецца пачуццём да Алаізы Пашкевіч, то захапляецца братавай жонкай.

Парадыйныя імёны прысвойваюцца персанажам з мэтай камічнай ці сатырычнай іх абмалёўкі. “Экспрэсіўна-стылістычная прырода такіх імён заключаецца ў камічным гукавым абліччы, наўмысна кплівым ці зняважлівым скажэнні сапраўднага імені” [119, с. 68]. Так, адзін з герояў п’есы Г. Марчука “Цвярозы дзень Сцяпана Крываручкі” носіць імя **Зот** Пятровіч. Аднак у характарыстыцы гэтага героя, якая гучыць з вуснаў персанажаў, аматараў чаркі, імя міліцыянера **Зота** Пятровіча змяняецца на **Дзот** Пятровіч. Паранамазійны каламбур (наўмыснае сэнсавое збліжэнне імені і агульнага назоўніка **дзот**) ператварае імя героя ў мянушку – трапную характарыстыку непрымірымага барацьбіта з п’янствам: “*А, каго я бачу? Старшыня мясцовага клуба цвярэзнікаў Дзот Пятровіч... Вахценны, а дзе ж твой кулямёт? У-ух, інквізітары!*” [90, с. 220]. Да ліку парадыйных паэтонімаў адносіцца найменне героя п’есы Георгія Марчука “Вясёлыя, бедныя, багатыя” **Роберта** Тушканчыкава. Адмоўная экспрэсія імені ствараецца за кошт відазмянення яго гукавога аблічча. **Роберт** у п’есе трансфармуецца ў **Робата**. “*Не чалавек я, Іван. Імя маё не Роберт, а Робат. Значыць, місія ў мяне на зямлі. У мяне ні ў сэрцы, ні ў душы няма*

любаві. *Мо з таго і пакутую, прыгнаты адтуль, з раю*” [90, с. 147]. Герой п’есы – памагаты д’ябла. **Роберт-Робат** імкнецца ператварыць сумленных палешукоў у “агурковых каралёў Палесся”. Простых, даверлівых людзей ён нібы садзіць у цяпліцу, замкнёную прастору, каб лягчэй ажыццяўляць свае намеры – вырошчваць новых робатаў, рабоў лёгкай нажывы.

Ужыванне **імён-рэмінісцэнцый** заснавана на “перанясенні пэўных рыс асобы, названай іменем-арыгіналам, на іншы персанаж, у адносінах да якога наўмысна выкарыстоўваецца імя вобраза-«першакрыніцы» [108, с. 11]. Адзін з герояў рамана Г. Марчука “Без ангелаў” названы **Самсонам Гарошкам**. **Самсон** – імя мужака біблейскага героя, які валодаў надзвычайнай сілай. **Гарошак** (Пакацігарошак) – найменне смелага асілка, персанажа славянскіх казак. Сутнасць марчукоўскага героя супрацьлеглая семантыцы такіх сімвалічных імені і прозвішча. Аўтар падкрэслівае, што **Самсон Гарошка** палахлівы, мітуслівы. Ён пастаянна ўзгадняе свае ўчынкі з ацэнкамі і меркаваннямі начальства, імкнецца абаперціся на больш моцных па характары людзей. Тым не менш менавіта такі чалавек здолеў не толькі ўтрымацца на пасадзе старшыні сельсавета, але і атрымаць павышэнне па службе. Аўтар найменнем свайго героя падказвае чытачу: вось “багатыры”, “героі” нашага часу. Яны не маюць цвёрдых перакананняў, падпарадкоўваюцца ўладзе, прыстасоўваюцца да абставін. Толькі такія людзі маглі вытрымаць жыццёвыя выпрабаванні і ўзвысіцца ў таталітарнай дзяржаве. Адзін з персанажаў навелы Г. Марчука “Трагікі і комікі”, рэжысёр тэатра, завецца іменем-рэмінісцэнцыяй **Маратам Варашылавым**. У найменні героя невыпадкова спалучаюцца імя дзеяча Вялікай французскай рэвалюцыі і прозвішча аднаго з найбольш актыўных арганізатараў масавых рэпрэсій 1930–1950 гг. у Савецкім Саюзе. Чытаючы пра ўчынкі **Марата Варашылава**, аналізуючы яго адносіны да людзей, мы міжволі прыгадваем яго славытых цёзак. “*Эксперыментатар і наватар*” [92, с. 332], гэты рэжысёр, як сапраўдны рэвалюцыянер, разбурае асновы традыцыйнага тэатра, смела ўводзячы (дзе трэба і дзе не трэба) эротыку на тэатральныя падмосткі. Хітры і вопытны “*матадор закулісных інтрыг*” [92, с. 333], **Варашылаў**, як і яго вядомы савецкі цёзка, ювелірна распраўляецца са сваім праціўнікам: даводзіць таленавітага акцёра да смерці.

Паэтонімы-вобразы ілюструюць магчымасць развіцця ў імёнах рэальных гістарычных асоб і персанажаў літаратурных твораў пераносных (метафарычных) значэнняў. У аснове анамастычнай метафары (антанамазіі) – імкненне аўтараў да супастаўлення з мэтай больш яркай і лаканічнай характарыстыкі героя. Найбольш трапна творца можа выразіць думку, параўнаўшы чалавека з вядомай гістарычнай асобай або літаратурным персанажам, якія сталі ўвасабленнем пэўных чалавечых

якасцей і імёны якіх могуць сказаць чытачу больш, чым шматслоўныя гістарычныя і літаратурныя экскурсы. І. А. Ганчароў у сувязі з гэтым пісаў: “Каму якая справа была б, напрыклад, да звар’яцелых Ліра і Дон-Кіхота, калі б гэта былі партрэты дзівакоў, а не тыпы, г. зн. люстэркі, якія адлюстроўваюць у сабе бясконцыя падабенствы – у старым, новым і будучым чалавечым грамадстве” [29, с. 108]. У аснове характарыстыкі героя рамана Валянціны Коўтун “Крыж міласэрнасці” Рамана Малецкага (ён забіў стрычнага брата, каб завалодаць грашыма рэвалюцыянераў) імя біблейскага героя: “Ён – *Каін*, які на следстве ўжо прызнаў сябе вінаватым у забойстве Тамашэўскага менавіта з-за грошай” [69, с. 341]. А незвычайную прыгажосць сялянкі Хрысці, гераіні рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк”, можна паказаць праз характарыстыку-метафару, аснову якой складае імя багіні прыгажосці і каханья: “Хрысця – німфа, якую паслаў мне Бог, ранішняя кветка, *Афрадыта*” [100, с. 69].

Ствараючы найменні персанажаў, пісьменнікі могуць “затушоўваць” характарыстыку літаратурных герояў за кошт выкарыстання дыялектных і іншамоўных лексем. Такія антрапонімы адносяцца да ліку *схаванагаваркіх*. Схаванагаваркім онімам з’яўляецца прозвішча галоўнай гераіні навелы Г. Марчука “Яўдоха *Шабуня*”. Онім гэты пераклікаецца з дыялектнай лексмай шабуніць ‘хутка ісці’ [138, с. 102]. Антрапонім адпавядае паводзінам гераіні. “Яўдоха інакш і не хадзіла, як падбегам, такая жвавая, рухавая бабка” [88, с. 216]. Прозвішча героя казкі “Ясельда” пана *Валкевіча* суадносіцца з польскай лексмай *walka*, якая мае значэнне ‘змаганне, барацьба’ [26, с. 709]. Унутраная форма прозвішча раскрываецца ў мікракантэксце: “Каб толькі выслужыцца перад каралём, пайшоў *Валкевіч* на вайну: усё згодны вытрываць, абы мястэчка [Моталь] яму належала” [91, с. 277].

Класіфікацыя, якая ўлічвае сэнсавую нагрузку імён уласных, іх мастацкую функцыю, з’яўляецца асабліва значнай для разумення ролі паэтонімаў у мастацкім тэксце.

Пытанні для самакантролю

1. З улікам якіх крытэрыяў можа ажыццяўляцца класіфікацыя онімаў, ужытых у мастацкіх творах?
2. Ахарактарызуе падзел онімаў па іх сувязі з дэнататамі.
3. Акрэсліце адметнасць класіфікацыі паэтонімаў з улікам арганізуючай ролі ў мастацкай парадыгме і з улікам значнасці ў развіцці сюжэта.

4. Прывядзіце прыклады простых, складаных і састаўных паэтонімаў – кампанентаў анамастыкону твораў сучасных беларускіх аўтараў.
5. Акрэсліце класіфікацыю паэтонімаў паводле ступені іх семантычнай актыўнасці.
6. Са “Слоўніка антрапанімічнай лексікі твораў берасцейскіх аўтараў”, размешчанага ў канцы дапаможніка, выдзеліце прыклады нейтральных, прамагаваркіх, ускоснагаваркіх, парадыйных паэтонімаў, імён-рэмінісцэнцый, паэтонімаў-вобразаў, схаванагаваркіх онімаў. Акрэсліце матывацыю імёнаў, прозвішчаў, мянушак кожнага з названых тыпаў.

1.5. Набыткі беларускай літаратурнай анамастыкі

Сучасную беларускую навуку пра ўласныя імёны нельга ўявіць без паэтычнай (літаратурнай) анамастыкі, якая стала арганічнай часткай і спецыяльным раздзелам анамастыкі ў цэлым. У выступленні на Міжнароднай канферэнцыі “Беларуская анамастыка: гісторыя і сучаснасць” 20 красавіка 2010 года прафесар В. В. Шур адзначыў: “У наш час без перабольшвання можна гаварыць пра асобны, новы навуковы напрамак у беларускім мовазнаўстве ў даследаванні анамастыкону, аспекты якога пачалі аналізавацца не толькі ў артыкулах, але і ў манаграфіях, падручніках” [159, с. 24].

Сучасныя беларускія вучоныя плённа працуюць у рэчышчы літаратурнай анамастыкі.

А. Ф. Рогалеў у грунтоўным дапаможніку “Ономастика художественных произведений” [119] прадставіў агляд агульных пытанняў паэтычнай анамастыкі, акрэсліў накірункі анамастычных даследаванняў, аб’ект вывучэння паэтычнай анамастыкі, паказаў ролю загалова ў раскрыцці тэмы і ідэі твора, на прыкладзе твораў рускай класікі прадставіў класіфікацыю тыпаў загаловаў, вызначыў віды літаратурных антрапонімаў паводле ступені семантычнай актыўнасці: **нейтральныя, гаваркія (празрыстыя) імёны і імёны з падтэкстам (імёны-алюзіі)**. Кожны з прыведзеных тыпаў быў праілюстраваны прыкладамі з фальклору, рускай класічнай і сучаснай літаратуры. На самастойную працу ў галіне вывучэння паэтычнай анамастыкі скіраваны прапанаваныя ў дапаможніку практыкаванні, арыентаваныя на разгляд паэтонімаў як неад’емнай часткі створаных пісьменнікам мастацкіх вобразаў і ідэйнага зместу твораў.

Анамастычная прастора твораў фальклору і рускай класікі, разгледжаная ў дапаможніку А. Ф. Рогалева “Имя и образ: художественная

функция імён собственных в литературных произведениях и сказках” [118], паказала асноўныя этапы развіцця рускай паэтычнай анамастыкі (літаратурнай антрапаніміі і літаратурнай тапаніміі). Дапаможнік арыентаваны на міжпрадметныя сувязі. Мастацкія функцыі паэтонімаў і іх тыпы былі даследаваны ў суаднесенасці з ідэйна-тэматычным зместам твораў, светапоглядам пісьменнікаў, а таксама з заканамернасцямі пісьменніцкай творчасці ў рэчышчы таго ці іншага літаратурнага напрамку (класіцызму, сентыменталізму, рамантызму).

Дасягненні беларускай літаратурнай анамастыкі звязаны з іменем прафесара Мазырскага дзяржаўнага ўніверсітэта доктара філалагічных навук Васіля Васільевіча Шура.

Шэраг дапаможнікаў Васіля Шура [160–162; 169] адрасаваны настаўнікам, вучням, магістрантам. У кнігах прадстаўлены найбагацейшыя фактычныя матэрыялы пра гісторыю і сучаснасць беларускага іменаслову: асабовых імёнаў, прозвішчаў, мянушак, псеўданімаў, тапонімаў. Асобны раздзел у названых дапаможніках прысвечаны функцыянаванню імёнаў і прозвішчаў у фальклоры і мастацкіх творах Якуба Коласа, Сяргея Панізніка, Уладзіміра Верамейчыка, Івана Мележа, Івана Навуменкі і інш. Для замацавання тэарэтычнага матэрыялу па анамастыцы прапануюцца пытанні для самаправеркі.

Манаграфія “Анамастычная лексіка ў беларускай мастацкай літаратуры” [158] прысвечана апісанню функцый асабовых уласных імёнаў, прозвішчаў, мянушак, тапонімаў, псеўданімаў у творах Якуба Коласа, Міхася Лынькова, Кандрата Крапівы, Змітрака Бядулі, Івана Мележа, Віктара Казько, Георгія Юрчанкі, Уладзіміра Караткевіча і іншых аўтараў. Даследчыкам выяўлены канатацыйны патэнцыял онімаў-загалоўкаў, зроблена апісанне спосабаў увядзення паэтонімаў у мастацкі тэкст, разгледжана спецыфіка ўтварэння некаторых беларускіх псеўданімаў.

У манаграфіі “Онім у мастацкім тэксце” [178] было прадстаўлена комплекснае апісанне мастацка-эстэтычнай ролі лінгвістычных функцый паэтонімаў у творах Якуба Коласа, Фёдара Янкоўскага, Генрыха Далідовіча, Алеся Пісьмянкова і іншых пісьменнікаў. У даследаванні былі выяўлены і сістэмна апісаны семантыка-стылістычныя асаблівасці онімаў у мастацкіх творах розных жанраў, устаноўлены тыповыя асаблівасці і заканамернасці функцыянавання онімаў у аспекце камунікатыўна-прагматычнай арганізацыі мастацкага тэксту; вызначана роля ўзуальных і аказіянальных сродкаў у стварэнні канатацыйных значэнняў паэтонімаў, выяўлены заканамернасці і асаблівасці ў выбары пісьменнікамі кантэкстуальных сродкаў у фарміраванні анамастычнай прасторы твора, а таксама семантыкі і стылістычнай канатацыі онімаў, апісаны з’явы

апелятывацці, анімізацыі і этымалагізацыі ў анамастычных адзінках мастацкага тэксту, выяўлены спосабы ўвядзення анамастычных адзінак у мастацкі тэкст.

У аснову манаграфіі “Уласнае імя ў мастацкім тэксце” [167] пакладзена апісанне анамастыкону асобных твораў Якуба Коласа, Андрэя Мрыя, Уладзіміра Верамейчыка, Фёдара Янкоўскага. На матэрыяле анамастычнай прасторы твораў беларускіх пісьменнікаў былі прааналізаваны онімы як алюзійныя кампаненты мастацкага тэксту, разгледжана сацыяльная дыферэнцыяцыя прозвішчаў літаратурных герояў, акрэслены асаблівасці канатаніміі ў мастацкіх творах, прааналізавана кантамінацыя як сродак стварэння паэтонімаў, двойныя прозвішчы-характарыстыкі персанажаў, гаваркія онімы і онімы з падтэкстам як складнікі анамастыкону мастацкага тэксту. У манаграфію ўвайшлі рэцэнзіі на працы беларускіх анаматолагаў А. А. Іванова “Мікротопонімія Мозырскага Полесья”, Г. М. Мезенка “Віцебшчына ў назвах вуліц”, Л. Лыча “Назвы зямлі беларускай”.

У манаграфіі “Слова ў мастацкім кантэксце: онімы, метафары” [166] былі разгледжаны асаблівасці анамастыкону твораў Івана Навуменкі, Уладзіміра Верамейчыка, Фёдара Янкоўскага і інш. Паэтонімы былі прааналізаваны як нацыянальна-культуралагічны кампанент мастацкіх твораў. Даследаванне анамастыкону твораў беларускіх класікаў паказала, што “літаратурныя онімы, апрача сваёй асноўнай ідэнтыфікуючай (назыўной) функцыі, нярэдка валодаюць канатацыйным значэннем, выяўленне якога звычайна дасягаецца падрабязным аналізам шырокага кантэксту, фактамі творчай біяграфіі мастака слова, веданнем жыццёвага лёсу прататыпаў яго літаратурных персанажаў, часам і глыбокім разуменнем літаратурнага працэсу ў перыяд стварэння мастацкага твора” [180, с. 18]. Манаграфія ўключае цікавы матэрыял пра ролю музеяў Мазыршчыны ў фарміраванні патрыятызму.

У манаграфіі “Уласнае імя ў соцыуме і мастацкім тэксце” [168] былі комплексна прааналізаваны функцыі і роля онімаў у грамадстве і ў мастацкіх творах. Аўтарам быў праведзены грунтоўны агляд даследаванняў беларускай літаратурнай анамастыкі; разгледжаны мянушкі персанажаў і загалоўкі ў творах беларускай мастацкай літаратуры; прааналізавана адлюстраванне малой радзімы ў анамастыконе мастацкіх твораў пісьменнікаў; акрэслены прыём наблізацыі онімаў у соцыуме і ў мастацкай творчасці. Важнай часткай манаграфіі з’яўляецца аналіз выкарыстання краязнаўчага матэрыялу ў школе і ВНУ. Грунтоўна і натхнёна апісаў Васіль Шур – навуковец, пісьменнік, патрыёт – уласныя імёны роднай Мазыршчыны.

У зборніку “Малая і вялікая радзіма ў анамастыконе пісьменнікаў” В. В. Шура і В. Слівец [163] разглядаецца іменаслоў твораў Івана Навуменкі, Івана Шамякіна, Фёдара Янкоўскага, Якуба Коласа, Івана Мележа. Увага даследчыкаў акцэнтуюцца на рэгіянальных онімах, праз якія “асацыятыўна перадаюцца мясцовыя канатацыі, лакальны каларыт, на які нярэдка накладваюцца гістарычныя, культуралагічныя асацыяцыі” [163, с. 5]. У даследаванні акрэсліваецца мэта анамастычнай мастацкай рэгіяналістыкі, якая заключаецца ў “апісанні, па-мастацку прадуманым адборы, творчым тлумачэнні і супастаўленні паэтонімаў як тэкстаўтваральных кампанентаў, мастацкіх сродкаў у выяўленні майстэрства пісьменнікаў пры інтэрпрэтацыі фактаў і рэалій малой радзімы мастакоў слова” [163, с. 10]. Аўтары даследавання пераканаўча даказваюць, што праз рэгіянальныя асаблівасці анамастыкону мастацкіх тэкстаў, праз ужыванне назваў малой радзімы пісьменнікаў, праз этнаграфічныя замалёўкі, уключаныя ў творы, перадаюцца асаблівасці матэрыяльнай і духоўнай культуры землякоў. У літаратурных тапонімах, выкладзе фактаў біяграфіі пісьменнікаў “выразна актуалізуюцца апасродкавана-асацыятыўныя асаблівасці малой радзімы, навеяныя ўспамінамі мастакоў пра вядомых у наваколлі асоб, гістарычнымі падзеямі, уражаннімі дзяцінства. Такія рэальныя онімы малой радзімы пісьменнікаў выступаюць як індывідуальныя моўныя элементы, што пранізваюць усю структуру мастацкага твора і вызначаюць узаемасувязь і ўзаемадзеянне ўсіх кампанентаў тэксту” [163, с. 156].

Паэтонімы як вобразна-выяўленчы сродак у структуры мастацкіх твораў беларускай класікі былі разгледжаны В. А. Ляшчынскай [83], А. К. Усціновіч [147], Г. І. Басавай [12; 13], Г. М. Саланковай [122], В. В. Струкавым [131], Н. П. Лобань [79; 80], І. М. Зуевай [53; 54], З. У. Шведавай [155; 156]. Аналіз паэтонімаў мастацкіх тэкстаў сучасных беларускіх пісьменнікаў правялі М. М. Макарэвіч [85], Г. П. Валынец [22], І. М. Цярэнцьева [154]. Антрапанімікон беларускай народнай казкі прааналізаваны Л. І. Хрышчановіч [151].

У 2003 годзе была абаронена дысертацыя І. М. Петрачкавай “Значнасць імя ўласнага ў мастацкім тэксце (на матэрыяле сучаснай рускай прозы)” [108]. У працы прадстаўлена комплекснае апісанне анамастыкону твораў сучаснай рускай прозы, што з’яўляецца неад’емным элементам ідэйна-тэматычнага зместу мастацкага тэксту. Аўтаркай дысертацыі быў сістэматызаваны анамастычны матэрыял з улікам функцыянальнай значнасці, унутранай формы, ступені семантычнай актыўнасці, прыёмаў стварэння паэтонімаў; устаноўлена словаўтваральная структура паэтонімаў і роля кораня і афіксаў у фарміраванні семантыкі і стылістычнай канатацыі імёнаў уласных. Былі выяўлены прыёмы стварэння паэтонімаў, якія

валодаюць рознай ступенню семантычнай актыўнасці, высветлены асноўныя заканамернасці ў выбары анамастычных сродкаў сучаснымі аўтарамі, якія працуюць у такіх сюжэтна-стылявых накірунках, як сацыяльны раман, фантастыка, гістарычная проза, дэтэктыўная літаратура і палітычны раман. Выяўлены асноўныя кампаненты паэтыкаанамастычнай функцыі ў творах, якія адрозніваюцца жанравай спецыфікай. Аўтаркай дысертацыі была распрацавана схема сістэмнага падыходу да вывучэння імёнаў уласных у мастацкім тэксце. Зварот да анамастычнага матэрыялу сучаснай прозы дазволіў выявіць аўтарскія прычыны ўтварэння і ўжывання розных тыпаў паэтонімаў, высветліць заканамернасці выканання паэтонімамі намінатыўна-дыферэнцыйнай і мастацка-выяўленчай функцый і акрэсліць адметнасць прамагаваркіх, ускоснагаваркіх паэтонімаў, схаванагаваркіх імёнаў і імёнаў-алюзій. І. М. Петрачкова даследавала жанраўтваральную ролю паэтонімаў у гістарычнай прозе [107; 110] і драматургіі [109; 111; 112] сучасных пісьменнікаў.

У 2014 годзе Г. В. Юдзянкова абараніла кандыдацкую дысертацыю “Антрапанімікон мовы твораў беларускай літаратуры XIX стагоддзя: структура, семантыка, паходжанне” [172]. Даследчыцай разгледжана паэтанімія твораў беларускіх пісьменнікаў XIX стагоддзя, якая рэпрэзентуе шырокія і разнастайныя магчымасці для вывучэння саставу, ступені ўжывальнасці і спецыфікі функцыянавання рэальнай беларускай антрапанімічнай сістэмы гэтага часу. Дысертацыйныя працы такога шырокага супастаўляльнага характару (матэрыялам даследавання стаў антрапанімікон твораў Ф. Багушэвіча, Я. Баршчэўскага, А. Гурыновіча, В. Дуніна-Марцінкевіча, К. Каганца, В. Каратынскага, Я. Лучыны, Я. Чачота і інш.) у айчынным мовазнаўстве фактычна адсутнічаюць. На падставе аналізу антрапанімікону твораў розных жанраў было ажыццёўлена комплекснае апісанне мастацкай ролі ўласных імёнаў персанажаў у творах беларускай літаратуры XIX стагоддзя, у якой антрапонімы ўжываюцца ў якасці вобразнага, характарыстычнага, культуралагічна насычанага моўнага сродку. Аўтарка прадставіла агляд тэарэтычных аспектаў, звязаных з гісторыяй станаўлення літаратурнай анамастыкі, вызначэннем спецыфічнага статусу, семантыкі оніма з улікам асаблівасцяў яго функцыянавання ў мастацкім тэксце. Г. В. Юдзянкова разгледзела розныя падыходы да тэрмінавызначэння анамастычных адзінак у мастацкім творы. Антрапанімічны фонд мастацкай літаратуры XIX стагоддзя быў асэнсаваны з пазіцыі прыналежнасці ўласных імёнаў да пэўных лексіка-семантычных класаў, марфалагічнай структуры, рэальнасці-нерэальнасці, вядомасці-невядомасці іх дэнататаў. Г. В. Юдзянкова разгледзела асноўныя палажэнні тэорыі прэцэдэнтнасці ўласнага імені, акрэсліла крытэры прэцэдэнтнасці, прадставіла навуковыя погляды на функцыі

паэтонімаў у мастацкім тэксце. Цікавасць уяўляе прадстаўленае ў дысертацыі даследаванне структурна-семантычнай арганізацыі антрапаэтонімаў, якія адлюстроўваюць асноўныя тэндэнцыі беларускага традыцыйнага іменавання. У дысертацыі была праведзена класіфікацыя прэцэдэнтных антрапонімаў паводле сферы-крыніцы культурных ведаў. У шэрагу артыкулаў па літаратурнай анамастыцы Г. В. Юдзянкова прааналізавала анамастыкон фальклорных твораў і твораў класікаў беларускай літаратуры [173–178].

У вучэбна-метадычным дапаможніку “Самабытныя моўныя адзінкі ў дыялектным і літаратурным кантэксце” [66], а таксама ў серыі артыкулаў па літаратурнай анамастыцы [63–65; 67] В. М. Касцючык разглядае адметнасць мянушак, прозвішчаў і формаў асабовых імён персанажаў, а таксама нацыянальна-культурную інфармацыю тапонімаў, ужытых у кантэксце мастацкай прозы і навукова-папулярнай літаратуры берасцейскіх аўтараў. Даследчыца прааналізавала адлюстраваную ў паэтонімах твораў розных літаратурных жанраў інфармацыю пра асаблівасці матэрыяльнай і духоўнай культуры Брэсцка-Пінскага Палесся.

У вучэбна-метадычным дапаможніку Г. М. Дзеравяга “Імя ўласнае ў мастацкім тэксце” [55] акрэслены актуальныя пытанні паэтычнай анамастыкі (узаемадзеянне імені і тэксту, семантыка імя ўласнага і інш.), апісаны семантыка-функцыянальныя асаблівасці выкарыстання онімаў у паэтычным тэксце ХХ стагоддзя (у творах М. Гумілёва, В. Мандэльштама, І. Бродскага, Б. Пастэрнака і інш.). Студэнту прапанавана сістэма тэставых і творчых заданняў, накіраваных на самастойнае даследаванне складнікаў анамастыкону мастацкага тэксту.

Адзін з раздзелаў вучэбнага дапаможніка “Беларуская антрапанімія”, складзенага віцебскімі навукоўцамі на чале з прафесарам Г. М. Мезенка [14], прысвечаны антрапанімікону мастацкага тэксту. У раздзеле вызначана сутнасць тэкставых антрапонімаў, даецца паняцце антрапанімнага поля, вызначаны тэкставыя функцыі паэтонімаў. Для замацавання тэарэтычнага матэрыялу прапануюцца практыкаванні на аналіз структуры, семантыкі, тэкставай ролі антрапонімаў у творах беларускіх пісьменнікаў.

У вучэбна-метадычным дапаможніку “Анамастыка, тэрміналогія і фразеалогія” М. У. Бураковай і В. А. Ляшчынскай [20] разглядаецца паходжанне, семантыка, нацыянальна-культурная адметнасць беларускай антрапаніміі і тапаніміі, у тым ліку і складнікаў анамастыкону мастацкіх твораў беларускіх пісьменнікаў. У сістэму практыкаванняў дапаможніка ўключаны заданні на апісанне значэння, паходжання і функцый паэтонімаў у мастацкай літаратуры.

Даследчыкамі беларускай літаратурнай анамастыкі створаны слоўнікі ўласных імёнаў мастацкіх твораў беларускіх пісьменнікаў: “Анамастычны

слоўнік твораў Якуба Коласа” [1], шосты том “Слоўніка мовы Янкі Купалы”[127], трэці том “Слоўніка мовы Скарыны” [126]. Слоўнікі змяшчаюць тлумачэнне паэтонімаў твораў беларускіх класікаў, раскрываюць іх семантыку і кантэкстуальныя функцыі.

Пытанні для самакантролю

1. Ахарактарызуйце даследаванні агульных пытанняў паэтычнай анамастыкі ў дапаможніках А.Ф. Рогалева.
2. Дайце характарыстыку падыходаў да аналізу паэтанімікону твораў беларускіх класікаў і сучасных аўтараў, акрэсленых у манаграфіях В. Шура.
3. Ахарактарызуйце сутнасць і асноўныя палажэнні анамастычнай мастацкай рэгіяналістыкі, прадстаўленыя ў даследаванні В. Шура і В. Слівец.
4. Акрэсліце падыходы да характарыстыкі сэнсавай нагрукі імя ўласнага ў творах розных жанраў, прадстаўленыя ў дысертацыі І.М. Петрачкавай “Значнасць імя ўласнага ў мастацкім тэксце (на матэрыяле сучаснай рускай прозы)”.
5. Ахарактарызуйце падыходы да структурна-семантычнай арганізацыі антрапаэтонімаў, а таксама класіфікацыю прэцэдэнтных антрапонімаў у творах беларускай літаратуры XIX стагоддзя, праведзеную Г.В. Юдзянковай у дысертацыйным даследаванні “Антрапанімікон мовы твораў беларускай літаратуры XIX стагоддзя: структура, семантыка, паходжанне”.
6. Дайце характарыстыку слоўнікаў уласных імёнаў мастацкіх твораў беларускіх пісьменнікаў.

Тэма 6. Анамастыкон гістарычнай прозы беларускіх пісьменнікаў

Берасцейскія аўтары даўно і плённа працуюць у жанры гістарычнай прозы. Зінаіда Дудзюк, Валянціна Коўтун, Алесь Наварыч, Георгій Марчук па-мастацку даследуюць гісторыю вандровак даўніх славянскіх плямёнаў па Еўропе, адгортваюць невядомыя старонкі біяграфій славурых продкаў (Еўфрасінні Полацкай, Льва Сапегі, Цёткі), па-новаму асэнсоўваюць падзеі Айчыннай вайны 1812 года, паўстання пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага, Першай і Другой сусветных войнаў.

“Гістарычная проза – умоўнае абазначэнне для разнастайных па структуры і кампазіцыі раманаў, аповесцей, апавяданняў, у якіх расказваецца пра гістарычныя падзеі больш-менш аддаленага часу, а дзейнымі асобамі (галоўнымі або другараднымі) могуць выступаць гістарычныя асобы. Аўтары твораў гістарычнай прозы не толькі перадаюць

факты мінулага, але і па-мастацку іх перапрацоўваюць, робячы яркімі і жывымі” [27, с. 325]. Адметнасцю мастацкага асэнсавання даўніны ў гістарычнай прозе з’яўляецца ўзнаўленне не столькі самой гісторыі, колькі “чалавека ў віхурах яе, у паўсядзённых сутыкненнях з праблемамі свайго часу” [170, с. 98]. М. Гаспараў адзначае: “Працэс мастацкага асваення мінулага ёсць разам з тым і працэс ідэйнага і эстэтычнага выхавання чалавека. Стварэнне вобразаў людзей і падзей мінулых часоў, захоплваючы пачуцці чытача, выходзячы яго волю, уздзейнічаючы на яго розум, фарміруе яго адносіны да гістарычнага мінулага” [27, с. 327].

Ажыўляючы далёкія постаці слаўнай беларускай мінуўшчыны, пісьменнікі ўмела выкарыстоўваюць вобразна-выяўленчыя магчымасці ўласных імёнаў, якія з’яўляюцца каштоўным помнікам культуры беларусаў. У анамастычных даследаваннях не раз заўважалася, што імёны маюць важнае значэнне не толькі як матэрыял мовы, але і “як помнік поглядаў, паняццяў і ўяўленняў народных, у імёнах нярэдка адлюстроўваецца характар і дух народа лепш, чым ва ўсіх іншых гістарычных помніках; у гэтым выпадку ўласныя імёны служаць скарочанай гісторыяй унутранага быту і духу народнага, і нярэдка, дзе маўчаць хронікі і гістарычныя помнікі, там пачынае гаварыць слова” [59, с. 29].

Прадметам мастацкага аналізу ў гістарычным прыгодніцкім рамане Зінаіды Дудзюк “Велясіты” стала адна з невядомых старонак даўняй славянскай гісторыі. Пісьменніца ўзнаўляе падзеі IX–X стагоддзяў н. э. – процістаянне старажытнай славянскай дзяржавы Велясіціі Візантыйскай імперыі. У аповесці-хранографі “Славянскія князі” і зборніку эсэ “Шляхамі адвечнага слова” З. Дудзюк, абапіраючыся на звесткі, пакінутыя старажытнымі гісторыкамі, адшуквае даўнія сляды славянскіх плямёнаў – смальян, магілян, селічаў, рачан, лісічан, сапаў, люцічаў і мн. інш. – у помніках культуры чалавецтва. У зборніку эсэ “Нямеранае багацце” пісьменніца тлумачыць паходжанне найстаражытнейшых антрапонімаў, вывучае сканцэнтраваную ў імёнах герояў легенд, міфаў, паданняў і казак культурна-гістарычную інфармацыю – захаванае і перададзенае ад продкаў да нашчадкаў нямеранае духоўнае багацце славянскіх народаў. Аўтарка не толькі малюе драматычныя падзеі і постаці мінулага. Яна тонка перадае асаблівасці светаадчування і мыслення старажытных славян. Вырашэнню гэтай мастацкай задачы спрыяе ўмелае выкарыстанне вобразна-выяўленчых магчымасцяў уласных імёнаў, найперш антрапонімаў.

Да ўвядзення хрысціянства імёны славян з’яўляліся празваннямі-характарыстыкамі, якія акрэслівалі фізічныя, разумовыя, маральныя якасці чалавека, паказвалі на парадак з’яўлення дзіцяці ў сям’і, на час, жаданасць нараджэння дзіцяці. У адным са старажытных азбукоўнікаў гаворыцца: “Первых родов и времен человецы... до некоего времени даяху детем сво-

им имена, якоже отец и мать отрочати изволят: или от взора и естества, или от вещи, или от притчи. Такожде и словене предже их крещенія даяху имена детем своим сице: Богдан, Божен, Первой, Второй, Любим и ина такова. Добра же суть и та” [134, с. 42]. “Назвиско”, “рекло”, “назвище”, “прозвание” (так называлися язычніцкія імёны-мянушкі) акрэслівалі індывіда паводле знешняга выгляду, фізічных недахопаў (*Беззуб, Безнос, Брухан, Глазатай, Головач, Горбач*), паводзінаў (*Баламут, Быстрой, Неупокон, Несмеян, Плакса*) і інш. [19, с. 98–99].

Берасцейская пісьменніца ў антрапаніміконе сваіх твораў па-мастацку прэзентуе рэальны свет, рэчаіснасць. Таму антрапанімічная прастора мастацкага тэксту з’яўляецца адлюстраваннем пэўнай этнамоўнай антрапанімічнай прасторы, якая аб’ектыўна склалася і існуе ў тую ці іншую гістарычную эпоху. Ствараючы антрапанімічны свет свайго твора, аўтарка выбірае адпаведныя этасу (месцу, часу, этнакультурнаму рэгіёну, у якім разгортваюцца падзеі) онімы.

Творы З. Дудзюк цікавыя і адметныя спалучэннем свету рэальных падзей і постацяў айчыннай гісторыі са светам падзей і персанажаў, народжаных уяўленнем аўтаркі. Таму ўсе зафіксаваныя ў творах антрапонімы мы можам падзяліць на дзве групы. Па-першае, гэта імёны рэальных гістарычных асоб, па-другое, гэта празванні персанажаў, створаных фантазіяй пісьменніцы.

Значную частку антрапанімікону гістарычных твораў складаюць імёны рэальных гістарычных дзеячаў, валадароў тагачасных дзяржаў свету: славянскіх князёў *Вакаміра, Драгавіта, Мусокія, Пірагаста, Людавіта*, імператара Вялікай Рымскай імперыі *Карла*, булгарскага хана *Крума*, візантыйскіх базілеусаў *Канстанціна, Льва, Нікіфара*, базілісы *Ірыны*, папы *Льва III*, патрыярха *Мікалая III*, каліфа *Гаруна-аль-Рашыда* і інш.

З. Дудзюк не раз выкарыстоўвае прыём актуалізацыі ўнутранай формы імені рэальнай гістарычнай асобы. Напрыклад, князь Велясіціі мае імя *Вакамір*. Кантэкст рамана “Велясіты” напаўняе гэтае найменне глыбінным сэнсам. Празванні валадара велясітаў утрымлівае інфармацыю пра даўнія вандроўкі славянскіх плямёнаў па Еўропе і Азіі. Сын князя наведаў мёртвы горад у далёкай пустыні, дзе яму расказалі пра тое, што “ў такім горадзе была пабудавана вежа, на якой прымацаваны вялізны празрысты крыштал, праз які чараўнікі разглядалі зорнае неба і чыталі боскія тайны лёсаў. Гэты крыштал называўся вокамсвету [міру]. Мір на славянскіх мовах азначае не толькі згону, адсутнасць вайны, але і свет. Выходзіць, што і продкі славян ведалі пра гэта цудоўнае вока” [37, с. 17]. Згодна з традыцыяй таго часу асабовыя імёны палітычных дзеячаў ужываліся ў некалькіх фармальных разнавіднасцях. Так, рамеі

[візантыйцы] называлі князя **Акамірам**: “магчыма, першыя тры літары ім нагадваюць слова «аква» – вада” [36, с. 24].

Нашы продкі разумелі імя матэрыяльна, як неад’емную частку іменаванага, верылі ў тое, што імя прадвызначае жыццёвы шлях чалавека. Вера ў сувязь імені чалавека і яго лёсу выявілася ў звычайі надаваць немаўляці імя боства, якое будзе ахоўваць носьбіта празвання ад небяспекі. Так, князь **Веляслаў** быў названы ў гонар **Вялеса**: “Ён носіць імя бога, які спрадвеку апякуецца іхнім родам і гаспадаркаю” [36, с. 21]. У цяжкія хвіліны жыцця **Веляслаў** просіць падтрымкі і спрыяння ад пакравіцеля шляхоў і падарожных, магутнага чараўніка **Вялеса**: “Магутны **Вялесе** і духі продкаў, звяртаюся да вас з просьбаю. Дапамажыце мне ва ўсіх задумах і здзяйсненнях, дайце мудрасці і сілы” [36, с. 53]. Сляды пакланення нашых продкаў язычніцкім багам можна знайсці і ў сучасным антрапаніміконе. У зборніку эсэ “Нямеранае багацце” З. Дудзюк заўважае, што “на Берасцейшчыне даволі нашыраныя прозвішчы **Велясевіч, Валасевіч, Волас, Валаско, Валашанюк, Валошка, Валошчык, Валашчук, Волх**, што паказвае на магчымую прыналежнасць уласнікаў гэтых прозвішчаў да племя, якое пакланялася **Вялесу**” [43, с. 22–23].

Пісьменніца адзначае, што імёны бостваў ляжаць у аснове найменняў магутных правадыроў славянскіх плямёнаў: “Хоць у гістарычных крыніцах гэта імя запісана як **Ардагаст**, хутчэй за ўсё, па-славянску яно гучала як **Радагост**, або **Радагосць**. Слова **Ардагаст** дзеліцца на дзве часткі: **арда** (змененая “**рада**”) і **гаст** (сэнсава адпавядае слову “**госць**”). Прынамсі, **Радагостам** называўся галоўны бог паморскіх славян. У якасці антрапоніма гэтае імя было распаўсюджана ў старажытнабалгарскай, старых чэшскай і польскай мовах” [44, с. 214]; “**Вышан** – князь славянскага племені абадрытаў. Магчыма, імя магло гучаць як **Вышань**, бо так называўся адзін з галоўных язычніцкіх багоў, у якім увасабляўся дух **Усявышняга**” [44, с. 246].

“Слова імя ўзыходзіць да індаеўрапейскага *nmen- з *enmen-, якое тлумачаць як утварэнне ад *en “унутры”, “у” + -men (суфікс). Адсюль – найстаражытнейшая семантычная інтэрпрэтацыя імені як таго, што ўкладваецца, накладваецца, ускладаецца” [117, с. 23]. Стваральная прырода называння праяўлялася ў функцыянаванні так званых імёнаў-пажаданняў, якімі нібыта накрэсліваўся лёс старажытных валадароў: “**Валук** – князь венедаў. Імя гэтае паходзіць ад слова «**ўладыка**» і азначала ў славян вярхоўнага **кіраўніка, правадыра** ці князя. Магло паходзіць імя і ад слова «**вялікі**», якое, магчыма, уваходзіла ў склад княжацкага тытула” [44, с. 235]. Выклад рэальных гістарычных падзей у аповесці-хранографе “Славянскія князі” раскрывае сакральны сэнс імя славянскага князя **Людавіта**: “«**Л**» – першая руна імя **Людавіта**. З гэтай руны пачыналіся

галоўныя словы ў жыцці славян: *Лада, Лёля, людзі, любоў, лёс, лук, ляда, лён*. Як быццам сам Хорс прыклікаў *Людавіта* да дзейнасці і абароны свайго роду і племені. Менавіта *Людавіт* павінен бараніць веды і веру продкаў, чаго б гэта яму ні каштавала” [44, с. 255–256]. Кантэкст аповесці паказвае ажыццяўленне князем пажадальнай сутнасці гаваркога імені: *“Людавіт да канца змагаўся за веру сваіх продкаў і ахоўваў племя ад чужога ўплыву, разумеючы, што праз здраду веры продкаў згубіць племя сябе, сваё імя і твар, а людзі разбрыдуцца па свеце і рассеюцца ў асяроддзі чужых плямёнаў, як пясчынкі ў пустыні”* [44, с. 255–256].

З.Дудзюк адзначае, што ў славян былі пашыраны засцерагальныя імёны, якія, маючы адмоўны сэнс, павінны былі адхіліць беды, хваробы і смерць: *“Нябул – славянскі князь, імя якога паходзіць ад дзеяслова «не быў» і з’яўляецца ахоўным ад злых духаў, дарэчы, на палескім дыялекце гэтыя словы вымаўляюцца як «не буў»”* [44, с. 241].

У даўніх імёнах, якія данеслі да нас казкі і легенды, фіксуюцца ўяўленні нашых продкаў пра будову сусвету. Сусвет уяўляўся старажытным славянам як адзінства неба, зямлі і свету падземнага. З зямлі можна было падняцца да неба і трапіць у царства памерлых. Вось зямлі пранізвала сусвет і звязвала неба, зямлю і апраметную ў адно цэлае. Восю зямлі было Сусветнае Дрэва Жыцця, гара або камень. Галоўным героем беларускай казкі “Сіняя Світа Навыварат Сшыта Саламяны Каўпак” з’яўляецца чараўнік, які можа мяняць свой выгляд як заўгодна. Каб абхітрыць цара, чараўнік ператвараецца ў звяроў, рыбу, іголку і просіць дапамогі ў птушкі Нагай, якая жыве на тым свеце. Сіняя Світа Навыварат Сшыта пераходзіў з таго свету ў гэты, мяняючы абліччы. Пісьменніца тлумачыць сакральны сэнс імені гэтага персанажа: *“Сіняя Світа Навыварат Сшыта – гэта не што іншае, як неба. Мы бачым вонкавы бок неба, а герой казкі ведае яго з сярэдзіны, з левага боку. Саламяны Каўпак – другая частка імя – гэта таксама намёк на нябесны купал ці, можа, нават на сонца... Галоўны персанаж казкі не проста чалавек, гэта хутчэй пасланец неба, каб пазмагацца з зямным царом-чарадзеям, перамагчы яго ды ажаніцца з ягонай дачкою, яднаючы зямлю і неба. Гэтак неба яднаецца з зямлёю праз Вечнае Дрэва Жыцця, каб прадоўжыць існаванне свету”* [36, с. 22–23].

Што да імёнаў персанажаў, створаных фантазіяй пісьменніцы, то найменні гэтыя адлюстроўваюць мадэлі іменавання, якія існавалі ў старажытных славянскіх дзяржавах. У. А. Ніканаў пісаў: “Уласнае імя існуе толькі ў грамадстве і для грамадства; яно і дыктуе няўмольна выбар іх, якім бы індывідуальным ён ні ўяўляўся” [104, с. 158]. Імёны ў старажытным грамадстве былі сацыяльна інфарматыўнымі. Так, героі рамана “Велясіты”, якія з’яўляюцца прадстаўнікамі вышэйшых саслоўяў,

маюць складаныя імёны: княгіня *Міраслава*, вядун *Святаслаў* і інш. У такіх паэтонімах адлюстравана найстаражытнейшая традыцыя імяслаўя. Празванні ўтрымлівалі пажаданне чалавеку стаць вялікім, магутным, моцным, слаўным валадаром або святаром. Імёны прадстаўнікоў ніжэйшых саслоўяў уяўляюць сабой празванні-мянушкі, якія адлюстроўваюць знешнасць (*Агнян, Злаціца, Лілея*), характар чалавека (*Радуня, Весяліна, Гарызд, Храбр*), абставіны нараджэння (*Обрыч* быў народжаны ад *обра* – прадстаўніка цюркскага племені – славянскай жанчынай), адносіны да дзіцяці ў сям’і (*Любim*). Апатрапеічнае (ахоўнае) імя *Неўдах* (Нешчаслівы) павінна было адпужаць духі няўдачы ад чалавека.

Героі рамана “Велясіты” князі Драгамір і Веляслаў падарожнічаюць па свеце, наведваючы Візантыю, каралеўства франкаў, мусульманскія краіны. Інфармацыю пра нацыянальную прыналежнасць персанажаў-іншаземцаў – візантыйцаў (*Эцый, Памфіл, Галерый, Стаўрокій, Мікандр*), франкаў (*Амальберт, Рамгуальд, Альда, Радэр*), арабаў (*Забайда, Муса, Зелімхан*) – нясуць іх імёны.

З пункту гледжання літаратурна-мастацкай (паэтычнай) анамастыкі многія з імёнаў персанажаў, створаных фантазіяй аўтаркі, з’яўляюцца гаваркімі онімамі.

Празванні эпизадычных герояў, як правіла, можна лічыць прамагаваркімі паэтонімамі. Такія імёны маюць празрысты сэнс, яны характарызуюць прама, непасрэдна, з’яўляючыся свайго роду ярлыкамі, этыкеткамі. Антрапонімы гэтага тыпу дазваляюць ярка, коратка і дакладна намаляваць цэласны вобраз. Так, гаваркое празванне *Весяліна* трапна акрэслівае характар дзяўчыны: “*Імя Аманавай сястры, пэўна, далі нездарма. Была яна сапраўды неўтаймаваная весялуха, увесь час ці нешта спявала, ці прытупвала, ці смяялася без дай прычыны*” [36, с. 74].

Імёны галоўных герояў гістарычнай прозы Зінаіды Дудзюк можна аднесці да ўскоснагаваркіх онімаў. Такія паэтонімы пазбаўлены зададзенасці і прасталінейнасці прамагаваркіх онімаў, маюць “зацемненую” ўнутраную форму, для высвятлення якой патрэбны кантэкст. Сэнс гэтых празванняў раскрываецца праз спасціжэнне мастацкіх характараў, створаных пісьменнікам. Э. Б. Магазанік адзначаў: “Такія імёны – не шыльда, якая загадзя тлумачыць чытачу тое, з кім ён мае справу, а акампанемент, які гучыць толькі для чулага вуха. Спасцігнуўшы падтэкст такога празвання, расшыфраваўшы знакі аўтарскай характарыстыкі героя, мы ўзбагацім сваё ўспрыманне мастацкага твора” [84, с. 30].

Адна з галоўных гераінь твора носіць імя *Радуня (Радасць)*, якое адпавядае знешняй і ўнутранай сутнасці прыгажуні, што падарыла князю Веляславу радасць першага кахання, пайшла з ім у палон, ратавала словам

і лекамі параненага Драгаміра: “Веляслаў зноў пабачыў яе, маладую, светлую, закаханую... Яму так яскрава ўявіліся шэрыя **Радуніны** вочы, доўгая русыявая каса, усмеішлівыя вусны і ямачкі на шчоках, што, здалося, працягні руку – і яна апынецца ў абдымках, даверлівая і свавольная, пяшчотная і недасяжная, як тая першая вечаровая зорка” [36, с. 22]. Станоўчая экспрэсія ўзмацняецца за кошт ужывання памяншальна-ласкальнай формы імені: “Дзякую табе, **Радунька**. Ты свецішся, нібы сонца. І мне светла, таму што ты побач!” [36, с. 59]. Імя **Гаразд** уяўляе сабой лаканічную характарыстыку здольнага, спрытнага, кемлівага хлопца: “**Гаразда** ратавала тое, што ён з маленства быў прывучаны да цяжкай сялянскай працы. У чатырнаццаць гадоў нароўні са сталымі мужчынамі спраўляўся на сенакосе і не дазваляў сабе адставаць” [36, с. 74].

Пісьменніца фіксуе даўні звычай нашых продкаў набываць новае імя пры пераходзе ў іншы ўзроставаы, сацыяльны статус. Аўтарка адзначае, што ў старажытнасці людзі былі ўпэўнены ў пераўтварэнні чалавека, які набывае новае празванне. Імя дачкі хазарскага кагана, прыгажуні **Багдагуль**, азначае ‘кветка, дадзеная Богам’: “над ім [іменем] ляталі рознакаляровыя матылі. Яно мела бязмежную прастору мары і надзеі, дзе над белаю юртаю ззяла золатам сонца і сінела неба, а іхнім адлюстраваннем цвілі на зямлі блакітныя і жоўтыя **кветкі**” [36, с. 28]. Страціўшы волю, **Багдагуль** губляе і імя, становячыся пасля хрышчэння **Ірынай**. Імя, што ў грэчаскай мове азначае ‘мір’, нібыта накрэсліла лёс прыгажуні, якая стала заложніцай міру паміж Візантыяй і цюркскімі плямёнамі: “Я страціла вольную прастору. Мяне прывезлі ў каменны палац, дзе ўсё ілжыва блішчыць пазалатаю, але гэта толькі залатая клетка, дзе я вымушана дзень і ноч змагацца за сваё спакойнае існаванне ў жыцці” [36, с. 28]. “**Багдагуль** і яе дзядзьку давялося адмовіцца ад сваіх шматлікіх хазарскіх багоў, прыняць хрысціянства, змяніць імёны. Яна стала называцца **Ірынай**у гонар умацавання міру паміж хазарамі і візантыйцамі. Дзядзька ўзяў сабе такое ж імя, якое насіў базілеус **Канстанцін**” [36, с. 29]. Сын хазарскага кагана, трапіўшы ў Візантыю, прымае хрышчэнне і бярэ імя візантыйскага базілеуса **Канстанціна**. Герой заўважае: “Я перахрысціўся, прыняў новае імя. Ува мне нічога не засталася хазарскага” [36, с. 29].

Сын князя **Веляслаў** трапляе ў палон і праходзіць цяжкія выпрабаванні, каб вярнуць найдаражэйшую каштоўнасць – **волю**. Набываючы яе, юнак бярэ новае імя: “Самая галоўная рэч на гэтым свеце – **воля**. Толькі з ёю ты належыш сам сабе, а без яе чалавек ператвараецца ў жывёлу, з якою можна зрабіць што заўгодна. Заві мяне проста **Воля**. Я – гэта **Воля**. Калі няма **Волі**, няма і мяне” [36, с. 16]. Вандруючы па мусульманскіх краінах разам з сябрам і паплечнікам Мусой, славянскі

князь атрымлівае імя *Хасан Сакр (Прыгожы Сокал)*. *Сакалібамі (сокаламі)* мусульмане называлі славян, а азначэнне ў саставе імені перадае знешнюю і ўнутраную прыгажосць маладога чалавека. Адзначым, што імёны народнасці і чалавека *Сокал* маюць татэмістычнае напаўненне: на ранніх этапах развіцця ўсходнеславянскай імяннай сістэмы найменні плямёнаў былі непасрэдна звернуты да свету прыроды, часткай якой былі і людзі. Продак-татэм персаніфікаваў сабой чалавечы калектыў і як бы існаваў у кожным яго члене, што выражалася ў імёнах. У этноніме і антрапоніме *Сокал* адлюстраваны водгалас уяўленняў пра татэмнага продка славянскага племені. Пісьменніца заўважае, што назва продка-татэма стала асновай імені князя *Дзярвана*: “*Дзярван* – князь *сорбаў*, або *сербаў*. *Этымалогія імя праглядваецца лёгка, яно аднокарэннае са словам «дрэва» або «дзірван»*” [44, с. 235].

Дахрысціянскія імёны часта ўтвараліся на базе найменняў раслін і жывёл. Я. Станкевіч адзначаў дэзыдэратыўны (пажадальны) характар такіх імёнаў: “Даючы такія й падобныя імёны, бацькі імёнамі выказвалі свае зычэнні дзецяняці, зычлі, каб сын быў дужы, як мядзьведзь, тур, вол; хітры, як ліс; адважны, як арол, сакол; цьвярдды, як дуб; каб дачка была любовая, як зязюля; харошая, як ластаўка, краска, кветка” [128, с. 96]. На старонках твораў З. Дудзюк многа паганскіх імёнаў, утвораных на базе найменняў жывых істот. Носьбіты такіх празванняў нібыта роднасныя тым жывёлам, птушкам і раслінам, назвы якіх сталі асновай гаваркіх імёнаў. Так, адна з гераінь рамана “Велясіты”, прыгажуня, якая паланіла сэрца княжыча Волі, мае імя *Лілея*, утворанае ад назвы пяшчотнай і прыгожай кветкі. Нездарма сябар Волі Муса гаворыць: “*Тут жанчыны цвітуць, як кветкі*” [38, с. 113]. У аснове язычніцкага імені княгіні *Дубраўкі* ляжыць апелятыў са значэннем ‘лес са значнай колькасцю дубоў і маладога дубняку’. Дуб у славянскай міфалогіі – сімвал вечнага жыцця. Верхняя частка дуба сімвалізуе свет вечнасці, а карані адпавядаюць зоне захавання продкаў. Каля каранёў знаходзіцца ўваход у Трыдзявятае царства – царства смерці. “Дубравы старажытнымі славянамі лічыліся свяшчэннымі, былі звязаны з культам продкаў, уяўляліся месцам, дзе захоўваліся душы дзядоў” [15, с. 147]. Імя *Дубраўка* адпавядае надзвычайным здольнасцям жанчыны, якая тонка адчувае нябачны свет духаў і можа адкрываць будучыню ў прарочых снах. Страціўшы мужа-князя, Дубраўка самаахвярна кідаецца ў пахавальны агонь, каб суправаджаць Вакаміра ў царства памерлых. Асновай імені *Салавей* становіцца найменне птушкі, высока ацэненай за дасканалы спеў. Чалавек з такім іменем атрымлівае ў спадчыну ад продка-татэма якасць цудоўна гаварыць і зачароўваць сваімі прамовамі супляменнікаў: “*Захаваліся звесткі пра наўгародскага паганскага валхва, які так прыгожа і ўзнёсла*

ўмеў гаварыць пропаведзі, што за гэта быў празваны людзьмі Салаўём. Калі ж пачалося прымусовае хрышчэнне наўгародцаў, Салавей сабраў сваіх адданных вернікаў і пачаў помсціць князям. Ці не пра яго пасля была складзена быліна, якая называлася «Салавей-разбойнік» [45, с. 5].

Імёны ў старажытным грамадстве былі паказчыкамі роднасці і сваяцтва. У адпаведнасці са звычаем суйменавання прадстаўнікі адной сям’і мелі імёны, якія ўтрымлівалі агульны структурны кампанент. Так, каваль, які стаў князем велясітаў, носіць імя **Радаслаў**, ягоны брат названы **Радамірам**, а дачка мае імя **Радуня**. Князь волатаў празываецца **Драгавітам**, а ягоныя ўнукі маюць імёны **Драгамір** і **Сіладраг**. Кампанент **Драг-** у перакладзе са старажытнаперсідскай мовы, як адзначае З. Дудзюк у аповесці-хранографі «Славянскія князі», азначае ‘другі, іншы, варожы’ [44, с. 248]. Кантэкст твораў пісьменніцы ажыўляе этымалагічную семантыку празванняў князёў: плямёны, узначаленыя імі, былі “**варожыя франкам і іх саюзнікам, сустракалі іх вайноў, даймалі і трывожылі**” [44, с. 249].

Старажытныя людзі былі ўпэўнены ў тым, што дух памерлага жыве ў яго імені. Нованароджанага лічылі адным з памерлых членаў роду, які нарадзіўся зноў. Таму імя продка, які такім чынам нібыта працягваў сваё існаванне, давалі дзіцяці. Гэты звычай адлюстраваны ў рамане “Велясіты”. Так, Радуня назвала сваіх сыноў імёнамі бацькі, братоў, сябра і каханага, праз гэта ўваскрашаючы людзей, якіх любіла: “У мяне сям’я, пяцёра сыноў. Старэйшага завуць **Веляславам**, як і князя, наступнага **Радаславам**, як і майго бацьку, **Любаграя** і **Міраслава** назвала ў гонар маіх братоў. Самы меншы **Драгамір**. Нашу я вас усіх у маім сэрцы” [38, с. 123].

Імёны старажытнымі славянамі даваліся не толькі дзецям, але і дарослым з нагоды розных выпадкаў. Імя-празванне грамадска-побытавага характару сустракаецца і на старонках рамана “Велясіты”: “У нас адзін хлопец быў, ды такі няўдалы. Сабраўся ён аднойчы з мужчынамі сена касіць. Абед узяў, але ж такі цяжкі, што ледзь валачэ, і думае, дурненькі, што маці нешта смачнае напакавала. Ужо і мужчыны пасмейваюцца, гледзячы на яго, распытваюць, што ён у торбу наладаваў. А ён плячыма паціскае: маўляў, што далі, тое і буду есці. Як прыйшла пара абедань, разгарнуў сваю торбачку, а там адна соль. Гэта бацька купіў ды паставіў у куточак, а гэты ёлупень падумаў, што абед, ну і было рогату. З таго часу яго завуць **Салёны**” [37, с. 13].

Такім чынам, у творах Зінаіды Дудзюк па-мастацку адлюстраваны не толькі іменаслоў дахрысціянскай пары, але і адчуванне старажытным чалавекам свету праз імя – неад’емны складнік асобы, які праграмуе лёс, звязвае з татэмным продкам, абараняе чалавека ад злых сіл, аб’ядноўвае з сям’ёй, родам, племенем. З пункту гледжання літаратурнай анамастыкі большасць антрапонімаў, ужытых у кантэксте прааналізаваных твораў

пісьменніцы, з'яўляюцца ўскоснагаваркімі паэтонімамі. Дэфінітыўная сутнасць такіх найменняў раскрываецца ў кантэксте твора, які стварае ўяўленне пра носьбітаў гаваркіх імёнаў.

У духоўнай культуры многіх народаў са старажытных часоў галоўную ролю адыгрывала рэлігія як светапогляд і светаадчуванне, сукупнасць вераванняў і маральных уяўленняў. “Імёны людзей найцяснейшым чынам звязаны з рэлігіяй перш за ўсё таму, што кожнай рэлігіі адпавядае пэўны маральны кодэкс, які дае ацэнку навакольнаму свету. Усё, што атрымлівала станоўчую ацэнку, так ці інакш уключалася ў склад асабовых імёнаў” [133, с. 176].

З канца X стагоддзя антрапанімічная сітуацыя на ўсходнеславянскіх тэрыторыях істотна змянілася. Пад уплывам царквы сталі распаўсюджвацца прадугледжаныя царкоўным календаром хрысціянскія імёны. “Асноўным пры звароце да хрысціянскага імені сталі подзвігі хрысціянскіх святых з адпаведным імем, іх маральная характарыстыка” [133, с. 177]. Але хрысціянскія імёны не маглі спачатку скласці канкурэнцыю родным для славян імёнам. Утвораныя ад агульных назоўнікаў грэчаскай, лацінскай і іншых моў, хрысціянскія празванні ўспрымаліся як незразумелыя, цяжкія для вымаўлення, таму да XVII стагоддзя не спынялася выкарыстанне мірскіх імёнаў.

Кіруючыся прынцыпам адпаведнасці структуры і сэнсавага напаўнення паэтонімаў імянным формам апісанага часу, аўтары мастацкіх твораў гістарычнай тэматыкі, падзеі якіх разгортваюцца ў XI–XVII стагоддзях, арыентуюцца на асаблівасці іменаслову перыяду ўзаемадзеяння кананічных і некананічных імёнаў.

Далёкае XII стагоддзе – час жыцця і духоўнага подзвігу апякункі зямлі беларускай *Еўфрасіні Полацкай* – стала прадметам мастацкага асэнсавання ў рамане-жыцці Валянціны Коўтун “Пакліканья”. У гэты перыяд фарміраваўся падмурак новага светаўспрымання, ствараліся перадумовы сцверджання духоўнасці і маральнасці чалавека. Аўтарка аналізуе “працэс засваення нашымі продкамі новых маральна-этычных хрысціянскіх арыенціраў, сцвярджэння на нашай зямлі Веры ў Чалавека светлага, «пакліканага» і «абранага»” [81, с. 191]. Дух далёкай мінуўшчыны Валянціна Коўтун здолела перадаць дзякуючы ўмеламу выкарыстанню інфармацыйнай нагрукі старажытнага іменаслову.

Падзеі і факты, адлюстраваныя ў рамане-жыцці, выглядаюць пераканальнымі дзякуючы таму, што на старонках твора прыгадваюцца імёны рэальных гістарычных асоб: славянскіх князёў (кіеўскіх князёў *Яраслава Мудрага*, *Мсціслава*, полацкіх князёў *Рагвалода*, *Святаслава*, *Усяслава Чарадзея*, смаленскага князя *Яраполка*, менскага князя *Расціслава* і інш.), валадароў іншых дзяржаў свету (шведскага караля *Олафа*, візантыйскага

імператара *Мануіла*, імператрыцы *Марыі*, прынцаў *Алексіса*, *Андронікуса*, цюркскіх ханаў *Баняка і Шалудзяка*), рэлігійных дзеячаў мінулага (візантыйскіх патрыярхаў *Лукі Хрысаверга*, *Фоція*, мітрапаліта полацкага *Дыянісія*, мітрапаліта кіеўскага *Кліма Смаляціча*, летапісца *Нестара*).

У XII стагоддзі ў Полацкім княстве ўмацоўвала свае пазіцыі хрысціянская рэлігія, складаным чынам узаемадзейнічаючы з язычніцкімі культурамі. Многія рэальныя гістарычныя асобы – князі і члены іх сем’яў – побач са старымі (язычніцкімі) мелі і хрысціянскія імёны, што адлюстравана ў раманах-жыццях. Бацька Еўфрасінні завецца *Святаславам* (язычніцкімі імёнамі-пажаданнямі з кампанентам *-слаў* здаўна называліся полацкія князі) і *Георгіем* (грэч. ‘земляроб’) [11, с. 23]. Князьёўны *Прадслава*, *Звеніслава*, *Гардзіслава*, стаўшы манашкамі, прымаюць хрысціянскія імёны *Еўфрасіння* (грэч. ‘радасць’) [11, с. 59], *Еўпраксія* (грэч. ‘дабрачыннасць’) [11, с. 59], *Еўдакія* (грэч. ‘славутая’) [11, с. 59]. Майстар-ювелір, стваральнік славутага крыжа, увайшоў у гісторыю пад двума імёнамі – хрысціянскім *Лазар* (яўр. ‘Богу памочнік’) [11, с. 31] і язычніцкім *Богша* (скарачэнне ад язычніцкага імені *Багуслаў* або *Багуміл*).

У XII стагоддзі функцыянуе такі кампанент антрапанімічнай лексікі, як патранімічнае іменаваанне, утворанае ад імені ці мянушкі бацькі або продкаў па бацькаўскай лініі. “Патронімы не проста выражалі адносіны роднасці, яны выконвалі юрыдычную функцыю, абазначаючы спадчыннікаў уладарных асобаў” [117, с. 41]. Формулы наймення ‘імя + патронім’ ужываюцца на старонках твора: “*Полаччына адкрыта загаварыла пра Васільку Святаславіча*” [70, с. 134]. “З дапамогай патроніма ў форме множнага ліку ўстанаўліваліся родавыя сувязі паміж бацькам, сынамі і братамі” [33, с. 15]: “*А Еўфрасіння ўжо абыходзіла капліцу, якую Глебавічы збудавалі яшчэ ў даўнія леты*” [70, с. 145].

Многія князі ўвайшлі ў гісторыю пад прызваннямі-мянушкамі. Такія формы наймення выкарыстаны ў творы В. Коўтун: “*Цемнабровая княгіня Сафія трымалася наважна, як і належала дачцэ вялікага кіеўскага князя Яраслава Мудрага*” [70, с. 33]; “*Брачыслаў урэшце спамогся ўзяць пад апеку новыя гарады, успадчаныя пасля сынам ягоным Усяславам, званым у народзе Чарадзеям*” [70, с. 16]. Усяслаў памяркоўна ставіўся да язычнікаў, таму яго прызванне ўжываецца ведуном Вікулам у ласкальнай форме (князь *Чарадзеюшка*), перадаючы станоўчую ацэнку валадара.

На старонках твора сустракаем імёны персанажаў, народжаных уяўленнем аўтаркі. Гэтыя найменні адпавядаюць мадэлям называння, што бытавалі ў славянскіх княствах у тыя часы. Прадстаўнікі княскіх родаў насілі імёны-кампазіты, якія, згодна з традыцыяй імяслаўя, накрэслівалі слаўны жыццёвы шлях магутных непераможных валадароў. Так, імя

Дабраслаў, утворанае на базе словазлучэння добрая слава, прадвызначыла лёс высакароднага княжыча, які ахвяруе ўласным жыццём дзеля любай дзяўчыны. Празванне *Барыслаў* адпавядае сутнасці хітрага барацьбіта за славу і ўладу, гатовага для памнажэння багацця на здраду і нават братазабойства.

У адпаведнасці з традыцыяй таго часу князі, героі рамана, надзелены, апроч імёнаў, празваннямі-мянушкамі, напрыклад: “*Малады Рагвалод у запале гневу ўпершыню назваў Барыслава “Запалоцкім кукушоном”*. *Мянушка ў асяроддзі месцічаў адразу ж прыжылася: запалоцкае падвор’е было абкружана вялікімі, перапоўненымі зязюліным кукаваннем дубровамі*” [70, с. 44]. Празванне гэтае замацавалася за князем і таму, што ён меў шматлікіх пазашлюбных дзяцей, ад якіх пазбаўляўся рознымі шляхамі.

Язычніцкія імёны-характарыстыкі маюць прадстаўнікі розных слаёў грамадства: магутныя, моцныя, як дубы, ваяводы названы *Вялішынам* і *Вышатам*, манастырскі вартаўнік мае імя *Азмень*.

Імёны-пажаданні праграмавалі лёс нашых продкаў. Так, невыпадкова вяшчун Вікула дае прыёмнаму сыну імя *Валодша*. Малады вяшчун – нашчадак *валадара*, пазашлюбны сын князя Барыслава. *Валодша* становіцца сапраўдным *валадаром* душаў язычнікаў. Не падпарадкоўваючыся царкве, ён адстойвае старую веру ў язычніцкіх багоў, ад улады якіх так цяжка вызваліцца палачанам. Паказальным у гэтым сэнсе з’яўляецца дыялог Валодшы з ігуменняй Еўфрасінняй: “*Чаму ж тады ў сілу майго Айца не верыш, Які дзень і ноч стварыў?! Адзін Гасподзь у нас*”. – “*Пярун у нас адзін! Ды і цяпер многія з тваіх да вогнішча Перуновага прыходзяць. Удзень да цябе ў царкву, ночаю – да мяне ў лес*” [70, с. 132]. Вяшчун таксама *авалодвае* сэрцамі жанчын (у тым ліку і дачкі менскага князя Вольгі), якія мелі няшчасце пакахаць яго. *Валодша* адчувае сябе *валадаром* самой Прыроды: “*Я песні спяваю, я з птушкамі, са зверам гаманю. Носіцеся, а дагнаць – не дагоніце. Я ж – як вецер у полі. Як дождж у лесе. Хачу – і променем стану. Я – як ноч, як дзень*” [70, с. 132].

Некаторыя прадстаўнікі вышэйшых саслоўяў маюць хрысціянскія імёны іншамоўнага паходжання: ваявода *Дзяменцій* (лац. ‘тугадум’) [11, с. 24], баярын *Міхал* (яўр. ‘той, хто як Бог’) [11, с. 35]. Людзі духоўнага звання таксама носяць хрысціянскія імёны: чарнарызіцы *Яўлампія* (грэч. ‘з добрым святлом’) [11, с. 73], *Куліна* (грэч. ‘арліная’) [11, с. 62], *Еўпраксія* (грэч. ‘дабрачыннасць’) [11, с. 59], *Антонія* (грэч. ‘набыццё ўзамен’) [11, с. 15], *Еўдакія* (грэч. ‘славутая’) [11, с. 59], дзяк *Піліп* (грэч. ‘той, хто любіць коней’) [11, с. 38], пісец *Даніла* (яўр. ‘Божы суддзя’) [11, с. 25], святар у цямніцы айцец *Яўлампій* (грэч. ‘з добрым святлом’) [11, с. 73], інак

лаўры Пячэрскай *Лаўрэнцій* (лац. ‘лаўровы’) [11, с. 31], лекары *Раман* (лац. ‘рымлянін’ або грэч. ‘моцны’) [11, с. 40], *Аганій* (грэч. ‘каханы’) [11, с. 12].

Адаптуючыся да славянскіх моў, хрысціянскія імёны сталі ўтвараць размоўна-бытавыя і ацэначныя формы. Так, памяншальныя формы (дэмініутывы) сталі выкарыстоўвацца для наймення дзяцей, што знайшло адлюстраванне ў рамане: “У школу Данілы хадзіў светлавокі *Міхалка*, сын баярына з Бельчыцаў” [70, с. 21]; “Каля маці Сафіі, якая ўжо ледзь стаяла на нагах, за спадніцу трымаўся *Давыдзік*” [70, с. 124]. Ёсць на старонках твора і даўняя граматычная форма клічнага склону імені, якая з’яўляецца адным са сродкаў моўнай характарыстыкі персанажаў: “Ты не заставайся тут, *Міхале*, запалоцкія вяртаюцца” [70, с. 61].

Сталеючы, мяняючы свой статус і перакананні, персанажы мяняюць і формы імёнаў. Так, вучань школы пісца Данілы, баярскі сын *Міхалка*, ператвараючыся ў мужанага ваяра, становіцца *Міхалам*, а калі герой, перанёшы цяжкія жыццёвыя выпрабаванні, прыходзіць да веры, прымае сан, становіцца ігуменам, паплечнікам Еўфрасінні, то ў адносінах да яго, людзі выкарыстоўваюць форму звароту *айцец Міхал*.

Пісьменніца адлюстроўвае даўнія ўяўленні пра стваральную сутнасць называння, што знаходзіць выражэнне ў звычай набываць новае імя, ва ўпэўненасці ў пераўтварэнні чалавека, які прымае новае празванне. Так, князеўна *Звеніслава* (імя-пажаданне праграмавала звонкую (гучную) славу дачкі князя Барыса) прымусова прымае каталіцкую веру, ратуючыся ад хваробы ў замку Эльблонгу. Дзяўчына пачынае насіць імя *Тэрэса* (грэч. ‘паляваць, лавіць’) [11, с. 69]. Новае імя нібыта накладвае на князеўну новую жыццёвую місію – “паляваць” за біярмійскім скарбам, схаваным на Полаччыне, і перадаць скарб гэты ў Гольмгард: “Цяпер ты па-сапраўднаму *Тэрэса*, а не *Звеніслава*. Вялікая місія ўскладзена на цябе, *Тэрэса*. Будзь заўсёды лепшай, разумнейшай, хітрэйшай, багацейшай за іншых! Не прыходзь да Госпада ў зрэб’і. Недзе на Полаччыне золата гольмгардскае. І каралі багатыя. Знойдзеш – пасланцам маім перадасі. Храм новы ў Гольмгардзе збудуем. Хіба не высакародна?!” [70, с. 31].

Ярка прадстаўлена ў кантэксце твора хрысціянская канцэпцыя імені, якая пачынае ўкараняцца на славянскіх землях. У адпаведнасці з хрысціянскай формулай “па імені і жыцце”, “мы носім імёны святых, якія пражылі сваё жыццё і ажыццявілі на зямлі сваё прызначэнне, мы ім прысвечаны, як храмы прысвячаюцца таму ці іншаму святому. Гэтыя святых не толькі з’яўляюцца нашымі малітоўнікамі, заступнікамі і абаронцамі, але і ў пэўнай меры і вобразам таго, кім мы маглі б быць. Паўтарыць нічыё жыццё нельга, але навучыцца ад жыцця таго ці іншага чалавека, святога жыць больш годна сябе і больш годна Бога – можна” [100, с. 177]. Так, князеўна Прадслава падчас пастрыжэння ў манахіні

прымае імя святой **Еўфрасінні Александрыйскай**. У V стагоддзі святая **Еўфрасіння** (імя паходзіць ад грэчаскага слова радасць) [11, с. 52], дзяўчына з багатай сям’і, адмаўляецца ад шлюбу і прымае пострыг, прысвячаючы сябе Богу і служэнню людзям. Жыццёвы шлях, накрэслены **Еўфрасінняй Александрыйскай**, праходзіць і полацкая святая. Дачка магутнага князя “адсекла ад сябе грахі зямныя мячом, але не з жалеза, а – з духу”, жыццёвым подзвігам сцвярджаючы евангельскія ідэалы “не забі”, “не праціўся злу” і адвечную ісціну: “толькі любоў можа процістаяць злу, бо ласкай Боскаю напоўнена зямля, любоўю Ягонаю. Як і кожны з нас” [70, с. 18].

Папличнік Еўфрасінні кмет **Сава** носіць імя хрысціянскага святога. Воін-пакутнік **Сава** (імя паходзіць ад арамейскага слова чалавек) [11, с. 54] у III стагоддзі ахвяраваў жыццё за веру ў Хрыста. Кмет **Сава**, якога ігумення не раз параўноўвае з хрысціянскім святым, абараняе праваслаўную абіцель ад язычнікаў і аддае жыццё, ратуючы ігуменню Еўфрасінню.

Князёўна **Звеніслава**, прайшоўшы праз хрышчэнне ў каталіцкім манастыры з імем **Тэрэса**, праз няшчасны шлюб з магутным князем і горкае каханне да Барыслава, ачысціўшыся ад граху, становіцца манахіняй **Еўпраксіяй** (імя паходзіць ад грэчаскага слова са значэннем ‘дабрачыннасць’) [11, с. 59]. Святая XI стагоддзя Еўпраксія пакутавала падчас нешчаслівага шлюбу з магутным каралём і, вызваліўшыся ад грахоў, прыняла пострыг, стала ігуменняй. Гэты шлях быў паўтораны **Звеніславай-Тэрэсай-Еўпраксіяй**. Яна пасля доўгіх пакут і выпрабаванняў пераадоўвае ў сабе **Тэрэсу** – паляўніцу за скарбам: “**Еўпраксія** назірае на гальку шырока расплюшчанымі вачыма. Вусцішна ўжо зрабілася, глыбака на душы. Ведае – няма болей у ёй **Тэрэсы**. Зліліся палавінкі. Палавінкі душы. Мінулася бяда. Вызваленне” [70, с. 244]. **Еўпраксія** ўсведамляе жыццёвае прызначэнне, выказанае празорлівай ігуменняй Еўфрасінняй: “Ідзі і навучай. Дадзена ўбачыць табе было страсці пякельныя, якія распознаеш ужо. І скруціш галовы змяіныя, і станеш настаўніцай вялікай. Аднакутавала! Вяртайся ў Полацк, да дзяцей веры нашай” [70, с. 245]. Менавіта **Еўпраксія** становіцца пасля смерці Еўфрасінні полацкай ігуменняй і змагаркай за веру Хрыстову.

Святые, чыё імя носіць вернік, з’яўляецца анёлам – ахоўнікам чалавека. Калі ж чалавек трапляе пад уладу д’ябла, анёл адступае ад яго і чалавек страчвае імя. Так, прыгажуня **Веранія** (грэч. ‘якая прыносіць перамогу’) [11, с. 57], трапіўшы да Барыслава, спакусніка жанчын, які штурхае яе да грахоў, страчвае імя, адракаючыся ад мінулага жыцця: “Завуць як?” – “Забылася. Раней – **Веранія**. А цяпер забылася. І ты мяне забудзь” [70, с. 54]. Паказальным з’яўляецца наступны эпизод рамана. Калі Еўфра-

сіння, падарожнічаючы па Галілеі, сустракаецца з жанчынай, апантанай злым духам, чытае над хворай малітвы, душа жанчыны вызваляецца ад нячыстага, і яна ўспамінае сваё імя: *“Але чым болей Еўфрасіння малілася, тым цяжэй становілася дыхаць. Еўфрасіння ўжо амаль задыхалася ад спёкі, апантаная нечакана прахрыпела ў забыцці: “Ал...ма!” Гэта было добра – тое, што хворая імкнулася вымавіць сваё імя. Значыць, душа вызвалялася”* [70, с. 214].

Як бачым, праз імёны персанажаў Валянціна Коўтун умела перадае дуалізм вераванняў той пары, калі хрысціянства ўзаемадзейнічала на нашых землях з язычніцтвам. Асаблівая ўвага звернута ў рамана-жыцці на хрысціянскую традыцыю бачыць у імені формулу асобы, накрэсленую праведным жыццём святога. З пункту гледжання паэтычнай анамастыкі большасць імёнаў персанажаў рамана з’яўляюцца схаванагаваркімі паэтонімамі, іншамоўныя асновы якіх утрымліваюць характарыстыку істотных рыс мастацкага вобраза.

Энцыклапедыяй старабеларускага іменаслову XVI–XVII стагоддзяў з поўным правам можна назваць гістарычны нарыс Зінаіды Дудзюк “Леў”.

Асабліва сцю нарыса як літаратурнага жанру з’яўляецца тое, што ў такім творы апісваюцца сапраўдныя факты і рэальныя людзі. Асэнсаванне пісьменніцай падзей слаўнай мінуўшчыны адбылося на аснове разгляду каля 40 крыніц: прац рускіх, беларускіх, польскіх, украінскіх гісторыкаў і тэкстаў дакументаў – Статута Вялікага Княства Літоўскага і “Архива Посольского приказа 1626 года”. У нарысе мы сустракаемся выключна з імёнамі рэальных гістарычных асоб эпохі Льва Сапегі. У цэнтры твора – чалавек, чый унёсак у развіццё палітычнай, прававой і рэлігійнай культуры Вялікага Княства Літоўскага складана пераацаніць. Леў Сапега дапрацоўваў, рэдагаваў і выдаў за свае сродкі Статут Вялікага Княства Літоўскага, прыклаў шмат намаганняў, каб была перапісана і захавана Літоўская метрыка – асноўная першакрыніца па гісторыі сярэднявечча Беларусі, за свой кошт будаваў каталіцкія і праваслаўныя храмы, выдаткоўваў сродкі на ўтрыманне войска і будаўніцтва замкаў. Імя Сапегі – *Леў* – з’яўляецца загаловам твора, становячыся ключавым словам усяго літаратурнага тэксту. Загалавак указвае на аўтарскую ацэнку грамадскага дзеяча, выражае галоўную ідэю мастацкага твора. Імя героя выяўленча нагружанае. Яно ўтворана ад наймення звера, які з’яўляецца ў сусветнай культуры сімвалам мужнасці, вярхоўнай улады, высакародства, гонару, велікадушша і міласці. Сімвалічны сэнс імені славутага продка раскрываецца праз псіхалагічную характарыстыку, апісанне маральных рыс героя, яго ўчынкаў і дзеянняў. Паэтонім *Леў* семантычна збліжаецца са словам-этымонам *леў*, ужытым сімвалічна, і становіцца гаваркім іменем: *“Трэба ў першую чаргу схіліць галаву і з глыбокай пашанай у голасе*

адзначыць **Льва Сапегу**, ваяводу віленскага, вялікага правадыра войска Вялікага Княства Літоўскага, гэтага **волата-Атланта**, які ўтаймаваў шведскага льва разам з усходнім заваёўнікам. **Леў** годна і мудра выконваў абавязкі перад сумленнем і перад Айчынай. Гэты высакародны **Леў** жыў дзеля Радзімы. **Колькі разоў ні пачынаў ён рыкаць, столькі ж разоў напалоханыя гэтым рыкам ворагі Айчыны кідаліся наўцёкі...** Ён здабыў на арэне Марса сваім пераможным, вартым кароны чалом трыўмфальным лаўры, якія выпусцілі атожылкі і прараслі, палітыя крывёю ворагаў. **І тым, што шматразова знішчаў ворагаў Айчыны, ён стварыў найлепшы панегірык для пераймальнікаў сваёй славы**" [42, с. 188].

Перадаючы падзеі жыцця галоўнага героя, пісьменніца звяртаецца да постацяў мінуўшчыны і зазірае ў будучыню. Таму на старонках твора мы сустракаем імёны-сучаснікі, імёны-рэтраспекцыі і імёны-праспекцыі [107, с. 122].

Гаворачы пра станаўленне Льва як асобы, аўтарка прыгадвае імёны славетных мысліцеляў мінуўшчыны – імёны-рэтраспекцыі: **Цэзар, Авідзій, Цыцэрон, Вергілій, Гарацый, Марцыял, Плутарх, Платон, Люцый, Анэй, Сенека, Еўрыпід**. Думкі і перакананні гэтых вучоных і палітыкаў сфарміравалі светапогляд Сапегі.

Да імёнаў-сучаснікаў адносяцца празванні валадароў свету (рускіх цароў **Барыса Гадунова, Івана Грознага**, польскіх каралёў **Жыгімонта III, Жыгімонта Вазы, Стэфана Баторыя**, каралеў **Барбары Радзівіл, Боны Сфорца**, герцага **Карла Судэрманладскага**, шведскіх каралёў **Іаана, Густава Адольфа**), удзельнікаў паўстання пад кіраўніцтвам **Багдана Хмяльніцкага** (казацкага атамана **Заруцкага**, казакоў **Ф. Гаркушы, І. Залатарэнкі, Лабады і Налівайкі**), рэлігійных дзеячаў (папы **Клімента VII**, заснавальніка праваслаўнай царквы ў Жыровічах **Аляксандра Солтана**, віленскага епіскапа **Бярнарда Мацяеўскага**).

Гаворачы пра духоўную спадчыну Сапегі, аўтарка прыгадвае імёны-праспекцыі, што належаць дзяржаўным людзям, вайскоўцам, пісьменнікам, вучоным, якія годна працягвалі высакародную справу Льва: **Марцін Матушэвіч, Міхал Карповіч, Юльян Нямецэвіч, Казімір Лышчынскі, Пляцід Янкоўскі, Пётр Скарга, Ян Уладзіслаў Пачобут-Адлянцікі**.

З X–XI стагоддзяў на нашых землях суіснавалі каталіцкая і праваслаўная вера. Пазней з'явіліся і прыхільнікі пратэстантызму. Таму на старонках нарыса сустракаюцца імёны праваслаўных, каталікоў і пратэстантаў. Значная частка шляхты ў XVI–XVII стагоддзях належала да каталіцкай царквы, некаторыя прымкнулі да пратэстанцкай веры. Прыхільнікі адзначаных накірункаў хрысціянскай веры насілі рымска-каталіцкія імёны: **Ян Станіслаў, Казімір Лявон Сапегі, Ян, Альберт Войцех, Юрый Станіслаў, Барбара** Радзівілы, **Юзаф Ігнаці** Крашэўскі

і інш. Многія каталікі мелі два імені. Напрыклад, кароль Рэчы Паспалітай **Жыгімонт Аўгуст** меў спадчыннае імя **Жыгімонт**, якое атрымліваў старэйшы сын сям'і, і імя **Аўгуст**, што дала сыну маці, каралева Бона, у гонар першага рымскага імператара. Маці хацела, каб сын стаў такім жа вялікім і магутным, як славуты валадар. Абаронца праваслаўя **Афанасій Філіповіч** і арганізатар і натхняльнік Брэсцкай уніі **Інацій Пацей**носяць візантыйска-праваслаўныя імёны. На старонках нарыса ўжыта і язычніцкае імя для наймення прадстаўніка ніжэйшага саслоўя – слугі: *“Пакаёвы слуга самазванца **Хвалібог** бажыўся, што труп, выкінуты на Чырвоную плошчу, зусім не падобны на цара”* [42, с. 91].

Адаптаваўшыся да словаўтваральнай сістэмы славянскіх моў, хрысціянскія імёны (грэчаскія, лацінскія, старажытнаўрэйскія паводле паходжання) сталі ўтвараць шматлікія размоўна-бытавыя і эмацыйна-ацэначныя формы. Выкарыстоўваюцца такія формы і ў нарысе З. Дудзюк. Так, пяшчоту, любоў Льва да дзяцей і жонкі выражаюць памяншальна-ласкальныя формы іх імёнаў. Заўважым, што такія формы – сродак характарыстыкі самога Льва Сапегі, які, як і ўсякі моцны, мужны чалавек, здольны на глыбокае пачуццё любові: *“Чытаючы даверлівыя і адкрытыя лісты канцлера да жонкі, можна пераканацца, як паважліва і з любоўю ставіўся ён да гэтай маладзенькай жанчыны, звяртаючыся да яе з пяшчотай і замілаваннем: «мая наймілейшая **Гальшусенька**», «пацеха мая», «сэрца маё», а таксама пачціва, як да каралевы: «ваша міласць»”* [42, с. 60]; *“Асабліва клапаціўся Леў пра дачку **Ганусечку**, якая сумавала па бацьку, схуднела і не хацела есці”* [42, с. 130].

Вядома, што ў сферы апелятываў “памяншальна-ласкальныя суфіксы служаць сродкам вар’іравання моўнай экспрэсіі. Праз іх пасрэдніцтва выражаецца ўся складаная гама эмоцый і суб’ектыўных ацэнак” [23, с. 63]. Тэзіс пра шматзначнасць эмацыянальна-ацэначных форм можа быць аднесены і да антрапанімічнага матэрыялу. У гэтым выпадку надзвычай моцнай з’яўляецца залежнасць успрымання экспрэсіўнай афарбоўкі формы ад узросту, паводзінаў носьбіта імені, аўтарскіх адносін да героя. Напрыклад, розныя эмацыйна-экспрэсіўныя адценні выражаюць формы імёнаў з суфіксам -к-. Праз іх можа перадавацца ласка і пяшчота да дзіцяці: *“Памерла жонка Льва Сапегі **Дарота**, асіраціўшы двухгадовага сына **Яна Станіслава** і дачку ад першага шлюбу **Баську**, якую яна прасіла перадаць на выхаванне сястры”* [42, с. 49]. Гэтая форма імені выражае пагарду і непавагу да цара-самазванца: *“Гісторыкі ў сваіх фантазіях даходзілі да таго, што бралі на сябе смеласць сьвярджаць такі неверагодны факт, быццам **Грышка** Атрэп’еў нават прыезджаў у Маскву з пасольствам Сапегі ў 1600 годзе”* [42, с. 85].

Адлюстраваны ў творы і стары звычай змены асобай імені падчас прыняцця манаскага сану. Чалавек пры гэтым нібыта памірае для мірскага жыцця і набывае новае імя: “*Маці Дзімітрыя, царыца Марыя Нагая, у манастве Марфа, прызнала свайго сына і ставілася да яго з вялікім замілаваннем і любоўю*” [42, с. 82], “*Ксенія Гадунова была накіравана ў манастыр і пастрыжана ў манаішкі пад імем Вольгі*” [42, с. 86].

У часы Сапегі як у Рэчы Паспалітай, так і ў Маскоўскім княстве выкарыстоўваліся імёны па бацьку, або патронімы, што “ўзыходзяць да старажытнага наймення, якім называлі чалавека па імёнах яго продкаў па мужчынскай лініі” [96, с. 57]. Такія формы ўжываліся ў вышэйшых сляях грамадства і не толькі ідэнтыфікавалі асобу, але і сцвярджалі яе статус як спадчынніка валадарных асоб: “*І калі звярнуцца да тэмы героя свайго часу, дык постаць Льва Іванавіча Сапегі і цяпер з’яўляецца добрым прыкладам служэння народу, захавання мовы і гістарычнай спадчыны*” [42, с. 7], “*У 1536 годзе Сапега быў зноў уключаны ў склад пасольства, якое ўзначаліў Нікадзім Янавіч Цеханавецкі*” [42, с. 28]. Выкарыстоўваліся на нашых землях і найменні дачкі па бацьку: “*Ганна Сапяжанка Радзівіл памерла якраз у той час, калі бацька ваяваў са шведамі*” [42, с. 145]; “*Ганна Ягелонка таксама прагнула бачыць на троне свайго любімага пляменніка Жыгімонта Вазу*” [42, с. 42]. Такімі прызваннямі называліся прадстаўніцы вышэйшых саслоўяў.

У гісторыю ўвайшлі прызванні-мянушкі многіх славурых людзей, што зафіксавана ў нарысе. Так, кароль Рэчы Паспалітай *Жыгімонт Стары* атрымаў мянушку за тое, што задоўга да смерці хацеў перадаць свайму нашчадку вялікае княжанне. Так, яшчэ ў 1522 годзе паны-рада прагаласавалі за ягонага сына, якога таксама звалі *Жыгімонтам*, як за будучага гаспадара. Кожны старэйшы сын знакамітай дынастыі Радзівілаў насіў імя *Мікалай*. У гісторыю прадстаўнікі гэтай сям’і ўвайшлі пад прызваннямі-мянушкамі. Мянушкі *Мікалая Радзівіла Рудога* і *Мікалая Радзівіла Чорнага* былі атрыманы за колер валасоў. А *Мікалай Крыштоф Сіротка* атрымаў мянушку ў дзяцінстве пасля здарэння, калі кароль Жыгімонт Аўгуст так назваў немаўля, якое плакала, застаўшыся без нагляду слуг і бацькоў.

У XVI–XVII стагоддзях знатныя роды ў Маскоўскім княстве і Рэчы Паспалітай ужо мелі прозвішчы – афіцыйныя іменаванні, што перадаюцца ў спадчыну і ўказваюць на прыналежнасць чалавека да пэўнай сям’і. Так, на старонках нарыса згадваюцца князі *Адам Вішнявецкі*, *Васіль Масальскі*, *Юрый Хварасцінін*, ваяводы *Юрый Мнішак*, *Міхайла Шэін*, *Марцін Курч*, баяры *Леў Пляшчэў*, *Мікіта Вельямінаў*, кашталяны *Мацей Ленка*, *Станіслаў Дзялынскі*, падкаморы *Станіслаў Цікоцкі*, *Міхал Францкевіч*. Некаторыя героі нарыса, якія належаць да шляхецкага саслоўя,

маюць дваіныя і нават траіныя прозвішчы: князёўна Багдана *Друцкая-Сакалінская-Канапля*, баярын Міхаіл Глебавіч *Салтыкоў-Марозаў*, астраном Ян Уладзіслаў *Пачобут-Адляніцкі* і інш. В. Шур адзначае: “З’яўленне дваіных ці нават траіных прозвішчаў у XVI–XVIII стагоддзях сярод шляхты не было рэдкасцю. Найчасцей шляхецкі гонар, маёмасны статус становіліся прычынаю таго, што пры заключэнні шлюбу ніводзін з маладых не хацеў развітвацца са сваім прозвішчам, у выніку чаго з’яўляліся прыдомкі” [160, с. 63]. Выхадцы з ніжэйшых саслоўяў на гэтым этапе гісторыі прозвішчаў не мелі. Так, пакаёвы слуга Грышкі Атрэп’ева згадваецца толькі пад іменем *Хвалібог*.

У ліку прозвішчаў герояў нарыса З. Дудзюк можна выдзеліць патранімічныя, якія “маюць значэнне ‘сын, нашчадак пэўнага бацькі’, імя бацькі адлюстравана ў каранёвай частцы прозвішча” [117, с. 61]. Такія прозвішчы ўтвараюцца ад мірскіх і хрысціянскіх імёнаў продкаў пры дапамозе суфіксаў -оў-, -аў-, -еў-, -ін-, -овіч-, -авіч-, -евіч- і інш.: *Тацішчаў, Гадуноў, Пляшчэў, Вельямінаў, Марозаў, Хадкевіч, Галіцын, Шэін, Валовіч, Глябовіч, Карповіч, Нямецвіч, Філіповіч, Францкевіч*. Ужываліся на нашых землях у часы Сапегі і непатранімічныя прозвішчы, якія “не з’яўляюцца найменнямі па бацьку і характарызуюць у тых ці іншых адносінах самога родапачынальніка прозвішча” [117, с. 62]: *Гаркуша, Лабада, Сапега, Солтан, Радзівіл, Скарга, Пачобут, Курч* і інш. У аснове беларускіх прозвішчаў былі як хрысціянскія (*Філіповіч, Карповіч, Францкевіч*), так і мірскія імёны, якія акрэслівалі фізічныя асаблівасці чалавека, яго маральныя якасці, сацыяльны статус, род заняткаў (*Хадкевіч* (*хадко, ходка* ‘той, хто ходзіць’) [18, с. 32], *Гадуноў* (гадун – рэг. ‘падгадаванае дзіця’) [18, с. 94], *Гаркуша* (рус. ‘крыкун, гарлапан; гаротнік, бядняк’) [18, с. 103], *Залатарэнка, Налівайка* (укр. ‘налівайшчык, той, хто налівае’) [18, с. 296], *Тацішчаў, Солтан* (цюрк. ‘султан’) [18, с. 387]). Вылучаюцца прозвішчы, утвораныя ад назваў раслін і іх частак (*Лабада* (рус. *лобода* ‘лебяд’) [18, с. 238]), найменняў прадметаў побыту (*Галіцын* (рус. голицы ‘скураныя рукавіцы’) [18, с. 98], назваў частак цела чалавека (*Шэін*), найменняў абстрактных паняццяў (*Скарга, Салтыкоў* (рус. салтык ‘узор, прыклад’, відаць, з каз. салдык ‘франтаватасць, мода’) [18, с. 363], ад тапонімаў (*Трубяцкі, Масальскі, Шуйскі, Лышчынскі*).

Такім чынам, у нарысе “Леў” пісьменніца, распавядаючы пра лёс Сапегі, яго сучаснікаў і нашчадкаў, прадставіла адпаведны этап гісторыі айчыннага іменаслову. У творы зафіксавана значная перавага хрысціянскіх асабовых імёнаў, якія развіваюць сістэму размоўна-бытавых і эмацыйна-ацэначных формаў, ужыванне імёнаў па бацьку (патронімаў) і прозвішчаў, якія выконвалі не толькі намінацыйна-ідэнтыфікацыйную, але сацыяльную

і юрыдычную функцыі, абазначаючы нашчадкаў заможных родаў. На старонках твора зафіксаваны таксама мянушкі – дадатковы сродак ідэнтыфікацыі і характарыстыкі асоб, у тым ліку і прадстаўнікоў царскіх, княскіх, шляхецкіх родаў.

Пытанні для самакантролю

1. Дайце азначэнне паняцця гістарычная проза.
2. Ахарактарызуйце дахрысціянскі этап гісторыі славянскага іменалову, адлюстраваны ў прозе сучасных беларускіх аўтараў.
3. Акрэсліце прыёмы выкарыстання імёнаў рэальных гістарычных асоб у гістарычнай прозе З. Дудзюк.
4. Якім чынам у іменаслове гістарычнай прозы З. Дудзюк адлюстроўваюцца язычніцкія уяўленні славян?
5. Да якіх тыпаў паводле ступені семантычнай актыўнасці адносяцца імёны герояў гістарычнага рамана З. Дудзюк “Велясіты”? Абгрунтуйце адказ. Прывядзіце прыклады.
6. Пакажыце адлюстраванне ў іменаслове рамана В. Коўтун “Пакліканыя” хрысціянскай канцэпцыі імені.
7. Ахарактарызуйце перыяд узаемадзеяння хрысціянскіх і язычніцкіх імёнаў, адлюстраваны ў гістарычным нарысе З. Дудзюк “Леў”. Акрэсліце прыёмы выкарыстання імёнаў гістарычных дзеячаў у творы сучаснай беларускай пісьменніцы.

Тэма 7. Анамастыкон аўтабіяграфічнай прозы сучасных беларускіх пісьменнікаў

Аўтабіяграфія – літаратурны праявічны жанр, мастацкае апісанне аўтарам свайго жыцця, якое выяўляе ў падзеях, роздуме, перажываннях звязнасць і ўнутраны сэнс, прадстаўляе пражытае як аформленае цэлае. Аўтабіяграфія дапускае элемент выдумкі: аўтар нярэдка “дапісвае” ці “перапісвае” сваё жыццё [120, с. 15–17]. Аўтабіяграфічныя творы – важная крыніца ведаў не толькі пра жыццё пісьменніка, але і пра яго творчасць. У аўтабіяграфіі пісьменнік дае ацэнку сваім творам, расказвае пра рэальныя падзеі, пакладзеныя ў іх аснову, раскрывае творчыя задумы, нярэдка каментуе, тлумачыць свае творы. Ф. Лежэн дае наступнае азначэнне аўтабіяграфічнаму жанру: “гэта рэтраспектыўны праявічны аповед рэальнага чалавека, які расказвае пра ўласнае існаванне, робячы асаблівы акцэнт на гісторыі сваёй асобы” [76, с. 263].

Асноўнымі характарыстыкамі твораў аўтабіяграфічнай літаратуры (мемуарыстыкі, літаратуры ўспамінаў) з’яўляюцца: “наяўнасць адной эгацэнтрычнай свядомасці, якая складае ментальна-псіхалагічны і эмацыянальны цэнтр тэксту; трыадзінства «я», якое аб’ядноўвае ў сабе

аўтара, апавядальніка і галоўнага героя; рэстраспектыва як прынцып руху часавага аповеду; устаноўка на сапраўднасць; прыналежнасць да духоўнай культуры грамадства” [123, с. 55]. Важна адзначыць, што пісьменнік не проста фіксуе пэўныя падзеі, але і шукае крытэрыі іх ацэнкі, у якасці якіх могуць выступаць не толькі ўласныя ўражанні і ўяўленні, але і пункты погляду іншых людзей, этычныя і эстэтычныя нормы, прынятыя ў сацыюме ў пэўны адрэзак часу.

Берасцейскія аўтары даўно і плённа працуюць у жанры аўтабіяграфічнай прозы. Давыд-Гарадок, Гарынь, столінскія вёскі і мястэчкі з іх адметнымі назвамі і людям сталі адвечнай крыніцай натхнення для Георгія Марчука. Хутар Забалацце на самым ускрайку Белавежскай пушчы – родны кут Васіля Жуковіча. З малой радзімай пісьменнікаў-берасцейцаў аб’ядноўвае не толькі тое, што тут жывуць іх крэўныя, што тут магілы продкаў, але і асяроддзе, людзі, якія сфарміравалі чалавечы і мастацкі свет твораў. Раман “Кветкі правінцыі” Георгія Марчука і апавесць “Як адна вясна...” Васіля Жуковіча па праве можна лічыць самымі спавядальна шчырымі творамі пісьменнікаў. Аўтары праўдзіва расказваюць чытачу пра шлях свайго сталення – праз пакуты, праз страты блізкіх, праз глыбокі роздум над прызначэннем чалавека, праз пошукі адзінага і спрадвечнага закону людскога быцця. Творцы пішуць гісторыю Палесся, у большасці персанажаў іх твораў пазнаюцца землякі аўтараў – людзі з багатым духоўным светам і марай пра спакойнае заможнае жыццё на сваёй зямлі. “Пісьменнікі ствараюць палітру сусвету, убачанага вачыма Палешука. І гэтая палітра паўстае шматграннай і шматстайнай, як і жыццё Беларусі і свету” [157, с. 3]. Ажыўляючы далёкія постаці дзяцінства і юнацтва, Г. Марчук і В. Жуковіч умела выкарыстоўваюць вобразна-выяўленчыя магчымасці ўласных імёнаў.

Найгалоўнейшае месца ў анамастычнай прасторы мастацкага палатна належыць антрапонімам. Менавіта на іх прыпадае найбольшая сэнсавая і эмацыянальная нагрузка ў творы. Аналіз уласных асабовых імёнаў, выдзеленых з адзначаных твораў берасцейскіх аўтараў, паказаў, што яны рэалістычна падышлі да падбору найменняў сваіх герояў. Антрапонімы, выкарыстаныя ў творах Г. Марчука і В. Жуковіча, належаць да нацыянальнай беларускай іменаслоўнай сістэмы. У беларускай мове ХХ стагоддзя захавалася тэндэнцыя да большай разнастайнасці мужчынскіх імёнаў у параўнанні з жаночымі: мужчынскія прадстаўлены 72 прыкладамі, жаночыя – 31. Антрапанімікон прааналізаваных твораў на 98 % прадстаўлены запазычанымі імёнамі, якія ўвайшлі ў айчынны іменаслоў разам з прыняццем хрысціянства. Так, з грэчаскай мовы (51 % ад ужытых імёнаў) былі запазычаны імёны *Аляксандр*, *Аляксей*, *Анастасія*, *Міфодзій*, *Цімох*, *Яўхім*, *Карп*, *Пётр*, *Яўлампій*, *Леанід*,

Анатоль, Васіль, Трыфан, Эдуард, Халімон, Герасім, Зося, Зінаіда, Ларыса, Яўген, Яўгенія, Таццяна, Алена, Мірон, Дзяніс, Анісім, Сцяпан, Андрэй, Лідзія, Кацярына, Хрысціна, Галіна і інш.; з лацінскай (каля 12 %) – *Клаўдзія, Валянцін, Валянціна, Віктар, Сяргей* і інш. Са старажытнаўрэйскай (каля 26 %) у беларускі іменаслоў увайшлі імёны *Іван, Яніна, Марыя, Іосіф, Міхаіл, Міхаліна, Гаўрыла, Сямён, Адам, Ілья, Якаў, Лізавета, Даніла, Фама, Саламон, Ганна* і інш. Адзначаюцца імёны славянскага паходжання (2 %): *Уладзімір, Глеб, Вячаслаў, Святлана, Людміла, Станіслаў* і інш. Група імёнаў, запазычаных з іншых моў, складае 9 % ад агульнай колькасці імёнаў. Напрыклад, са старажытнаперсідскай мовы праз грэчаскую прыйшло імя *Дар’я*, са старажытнаскандынаўскай – *Алег, Вольга*, з егіпецкай – *Сідар*, з шумерскай – *Ніна*.

Усе зафіксаваныя ў творах Г. Марчука і В. Жуковіча антрапонімы можна падзяліць на дзве групы. Па-першае, гэта імёны, прозвішчы, псеўданімы рэальных асоб, па-другое, гэта імёны, мянушкі, прозвішчы герояў, створаных фантазіяй пісьменнікаў.

Прозвішчы, імёны, псеўданімы палітычных дзеячаў, пісьменнікаў, мысліцеляў, як адзначае В. Шур, выкарыстоўваюцца як сродак сацыяльнай тыпізацыі. “Яны дазваляюць надаць падзеям і фактам, што адлюстроўваюцца ў творы, рысы праўдападобнасці, мастацкай пераканальнасці” [165, с. 25]. У аўтабіяграфічнай прозе берасцейскіх пісьменнікаў узнаўляюцца падзеі, што адбываюцца ў палескіх вёсках і мястэчках у пасляваенныя дзесяцігоддзі. Сродкам адлюстравання гістарычнага каларыту з’яўляюцца імёны і прозвішчы кіраўнікоў савецкай дзяржавы *Уладзіміра Ільіча Леніна і Сталіна*, першага касманаўта ў свеце *Юрыя Гагарына*, пісьменнікаў *Яўгенія Еўтушэнкі, Якуба Коласа, Міхася Лынькова, Янкі Маўра*, шахматыстаў *Алехіна і Капабланкі*, рэжысёраў *Бандарчука і Герасімава*. Рэальныя дзеячы мінуўшчыны – гэта гістарычны “кантэкст” мастацкага палатна, жывое асяроддзе, найбольш выразны і праўдзівы фон дзеяння.

Аўтабіяграфічны твор уяўляе сабой карціну жыцця, пабачаную праз прызму ўласнага жыццёвага вопыту аўтара. Гэты вопыт накладвае адбітак на адносіны да жыцця, на характар успрымання свету. Уплываюць на светапогляд і творчасць пісьменніка блізкія, родныя людзі. Імёны родных (маці *Марыі*, бабы *Насці*, прабабы *Таццяны*) згадваюцца ў рамане Г. Марчука “Кветкі правінцы”. Шматлікія даследчыкі анамастычнай лексікі характарызуюць уласнае імя як “гіпертрафіравана намінатыўную” (А. А. Рэфармацкі), “пазбаўленую значэння (семантыкі)” (М. І. Талстой) моўную адзінку, якая ўтрымлівае інфармацыю пра нацыянальную прыналежнасць і грамадскі статус асобы. Ужыванне імені на старонках мастацкага твора мадыфікуе як зместавую прыроду, так і функцыі онімаў.

Літаратурныя ўласныя імёны (паэтонімы) не толькі сацыяльна і нацыянальна характарыстычныя, але і сэнсава напоўненыя і канатацыйна насычаныя моўныя адзінкі. Унутраная форма імёнаў можа ўтрымліваць важную інфармацыю пра літаратурнага персанажа. Зразумела, не кожны чытач задумваецца над этымалогіяй імені героя, між тым, этымалагічная семантыка антрапоніма дазваляе раскрыць важныя грані мастацкага вобраза.

Імя маці галоўнага героя рамана “Кветкі правінцыі” **Марыя** паходзіць з яўрэйскай мовы і азначае ‘выратавальная, цудоўная’ [121, с. 258]. Марыя – імя Божай маці, прападобнай Марыі Егіпецкай, Марыі Магдаліны. Семантыка зараджанага станоўчай энергіяй імені адпавядае характару гераіні. Чыстым, “Божым” чалавекам з’яўляецца Адасёва маці: “*Сэрца твая маці мела анёла*” [92, с. 234]. Апісанне ўнутранага свету і трагічнага лёсу гераіні напаўняе імя станоўчай экспрэсіяй. Так, Марыя шануе бацькоў, адмаўляецца, выконваючы волю маці, ад каханага. Жанчына вельмі любіць сына. Гераіня саступае выгаднае месца працы дзяўчыне-сіраце, балюча перажывае, што купля зруба праз збег неспрыяльных абставін прыносіць няшчасце іншым людзям. Такому сумленнаму чалавеку з абвостраным пачуццём адказнасці і віны за свае ўчынкі цяжка жыць на гэтым свеце. Магчыма, горкі ўласны вопыт Г. Марчука (маці пісьменніка **Марыя** скончыла жыццё самагубствам) з’явіўся прычынай таго, што жаночыя персанажы з трагічным лёсам носяць у творах аўтара імя **Марыя**. Гэта **Маня** Лятун з рамана “Крык на хутары”, якая, ахвяруючы жыццём, ратуе гонар маладзенькай сястры. Гэта і **Марыя** Жураўлёва з рамана “Сава Дым і яго палюбоўніцы”, якая не можа жыць у атмасферы падману і здрады і таму спрабуе скончыць жыццё самагубствам.

Значэнне грэчаскай асновы імені прабабы Г. Марчука **Тацяны** – ‘наладжвальніца, заснавальніца’ [121, с. 392]. Менавіта Тацяна з’яўляецца **заснавальніцай** роду Марчукоў на зямлі: “*Гэта яна прывезла з Пінска прыказчыка Міхайла, яна сваім розумам і паваротлівасцю паставіла яго на ногі <...>. Ніхто лепш за яе не пёк хлеб, боршч не варыў. Падрэзалі ёй зямлі. Зноў на ногі стала <...>. Ад яе, ад **Тацяны**, усе мы, святыя і грэшныя*” [92, с. 274].

Як вядома, уласныя асабовыя імёны – адзін з найважнейшых сродкаў стварэння нацыянальнага, рэгіянальнага, гістарычнага каларыту. У разгледжаных раманах знаходзім шмат надзвычай прыгожых беларускіх імён, многія з якіх цяпер архаізаваліся, выйшлі з актыўнага ўжытку, напрыклад: **Сідар, Мірон, Міхаліна, Саламон, Анісім, Фама** (В. Жуковіч. Як адна вясна); **Міфодзій, Юзаф, Трыфан, Аскольд, Герасім, Яўлампія** (Г. Марчук. Кветкі правінцыі).

Дзякуючы гнуткасці, пластычнасці, асабовае імя ў нашай мове набывае статус своеасаблівага пасведчання нацыянальнасці, узросту, веравызнання асобы. Варыянты імені з'яўляюцца паказчыкамі значнасці, аўтарытэту, вагі чалавека ў грамадстве. Відазмяненні онімаў перадаюць тонкія нюансы чалавечых стасункаў. Г. Марчук і В. Жуковіч умела выкарыстоўваюць у сваіх творах прагматычны патэнцыял антрапонімаў і іх шматлікіх форм. У творах пісьменнікаў знаходзім багаты россып марфалагічных, лексічных і фанетычных варыянтаў імён, напрыклад: *Марыя – Маня – Манечка, Ларыса – Лора, Трыфан – Ціфан, Іван – Іванко – Янка – Янэк, Іосіф – Юзаф, Адам – Адаць – Адасік, Даша – Дашачка* (Г. Марчук. Кветкі правінцыі); *Міша – Міхась – Мішка, Валодзя – Валодзька – Валодзечка, Восін – Юзік, Яўгена – Яўгенька, Любка – Любачка, Мар'я – Марыська – Марысечка, Віктар – Віця – Віцечка* і інш. (В. Жуковіч. Як адна вясна).

Героі мастацкіх палотнаў Г. Марчука і В. Жуковіча – жыхары Давыд-Гарадка, Століна, Забалацця, палескіх вёсак і мястэчак. Таму натуральна і арганічна ўплятаюцца ў моўную тканіну твораў пісьменнікаў формы імён, якія адлюстроўваюць рысы народна-дыялектнай мовы: оканне (*Олена, Юрко, Міхалко, Іванко*), замену гука [ф] гукам [п] (*Прося*), гукам [х] (*Халімон*), наяўнасць прыстаўнога [в] (*Вульяна*), прыстаўнога [г] (*Гэля*). Вельмі многа ў прааналізаваных творах пісьменнікаў форм клічнага склону антрапонімаў. Гэтыя формы шырока выкарыстоўваюцца ў палескіх гаворках. З іх дапамогай перадаецца багатая палітра эмоцый і пачуццяў: ласка, спагада, пяшчота, здзіўленне і інш., напрыклад: “*Шчо Бог дасць, Якаўко, шчо Бог дасць*”, – адказвала па-ранейшаму баба Насця [92, с. 80]; “– *Насцё, калі памру, пойдзеш дажываць век, як пайшла да Мірона Гуня на Прасарэдзі?*” [92, с. 127]; “*Ведаеш, Міроне, – хвалявалася маці, – заяву падаць лёгка*” [49, с. 165]; “*Адаць! О дзякуй Богу, трохі пакруглеў з твару!*” [92, с. 200]; “*Не, от мне, Карне, скажы напачатку, як у калхозу?*” – раптам пра нешта ўспомніўшы, перабіў дзед” [92, с. 72]. Падобныя формы імён – адзін са сродкаў стварэння вясковага каларыту ў творах пісьменнікаў.

Імя здаўна служыла сведчаннем статусу чалавека ў грамадстве. Так, да аб'яднання Заходняй Беларусі з Савецкім Саюзам формай звароту да суразмоўніка і сродкам выказвання павагі да прадстаўнікоў шляхты (нават да тых, якія не мелі ні багацця, ні высокіх пасадаў і нічым не адрозніваліся ад звычайных сялян) было спалучэнне імёнаў з паказчыкамі сацыяльнага рангавання. Гэтая традыцыя захоўвалася і ў савецкі час. Інфармацыю пра ўжыванне традыцыйных форм звароту да шляхцічаў дае дыялог персанажаў рамана Г. Марчука “Без ангелаў”: “*Што вас тут у саракавым не раскулачвалі? Пан Стась, пан Адолік, пан Вінецусь... Адны паны*”. –

“У нас такая завядзёнка: што шляхцюк, то і **пан**, а шляхта на сваім гародзе ровен ваяводзе. Гэта цяпер зброю пазабіралі, а раней мой бацька, дзед гной будуць з хлява на воз кідаць, а пры шаблі на баку, як мае быць... На сеймікі ў Гродна ездзілі... тады людзей паважалі” [88, с. 60]. Знаходзім такія формы іменавання і ў рамане “Кветкі правінцыі”: “Мураваны дом са шклянным дахам пасярэдзіне – гэта рэзідэнцыя мясцовага фатографа, старога **пана Зубя**” [92, с. 9]; “Суседка перадала, што **пані Зося** ўсё яшчэ ў магазіне” [92, с. 232]. Праўда, у савецкія часы такія формы наймення выцясняліся з ужытку іншымі этыкетнымі формуламі.

У народным асяроддзі сродкам выказвання павагі малодшага да старэйшага, да шанаванага чалавека засталіся вакатывы **дзядзька, цётка, дзед, баба** ў спалучэнні з асабовым іменем. У рамане У. Гніламедава “Уліс з Прускі”, прысвечаным жыццю палескай вёскі ў пачатку ХХ стагоддзя, заўважаецца: “Словы «**дзядзьку**» і «**цётку**» (дзядзька і цётка) тут здаўна ўжываліся пры звароце да старэйшага чалавека, і неабавязкова родзіча, і гэта лічылася выяўленнем ветлівасці і прыязнасці. Прускаўцы, як і ўсе ў наваколлі, захавалі даўняе, родавое адчуванне сваёй крэўнасці” [28, с. 60]. Падобныя формы наймення з’яўляюцца сведчаннем пачцінасці, пашаны, цёплых адносін паміж суразмоўцамі. На жаль, у гарадской культуры такія формы цяпер забываюцца, а вось у маўленні вяскоўцаў гэтыя найменні пашыраныя, напрыклад: “**Бабо Лісавето**, а ці можаце ўспомніць тры самыя шчаслівыя дні ў вашым жыцці?” [92, с. 227]; “А я цябе, сыночак, шукаю. **Дзед Яўхім** хоча цябе бачыць. Хадзем да нас” [92, с. 46]; “**Дзядзька Мірон**, гэты ножык вастрэйшы” [49, с. 210]; “А далей мама расказвае, як пасялу бегла з іконаю ў руках, з малітваю на вуснах **цётка Міхаліна**” [49, с. 113].

Формы наймення **айцец, бацюшка** ў спалучэнні з іменем ужываюць вернікі, якія лічацца духоўнымі дзецьмі святара: “На падводзе везлі ў самым канцы жалобнай калоны засяроджанага **айца Міфодзія**” [92, с. 14].

У творах пісьменнікаў па-майстэрску выкарыстаны стылістычныя магчымасці асабовых імён з іх багаццем афіцыйных і неафіцыйных эмацыянальна афарбаваных варыянтаў. Праз ужыванне гэтых варыянтаў онімаў пісьменнікі перадаюць найтанчэйшыя адценні ўзаемаадносін герояў. Выкарыстанне кожнай формы імені абумоўлена прагматычным кантэкстам. Такі кантэкст вызначаецца сацыяльным статусам носьбіта імені, а таксама характарам і танальнасцю адносін героя з іншымі людзьмі.

Так, паказчыкам павагі да чалавека, а таксама сведчаннем афіцыйнасці ўзаемаадносін з’яўляецца ўжыванне ў дачыненні да асобы поўнай формы імені ў спалучэнні з іменем па бацьку. Імя па бацьку, або патронім, узыходзіць да старажытнага наймення, якім называлі чалавека па імёнах яго продкаў па мужчынскай лініі. Даследчыкі этыкету адзначаюць,

што “на Беларусі імёны па бацьку на -віч – з’ява досыць позняя і з’явіліся яны пад уплывам рускай мовы” [129, с. 39]. Напрыклад, у рамане “Кветкі правінцыі” афіцыйныя формы наймення асобы “імя + імя па бацьку” ўжываюцца толькі ў дачыненні да прадстаўнікоў адміністрацыі (сакратара Давыд-Гарадоцкага райкома партыі *Аляксея Аляксеевіча Крутаярава*), у адносінах да паважаных у гарадку людзей (дактароў *Ільі Ільіча* і *Вячаслава Ігнатавіча*). У аповесці “Як адна вясна” падобныя формы зваротувыкарыстоўваюцца ў дачыненні да настаўнікаў – *Зінаіды Язэпаўны Русіновіч*, *Леаніда Мяфодзевіча Крыжановіча*, *Валянціна Фёдаравіча Камінскага*, а таксама рэдактара абласной газеты *Аляксандра Трыфанавіча Калайчыца*. Выразным характарыстычным сродкам найменне “імя + імя па бацьку” выступае тады, калі такая намінацыя з’яўляецца адзінай у адносінах да пэўнай асобы. У такім выпадку найменне падкрэслівае выключнасць чалавека, яго неардынарнасць, прызнаную людзьмі. Толькі поўнай формай імені ў спалучэнні з іменем па бацьку называецца давид-гарадоцкі мастак: “*Глеб Іванавіч распісаў у цэрквах алтары, пісаў іконы святых мучанікаў... Ён быў адзіны мастак на гарадок і знаў сабе цану, хоць і ніколі сваім талентам не хваліўся... Калі выпадала Глебу Іванавічу ўпрыгожваць дзе-небудзь на вёсцы старую царкву, згаджаўся з вялікай ахвотай і за невялікія грошы*” [92, с. 91]. Персанаж Г. Марчука – не толькі таленавіты, але і добры, спагадлівы, чулы чалавек. Са спачуваннем і ўвагай ён ставіцца да сідаты Адася, да старых дзеда Цімоха і бабы Насці, да ўдавы Сарокі, якая праз беднасць вымушана красці дровы ў суседзяў.

Айцец Павел Фларэнскі пісаў: “Імёны гнуткія і ёмістыя, здольныя змясціць самыя розныя абставіны, у якіх жыве асоба” [148, с. 190]. Дыяпазон пачуццяў, што выражаюцца з дапамогай шматлікіх формаў імёнаў, вельмі шырокі. Гэта пяшчота, сяброўская фамільярнасць, насмешка, іронія, спачуванне. У маўленні персанажаў аўтабіяграфічнай прозы берасцейскіх аўтараў шырока ўжываюцца формы суб’ектыўнай ацэнкі імёнаў. Утвараюцца гэтыя формы з дапамогай суфіксаў -к-, -аньк-, -цусь-, -ачк-, -ук-, -юк-, -чук-, -ік- і інш. Успрыманне экспрэсіўнай афарбоўкі формы імені залежыць ад узросту, паводзінаў носьбіта імені, аўтарскіх адносінаў да героя. У творах пісьменнікаў-берасцейцаў адлюстравана народная традыцыя называць дзяцей і падлеткаў формамі, якія выражаюць ласку і пяшчоту, напрыклад: “*А Любка заснула?*” – “*Любачка ўжо спіць*” [49, с. 185]; “*Валодзечка, бацік!*” [49, с. 184]. Розныя эмацыйна-ацэначныя адценні маюць памяншальна-ласкальныя формы імёнаў, ужытыя ў адносінах да дарослых людзей. Найболей насычаны пачуццямі любові і захаплення імёны каханых: “*Якое харошае імя –*

Надзечка!” [49, с. 232]; “Неяк нечакана мяне прывабіла *Марыська*, якое доўгі час не прыкмячаў” [49, с. 20].

Формай *Лісанька* выражаецца спагада і сімпатыя да ўвішняй і спрытнай старой жанчыны: “*Лізавета*, дзед на яе казаў *Лісанька*, была маладзейшая за маю бабу. Калі ў Насці на твары было трыццаць тры маршчыны, у *Лізаветы* – на адну больш, калі *Насця* ведала сто прыказак, *Лізавета* – сто адну, калі мая баба ў адказ дзесяць слоў, *Лізавета* – сто” [92, с. 45].

У творах Г. Марчука і В. Жуковіча адлюстравана традыцыя ўжывання ў народнай мове форм суб’ектыўнай ацэнкі імён у намінатыўнай функцыі, у якасці нейтральных найменняў людзей, напрыклад: “У такія мінуты цётка *Волька* не магла не ўспомніць свайго *Восіпа*, які падарваўся на супрацьтанкавай міне” [49, с. 42]; “*Янэк* у ваш род пайшоў, *Адась*” [92, с. 231]. Эмацыйна-ацэначнымі гэтыя варыянты імёнаў можна назваць толькі ўмоўна. Ацэначныя фарманты ў іх складзе выкарыстоўваюцца ў якасці дыферэнцыяльных сродкаў адрознення асобаў, якіяносяць адно і тое імя. Так, маленькі сын галоўнага героя рамана “Кветкі правінцыі” завецца *Янкам*, а стары чалавек, муж бабы *Лізаветы* – *Іванкам*.

Паслядоўнае ўжыванне ў мастацкіх творах розных варыянтаў імені героя выконвае функцыю перадачы дынамікі вобраза. Так, чытаючы аповесць “Як адна вясна”, мы назіраем за лёсам вясковага хлопца Валодзькі. Герой уступае ў новы этап свайго жыцця, становячыся школьнікам, што суправаджаецца набыццём новай формы імені: “«*Ра-жэвіч Уладзімір*», – выразна вымаўляе *Іван Іванавіч*. «*Уладзімір*» – так мяне ніхто дагэтуль не называў. Звалі ўсе іначай: *Воўка*, *Валодзька*, *Валодзя*. Я ўстаю, сэрца маё пырхае, як верабейка” [49, с. 77].

Шырокі дыяпазон варыянтаў уласных асабовых імёнаў з’яўляецца сродкам стварэння нацыянальнага і рэгіянальнага каларыту, інструментам перадачы тонкіх адценняў эмоцый і пачуццяў персанажаў, спосабам выражэння характару і танальнасці людскіх узаемаадносін.

Сродак абмалёўкі персанажаў – прозвішчы-паэтонімы. Як вядома, антрапанімічная прастора мастацкага твора – гэта адлюстраванне антрапанімікону пэўнай мовы. У іменаслове беларускай мовы ХХ стагоддзя можна выдзеліць, па-першае, прозвішчы, утвораныя ад каляндарных імён, па-другое, прозвішчы, што ўзніклі ад мірскіх імён апелятыўнага паходжання. Гэтыя групы прозвішчаў ужываюцца на старонках прозы берасцейскіх аўтараў. Прозвішчы першай групы ўтвораны галоўным чынам пры дапамозе суфіксаў -ов -, -эц -, -ёнак-, -ук-, -юк-, -цук-, -ык- і інш.: *Іванова*, *Макарэц*, *Паўлёнак*, *Паўловіч*, *Семянюк*, *Ціханчук*, *Грыцук*, *Савічык* і інш.

Прозвішчы другой групы ўтварыліся ад апелятываў як лексіка-семантычным спосабам (*Біржа, Верабей, Шуляк*), так і з дапамогай розных суфіксаў (*Есаўленка, Літвінава*). У аснове гэтых антрапонімаў ляжаць былыя мянушкі ад апелятыўнага паходжання: 1) празванні-характарыстыкі чалавека па знешнім выглядзе і фізічных уласцівасцях: *Лысюк, Астраухаў*; 2) мянушкі, якія акрэсліваюць маральныя якасці асобы, становішча чалавека ў грамадстве, род заняткаў, нацыянальнасць: *Шурыга* ‘нягоднік, круцель, ашуканец, шалапут’ [18, с. 484], *Каралюк, Казачонак, Краўчук, Ткач, Есаўленка, Гасцюшкін, Русіновіч, Літвінава*; 3) найменні, утвораныя ад назваў прадметаў матэрыяльнай культуры, страў, паселішчаў, пабудоў: *Корж, Кіцель, Тачыла, Макаўка, Біржа*; 4) мянушкі, утвораныя ад назваў раслін, жывёл, насякомых, птушак і іх частак: *Каналёў, Бурачкаўская, Бабёр, Зайко, Сарока, Верабей, Шуляк, Галубовіч, Хрушч, Пухоўскі*. Асобна вылучым групу прозвішчаў тапанімічнага паходжання, утвораных суфіксальным спосабам: *Стараселец, Верхавец, Камінскі, Асколка* (продкі героя – выхадцы са Старога Аскола).

Адметнай рысай антрапанімікону аўтабіяграфічнай прозы з’яўляецца выкарыстанне рэальных прозвішчаў блізкіх пісьменнікам людзей. Так, на старонках рамана “Кветкі правінцыі” можна знайсці аўтарскае тлумачэнне паходжання прозвішча сям’і дзеда пісьменніка – *Асколка*: “*Нехта казаў мне, што продкі майго дзеда Цімоха вазілі разам з купцамі соль і хлеб. Мелі далёкіх сваякоў у Старым Асколе на Русі*” [92, с. 18].

У аўтабіяграфічнай аповесці Васіля Жуковіча выкарыстаны прыём трансфармацыі прозвішчаў рэальных асобаў. Так, у прозвішчы добрага, спагадлівага, але строгага куратара Андрэя Андрэевіча *Каленіка*, які стаў для студэнтаў сапраўдным Настаўнікам не толькі літаратуры, але і Жыцця, угадваецца прозвішча Уладзіміра Андрэевіча *Калесніка*. Як апісанне знешнасці, так і згадкі пра заняткі выкладчыка падказваюць, што прататыпам персанажа аповесці з’яўляецца вядомы берасцейскі літаратуразнаўца і педагог: “*Глыбокія залысіны, хударлявы твар, засяроджаны позірк рабілі яго чымсьці падобным да саракагадовага Якуба Коласа. Прыгожую – палоскамі – кашулю ён насіў па-юнацку наростхрыст, выкладваючы буйны шырокі каўнер на пінжак. Гаварыў куратар ціхім голасам – напэўна, таму, што дужа ўнікнёна слухаў і глядзеў. Яго карыя вочы, здавалася, бачылі цябе наскрозь*” [49, с. 226–227]. Таленавіты выкладчык шчодро дзяліўся са студэнтамі глыбокімі ведамі і прывіваў ім любоў да літаратуры. Прозвішча выкладчыцы рускага фальклору, прынцыповага партыйца Яніны Францаўны *Бяляўскай* утворана шляхам падбору асновы з антанімічным значэннем да прозвішча прататыпа персанажа твора – выкладчыка Брэсцкага дзяржаўнага педагагічнага інстытута Ядвігі Антонаўны *Чарняўскай*.

Прозвішчы ў літаратуры не столькі ідэнтыфікуюць, колькі характарызуюць, ацэньваюць, выражаюць эмоцыі і пачуцці аўтара і герояў. У прозвішчах адлюстроўваецца бачанне пісьменнікам сваіх персанажаў, іх характару, дзеянняў, учынкаў. Гэтыя тыпы антрапонімаў дапамагаюць асэнсаваць сутнасць створаных пісьменнікамі вобразаў і глыбей зразумець ідэйную задуму аўтараў. Большасць прозвішчаў герояў аўтабіяграфічнай прозы пісьменнікаў-беларусейцаў адносіцца да ліку ўскоснагаваркіх. Дэфінітыўная сутнасць гэтых пэтонімаў раскрываецца ў кантэксце, які стварае разгорнутае ўяўленне пра носбітаў онімаў гэтага тыпу. Значнасць ускоснагаваркіх прозвішчаў спасцігаецца праз асэнсаванне мастацкіх характараў, створаных пісьменнікамі.

Прыкладам ускоснагаваркога оніма з'яўляецца прозвішча галоўнага героя рамана “Кветкі правінцыі” *Доля*. У аснове прозвішча – назва аднаго з найстаражытнейшых уяўленняў-персаніфікацый, што міфалагічным спосабам тлумачыць прадвызначанасць чалавечага лёсу. Жыццё Адася Доля цяжкае, поўнае розных выпрабаванняў, перашкод, на шляху хлопца больш страт, слёз, нягод, чым радасці, смеху. Часам Адасю здавалася, што чалавек нічога не можа змяніць у сваім жыцці: “*Мо сапраўды я няўдачнік. Бывае такое... Воўк раскажаў, не пад той зоркай народзіўся і ўвесь час гібееш, пакуль душа твая знойдзе новы прытулак, калі міне багата часу*” [92, с. 57]. Аля спакваля, прайшоўшы шлях расчараванняў і пакут, герой упэўніваецца, што, хоць чалавечая доля сапраўды прадвызначана, кожны можа напоўніць сваё жыццё глыбокім сэнсам і праз гэта адчуць сябе шчаслівым. Сэнс чалавечага жыцця – у адказнасці і любові да чалавека, які побач, і гэтая любоў перамагае смерць. “*Кожны чалавек мусіць цярпліва змагацца за жыццё, усведамляць адказнасць за яго, за дзяцей, за род свой. Жыццё бясконцае, няхай шчасціць жывым, і няхай яны поўняць сваёй непаўторнасцю новыя кнігі. Трэба знайсці ў сабе сілы і смеласць насіць у сабе мінулае, і яно дапаможа не баяцца смерці. Avevita!*” [92, с. 258].

Унутраную пустату, бездухоўнасць героя рамана “Кветкі правінцыі” Кірыла *Булькі* адцяняе яго прозвішча. З першага погляду *Булька* здаецца цікавым чалавекам, які выдзяляецца сярод аднагодкаў багатымі і рознабаковымі ведамі. Адаць Доля адзначае: “*Я заўважыў, яму падабаецца быць на віду, няхай праз момант авантурыстычнасці падтрымліваць цікавасць да сваёй асобы*” [92, с. 114]. Але нішто не можа схваць духоўнай пустаты героя, які жыве паводле прынцыпу: “*Браць ад кожнага дня для сябе і толькі для сябе ўсё, што магчыма*” [92, с. 120]. *Булька* не здольны кахаць жанчыну, дапамагчы сябру, зразумець і падтрымаць землякоў. Каб зрабіць кар’еру, Кірыл піша фельетон пра давід-гарадчукоў, трактуючы прадпрымальніцкую ініцыятыву палешукоў як спекуляцыю, што падрывае асновы сацыялістычнай гаспадаркі. Пасля

больш блізкага знаёмства з **Булька** Адаць усведамляе: “**Булька** адносіцца да тых людзей, ад сустрэч з якімі душа не поўніцца мёдам надзей, жыццjalюбствам. У мяне заўсёды псеўца настрой ад сустрэч з імі. Бы тваю душу вымазалі атрутай. Ты ўсё больш і сам пачынаеш ненавідзець людзей, зайздросціць кожнаму. Ягоны так ладна абгрунтаваны цынiзм уплывае і на тваю свядомасць. З яго натурай можна і бацьку роднага прадаць, абы ўзвысіцца, стаць прыкметным, каб адзначылі, заўважылі, каб хутчэй даперці да карыта з грашыма і паціху цягнуць адтуль, хітра прыстасоўваючыся” [92, с. 244]. Сярод сродкаў, што выяўляюць пыху, фанабэрыю героя, за якімі хаваецца духоўнае ўбоства і пустата, можна адзначыць і характарыстычнае прозвішча **Булька**.

Адзін са шляхоў узнікнення ўскоснагаваркіх прозвішчаў – метафарызацыя. Г. Марчук утварае антрапонімы лексіка-семантычным або марфалагічным (суфіксальным) спосабам ад апелятываў, метафарычных значэнні якіх з’яўляюцца ацэнчай характарыстыкай пэўных якасцяў асобы. Сутнасць такіх метафар – у свядомым зруху ў таксаноміі аб’ектаў. “Метафара накладвае вобраз, сфарміраваны адносна аднаго класа аб’ектаў, да прадстаўнікоў другога класа: вобраз ваўка – да чалавека, вобраз будынка – да грамадства” [4, с. 153]. Метафары жывёла (птушка) → чалавек маюць ацэнчнае значэнне. Хоць самі назвы жывёл і птушак ацэнкі не ўтрымліваюць, але адпаведныя прыметы жывых істот, калі яны прыпісваюцца асобе, набываюць ацэнчны сэнс.

Насычана семантычнымі нюансамі прозвішча **Бабёр**, якое належыць герою рамана “Кветкі правінцыі”. У беларускай міфалогіі **бабёр** – жывёла, якая сімвалізуе багацце, дабрабыт [15, с. 35]. Вобраз працавітага, дбайнага гаспадара асацыятыўна звязваецца з вобразам звярка, асноўны інстынкт якога – будаваць, назапашваць. “Прырода надзяліла **Бабра** шырокім розумам, хуткай кемлівацю і ўменнем прадбачыць заўтрашні дзень... Жыццёвы вопыт меў велізарны. Яшчэ ў маладыя гады пры Польшчы змяніў не адну прафесію. Бабёр умеў і мог даць талковую параду бондару, шаўцу, рымару, сталяру, пекару. Сам ён вэндзіў самыя смачныя каўбасы, разводзіў індыкоў і рабіў някіслае яблычнае, вінаграднае, слівавае віно. У **Бабра** можна было купіць усё: іголку, брытву, лязо, цялё, індыка, скуры, хамуты, швейную машыну, лямпачкі і нават дровы. Ён быў на рэдкасць дбайны гаспадар. Усё збіраў на падворку: пасудзіну, матузкі, старую напругу, драцяныя кручкі ці вобад ад ровара” [92, с. 85]. Прозвішча дае персанажу адабральную характарыстыку.

Г. Марчук звяртаецца ў сваіх творах і да такога складніка антрапанімічнай лексікі, як псеўданімы. Псеўданім – несапраўднае, наўмысна прыдуманнае прозвішча (або імя і прозвішча адначасова), якім карыстаюцца пісьменнікі, мастакі, палітычныя дзеячы. У творы давыд-гарадоцкага

аўтара мы сустракаем псеўданімы як рэальных асоб, так і створаных фантазіяй пісьменніка персанажаў. Так, на старонках рамана ўжываюцца псеўданімы лідараў савецкай дзяржавы – *Леніна* і *Сталіна*. Адзін з галоўных герояў твора – сакратар Давыд-Гарадоцкага райкама партыі Аляксей Крутаяраў – абгрунтоўвае свае палітычныя погляды і жыццёвую пазіцыю выказваннямі самых аўтарытэтных у таталітарнай дзяржаве палітычных дзеячаў. Фарміраванне светапогляду пісьменніка Уладзіміра Ражэвіча, героя аповесці “Як адна вясна”, адбывалася праз адкрыццё мастацкага свету беларускіх творцаў *Янкі Купалы*, *Якуба Коласа*, *Янкі Маўра*, псеўданімы якіх ужываюцца на старонках твора.

У рамане “Кветкі правінцыі”, у якім апісваецца жыццёвы шлях маладога творцы Адася Долі, сустракаем яго псеўданім. “*З неахвотай я пісаў ураёнку «Навіны Палесся» інфармацыі пра нашы канцэртныя, пра палітзаняткі і лекцыі ў вясковых клубах, пра агляды мастацкай самадзейнасці. Схаваўся за псеўданімам А. Побач*” [92, с. 179]. Ужыванне маладым пісьменнікам псеўданіма – не толькі даніна традыцыі, якая бытуе ў колах творчай інтэлігенцыі. Гэта і паказчык таго, што ў нелюбімую справу (напісанне шаблонных артыкулаў) Адаць не ўкладвае душу. У стандартных газетных допісах няма сапраўднага чалавечага і пісьменніцкага “я” Долі. Гэта не творчасць, а яе бачнасць (тое, што побач з ёй).

Прозвішчы і псеўданімы літаратурных персанажаў дазваляюць пісьменніку не толькі ахарактарызаваць і ацаніць герояў, але выказаць адносіны да жыццёвага факта, падзеі, з’явы.

Выразную культурна-гістарычную спецыфіку мае такі разрад антрапанімічнай лексікі, як мянушкі – дадатковыя неафіцыйныя імёны, якія даюцца чалавеку ў адпаведнасці з яго характэрнымі рысамі, абставінамі жыцця, паводле паходжання і інш. Ацэначна-характарыстычныя празванні ў кантэксце мастацкіх твораў з’яўляюцца сродкам абмалёўкі не толькі носбітаў мянушак, але і соцыуму, у якім ужываюцца такія формы найменняў. Найчасцей гэта асяроддзе вяскоўцаў, дзе людзі не так строга прытрымліваюцца этыкетных нормаў, дзе прынята адкрыта, востра, трапна, а часам і крыўдна ацэньваць чалавека. У вёсцы мянушка – важны сродак ідэнтыфікацыі чалавека, часам больш ужывальны і вядомы, чым прозвішча. Паказальным у гэтым сэнсе з’яўляецца жыццёвы эпізод, апісаны ў аповесці В. Жуковіча “Як адна вясна”. Хлопчык, прыйшоўшы ў першы клас, падчас пераклічкі вучняў упершыню чуе прозвішчы аднавяскоўцаў, больш вядомых яму па імёнах і мянушках: “*Найперш настаўнік назваў Міронавага (Чушбавага) Андрэя, затым – Вольчынага (Адэсішынага) Толіка, затым Саламонішынага (Канакрадавага) Лёньку. Цяпер я ведаю іх прозвішчы: Андрэева – Казлюк, Толікава – Каралюк, Лёнькава – Мацкевіч*” [49, с. 77].

У прааналізаваных творах выяўлена 35 мянушак. З глыбокай старажытнасці да нашага часу ў асяроддзі вяскоўцаў шырока ўжываюцца так званыя сямейна-родавыя мянушкі. Такія празванні, як адзін са сродкаў перадачы вясковага каларыту, выкарыстоўваюцца берасцейскімі аўтарамі, напрыклад: “«Ты – **Зорачка**», – спакваля, непрыкметна пачаў заядацца Лёнька. Ён назваў маю мянушку, якая прыйшла ў маю сям’ю яшчэ ад набожчыцы-бабулі Хрысціны. «**Зорачка**» – так аднолькава ласкава звярталася яна да ўсіх, так клікала малога і старога, цётку і дзядзьку, сваіх і чужых – усе былі роўныя перад гэтым звароткам. «А ты – **Канакрад! Ага!**» – не адступай я. Канакрадам Лёнька, вядома, ніколі не быў. Нават ні бацька ягоны, ні дзед не кралі коней. Але прадзед, кажучь, злодзей быў зухаваты” [49, с. 15].

Утваральнай базай для сямейна-родавых празванняў служылі імёны, прозвішчы, мянушкі роднасных асоб (бацькі, дзеда, бабулі, жонкі, мужа). У ліку такіх мянушак выдзяляюць патронімы – назвы людзей, утвораныя ад імені, прозвішча, мянушкі бацькі: “З **Міронавым** Андрэем мы ішлі да Лёнькі” [49, с. 80]; “А чаму **Чужбаў** Андрэй ніколі не пазычае?” [49, с. 61]. Дзеці могуць называцца матронімам – празваннем, утвораным ад імені або мянушкі маці. “Нам перашкодзіла **Ветрышына** Валька” [49, с. 14]; “А вось і яны, мае мілыя сябры дзяцінства: Лёнька **Саламонішын**, Андрэй Міронаў і Толік **Вольчын**” [49, с. 7]. Ужывальнымі з’яўляюцца і андронімы – найменні жонкі, утвораныя ад імені, прозвішча ці мянушкі мужа: “Мая маці таксама, як і нашы суседзі – **Ветрыха** і **Саламоніха**, як і шмат хто яшчэ, сыходзіла з хаты” [49, с. 136]; “**Адэсіха** і **Цыганіха**, Жыгалавых суседка, уселіся на лаўцы каля самае печы” [49, с. 39]; “У Чужбавай хаце былі адно **Мірончыха** і Андрэй” [49, с. 59]; “Ён меў жонку, нейкую **Кукаліху**, непрыкметную на выгляд, але незласлівую, з ціхім норавам” [92, с. 39]; “Можна пайсці аж да **Бесарабіхі** і там папіць вады з іхняга калодзежа. Самай смачнай на ўсю Аселіцу” [92, с. 11].

Адной з галоўных мэт маўленчай дзейнасці з’яўляецца выражэнне адносін чалавека да навакольнага свету і іншых людзей. Моўцу важна не толькі ідэнтыфікаваць індывіда, але і акцэнтаваць увагу на яго якасцях, ацаніць яго. Гэтыя задачы і выконваюць неафіцыйныя ацэначна-характарыстычныя найменні – мянушкі. У функцыянаванні ў сучасным грамадстве імён, імён па бацьку, прозвішчаў асноўнай з’яўляецца тэндэнцыя да “сцірання” ўнутранай формы онімаў. Мянушкі ў супрацьлегласць названым відам антрапонімаў сумяшчаюць з намінатыўнай функцыяй функцыю характарыстыкі і ацэнкі, якая рэалізуецца дзякуючы празрыстай унутранай форме мянушкі.

Паводле прымет, якія становяцца асновай ацэначна-характарыстычнай намінацыі, можна выдзеліць наступныя тэматычныя групы мянушак, ужытых у творах Г. Марчука і В. Жуковіча.

Самымі яркімі, вобразнымі з’яўляюцца мянушкі, якія адлюстроўваюць маральныя ўласцівасці, рысы характару літаратурнага героя. Да мянушак гэтай групы належыць празванне аднаго з галоўных персанажаў рамана “Кветкі правінцыі” – **Воўк-пустэльнік**. Матывацыя кантэкстам дазваляе вызначыць унутраную форму характарыстычнага наймення. Стары Дзям’ян дажывае свой век адзін, асобна ад сыноў. Гэта чалавек мудры, разважлівы, вопытны. Аднавяскоўцы звяртаюцца да яго па парадку у цяжкіх жыццёвых сітуацыях. **Воўк-пустэльнік** – чалавек з вялікай унутранай сілай, які адмераны Богам час прысвячае спробам разгадаць адвечную тайну быцця. *“Шмат чалавеку дадзена на зямлі. Мільярд пачуццяў перажыць дадзена... У кожным дні смерць і ўваскресенне, толькі трэба ўмець назіраць. Ёсць тры найвялікшыя святы: каханне – свята душы, работа – свята розуму, смерць – свята цела. Чалавек на зямлі павінен дзве рэчы шукаць: ісціну і веру... Яны дадуць яму і сілу, і апору, і любоў”* [92, с. 57]. **Воўк** доўга ішоў да сваіх выскоў, мяняўся шмат разоў унутрана, але ўрэшце зразумеў, што трэба не гневацца на Бога за тое, што чалавек часовы, а радавацца жыццю ва ўсіх яго праявах: *“Усё мне, чалавеку, аднаму мне, каб пра смерць не думаў, толькі ўмела да ўсяго прыгледзеўся. Якое багацце мне дадзена!”* [92, с. 231]. У славянскай міфалогіі **воўк** выступае ў якасці сімвала мудрасці, празорлівасці [15, с. 90]. Акрамя таго, у многіх рэлігіях свету людзі, якія імкнуліся спасцігнуць сутнасныя пытанні чалавечага жыцця, станавіліся пустэльнікамі, пасяляючыся ў бязлюдных месцах. Такім чынам, антрапонім-мянушка цалкам адпавядае асобе яе носбіта, выяўляючы сутнасць героя і даючы яму станоўчую ацэнку.

У другую тэматычную групу намі вылучаны мянушкі, якія акрэсліваюць вонкавы выгляд, фізічныя якасці персанажаў. Яны ўяўляюць сабою свайго роду згорнутае апісанне, слоўны малюнак, у якім на першы план выходзіць “асаблівая”, найбольш кідкая прымета індывіда. Так, мянушка персанажа рамана “Кветкі правінцыі” **Барадулька** ўказвае на доўгую бараду старога чалавека, якая адразу кідаецца ў вочы пры сустрэчы з ім. *“Сівая, доўгая барада, вусы хавалі яго рот, і здавалася, што голас у яго ідзе з грудзей”* [92, с. 169]. Мянушка персанажа мае іранічнае адценне.

Наступную тэматычную групу складаюць мянушкі, утвораныя ў выніку імітацыі чужога маўлення, яго манеры, асаблівасцей, найбольш паўтаральных слоў-паразітаў і цэлых фраз. Асаблівасць маўлення глуханямога персанажа рамана “Кветкі правінцыі” перадае мянушка **Мэко**,

у якой адчуваецца злая насмешка: “*Іх, немчыкаў, было на нашу Аселицу два: Юрко і Жэня Мэко. Так ён казаў на малако: мэко*” [92, с. 99].

У асобную тэматычную групу мы вылучылі мянушкі, якія ўтрымліваюць інфармацыю пра звычкі і любімыя заняткі персанажаў: “*Да аўтобуснай астанойкі Ларысу праводзіла ўсяго толькі адна сяброўка з іх палаты, якая мела мянушку «Штатны праважаты» і праводзіла ўсіх, у які б час хто ні ад’язджаў*” [92, с. 118].

Характарыстычныя празванні могуць утрымліваць інфармацыю пра падзеі жыцця чалавека: “*Сярожу ў брыгадзе найчасцей называлі Аргенціцам (яго бацькі пры Польшчы ездзілі на шчасце ў экзатычную Аргенціну, дзе ён, Сяргей, і нарадзіўся)*” [42, с. 203].

Знайшлі адлюстраванне ў аўтабіяграфічнай прозе і “мянушкі, утвораныя ад «nomina personalia», гэта значыць ад уласных імёнаў, імёнаў па бацьку і прозвішчаў” [14, с. 130]. Добразычлівыя адносіны сябровак-студэнтак да сакурсніка, крыху старэйшага за іх па ўзросце, выражае характарыстычнае празванне: “*Дзядзечка Зай – гэтак жартаўліва, ласкава дзяўчаты называюць Сяргея Зайко*” [49, с. 251].

У творы Г. Марчука знаходзім ужыванне мянушак са “сцёртай”, забытай у тым асяроддзі, дзе функцыянуюць такія найменні, унутранай формай, напрыклад: “*Чаму яго празвалі Ваўком, цяпер ніхто ўжо не ведае, як не ведалі давід-гарадчукі, чаму іх па-вулічнаму здавён клікалі мянушкамі Біржа, Манах, Свістун, Паяечко*” [92, с. 53].

Эмацыйна-ацэначная вобразнасць мянушак і прозвішчаў герояў прозы берасцейскіх аўтараў абумоўлена наяўнасцю прынятых у грамадстве этычных і эстэтычных нормаў.

Найважнейшымі рысамі антрапанімічнай прасторы аўтабіяграфічнай прозы берасцейскіх пісьменнікаў Георгія Марчука і Васіля Жуковіча з’яўляецца выкарыстанне імёнаў родных і блізкіх пісьменнікам людзей (часам гэтыя антрапонімы праходзяць праз мадыфікацыю гукавога аблічча), уключэнне ў кантэкст твораў імёнаў гістарычных асоб, якія фарміруюць фон дзеяння, а таксама адпаведнасць выбраных для ідэнтыфікацыі і характарыстыкі персанажаў імёнаў палескаму антрапанімікону другой паловы ХХ стагоддзя.

Пытанні для самакантролю

1. Акрэсліце асноўныя рысы твораў, якія належаць да аўтабіяграфічнай літаратуры.
2. Ахарактарызуйце прыёмы выкарыстання ў аўтабіяграфічнай прозе Георгія Марчука імёнаў рэальных гістарычных асоб.

3. Акрэсліце функцыі поўных, гіпакарыстычных і эмацыйна-ацэначных формаў імёнаў у аўтабіяграфічнай прозе Г. Марчука і В. Жуковіча.
4. Акрэсліце прагматычную значнасць імёнаў па бацьку персанажаў аўтабіяграфічных твораў Г. Марчука і В. Жуковіча.
5. Ахарактарызуйце гаваркія прозвішчы твораў паводле ступені семантычнай актыўнасці.
6. Дайце характарыстыку мастацкіх функцый гаваркіх прозвішчаў персанажаў твораў Г. Марчука і В. Жуковіча.

Тэма 8. Нацыянальная і рэгіянальная культура ў люстэрку іменаслову навукова-папулярных твораў сучасных беларускіх пісьменнікаў

“Кнігі аб складаным – зразумелай мовай” – так вызначаецца сучаснымі аўтарамі, чытачамі і выдаўцамі навукова-папулярная літаратура, якая ў адрозненне ад навуковых выданняў, або “літаратуры для выбраных”, здольная даступна і цікава расказаць пра дасягненні навукі людзям, зусім далёкім ад яе. Разгледзім, якія экстралінгвістычныя і лінгвістычныя рысы навукова-папулярных тэкстаў спрыяюць папулярызацыі навуковых ведаў сярод самай шырокай аўдыторыі і якую ролю ў гэтым працэсе адыгрывае анамастыкон.

Навукова-папулярны падстыль – адна са стылістычна-маўленчых разнавіднасцей навуковага функцыянальнага стылю, якая вылучаецца (у параўнанні з уласна-навуковым, навукова-вучэбным, навукова-тэхнічным падстылямі) “на падставе рэалізацыі дадатковых задач камунікацыі – неабходнасці перакладу спецыяльнай навуковай інфармацыі на мову неспецыяльных ведаў, а менавіта – задач папулярызацыі навуковых ведаў для шырокай аўдыторыі” [130, с. 236].

У сучаснай лінгвістыцы да цяперашняга часу застаецца дыскусійным пытанне аб статусе навукова-папулярнага падстылю, паколькі адны навукоўцы-філолагі (Р. А. Будагаў, І. Р. Гальперыні і інш.) “разглядаюць сферу навуковай папулярызацыі ў межах навуковага функцыянальнага стылю як яго варыянтнасць, разнавіднасць – падстыль” [130, с. 236], а тэрміны “навуковы стыль” і “навукова-папулярны падстыль” лічаць такімі, якія знаходзяцца ў рода-відавых адносінах. Іншыя ж лінгвісты (М. К. Мілых, Г. А. Васючэнка і інш.) вызначаюць навукова-папулярны тып маўлення як самастойны функцыянальны стыль [130, с. 237].

Прытрымліваючыся традыцыйнага, першага з вышэйзгаданых пункту гледжання на становішча навукова-папулярнага падстылю ў сістэме функцыянальных стыляў сучаснай беларускай літаратурнай мовы, адзначым,

што навукова-папулярным тэкстам уласцівыя як агульныя для ўсіх навуковых жанраў прыкметы, так і адметныя рысы, якія вызначаюць іх стылістычную індывідуальнасць. Так, лагічнасць, аб'ектыўнасць, абстрактнасць, дакладнасць, аргументаванасць, інфарматыўнасць уласцівыя як уласна-навуковым, так і навукова-папулярным тэкстам. Аднак безэмацыйнасці, строгасці, акадэмічнасці выкладу ўласна-навуковага падстылю супрацьпастаўленыя вобразнасць, экспрэсіўнасць, суб'ектыўнасць пры выяўленай аўтарскай мадальнасці, а таксама абавязковыя даступнасць, нагляднасць і займальнасць навукова-папулярнага.

Дамінантнымі лексічнымі моўнымі сродкамі ўсіх навуковых тэкстаў, як вядома, з'яўляюцца тэрміны – словы або словазлучэнні, якія абазначаюць пэўнае паняцце якой-небудзь галіны навукі, тэхнікі, мастацтва [72, с. 418]. Форма папулярызацыі навуковых ведаў і прыёмы падачы тэрмінаў у навукова-папулярным творы залежаць ад ступені засваення іх адрасатам. У сучаснай лінгвастылістыцы вылучаюць тры формы папулярызацыі: агульнаадукацыйную, інтранавуковую (якая задавальняе прафесійныя запыты спецыялістаў, што імкнуцца выйсці за межы вузкай спецыялізацыі ў межах сваёй навукі) і інтэрнавуковую (папайняе міждысцыплінарныя інтарэсы навукоўцаў). З гэтага пункту гледжання ўніверсальнай з'яўляецца тэрміналогія краязнаўства.

У цяперашні час краязнаўства, з аднаго боку, вызначаецца як “навука, якая мае свой канкрэтны прадмет даследавання, – мясцовы край, да вывучэння якога падыходзяць са свайго ўласнага, арыгінальнага пункту гледжання” (Д. С. Ліхачоў, П. Т. Транько і інш.), а з другога – як сукупнасць ведаў аб тым ці іншым краі, вывучэнне яго геаграфічных, культурна-гістарычных, эканамічных, этнаграфічных асаблівасцяў, як навуковы комплекс, што аб'ядноўвае прыродазнаўства і грамадскае краязнаўства, якое ўсебакова вывучае прыроду, насельніцтва, гаспадарку, гісторыю і культуру пэўнай часткі тэрыторыі краіны (краю, вобласці, горада, вёскі)” [25, с. 72]. Ключавымі тэрмінамі ў навукова-папулярных тэкстах па краязнаўстве з'яўляюцца добра вядомыя самаму шырокаму колу чытачоў анімы.

Імя – адзін з прадуктаў чалавечай культуры. Яно фарміруецца ў пэўным этнасе, які знаходзіцца на пэўнай ступені гістарычнага развіцця. У імёнах фіксуюцца нацыянальныя ідэалы прыгажосці (ці адхіленні ад іх), вераванні, сацыяльная іерархія грамадства і мн. інш. Даследаванне імёнаў навукова-папулярнага тэксту мае вялікае значэнне для раскрыцця гістарычнага і сацыяльна-культурнага зместу творчай спадчыны пісьменнікаў.

Зборнік педагога, пісьменніка, даследчыка Мікалая Пашкевіча “У родным слове адгукаецца душа” ўключае апавяданні, эсэ, мініяцюры, у якіх шчыmlівы і шчыры ўспамін пра малую радзіму пісьменніка – вёску

Рубель, што на Століншчыне. Аўтар піша: “Гэта кніга пра гаворку жыхароў вёскі Рубель Столінскага раёна, пра тое, як слова дапамагае адчуць повязь са сваімі продкамі, убачыць непаўторнае хараство родных мясцінаў. Кніга адрасуецца ўсім, хто душою адгукаецца на роднае слова, каб пачуць голас сваіх продкаў, каб падаць голас сваім нашчадкам” [106, с. 3]. Зборнік Мікалая Міцковіча “Топонимическая связь времён” – гэта аповед пра іменаслоў, што перайшоў ад продкаў да нашчадкаў як моўная спадчына, у якой “што ні назва – то схаваная загадкавая семантыка, незвычайны водгук укладу штодзённага жыцця прапродкаў – чарадзейнае акенца ў свет своеасаблівага этналігвістычнага феномену Берасцейшчыны, які захоўвае асаблівую прыцягальнасць і разам з тым чароўную таямнічасць сваіх імёнаў” [98, с. 5]. Мастацкім роздумам над падзеямі гісторыі малой радзімы – Жабінкаўшчыны – з’яўляецца зборнік краязнаўцы Анатоля Бензерука “Памяць нашае зямлі”. Лёсы Берасця і славытых берасцейцаў даследаваны ў краязнаўчых зборніках Андрэя Суворова “Брест: на перекрестке дорог и эпох: 2019–2009” і Валянціны Купцовай “Я иду по городу, по знакомой улице...”. Гісторыя славянскіх плямёнаў, сляды якіх можна адшукаць у помніках матэрыяльнай і духоўнай культуры Беларусі і Берасцейшчыны, стала прадметам мастацкага асэнсавання ў навукова-папулярных даследаваннях Зінаіды Дудзюк.

Антрапонімы, выкарыстаныя ў навукова-папулярным тэксце, дазваляюць прасачыць змены ў сістэме мовы, вызначаныя культурнымі і палітычнымі падзеямі ў грамадстве. Антрапанімія навукова-папулярных твораў сучасных берасцейскіх аўтараў абапіраецца на агульнанародны беларускі іменаслоў.

Героі твораў Мікалая Пашкевіча – простыя вяскоўцы – з’яўляюцца носьбітамі традыцыйных хрысціянскіх каляндарных імёнаў, што прыйшлі ў беларускі іменаслоў з грэчаскай (*Агаф’я (Гапа), Дзмітрый (Міцё), Еўдакія (Оўдзя), Мінай (Мінё), Паліна (Поля), Трахім (Трохім), Яўгенія (Ёўга)*), лацінскай (*Клім, Матруна, Разалія (Рузя), Усціння (Юста), Цім*), старажытнаўрэйскай (*Ева, Гаўрыло, Назар, Сара*) моў. Сярод традыцыйных онімаў вылучаюцца прапрыяльныя лексемы славянскага паходжання: *Браніслава (Броня)* і *Вацлаў (Вацік)*. Мікалай Пашкевіч называе такія імёны рэдкаўжывальнымі. Аўтар адзначае: “*Сёння частку рэдкаўжывальных імёнаў можна ўзнавіць толькі на падставе сямейных мянушак. Статус мянушкі набыло рэдкаўжывальнае асабовае імя Каленік (Каліна). Зараз нямногія рубельцы ведаюць, што мянушка Хіма паходзіць ад жаночага імя Яўхімія*” [106, с. 155]. Брэсцкі пісьменнік фіксуе сямейна-родавыя мянушкі аднавяскоўцаў, асновай якіх сталі ўжывальныя ў папярэдніх пакаленнях рубельцаў асабовыя імёны: *Базыль (Васіль)*,

Дзем'ян (Дзям'ян), Карп, Кірэй (Кір, Кір'ян), Купрыян, Вэр'ян (Авяр'ян), Сеня (Ксенія), Давід (Давыд).

На старонках твораў пісьменніка знаходзім шматлікія дыялектныя формы онімаў, якія перадаюць мясцовы каларыт: *Зоня, Зыня, Зонька, Ладзё, Ладзік, Пэлё, Пэлік, Сцелё, Сцелько*. Мікалай Пашкевіч умела рэалізуе ацэначна-характарыстычную ролю асабовых імёнаў, якія ў беларускай культуры ўжываюцца ў розных фармальных разнавіднасцях: поўнай (афіцыйнай, пашпартнай), гіпакарыстычнай і мностве эмацыйна афарбаваных формаў. Так, выкарыстанне складанай канструкцыі – спалучэння асабовага імені з іменем па бацьку (такія формы звароту, паводле меркавання даследчыкаў этыкету, прыйшлі ў беларускую мову з рускай) – сведчанне пашаны да чалавека, напрыклад: *“Нямала было і тых, хто назаўсёды звязаў свой прафесійны шлях з Рубельскай школай. Віктар Макаравіч Кез, Вера Андрэеўна Красуцкая-Кез (заслужаная настаўніца БССР), Васіль Мікітавіч Антоненка, Іван Васільевіч і Ніна Пятроўна Максімовічы”* [106, с. 30]. Паказчыкам прыязнасці і ветлівасці, спагончэнага родавага адчування блізкасці землякоў з’яўляюцца ўжывальныя ў вясковым асяроддзі формы звароту “дзядзька”, “цётка”, “дзед”, “баба” + імя: *“Задаволены тым, што змог уважыць просьбу бездапаможнай жанчыны, Іван іранічна-наблажліва адказаў: «Дзякуй вам, цётка Ганна, што дапусцілі да работы»”* [106, с. 42].

Дзякуючы гнуткасці, пластычнасці, здольнасці перадаваць тонкія нюансы чалавечых адносін, асабовае імя адыгрывае ў замалёўках вясковага жыцця важную ролю, з’яўляючыся носбітам сацыяльна і асобна значнай інфармацыі пра героя (паважаны чалавек у сацыюме ці не, малады ці сталага ўзросту), перадаючы багатую гаму эмоцый, пачуццяў, ацэнак: *“Верэ, ты чуеш, Верочка, я цябе прошу: накажыно там мойму Грышы, хай пэрэвэзэ мэна”* [106, с. 19]; *“А ты памятаеш Мішку? – ажывіўся мой даўні знаёмы. – Ён і так гаварун, а калі вып’е, то і ўвогуле, як кажучь, рот не закрываецца”* [106, с. 43]; *“Мая дзіцячая памяць зафіксавала тую трагедыю вяскоўцаў найперш таму, што загінула наша суседка Лексочка, яе дачка Каця і немаўля”* [106, с. 43]; *“Нязменным кантралёрам, які запускаў у залу глядачоў, быў дзядзька Косця, ці, як усе яго звалі, проста Косця”* [106, с. 26]; *“Дзякуй табе, Іваначка, за работу”* [106, с. 42].

Праз актуалізацыю прагматычнай значнасці шматлікіх формаў асабовых імёнаў Мікалай Пашкевіч стварыў яркія замалёўкі жыцця аднавяскоўцаў, перадаў традыцыі іменавання, выразіў тонкія адценні ацэнак, эмоцый, пачуццяў, зафіксаваныя ў моўнай свядомасці беларусаў, адлюстраванне ўласцівыя роднай гаворцы моўныя асаблівасці.

Мянушка – адзін з самых старажытных і цікавых складнікаў антрапанімічнай лексікі. Характарыстычная функцыя мянушак у сённяшнім грамадстве выходзіць на першы план. Праўда, часам і зараз неафіцыйнае празванне можа быць важным сродкам ідэнтыфікацыі чалавека. Мікалай Пашкевіч ва ўспамінах пра родную вёску адзначае: *“Частотнасць аднастайных прозвішчаў прыводзіць да таго, што некаторыя вяскоўцы з’яўляюцца поўнымі цэзкамі. Раней, калі ў пераважнай большасці рубельцаў сем’і былі вялікія, часам і ў адным класе вучыліся поўныя або амаль поўныя цэзкі. Па гэтай прычыне даводзілася нумараваць школьнікаў, напрыклад: Вабішчэвіч Іван Іванавіч (1), Вабішчэвіч Іван Іванавіч (2). Найбольш распаўсюджанымі ў Рублі з’яўляюцца прозвішчы Агіевіч, Вабішчэвіч, Ляшкевіч, Маішлякевіч, Пашкевіч. На бытавым узроўні звычайна мянушка дае магчымасць індывідуалізаваць асобу ці сям’ю: Верочын Васіль, Дзенісоў Сцепан, Міколчын Міша, Яковіна Маня, Мінчына Зоня і інш.”* [106, с. 159].

У асяроддзі вяскоўцаў вылучаюцца калектыўна-тэрытарыяльныя мянушкі – празванні жыхароў пэўнага населенага пункта. Ва ўспамінах Мікалая Пашкевіча прыводзіцца найменне-характарыстыка аднавяскоўцаў пісьменніка і акрэсліваецца яго матывацыя: *“Згадваючы сваю вандроўку па Століншчыне, Уладзімір Караткевіч піша: «Рэдкія там вёскі, але, як кажуць, меткія. У вёсцы Рубель 1800 двароў – “Гэта ж наш Кітай” (мясцовы жарт)». Сапраўды, падчас майго дзяцінства і юнацтва нярэдка нас, рубельцаў, жыхары суседніх вёсак называлі кітайцамі”* [106, с. 11].

Значную частку неафіцыйных празванняў вяскоўцаў займаюць сямейна-родавыя (генесіянімічныя) мянушкі. У іх ліку пісьменнік вылучае патронімы, базай утварэння якіх становяцца імёны продкаў па мужчынскай лініі: *“Мянушка Пэтрыніныя ўтворана ад імя Пэтро, Косцючковыя – ад Костусь, Саўчыныя – ад Сава. Такіх мянушак у рубельскай гаворцы параўнальна нямнога. Звычайна імі абазначаны род, які належыць да былой шляхты”* [106, с. 186]. Словаўтваральнай базай матранімічных мянушак вяскоўцаў з’яўляюцца імёны продкаў па жаночай лініі, да якіх далучаюцца суфіксы -к-, -очк-, -ечк-: *Верочка, Манька, Мар’ечка, Марынка, Паўлінка* [106, с. 186]. М. Пашкевіч адзначае, што статус мянушкі атрымліваюць рэдкаўжывальныя імёны *Ёўга, Прося, Тэкля, Рузя, Хіма, Юстына* [106, с. 186].

Ацэначна-характарыстычную функцыю выконваюць індывідуальныя мянушкі, у якіх адлюстраваны ўяўленні вяскоўцаў аб нормах паводзінаў, ладзе жыцця, прыгажосці і інш. У першую тэматычную групу выдзелены мянушкі – замалёўкі знешнасці землякоў: *Гурбочка, Кучко, Куцы, Лысы, Мэляўка, Покорпаны, Трубач, Стройны, Сыты, Цыган, Шнур, Бэзрукі, Глухі, Зубэль, Клішун, Кульпач, Носар, Почка, Сіпак, Слепцоў, Бусько,*

Ворончук, Вуташка, Драч, Пугач, Курка, Соловэй, Соўка, Вэчка, Кот, Кошка, Моркач, Осенчак, Воўк, Заец, Козлік, Лось [106, с. 185–186]. На ўнутраныя якасці індывідаў паказваюць наступныя мянушкі: *Корнаец, Мазунец* (ліслівец), *Рэўкач, Срой* (пра неўраўнаважанага чалавека), *Сонда* (санлівец), *Стойковэц, Шпаркі*. На сацыяльны, маёмасны статус, нацыянальнасць, прафесію, становішча ў сям’і носьбіта прызвання ці яго продкаў паказваюць мянушкі *Багатыроў, Босякоў, Дранец, Король, Покіданка, Прымачок, Касір, Коваль, Морак, Музыкант, Мэлэчко, Панамар, Парцізан, Пісар, Поп, Прокурор, Сторожоў, Стрэлец, Шкуратнік*. Аўтарскі кантэкст раскрывае матывацыю гаваркіх антрапонімаў: “*Мянушка Воспан успрымаецца як напамін пра былую рубельскую шляхту. Вядома, што словы васпан і васпані служылі формай ветлівага звароту ў шляхецкім асяроддзі. Ці выкарыстоўвалася раней вяскоўцамі слова васпан як зваротак да асобы, цяпер цяжка сказаць. У гаворцы яно як акрамя мянушкі больш ніяк не выяўляецца*” [106, с. 187]. Характарыстыкай маўлення вясковай жанчыны з’яўляецца мянушка *Майнэрыха*, аснова ўтварэння якой – дыялектнае слова: “*У рубельскай гаворцы ўжываецца слова майна са значэннем ‘трава, якая расце на вадаёмах’. «Пойду нарву майны свінням» ці «Поўны кошэль майны прынэсла», – гаварыла вясковая жанчына. Пачутае некалькі разоў суседзямі рэдкаўжывальнае слова з вуснаў рублянкі прадвызначыла яе мянушку – Майнэрыха*” [106, с. 188]. Ужыты ў творах М. Пашкевіча мянушкі-празванні паводле месца жыхарства вяскоўца. Так, у сялянскім асяроддзі прынята называць замужніх жанчын паводле вёскі, дзе яны жылі да замуства: “*Дуброўчанка (ад назвы вёскі Дуброва), Вэлемічанка (ад – Вялемічы), Ольпенка (ад – Альпень), Хотомлянка (ад – Хотамель)*” [106, с. 185].

З’яўляючыся найбольш старажытным разрадам антрапанімічнай лексікі, мянушкі працягваюць сваё жыццё ў асяроддзі сучасных вяскоўцаў, даючы ім магчымасць ярка абмаляваць найбольш кідкія рысы знешнасці чалавека, апісаць і ацаніць яго характар і маўленне, акрэсліць сваяцкія адносіны паміж людзьмі. А каштоўнасць сямейна-родавых (генесіянімічных) і калектыўна-тэрытарыяльных мянушак у тым, што яны захоўваюць інфармацыю аб гісторыі продкаў сям’і і жыхароў пэўнага населенага пункта.

Прозвішчы – гэта спадчынныя ўласныя назвы, якія ўказваюць на прыналежнасць чалавека да пэўнай сям’і, роду. У навукова-папулярных творах Мікалая Пашкевіча можна выдзеліць, па-першае, прозвішчы, утвораныя ад кананічных і размоўных формаў хрысціянскіх імён (*Максімовіч, Пашкевіч, Агіевіч*), па-другое, прозвішчы, што ўзніклі ад язычніцкіх прызванняў-мянушак апелятыўнага паходжання (*Красуцкая, Вабішчэвіч, Ляшкевіч, Машлякевіч, Кажаноўскі, Жалянгоўскі*). Прозвішча – сацыяль-

на характарыстычная прапрыяльная адзінка, якая паказвае на становішча сям'і ў грамадскай іерархіі. Так, шляхецкія прозвішчы, як правіла, уключаюць суфіксы *-віч-, -іч-, -ск-*. У зборніку “У родным слове адгукаецца душа” Мікалай Пашкевіч прыгадвае прадстаўнікоў шляхецкіх родаў, што жылі ў роднай вёсцы, – *Пашкевічаў, Апановічаў, Вабішчэвічаў, Жалянгоўскіх, Кажаноўскіх, Ліпскіх, Ляшкевічаў, Разановічаў*. Письменнік разважае: “*Аўтарытэт шляхецкага роду напрацоўваўся з пакалення ў пакаленне і, як мне здаецца, у нейкай ступені прадвызначаў паводзіны кожнага, каму было наканавана нарадзіцца ў сям'і шляхціча. Ва ўсякім выпадку, у дзяцінстве мне не даводзілася чуць, каб нехта, напрыклад, з майго роду вызначаўся амаральнасцю, парушаў вякамі ўсталяваныя традыцыі, да непрыстойнасці прынізіў годнасць іншага чалавека, выйшаў за межы закона. Безумоўна, гэта не азначала, што ўсе бытавыя канфлікты вырашаліся на мажорна-добразычлівай ноце. Характар – справа складаная, супярэчлівая, нярэдка ўнікальная, якая не заўсёды прадвызначаецца сацыяльным статусам чалавека. У Рублі кажуць: «Натуру чловека не пэрэмніш – якім вон родіва, такім і ўмрэ»*” [106, с. 23–24].

Прозвішчы палешукоў – паказчык міжэтнічных кантактаў. Мікалай Міцковіч прыгадвае прозвішчы нашчадкаў венграў-воінаў, якіх прывёў у Рэч Паспалітую для барацьбы з Масковіяй трансільванскі князь Стэфан Баторый: *Беняш, Бекеш, Барташук, Галаш, Мандра, Войнаш, Кендыш* і інш. [98, с. 36]. Прыгадвае письменнік і палавецка-цюркскія прозвішчы (*Баран, Канановіч, Кунашка*), і антрапонімы, якія ўзыходзяць да адной з найстаражытнейшых цюркскіх моў – караімскай: *Бама, Буза, Казей, Казыровіч* і інш. [98, с. 35].

Рэалізуючы асветніцкую функцыю навукова-папулярнай літаратуры, сучасныя берасцейскія аўтары ўмела раскрываюць у кантэксце твораў этымалагічную семантыку тапонімаў, актуалізуючы сканцэнтраваную ў старажытных прапрыяльных адзінках інфармацыю аб гістарычным мінулым славянскіх плямёнаў. У ліку тапонімаў, якія ўваходзяць у анамастычную прастору навукова-папулярнай літаратуры письменнікаў Берасцейшчыны, можна вылучыць прапрыяльныя адзінкі, прагматычная зона семантыкі якіх захоўвае наступныя культурныя ўяўленні, якія складаюць аснову менталітэту славянскіх народаў. Кантэкст навукова-папулярнага твора актуалізуе нацыянальна-культурную інфармацыю тапонімаў. Гэта ўяўленні пра культ раслін і жывёл: “*Волковичи – бывший хутор в Ленинском сельсовете Жабинковского района. Возможно, название кельтско-балтского происхождения, ср. лит. vilkas – волк. На балтийский корень указывает территориальная близость названий урочищ Волчий Брод (Viliskal Brasta), Волково, Волченисово, Волчин*

и др. Предположительно, в этих названиях запечатлено имя одного из проживавших в древности на территории Беларуси кельтских племён **велетов** (кельтск. *Velto*), признававших культ **волка**” [98, с. 45]; “Культ змеи был очень развит как у прибалтов, так и у белорусов. Носителями культа змеев выступали этнические группы, предками которых были индоевропейцы. Возможно, они относились к кельто-балтской языковой группе. Связанные с культом змеи-кобры, они оставили свои следы не только в археологических вещественных источниках, но и в типичных топонимах-этнонимах: от личного имени **Кобрунус** до реки **Кобринка** (бассейн реки Западный Буг), сёл **Кобравичи**, **Кобровцы**, г. **Кобрин**. Столкновение и языковая смешанность разных народов, перевод старых названий на язык нового народа обусловили появление таких названий, как с. **Змеевцы** (Дятловский район), с. **Змеевка** (Жлобинский район). И даже река **Горынь**, приток Припяти, имеет статус змеи подземельной (**горынской**), несущей живую воду” [98, с. 105]. Шэраг тапонімаў ўтвораны ад назваў плямёнаў: “**Пруска** – деревня в Яковчицком сельсовете Жабинковского района. Название этнонимического происхождения от западно-балтийского народа – **прусов** или **немцев**, насильственно германизовавших **прусов** и ставших носителями этого этнонима” [98, с. 68]; “Найменні славянскіх плямёнаў, якія згадваюцца ў вышэйпамянёных аналах, дзіўным чынам адгукаюцца ў назвах шматлікіх беларускіх паселішчаў: **лісічане** – вёска **Лісічы** (Бярозаўскі раён), **споры** – вёска **Спорава** (Бярозаўскі раён), возера **Споры** (Пастаўскі раён); **рачане** – назвы **Рэчыца**, такія частыя на Беларусі; **смяляне** – назвы вёсак **Смяляны** ў Пружанскім і Аршанскім раёнах, **Смялявічы** і, нарэшце, **Смаленск**; **драгавіты** – **Драгічын** (сярэдневяковая назва – **Драговічы**); **магіляне** – **Магілёў**; **селічы** – вёскі з назваю **Сялец** ёсць у Быхаўскім, Бярозаўскім, Горацкім, Мсціслаўскім, Чашніцкім раёнах, а яшчэ і **Сялецк** – у Касцюковіцкім раёне; **наровы** – горад **Нароўля**, рака **Нароў**, **жыцічы** – **Жыткавічы**, і гэты спіс можна доўжыць” [44, с. 45]; “Доўга **обры** (ваяўнічае племя, якое прыйшло з усходу) ваявалі са славянамі, але аднойчы згінулі, быццам ніколі іх не было. Засталіся ў памяці пра **обраў** толькі назвы вёсак: **Абрына** паблізу Целяханаў, **Абровы** на Іванаўшчыне, **Аброўская вулька** ў Івацэвіцкім раёне” [17, с. 30]. Выдзяляюцца тапонімы, утвораныя ад імёнаў князёў і валадароў населеных пунктаў, земляў, угоддзяў: “**Давыд-Гарадок** – горад у Столінскім раёне. Узнік на мяжы XI–XII стагоддзяў (1100–1112 гг.). Названы ў гонар заснавальніка – валынскага князя **Давыда** Ігаравіча” [46, с. 109]; “Ёсць у лексіцы вёскі **Рубель** назва ўрочышчаў, утвораныя ад асабовых імёнаў: **Іваночковэ**, **Косцючковэ**. Гэтыя мікратапонімы захоўваюць памяць пра гаспадароў, якія некалі мелі і па-сялянску дбайна апрацоўвалі ўласную зямлю”

[106, с. 167]. Некаторыя тапонімы адлюстроўваюць рэлігійныя вераванні славян і іх продкаў-арыйцаў: “Назву раённага цэнтра **Карма** і вёскі з аднайменнаю назвай у Добрушскім раёне на Гомельшчыне нам прасцей звязваць са знаёмым словам, якое азначае заднюю частку чаўна. Дакладна такое ж слова «**карма**» (толькі з націскам на першым складзе) існуе ў ведычнай міфалогіі і азначае матэрыяльную дзейнасць дзеля асалоды. А таксама вынікі такой дзейнасці. Ці выпадковае такое супадзенне?” [44, с. 274]; “**Жаля і Гаруня** – дзве сястры, дзве чорныя птушкі, вяшчункі бяды. **Гаруня** прыходзіла разам з горам, а **Жаля** спачувала і шкадавала гаротнікаў. Яны галасілі разам з плакальшчыцамі над памерлымі, прыносілі суцяшэнне ў жалобе і смутку. Засталіся на беларускай зямлі назвы, прысвечаныя ім: **Гаруні, Гаруны, Гаруцішкі, Жаліна, Жалы** – вёскі ў Мінскай вобласці, **Жаліўе, Жаляёўка** – у Магілёўскай, **Гаравішкі** – у Гродзенскай. Магчыма, што і назва ракі **Гарынь** паходзіць ад **Гаруні**” [44, с. 279]. Тапонімы могуць утрымліваць інфармацыю пра гаспадарчую дзейнасць людзей: “Можно интерпретировать топоним «**Мушкетно**» на Жабинковщине как место, где татарами изготовлялись **мушкели** – дубинки, опрaвленныe железом. Название «**Корды**» выводится от тюркского **корд** – ‘вид холодного оружия’” [98, с. 34]; “Назвай **Воляня** рубельцы абазначылі луг, дзе раней пасвілі **валоў**” [106, с. 167]; “**Валынка** – былое прадмесце Берасця, увайшла ў гарадскую рысу яшчэ ў XIX стагоддзі. Гэта было рамесна-гандлёвае пасяленне на гандлёвым шляху з **Валыні** (адсюль паходзіць яго назва). **Валынка** – адно з найстаражытнейшых пасяленняў. Яе заснаванне датуецца XIII стагоддзем, калі Берасце ўваходзіла ў склад Галіцка-Валынскага княства. **Валынь**, суседні з Берасцейшчынай рэгіён Украіны, сваёй назвай абавязана надзейнаму памочніку палешука – **валу**. Адна з вуліц даваеннага Брэста насіла назву **Валовая сцежка** (цяпер вуліца Салтыкова-Шчадрына)” [75, с. 130]. Унутраная форма тапонімаў можа ўказваць на сацыяльную структуру грамадства: “У цэнтральнай частцы вёскі жыла **шляхта**; за царквою, бліжэй да Хатомеля, – **мужыкі**, што і адлюстравалася ў мікратапонімах сяла: **Шляхта і Мужыкі**” [106, с. 24–25].

Некаторыя ўстарэлыя найменні, ужытыя ў кантэксце навукова-папулярнай літаратуры, адрозніваюцца ад сучасных назваў асаблівасцямі гучання і словаўтваральнымі афіксамі. Гэта фанетычныя і фанетыка-словаўтваральныя археонімы: **Менск, Берасце, Гародня, Вільня, Коўна** [17].

Гістарыёнімы з’яўляюцца найменнямі паняццяў, якія зніклі з жыцця соцыуму і з мовы. Напрыклад, у кантэксце твораў В. Купцовай і А. Суво-рава, прысвечаных гісторыі Брэста, выкарыстоўваюцца назвы адміністра-тыўных адзінак (**Кобрынскае прадмесце горада Брэст-Літоўска, Косіцкая воласць Брэсцкага ўезда**), органаў улады, палітычных партый

Брэста (*“Працоўная інтэлігенцыя”*, *“Паалей-Сіён”*, *“Блок чыгуначных саюзаў”*, *“Ісцінныя артадоксы”*, *“Дэмакратычны камітэт самакіравання”*, *“Рабочае адзінства”*, *“Каталіцкі выбарчы камітэт”*, *“Нацыянальнае аб’яднанне праваслаўных”*, *“Бунд”*, *“Навуковае таварыства дактароў”*), назвы газет (*“Заходні Буг”*, *“Наш Край”*, *“Дзённік Брэсці”*), забаўляльных устаноў (кінатэатр *“Адрыя”*, рэстаран *“Малка”*), найменні брэсцкіх гасцініц (*“Рымская”*, *“Асторыя”*, *“Познанская”*, *“Морское око”*).

Важную ролю ў жыцці нашых продкаў і сучаснікаў адыгрывала і адыгрывае рэлігія. Таму ў тэкст навукова-папулярных твораў уводзяцца розныя разрады онімаў, якія звязаны з рэлігійным светапоглядам народаў, што насялялі Беларусь.

Так, сродкам адлюстравання значнасці хрысціянскай веры ў жыцці беларусаў з’яўляюцца шматлікія эклезіёнiмы – назвы храмаў і манастыроў. У зборніку *“Памяць нашае зямлі”* Анатоль Бензюрук распавядае пра помнікі духоўнай культуры сваёй малой радзімы – Жабінкаўшчыны. Гэта храмы, якія са старажытных часоў ратавалі душы людзей: *Пакроўская царква ў Жабінцы*, *Азяцкая*, *Арэніцкая*, *Вялікасяхновіцкая*, *Маціевіцкая*, *Сцяпанкаўская* цэрквы XVI–XIX стагоддзяў, *Свята-Мікіцкая царква ў Здзітаве*, *Спаса-Праабражэнскі храм у Хмелеве*, *храм у імя Уладзіміра Хрысціцеля ў колішніх Крупчыцах* (цяпер – Чыжэўшчына) [17].

Расказваючы пра мінулае і сучаснасць Брэста, Андрэй Сувораў ужывае шматлікія найменні культавых збудаванняў: і тых, што зніклі (гістарыёнiмы), і тых, у якіх і зараз вядзецца набажэнства: *“Галоўныя будынкi старога горада, якія вызначалі яго нетрывіяльны твар, падчас будаўніцтва крэпасці зніклі зусім ці «растварыліся» ў новых аб’ектах. Касцёл манастыра спярша перабудавалі ў Фарны, затым у межах разгорнутай уладамі «праваславізацыі» яго зусім знеслі (у 1848 годзе). Былі знесены таксама ўніяцкія цэрквы Спаская, Святога Міхаіла і Святой Троіцы. Самы гучны гістарычны лёс сярод пабудоў старога Брэста ў Петрапаўлаўскай царквы. Уніяцкі храм пасля перабудовы ператварыўся ў Белы палац”* [132, с. 102]; *“Замест знішчаных храмаў старажытнага Брэста вернікам дазволена пабудаваць некалькі аб’ектаў. За знесеную сінагогу «Брыск дэ Літа», якая лічылася адной з найбуйнейшых і найпрыгажэйшых у Еўропе, брэсцкія яўрэі атрымалі 8000 рублёў кампенсацыі. Гэтага не хапіла, каб пабудаваць храм у новым горадзе, давлялося збіраць ахвяраванні. У 1851 годзе сінагога пачала будавацца на новым месцы (закончана ў 1861 годзе)”* [132, с. 102].

Лад жыцця нашых продкаў вызначаўся цыклам каляндарных свят, у якіх складаным чынам пераплятаюцца язычніцкія вераванні і хрысціянства. Аўтары навукова-папулярных твораў шырока выкарыстоўваюць геартонiмы, суправаджаючы іх гістарычнымі і

культуралагічнымі заўвагамі: “*Старажытнае абрадавае свята Купалле славяне прымяркоўвалі да летняга сонцастаяння – часу найбольшага красавання і росквіту зямлі. Яно персаніфікавалася ў вобразах міфічных істот Купалы і Купалінкі. У выніку пазнейшых насленняў на язычніцкі абрад хрысціянскай традыцыі свята прывязалася да дня нараджэння Іаана Хрысціцеля. У народзе свята стала называцца Іванам Купалам. У гэты ж дзень святкавалі імяніны Святой Аграфены Купальніцы*” [39, с. 12]; “*15 лютага нашы продкі адзначалі яшчэ адно свята ў гонар Перуна – Грамніцы. Інакш яго называлі Стрэчаннем. Згодна з народным календаром у гэты дзень таксама можна было чакаць грывотаў, навалніцы. Прыказкі сведчаць: «На Грамніцы прайшла палавіна зіміцы», «На Грамніцы певень нап’ецца вадзіцы»*” [39, с. 42].

Берасцейскія аўтары пераканаўча паказалі: тапонімы, эклезіёнімы і геартонімы – культураносныя знакі, што захоўваюць каштоўную інфармацыю аб гісторыі славян і іншых народаў, якія насялялі і насяляюць Берасцейшчыну, аб характары гаспадарчай дзейнасці, асваенні прыроды.

Анамастыкон навукова-папулярных твораў Мікалая Пашкевіча, Мікалая Міцковіча, Веры Емельяновіч, Зінаіды Дудзюк, Валянціны Купцовай і Андрэя Суворова мае агульнабеларускі нацыянальны характар. Шырока прадстаўлены ў анамастычнай прасторы прааналізаваных зборнікаў рэгіянальны кампанент. Ядром сістэмы асабовых імёнаў, адлюстраванай у творах, з’яўляецца хрысціянскі іменаслоў, асвоены нацыянальнай мовай і мясцовай гаворкай. Інфармацыйная нагрузка мянушак і прозвішчаў перадае асаблівасці ўспрымання і ацэнкі беларусамі-палешукамі знешнасці, маральных якасцей, паводзінаў асобы, сацыяльную структуру грамадства. Аўтары ўмела актуалізуюць прагматычную значнасць тапонімаў, эклезіёнімаў, эргонімаў і геартонімаў, адкрываючы чытачу каштоўныя звесткі аб матэрыяльнай і духоўнай культуры народаў, што жывуць на Палессі.

Пытанні для самакантролю

1. Ахарактарызуйце адметныя рысы навукова-папулярнага падстылю.
2. Дайце азначэнне краязнаўства. Што з’яўляецца ключавымі тэрмінамі ў навукова-папулярных тэкстах па краязнаўстве?
3. Ахарактарызуйце паходжанне, прагматычную значнасць, функцыі ўласных асабовых імёнаў навукова-папулярнай літаратуры сучасных пісьменнікаў.
4. Акрэсліце тэматычныя групы і прыёмы ўжывання мянушак у навукова-папулярнай літаратуры М. Пашкевіча.

5. Ахарактарызуйце нацыянальна-культурную адметнасць і прыёмы выкарыстання прозвішчаў у навукова-папулярных творах М. Пашкевіча і М. Міцковіча.
6. Якія культурныя ўяўленні, што складаюць аснову менталітэту славян, актуалізуюцца ва ўжыванні тапонімаў навукова-папулярнай літаратуры беларускіх пісьменнікаў?
7. Акрэсліце прынцыпы класіфікацыі і тыпы ўстарэлых “перыферыйных” онімаў у навукова-папулярнай літаратуры сучасных аўтараў.

Тэма 9. Анамастычная прастора аўтарскіх казак сучасных беларускіх пісьменнікаў

Дзяцінства з’яўляецца адным з важных этапаў жыцця са значнай праекцыяй на наступную біяграфію чалавека. Кніга для маленькага чытача – люстэрка навакольнага жыцця, акно ў свет. Ад таго, якія кнігі першымі трапяць у рукі дзіцяці, у значнай меры будуць залежаць яго далейшыя літаратурныя схільнасці, яго стаўленне не толькі да выбару для чытання новых твораў, але і да выбару мэты жыцця, выбару героя, да якога дзіця захоча быць падобным. Актуальнасць прадстаўленага даследавання абумоўлена ростам цікавасці да дзіцячай літаратуры, якая ўяўляе сабой культурны феномен, а таксама недастатковай вывучанасцю анамастычных адзінак у мастацкіх тэкстах для дзяцей. Плённа працуюць у жанры аўтарскай казкі, адрасаванай дзецям, берасцейскія пісьменнікі Раіса Баравікова, Зінаіда Дудзюк, Георгій Марчук, Алена Дэбіш, якія асучасніваюць традыцыйныя міфалагічныя і казачныя матывы. Творы згаданых аўтараў блізкія па тэматыцы. Пісьменнікі апавядаюць пра сям’ю, узаемаадносіны паміж самымі роднымі і блізкімі людзьмі, сябрамі, аднакласнікамі. Казачныя персанажы ажыццяўляюць захапляльныя падарожжы ў прасторы і часе, наведваючы планеты Шэрай Непрыветлівасці і Сапфіраў, пераносячыся ў мінуўшчыну. Маленькія персанажы, а разам з імі і чытачы, назіраючы падзеі айчыннай і сусветнай гісторыі, сучаснага жыцця і будучыні, вучацца шанаваць бацькоў, паважаць настаўнікаў, наладжваць адносіны з сябрамі, шчыра выражаць пачуцці, “*галоўнае сярод якіх называецца любоўю да ўсяго, што нам заўсёды дорага і блізка*” [8, с. 5]. Ствараючы яркія і запамінальныя карціны жыцця, берасцейскія пісьменнікі ўмела выкарыстоўваюць вобразна-выяўленчыя магчымасці такога насычанага культурна-гістарычнай інфармацыяй складніка мовы, як уласныя імёны.

Аўтарская казка – гэта мастацкі твор паэтычнай, праявічнай ці драматычнай формы, які грунтуецца на выдумцы, адрасаваны дзецям

і дарослым чытачам, у рознай ступені суадносны з фальклорнай першаасновай, выконвае забаўляльную, павучальную, адукацыйную і іншыя функцыі [31, с. 143].

Існуюць розныя класіфікацыі аўтарскіх казак, якія ўлічваюць час напісання казак, характар адрасата (аўтарскія казкі, разлічаныя на дарослага чытача, і казкі для дзяцей), жанрава-відавую прыналежнасць (казкі-раманы, казкі-аповяданні, казкі-паэмы і інш.). Больш складаным з'яўляецца падыход да класіфікацыі казак з пункту гледжання праяўлення ў казачным тэксце фальклорнай паэтычнай традыцыі. Гэтая класіфікацыя лічыцца асноўнай і найбольш істотнай [31, с. 143]. У сучасных даследаваннях аўтарскіх казак усе яны ў залежнасці ад ступені праяўлення ў іх фальклорных элементаў паэтыкі падзяляюцца на літаратурна-фальклорныя і індывідуальна-аўтарскія. Тэя творы, у якіх рысы фальклорнай казачнай традыцыі праяўляюцца дастаткова ярка ў выглядзе запазычаных сюжэтаў, кампазіцыі, вобразаў, у тым ліку традыцыйных казачных імён, лічацца літаратурна-фальклорнымі казкамі [31, с. 144]. Да іх ліку можна аднесці зборнікі казак “Новыя прыгоды Несцеркі”, “Агапка, Арцемка і злы Воўк”, “Чужое багацце”, “Жылі-былі дзед Васільчык і баба Кацярына”, “Дзікая груша” Георгія Марчука і інш. У індывідуальна-творчых казках фальклорныя элементы не праяўляюцца ўвогуле ці праяўляюцца ўскосна [31, с. 144]. Да твораў гэтага тыпу адносяцца зборнікі казак “Канікулы на астэроідзе” Зінаіды Дудзюк і “Пра кашэчага караля Вяргіна і мышку Паднорку”, “Казкі астранаўта”, “Дзве аповесці пра міжпланетнага пажарніка і казка пра жабяня Квыш-Квыш”, “Казкі з гербарыя” Раісы Баравіковай, казачная аповесць “Замак тайн” Алены Дэбіш.

Дзеянне практычна ўсіх казак Г. Марчука разгортваецца на Палессі, там, дзе сярод былых пракаветных і неабсяжных балот стаіць старажытны Давыд-Гарадок, дзе чароўная Гарынь упадае ў царыцу краю Прыпяць, дзе *“за сямю лясамі, трыма балотамі, куды не вядуць мінскія, кіеўскія, варшаўскія дарогі, жывуць людзі звыкла, законапаслухмяна, па-доб-расуседску”* [91, с. 5]. Ствараючы яркія, фантастычныя і праўдзівыя карціны мінулага і сучаснага жыцця роднай зямлі, Г. Марчук звяртаецца да такога паказальнага ў плане нацыянальнай і культурнай адметнасці складніка мовы, як антрапанімічная лексіка. Усе зафіксаваныя ў творах антрапонімы можна падзяліць на дзве групы. Па-першае, гэта імёны і прозвішчы рэальных гістарычных асобаў, па-другое, імёны, прозвішчы, мянушкі герояў, створаных фантазіяй пісьменніка.

Казкі Г. Марчука цікавыя і адметныя спалучэннем рэальнага і фантастычнага. Казачнік аповядае маленькаму чытачу пра слыннае мінулае роднага краю, пра слаўтых продкаў, майстэрства, мужнасць,

розум якіх паніліся ва ўсім свеце. Таму на старонках казак згадваюцца імёны рэальных гістарычных дзеячаў: князя *Давіда*, унука *Яраслава Мудрага*, казака *Нябабы*, паплечніка *Багдана Хмяльніцкага*, польскага караля *Уладзіслава IV*, каралеў *Марыі Ганзага* і *Боны Сфорца*, венецыянскага пасла *Ціеполы*. Увядзенне рэальных гістарычных асобаў указкі неабходнае для стварэння адпаведнай атмасферы сівой мінуўшчыны, якая перагукваецца з днём сённяшнім. І гэта выклікае ў маленькага чытача цікавасць да роднай гісторыі і гонар за яе яскравыя старонкі. Героі п'ес Г. Марчука “Агапка, Арцёмка і злы Воўк” і “Новыя прыгоды Несцеркі”, пазнаючы свет прыроды і чалавека, звяртаюцца да сюжэтаў свяшчэннай гісторыі, і таму ў іх разважаннях гучаць імёны біблейскіх герояў: “Так... Рабіна – гэта слёзы Адама і Евы, першых людзей: калі іх Бог прагнаў з раю, яны ішлі ды плакалі, з іх слёз павырасталі рабіны. Асіна. За трыццаць срэбранікаў Юда здрадзіў Богу нашаму Хрысту. Скарб закапаны пад асінай” [86, с. 28]; “Заклінаю Усемагутным Богам з вышніх воблак, чатырма евангелістамі Іванам і Маркам, Лукой і Мацвеем. Адступіцеся, злыя духі, ад раба Божага Аксёна. Амінь” [86, с. 279].

Антрапанімікон казак пісьменніка з'яўляецца адлюстраваннем багацця беларускага іменаслову, які характарызуецца маляўнічай палітрай. У казках Г. Марчука знаходзім многа надзвычай прыгожых беларускіх імёнаў: *Базыль, Ян, Аксён, Домна, Марфа, Гапа, Мікадзім, Ганеліс, Лука, Астан, Піліп, Сілуян, Багуслава* і інш. На жаль, многія онімы цяпер архаізаваліся, выйшлі з актыўнага ўжытку. Іх можна сустрэць хіба што ў прадстаўнікоў старэйшага пакалення.

Імя здаўна служыла сведчаннем веравызнання чалавека. У казках Г. Марчука знаходзім выкарыстанне як візантыйска-праваслаўных (*Іван, Марфа, Нікадзім, Аганія, Барыс, Глеб, Сілуян*), так і рымска-каталіцкіх (*Базыль, Ян, Стась*) формаў імёнаў. Сустрэкаюцца на старонках казак і язычніцкія двухасноўныя імёны-кампазіты: *Яраслаў, Святаполк, Багуслава*.

Нярэдкія на старонках казак пісьменніка прамагаваркія асабовыя імёны, якія маюць празрыстую ўнутраную форму. У казках онімы часцей за ўсё матываваныя словаўтваральна, фанетычна і семантычна, пры гэтым матывы іменавання прама ці ўскосна эксплікуюцца ў тэксце. Дзіцячы пісьменнік імкнецца да максімальнай празрыстасці ўнутранай формы ўласнага імені, створанага і аказіянальна ўжытага ў творы. Да ліку такіх онімаў адносяцца імёны – указальнікі роду заняткаў і сацыяльнага статусу персанажаў: *Настаўнік, Студэнт, Прафесар, Дама*. Звесткі як аб знешнасці, так і аб унутрым абліччы героя нясе гаваркое імя *Аднавокі Пірат*: “Адно вока Пірата закрыта павязкай, другое гарыць злым чырвоным агнём. Увесь дзень Аднавокі бегае па замку і ўсё думае, думае,

якое б зло зрабіць” [95, с. 14]. Менавіта **Пірат** стварае Чорны горад, забараніўшы жыхарам жыць весела, ярка, сябраваць, дапамагаць адзін аднаму.

Ускоснагаваркія імёны маюць “зацемненую” ўнутраную форму, для высвятлення якой патрэбны кантэкст. Ускоснагаваркія паэтонімы ў казках могуць указваць на фізічныя якасці герояў. Так, матывацыя імені казачнага асілка **Сілуяна** становіцца зразумелай чытачу тады, калі кантэкст высвечвае першааснову оніма: “**Сілуян** – ладны хлопец, што ростам і сілаю выйшаў. Кулак і яго, як гіры пудовыя. Так дасць, што і не ачочаюся” [95, с. 118]. Ускоснагаваркія онімы могуць указваць на маральныя якасці персанажаў. Такім іменем з’яўляецца найменне прыгажуні **Багуслavy** – гераіні казкі “Каваль Сілуян і злы дух”. Лёс дзяўчыны – прыклад жыцця простага чалавека, які жыве “законапааслухмяна, богабаязна, па-добраасуседску” [95, с. 28]. Жыццё Багуслavy падпарадкавана спрадвечным маральным прынцыпам чэснасці, спагады, любові да бліжняга. Дзякуючы **Божай дапамозе**, гераіня ратуе душу каханага ад д’ябальскіх чараў.

У казцы “Як нарадзіўся Несцерка” Г. Марчук прадстаўляе чытачу сваю трактоўку паходжання імені традыцыйнага героя беларускіх казак. Дзіця з’явілася на свет тады, калі стары месяц знік, малады не нарадзіўся, а бацюшка “даваў імёны па Сонцы або па Месяцы” [95, с. 38]. Да таго ж вельмі незвычайным было немаўля, якое з першых хвілінаў жыцця пачало смяцца. Неардынарнасць малога і незвычайнасць часу нараджэння дзіцяці патрабавала своеасаблівага імені. Словы бацюшкі “**несць** чысла імёнам – Ян, Пятрусь, Яраслаў, Святаполк, – ды ніводнае вашаму не падыходзіць” [95, с. 42] сталі асновай узнікнення імені **Несцерка**.

Адлюстроўваючы тонкія нюансы людскіх адносінаў, імёны ў разнастайных жыццёвых сітуацыях ужываюцца ў выглядзе шматлікіх эмацыйна-ацэначных формаў. Галоўным чынам гэта памяншальна-ласкальныя формы. Доля пеератыўных імёнаў у дзіцячай літаратуры нязначная. Гэта звязана са станоўчай эмацыйнай і этычнай накіраванасцю твораў для дзяцей. У казках Г. Марчука адлюстравана народная традыцыя называць дзяцей і падлеткаў формамі імёнаў, якія выражаюць ласку і пяшчоту. Прыгадаем **Ягорку**, добрага, спагадлівага хлопчыка, вернага сябра Шпака, Дзятла, Жаўрука з казкі “Зімовая песня Жаўрука”. Гэта і малы **Юраська**, унук галоўных герояў казак пра дзеда Васільчыка і бабу Кацярыну.

Заўважым, што ласкальныя формы імені могуць ужывацца для называння сталых персанажаў. Так, добрага, спагадлівага старога, які да апошніх гадоў жыцця захаваў здольнасць любіць людзей і братоў нашых меншых, дапамагаць ім (герой ратуе качку Гапу і яе дзетак, козачку

Марфу і нават мядзвездзя), празываюць **Васільчыкам**. У такой форме наймення выражаецца любоў і павага да чалавека.

Перадаючы этыкетныя нормы старажытных часоў, Г. Марчук ужывае асабовыя імёны ў спалучэнні з паказчыкам сацыяльнага статусу **пан**: “Дзень добры ў хату! Прашу любіць і мілаваць. Балотаўладальнік, трымальнік акцыі і вэкселяў, домаўладальнік **пан Грызь**” [86, с. 14]; “Анця, у **пана Здзіслава** і сцены вушы маюць” [86, с. 144].

Паводле казачнай традыцыі паэтонімамі з’яўляюцца не толькі асабовыя імёны, але і непарыўна звязаныя з імі апелятывы-прыдаткі. У падобных выпадках адпаведныя агульныя назоўнікі маюць непасрэдныя адносіны да персанажаў, характарызуюць іх паводле той ці іншай прыкметы. Азначэнні-прыдаткі пры асабовых імёнах у творах Г. Марчука ўтрымліваюць наступныя віды інфармацыі пра носьбітаў імёнаў. Яны могуць указваць на род заняткаў, сацыяльнае становішча персанажа: “**Сілуян-каваль** упадабаў дзяўчыну-сірату Багуславу, незвычайную прыгажуню” [95, с. 13]; “**Кабету** яго Домнай клічуць. **Домна-шаптуха**. Скнара, як і ён” [95, с. 16]; “**Я Абдула-эфендзі**, а не дэрвіш” [95, с. 27]. Прыдаткі могуць выражаць эмоцыі і пачуцці станоўчага характару, напрыклад, спагаду, спачуванне: “**Не, іхняй Кацярыне-сіротцы і жаніха** трэба шукаць багацейшага, каб ладны быў, кемлівы і пры здаровым целе” [95, с. 30]. Азначэнні-прыдаткі могуць быць сродкам адмоўнай характарыстыкі маральных якасцяў персанажа, напрыклад: “**Піліп-баязлівец** толькі страшыць знарок, каб яго, героя, маўляў усе баяліся” [95, с. 100].

Як бачым, спалучэнні азначэнняў-прыдаткаў з асабовымі імёнамі выступаюць трапным і лаканічным сродкам характарыстыкі літаратурных герояў у казках Г. Марчука.

Побач з асабовымі імёнамі яркім азначна-характарыстычным сродкам у творах пісьменніка з’яўляюцца прозвішчы. Ствараючы празванні казачных герояў, Г. Марчук імкнецца “ўваскрасіць” унутраную форму оніма, падкрэсліць яго сувязь з паняццем, якое легла ў аснову наймення. У прозвішчах адлюстроўваецца бачанне пісьменнікам сваіх персанажаў, іх характараў, дзеянняў, учынкаў. Так, найменне **Барабанадуля**, якое належыць герою цыкла казак пра дзеда Васільчыка і бабу Кацярыну, адмоўна характарызуе персанажа. Гэта пусты, злы, помслівы чалавек, які любіць выхваляцца сваімі “подзвігамі”. Ён не ўмее любіць, спачуваць, прыносячы бліжнім адны непрыемнасці. **Барабанадуля** пазбаўляецца ад хворай маці, адправіўшы яе да слабай здароўем сястры, калечыць старую Сароку, забівае кошачку Дымку. Найменне казачнага персанажа адпавядае сутнасці героя, створанага фантазіяй Г. Марчука.

Паказчыкам высокага саслоўнага статусу з'яўляецца форма і будова прозвішча. Але пад пяром пісьменніка двойное прозвішча можа стаць сродкам насмешкі з нібыта высакароднага, а на самай справе нікчэмнага персанажа. Так, у п'есе “Новыя прыгоды Несцеркі” адзін з герояў, пан, носіць прозвішча **Пуп-Шкевіч**. Высокая форма празвання напаяўняецца зніжаным зместам асновы першай часткі наймення. Гэта назва часткі цела чалавека, якая выклікае ў свядомасці чытача асацыяцыю з размоўнай фраземай іранічнага гучання **пуп зямлі** ‘самы важны, самы галоўны, лепшы за ўсіх’. Зусім не гаспадаром свайго маёнтка з'яўляецца пан. Вырашае людскія лёсы, кіруе гаспадаркай і маніпулюе панам аканом, па мянушцы **Усё магу**. Намаганні пана скіраваныя на вырашэнне псеўдаграндыёзнай задачы – выбар кўхара. Ды і гэтак пытанне **Пуп-Шкевіч** не можа вырашыць самастойна, падпадаючы пад уплыў аканомы і фальшывых шляхцічаў Патыліцы і Абдулы.

Ствараючы яркія, запамінальныя партрэты казачных герояў, Г. Марчук выкарыстоўвае выяўленчыя магчымасці такога разраду антрапанімічнай лексікі, як мянушкі. Характарыстычныя празванні могуць акрэсліваць вонкавы выгляд, фізічныя якасці персанажаў. Такія мянушкі ўяўляюць сабой свайго роду згорнутае апісанне, слоўны малюнак, у якім на першы план выходзіць “асаблівая”, найбольш кідкая прымета індывіда. Так, жартаўлівае празванне героя казкі “Мядзведзь” дзеда Васільчыка, адно вока якога забрала вайна, **Кутузаў**. Падставай узнікнення ацэнна-характарыстычнага наймення з'яўляецца не толькі знешняе падабенства са слаўным палкаводцам, але і смеласць, знаходлівасць дзеда, які здолеў злавіць злодзея, адшукаць ікону і нават дапамагчы мядзведзю.

У асобную групу мы вылучаем мянушкі, прычынай узнікнення якіх з'яўляюцца надзвычайныя выпадкі, здарэнні, якія высвечваюць сутнасныя людскія рысы. Так, герой адной з казак Г. Марчука мае мянушку **Карыта з чырвонцамі**. Празванне пана характарызуецца адценнем пагарды, знявагі. Атрымаў казачны персанаж такое найменне за тое, што перамог у спаборніцтве па выцягванні грошай з карыта: “*Пан меў ручышчы доўгія і жмені вялізныя, бы не людскія. І так імі, паганец, чэрпаў, што паўпуда, не менш, тых чырвонцаў з карыта выцягваў*” [95, с. 100]. Мянуска не толькі фіксуе надзвычайную падзею, яна перадае асаблівае маральнае аблічча героя – яго імкненне і ўменне здабываць грошы любымі шляхамі.

Сустрэкаюцца на старонках Марчуковых казак і генесіянімічныя найменні асоб – празванні жонкі паводле імені, прозвішча ці мянушкі мужа. Такія найменні ўтвараюцца пры дапамозе суфіксаў **-іх (-ых)**, напрыклад: “*Удава **Капліха**, якая мела хаціну недалёка ад раздарожжа, з калодзежа зрабіла лядоўню-студню*” [95, с. 111].

Эфект праўдзівасці падзей, якія адбываюцца ў творах беларускіх аўтараў, фарміруецца за кошт увядзення на старонкі твораў геаграфічных назваў – тапонімаў. Так, у казках Георгія Марчука сустракаюцца найменні рэальных гарадоў і краін як замежжа (*Кракаў, Рыга, Стамбул, Рым, Амерыка, Германія, Егіпет, Іспанія*), так і Беларусі і найперш палескіх гарадоў, мястэчак, вёсак (*Мінск, Слуцк, Пінск, Тураў, Давыд-Гарадок, Моталь, Радзічы, Альпень, Ляды*). Гэта і гідронімы – назвы рэк, якія на Беларусі здаўна абагаўляліся (*Вара, Ясельда, Нёман, Сож, Прыпяць, Дзвіна*). Найменні рэальных геаграфічных аб’ектаў суседнічаюць на старонках твораў пісьменніка з назвамі краін, створаных фантазіяй казачніка. Гэта станцыі *Воўчы Тупік* і *Мядзведжае*, дзе валадарыць памагаты нячысціка Кадука пан Грызь. Часам на старонках казак прыводзяцца звесткі пра паходжанне геаграфічных назваў: “Калі ж сам князь дружынаю плыў на рацэ біць ворагаў, паслалі па *Несцерку*. Запаліў ён лучыну, стаў пасярод ракі і давай кіраваць лодкамі: «*Го-го! Тут мель! Го-го, мель!*»” [86, с. 33].

У кантэксце казак Г. Марчука прадстаўлены міфонімы – найменні духаў, якімі населены прыродны свет. Дзейнымі асобамі казкі Г. Марчука “Чужое багацце” з’яўляюцца галоўны балотны нячысцік *Кадук*, аднавокі *Пачварнік*, вартавы смалярні, і касавокая *Русалка*, “якія так і глядзелі, каб з чужой бяды прыбытак мець” [95, с. 50]. Сустракаецца на старонках казак Г. Марчука агіёнім. Дзейнай асобай казкі “Паўлік і злы Дух Асфальту” з’яўляюцца *Святы Юрый*, якія дапамагае хлопчыку і бабулі выстаяць у барацьбе са злыднямі сучаснай цывілізацыі – абараніць жывую крыніцу. Атмасферу мінуўшчыны ў п’есе-казцы Георгія Марчука “Новыя прыгоды Несцеркі” перадаюць геартонімы *Макавей, Спас, Пакровы*.

Немалаважную ролю ў казачным свеце адыгрываюць вобразы жывёл і птушак. Іх найменні – заонімы – таксама з’яўляюцца гаваркімі паэтонімамі. Аўтарскія ацэначныя адносіны да герояў казкі Г. Марчука “Тушканчык і чароўны чамаданчык” выражаюць паэтонімы – найменні тыгра (злога валадара пустыні) – *Пузаты-Паласаты*, тушканчыка *Мікітулі* і сусліка *Юраські*, якія выратавалі жыхароў краіны Тушканіі ад сквапнага правіцеля. Узгадаем каня *Мадагаскара* – “ж арабца масці яркачырвонай, які нагадаў востраў *Мадагаскар* каля *Афрыкі*” [95, с. 14]; ваўчаныя *Пілінку*, якое нарадзілася на *Піліпаўку*; *Смелае Ягнё*, якое выратавала сваю сям’ю ад злоснага і хітрага ваўка. Самыя кідкія рысы знешнасці жывёл могуць адлюстроўваць іх мянушкі: празванне вярблюда *Вялікі Горб*, джэйрана *Хуткія Ногі Востры Ражок*, крумкача *Крывыя Лапы*, чорнай каровы *Смолушка*. Гукавое аблічча празвання кажана *Чучумчадла* – сродак ярка адмоўнай характарыстыкі персанажа.

У кантэксце казак Г. Марчука асабовыя імёны, прозвішчы і мянушкі персанажаў, а таксама перыферыійныя онімы (тапонімы, геартонімы, заонімы і інш.) з’яўляюцца сродкам, якія стварае мастацкі вобраз. Удала падабраныя пісьменнікам антрапонімы могуць ярка, запамінальна і лаканічна паказаць знешняе аблічча і псіхалагічны стан героя, перадаць манеру паводзінаў персанажа, выразіць характар і танальнасць людскіх узаемаадносінаў. Перыферыійныя онімы ствараюць атмасферу рэальнасці і адначасова надзвычайнасці казачных падзей.

Творы Р. Баравіковай, А. Дэбіш і З. Дудзюк, якія адносяцца да казак індывідуальна-аўтарскага тыпу, цікавыя і адметныя спалучэннем рэальнага і фантастычнага. Так, у казачнай аповесці Р. Баравіковай “Казімір, сын Ягайлы, плюс Насця з 8 «Б» раўняецца сэрца, пранізанае стралаю” пісьменніца апавядае маленькаму чытачу пра далёкае XV стагоддзе. Таму на старонках твора згадваюцца імёны рэальных гістарычных дзеячаў: польскага караля *Ягайлы*, каралевіча *Казіміра*, каралевы *Эльжбеты*, вялікіх князёў *Жыгімонта* і *Вітаўта*. Імёны персанажаў, створаных фантазіяй пісьменніцы, адлюстроўваюць мадэлі іменавання сярэднявечнай Беларусі. Так, прадстаўнікі ніжэйшых саслоўяў носяць размоўна-бытавыя формы кананічных імёнаў. Напрыклад, асочнікі празываюцца *Даніла* і *Тамаш*, дачка асочніка завецца *Настусяй*. Для іменавання прадстаўнікоў вышэйшых саслоўяў выкарыстоўваюцца імёны ў спалучэнні з паказчыкамі сацыяльнага ганаравання (пані *Зося*), а таксама антрапанімічныя формулы “імя + імя па бацьку” (князі *Міхайлушка Жыгімонтавіч*, *Андрушка Гаішгольтавіч*). Персанажы “Казак астранаўта” Раісы Баравіковай пераносяцца ў даўнія часы, калі на нашай зямлі суіснавалі паганства і хрысціянства. Таму людзі гэтага часу носяць як хрысціянскія (*Янук*, *Паланея*, *Дамініка*), так і язычніцкія імёны (*Лён*, *Кудла*). Цікава, што адна з герань мае як паганскае імя *Кудла* (так яе завуць сваякі ў сям’і), так і каляндарнае імя *Агата*, якое ўжываюць у звароце да жанчыны “чужыя” людзі.

Ствараючы карціны сучаснага жыцця, Р. Баравікова, А. Дэбіш і З. Дудзюк выкарыстоўваюць шырокі спектр варыяцый асабовых імёнаў, якія з’яўляюцца выразнікам разнастайных эмоцый і пачуццяў: пяшчоты, сяброўскай фамільярнасці, спачування і інш. У казках Р. Баравіковай, што ўвайшлі ў зборнік “Галенчыны «Я», альбо Планета Цікаўных Хлопчыкаў”, адлюстравана народная традыцыя ўжывання ласкавых формаў імёнаў дзяцей і падлеткаў, напрыклад: *Ліначка*, *Стасік*, *Толік*, *Лёнік*, *Петрусёк*, *Галенка*, *Валодька*, *Міколка*, *Ясік*, *Ясічак*, *Янік*, *Васька*, *Настуля*, *Ірынка* і мн. інш.

У сферу дэрывацыі эмацыйна-ацэначных формаў уцягваецца імя англійскага лорда, персанажа казкі Алены Дэбіш: “*Хотя, совершенно не*

понимаю, зачем, ведь и ежу понятно, что возлюбленная зайки **Уильямчика** – в этом месте **Вукуса** сладко закатила глаза – это я. Я чувствовала, я знала, я его всю жизнь ждала!” [35, с. 81]. Поўная форма імені выкарыстоўваецца маленькімі героямі і іх бацькамі, калі ім хочацца падкрэсліць, што дзеці становяцца ці павінны стаць дарослымі людзьмі, адказнымі за свае ўчынкi: “**Валерия!** Ты совершенно неспособная! Ну скажи мне: сколько ты ещё будешь заставлять сестру делать за тебя работу по дому” [35, с. 16]; “**О нет!** Кажется, я сегодня познакомилась с ещё одной **Викой Лебедевой**, всегда именующей себя не иначе как «**Виктория**», и обожающей, когда так же её называют и другие” [35, с. 44].

Традыцыю ўжывання эмацыйных формаў імянаў захавваюць, на думку З. Дудзюк, людзі будучага, што адлюстравана ў п’есе-казцы “Канікулы на астэроідзе”. Цёплыя, сяброўскія адносіны паміж дзецьмі наступнага стагоддзя перадаюць эмацыйныя формы імянаў: “Ты, **Яська**, любіш рабіць толькі тое, што забаронена” [40, с. 18]; “Дзякую, **Юрасік**” [40, с. 20]; “**Мае ключы! Неверагодна! Малайчына, Юраська!**” [40, с. 20]. Не толькі нашымі продкамі і намі, але і нашымі нашчадкамі імя будзе ўспрымацца як неад’емны складнік асобы. Страта імені вядзе да страты важных чалавечых якасцяў. Так, герой твора З. Дудзюк пад уздзеяннем магічных промняў прафесара Стратона губляе імя і з зямнога хлопчыка ператвараецца ў касмічнага салдата, ва ўсім падуладнага свайму гаспадару: “**Ясь, Ясечка**, няўжо ты нічога не помніш?” – “**Па-першае, я не Ясь, а жаўнер Сусветнага войска**” [40, с. 23]. І толькі сапраўдныя сябры дапамагаюць хлопчыку ўспомніць імя і тое, што ён – жыхар Зямлі, якому трэба вяртацца на сваю планету, дзе яго даўно чакае мама.

Прадстаўлена ў творах пісьменніц характэрная для народнага асяроддзя традыцыя ўжывання пры імянах людзей найменняў роднасці і сваяцтва (**дзед, баба, дзядзька, цётка, брат**). Падобныя формы звароту з’яўляюцца сведчаннем пачцівасці, пашаны, цёплых адносін паміж суразмоўцамі. На жаль, у гарадской культуры такія формы цяпер забываюцца, а вось у маўленні вяскоўцаў гэтыя найменні пашыраныя, напрыклад: “**Дзед Ігнась!** – закрычаў **Андрэйка**” [6, с. 8]; “**А вось Генадзь, сын дзеда Васіля і бабулі Ганны... Генадзь можа многае**” [6, с. 28]; “**А цётка Нюра ўжо націскала на званок... Пачыналіся заняткі**” [6, с. 38]. Паказчыкам павагі да чалавека, а таксама сведчаннем афіцыйнасці ўзаемаадносін з’яўляецца выкарыстанне ў дачыненні да асобы поўнай формы імені ў спалучэнні з іменем па бацьку. Часта такія формы наймення ўжываюцца ў адносінах да школьных настаўнікаў, напрыклад: “**У класным пакоі Рыгор Іванавіч, настаўнік другога «Б», сядзеў за сталом**” [6, с. 48]; “**У клас увайшла Галіна Максімаўна і сказала, што ў актавую залу яны**

пойдуць разам з 4 «А» класам” [6, с. 50]; “Вучні меліся купляць кветкі для **Галіны Іванаўны**” [6, с. 88].

Актыўна ўжываюць пісьменніцы прамагаваркія імёны. Напрыклад, характарыстыкай прыгажосці гераіні зборніка Р. Баравіковай “Галенчыны «Я», альбо Планета Цікаўных Хлопчыкаў”, якая радуе ўсіх, хто бачыць красуню, з’яўляецца імя **Прмень Радасці**: “Такога твару я ніколі і нідзе не бачыў! Ён такі прыгожы, што, гледзячы на яго, немагчыма не адчуваць радаснага хвалявання. Гэта проста не дзяўчына, а нейкі **прамень радасці!**” [6, с. 28]. Надзвычайна прывабную князёўну апісвае яе імя **Сонечная**: “Дзяўчынка нарадзілася такой прыгожай, што ёй доўга не маглі падабраць адпаведнае імя. Княгіня нават назвала яе **Сонечнай** — гэтак ясна свяціліся шчочкі маленькай князёўны” [9, с. 16]. Іменем — замалёўкай твару дзяўчыны з’яўляецца гаваркі онім **Двуліцік**: “Бровы на гэтым твары былі вельмі выразныя, яны нагадвалі два тоненькія, тоненькія ліцікі. Бацька звярнуў на гэта ўвагу, і дзяўчынку назвалі **Двуліцік**” [6, с. 13]. Прамагаваркія імёны могуць характарызаваць род заняткаў персанажаў. Такім паэтонімам з’яўляецца гаваркое празванне знакамітага казачнага майстра **Дзве Залачоныя Дужкі**, які “вырабляў акуляры з дзвюма залачонымі дужкамі” [6, с. 18]. Жыхар фантастычнай планеты, які вывучае штучныя пахі і вынаходзіць дэзадаранты, каб апырскваць штучныя кветкі, мае імя **Галоўны Дэгустатар**. Найменне хлопчыка **Міжпланетны Пажарнік** узнікла пасля таго, як герой казкі стаў лавіць сачком знічкі, каб ні на адной планеце не ўзнікла пажару. На незвычайныя здольнасці казачнага чараўніка паказвае гаваркое найменне **Магу Тое, На Што Здатны**: “Чараўнік гэты мог позіркам перасаджваць дрэвы, мог разганяць хмары і размаўляць з сонцам, з ім раілася ноч, ці не зарана яна апускаецца на зямлю” [6, с. 33]. Гаваркія імёны могуць акрэсліваць унутраную сутнасць герояў. На характар юнака, гатовага заўсёды прыйсці на дапамогу бацьку, паказвае яго характарыстычнае празванне: “Якую б работу ні рабіў бацька, сын заўсёды быў побач і заўсёды гаварыў старому бацьку: «**Татачка, дай памагу!**» І так часта ён гэта гаварыў, што людзі так і празвалі яго «**Татачка, дай памагу**», а тое першае імя, якое далі яму пры нараджэнні, і забыліся. **Татачка, дай памагу** нават сам яго не помніў” [6, с. 11]. Характарыстыкай паводзінаў краўца, героя “Казак з гербарыя” Р. Баравіковай, з’яўляецца імя **Дрэмлик**: “Карлік увесь час шыў і шыў. І здаралася так, што шые ён чарговую сукенку ці капялюшык і задрэмле на хвіліну. Потым уздрыгне, расплюшчыць вочы і зноў бярэцца за шытво. Адноўчы Ятранка ўбачыла, як задрамаў карлік і пачала яго жартаўліва зваць **Дрэмликам**” [9, с. 50]. Трапнай характарыстыкай пазбаўленых чалавечай індывідуальнасці, эмоцый і пачуццяў прадстаўнікоў цывілізацыі будучага, найвялікшай каш-

тоўнасцю ў якой становіцца інфармацыя, выступаюць празванні *Инфа-1* і *Инфа-2*. Онімам – указальнікам на месца жыхарства хлопчыка, які жыве на планеце *Мамурья*, з’яўляецца імя *Мамурьк*.

Прамагаваркімі паэтонімамі можна лічыць і мянушкі – неафіцыйныя ацэначна-характарыстычныя празванні людзей. Такія найменні могуць быць яркім шрыхом у малюнку знешнасці героя: “*Скафандр – мянушка дзядзькі Сцяпана. Гэтак ўсе яго завуць, таму што галава ў дзядзькі вялікая, а тулава, як жэрдка, тонкае*” [6, с. 76]. Празванні гэтага тыпу могуць змяшчаць інфармацыю пра самую яркую рысу характару літаратурнага героя: “*Хлопчыкі Вадзіка празвалі Метэор за яго празмерную непаседлівасць*” [6, с. 77]. Манеру маўлення героя “Казак з гербарыя” перадае мянушка: “*У таго князя была мянушка Даражэнька. Гэта таму, што да ўсіх ён звяртаўся са словам «даражэнькі»*” [9, с. 91].

У казцы Алены Дэбіш “Змак тайн” ужыты перанесеныя з фальклору імёны, прадстаўленыя мянушкамі – паэтонімамі-рэмінісцэнцыямі, ужыванне якіх абумоўлена фактам функцыянавання аўтарскіх і народных тэкстаў у адзінай нацыянальна абумоўленай культурна-гістарычнай прасторы. Так, празванні-мянушкі персанажа аповесці *Івана Іванова*, дадзеныя дасціпнымі дзяўчатамі Вікай і Лерай Лебедзевымі, – *Ванька-дурань* і *Іван-царэвіч* – акрэсліваюць розныя бакі персанажа, з аднаго боку прастакаватага, нехлямяжнага сучаснага хлопца, а з другога – упартага, смелага, які дапамагае перамагчы сучасных аферыстаў і ажывіць герцага Уільяма Хейза і, нарэшце, заваёўвае сэрца сучаснай “прынцэсы” – Вікторыі Лебедзевай.

Да ліку ацэначна-характарыстычных сродкаў у кантэкстэтворай пісьменніц належаць прозвішчы, якія паводле ступені семантычнай актыўнасці адносяцца да ўскоснагаваркіх онімаў. Для раскрыцця матывацыі такіх паэтонімаў патрэбна ўважліва вывучыць змест твора, асэнсаваць мастацкі вобраз, створаны аўтарам.

Да ўскоснагаваркіх онімаў адносіцца празванне героя аповесці “Галенчыны «Я», альбо Планета Цікаўных хлопчыкаў” Р. Баравіковай Віталіка *Лаўранка*. Сэнс прозвішча асацыятыўна звязваецца з назвай аднаго з сімвалаў перамогі – *лаўр*. Праўда, зусім не пераможцам з’яўляецца Віталік, які дабіўся незаслужанай публічнай пахвалы ад класнага кіраўніка Галіны Максімаўны. Яна прыўносіла “лепшага” навучэнца перад усімі вучнямі школы і знакамітым трэнерам, паддаўшыся ўплыву прыбора-дэзынфарматара “Лабус”, узятага хопчыкам з дому без дазволу бацькі. Такім чынам, гаваркое празванне *Лаўранок* у кантэксте аповесці становіцца характарыстыкай несапраўднага, фальшывага “пераможцы”.

Да ўскоснагаваркіх паэтонімаў адносіцца прозвішча галоўных гераінь казачнай аповесці “Замак тайн” Вікторыі і Валерыі *Лебедзевых*. Паэтонім выклікае асацыяцыі з прыгажуняй царэўнай *Лебедзь* з вядомых казак. Як і казачная царэўна, сёстры *Лебедзевы* абуджаюць каханне і сучаснага прынца, сына багатых і ўплывовых бацькоў Івана Іванова, і прывіда з Сярэднявечча герцага Уільяма Хейза. Цікавае назіранне за ўжываннем казачнага паэтоніма *Лебедзь* знаходзім у даследаванні Вольгі Гарбачовай: “*Лебедзі* – невыпадковыя героі народных казак. Паводле міфалагічных уяўленняў, птушка – пасярэднік паміж светам жывых і памерлых. *Лебедзі* – вадаплаўныя птушкі, а вада – мяжа паміж двума светамі, спосаб перамяшчэння душ памерлых ў царства мёртвых, што азначае іх сувязь з «тым» светам” [31, с. 53]. Сёстры *Лебедзевы* сапраўды тонка адчуваюць прысутнасць прывідаў, гасцей з “таго” свету: бачаць даму Кук, малютку Кейка, герцага Уільяма Хейза. Каханне Леры *Лебедзевай* ажыўляе прывід герцага, які ператвараецца ў звычайнага юнака.

Немалаважную ролю ў фантастычным свеце Р. Баравіковай адыгрываюць вобразы жывёл і птушак. Іх найменні – заонімы – таксама з’яўляюцца прамагаваркімі паэтонімамі. Так, заонім *Сівая Поўсць* трапна абмалёўвае знешнасць старога крата, а гаваркі онім *Бутуз* з’яўляецца характарыстыкай маленькага, тоўсценькага крацяняці. Гарэзлівая начніца *Брыся* атрымала гаваркое празванне праз тое, што цікаўнасць яе была настолькі празмернай, што тата ўвесь час загадваў дачцэ “*Брысь! Брысь адсюль!*”. А жабяня набыло гаваркое імя *Квыш-Квыш*, таму што замест знаёмага ўсім жабкам “ква-ква” гаварыла “*квыш-квыш*”. Кароль і прынцаса мышынага царства носяць празванні *Паднор* і *Паднорка*. Персанажамі фантастычных казак з’яўляюцца звышнатуральныя істоты, надзвычайнай сутнасці якіх адпавядаюць арыгінальныя імёны: “*Мупсякарнашжабулвак – залатое дзіця маленькай, маленькай планеты сузор’я Гончых Псоў*” [9, с. 50]. Імёны слізнякаў (герояў п’есы З. Дудзюк “Кароль смаўжоў”), якія стварылі сваё каралеўства, адпавядаюць іх сацыяльнаму статусу: *Канцлер, Кароль, Міністр*. Характар слізняка акрэслівае гаваркое празванне *Гультай*. Разумнае смаўжанятка атрымала імя *Мудрэйка*, бо толькі яно, у адрозненне ад дарослых, зразумела, як важна ў жыцці заставацца самім сабой.

На старонках казак Р. Баравіковай прадстаўлены тапонімы – найменні рэальных гарадоў, рэк, мораў (*Зорны гарадок, Мінск, Белавежская пушча, Нёман, Аланка, Атлантычны акіян*), назвы плошчаў, раёнаў, вуліц (*Цэнтральны раён, вуліца Касманаўтаў* у Мінску), мікратапонімы – назвы дробных геаграфічных аб’ектаў (*Зялёнае поле, Антонава дарога, Чорная гара, Слімакова гара*), назвы аб’ектаў касмічнай прасторы (*Галактыка, Космас, Зямля, Сонца*). Побач з найменнямі рэальных

геаграфічных і касмічных аб'ектаў у фантастычных творах існуюць найменні аб'ектаў, створаных фантазіяй аўтаркі. Гэта і ўяўная **Кропка вяртання** – такі пункт у прасторы і часе, трапіўшы ў які кожны набывае здольнасць перамяшчацца ў мінулае. Назвай фантастычнага аб'екта з'яўляецца **вуліца Вішнёвых Дажджоў**, на якой у час дажджу дзеці маглі набіраць у свае кубачкі сок, што падаў з неба. Гэта і фантастычныя планеты **Новая Калідонія, Планета Цікаўных Хлопчыкаў, Мамурыя**. Гэта і створаныя фантазіяй пісьменніцы тапонімы, якія нібыта існуюць на іншых планетах: **цясніна Срэбнай Вады**, дзе “чуецца звон, і ўсе думваюць, што гэта б'еца вада аб каменныя глыбы на дне” [8, с. 28]. Гэта і **Круг Радасці**, адкуль “мільёны ззяючых вачэй глядзяць на нас, і ў гэтых вачах столькі радасці, што яна перадаецца кожнаму, хто паглядзіць у гэтыя вочы” [8, с. 11]. Нярэдкамі ў казках з'яўляюцца каментары пра паходжанне назваў планет, сузор'яў: “Назву сузор'я **Дзевы** далі яшчэ ў часы дзявятай зямной цывілізацыі, у старажытным Егіпце. Яго з'яўленне на вечаровым небе сведчыла, што надышоў час збору ўраджаю. На палатках працавалі пераважна жанчыны – **дзевы**. Адсюль і пайшла назва. Таму і **Спіка** – самая прыкметная зорка гэтага сузор'я – у перакладзе з лацінскай мовы азначае ‘**колас**’” [7, с. 9].

Атмасферу фантастычнасці падзей, апісаных у казачнай аповесці А. Дэбіш, ствараюць ойкадамонімы – найменні надзвычайных пабудоў: “«**Замок Тайн**» іспокон веков считался жутковатым местом. Люди старались обходить его как можно дальше, а вошедшие внутрь возвращались немymi и чудаковатыми. Поговаривают, что древнее здание кишит призраками, а управляет ими ведьма, живущая в этом замке вот уже сотню лет! Эта ведьма имеет свой секрет вечной молодости, и в преклонные сто лет она выглядит никак не старше тридцати!” [35, с. 43].

Светаўспрыманне чалавека будучых стагоддзяў перадаецца праз ужыванне ў кантэксце твораў Р. Баравіковай як традыцыйных звыклых сучаснаму чытачу геартонімаў – найменняў свят (**Каляды, Новы год**), так і новых свят, што адзначаюць людзі будучага (**Дзень Лёгкага крыла, Свята духмянага пялёстка** і інш.). Пісьменніца згадвае на старонках сваіх твораў бібліёнiмы – найменні кніг, што чытаюць сучасныя дзеці і будзе чытаць моладзь будучага (“**Малыш і Карлсан**”, “**Царэўна-лебедзь**”, “**Чырвоная Шапачка**”). Наяўнасць названых разрадаў онімаў перадае асаблівасці дзіцячага светаўспрымання і робіць агульную карціну жыцця больш рэльефнай, канкрэтнай, набліжанай да рэчаіснасці.

Складнікамі анамастыкону казак з'яўляюцца фітонімы – найменні раслін: **Эфіопка чарнушка, Астранцыя Вялікая, Эспарцэт фіялетава, Пальчаткакарэннік, кветкі Жальбы**. Часта яны з'яўляюцца гаваркімі празваннямі: “У яе была адна кветка, падобная да тых, што на Зямлі

назваюцца ільвіным зевам. Праз гэты «зеў» я паіў расліну па кропельцы з піпеткі. Потым гэта пачаў рабіць Арцём. І расліна лапчылася да яго, дакраналася лісцем да рук. Ён і імя расліне прыдумаў: **Ням-Ням**” [9, с. 9]; “Паўсюдна вакол цясніны растуць **кветкі Жальбы**. Яны дораць мамурам смутак. Сёння раніцай я адчуў, што мне не хапае смутку” [8, с. 15].

На думку герояў “Казак з міфалагічнага лютэрка” Р. Баравіковай, звышнатуральнымі істотамі – кашэчым каралём **Вяргінам**, **Дамавухай**, **Паветрыкам**, **Русалкай**, **Жыжалем**, у якіх верылі нашы продкі, – напоўнены свет чалавека ХХІ стагоддзя: кароль катой уносіць сваркі ў жыццё шматпавярхоўкі, парадак у кватэры дапамагае падтрымліваць **Дамавуха**, капляюшык з галавы зрывае гарэзлівы **Паветрык**. У аповедзе пра жыццё добрых і злых духаў выкарыстоўваюцца міфанімы: “**Дамавуха** – лагодны дух, які спрыяе ладу ў добрай хаце. Істота нізенькая, тоўсценькая, што бочачка, у доўгай спадніцы з шырокаю фальбонаю ды ў чырвонай кофце з брыжыкамі – шчыльна занавесіла акно і скіравалася да дзвярэй” [10, с. 25]; “**Кот Вяргін** разлад у хату прыносіць. Усіх сямейнікаў можа перасварыць. І не сыходзіць звычайна, пакуль гаспадароў да бяды не давядзе” [10, с. 5]; “**Паветрык** не такі ўжо празрысты. Больш за тое, на ягоным тулаве бачыліся вельмі выразныя маленькія крылцы, з-пад якіх вытыркаліся даволі тоўсценькія лапкі” [10, с. 64].

У кантэксце казак Раісы Баравіковай, Алены Дэбіш і Зінаіды Дудзюк насычаныя культурна-гістарычнай інфармацыяй паэтонімы з’яўляюцца сродкам, які стварае маляўнічыя партрэты герояў, замалёўкі жыцця Зямлі і іншых планет, карціны сівой мінуўшчыны і захапляльнай будучыні.

Такім чынам, адметнымі рысамі анамастыкону аўтарскіх казак з’яўляецца перавага прамагаваркіх антрапонімаў, якія могуць ярка, запамінальна і лаканічна паказаць знешняе аблічча, маральныя якасці, маўленне герояў. У казках шырока ўжываюцца эмацыйна-экспрэсіўныя формы імёнаў, якія здольныя выразіць характар людскіх узаемаадносін, прычым пераважаюць формы са станоўчай ацэнкай. Варта адзначыць адпаведнасць сэнсавай нагрузкі і формы найменняў герояў словаўтваральным тыпам і мадэлям беларускага іменаслову таго часу, які адлюстраваны ў творах: антрапанімікону дахрысціянскага перыяду і часу ўзаемадзеяння хрысціянскіх і язычніцкіх імёнаў у казках літаратурна-фальклорнага тыпу Г. Марчука і іменаслову ХХ–ХХІ стагоддзяў у індывідуальна-аўтарскіх казках Раісы Баравіковай, Алены Дэбіш і Зінаіды Дудзюк. Акрамя таго, у літаратурна-фальклорных казках больш актыўна выкарыстоўваюцца паэтонімы (найперш, антрапонімы), перанесеныя з народных казак.

Пытанні для самакантролю

1. Дайце азначэнне аўтарскай казкі.
2. Ахарактарызуйце прынцыпы класіфікацыі аўтарскіх казак.
3. Акрэсліце падыходы да класіфікацыі казак з пункту гледжання праяўлення ў казачным тэксце фальклорнай паэтычнай традыцыі.
4. Ахарактарызуйце анамастыкон аўтарскіх казак літаратурна-фальклорнай разнавіднасці. Прывядзіце прыклады выкарыстання ў літаратурна-фальклорных казках паэтонімаў, перанесеных з народных казак.
5. Ахарактарызуйце іменаслоў казак індывідуальна-аўтарскага тыпу сучасных пісьменнікаў.
6. Ахарактарызуйце кампаненты паэтанімікону казак з пункту гледжання ступені семантычнай актыўнасці.

Тэма 10. Паэтанімікон гістарычнай драматургіі сучасных беларускіх пісьменнікаў

Драма (драматургія) – адзін з асноўных родаў літаратуры (разам з эпасам і лірыкай), уяўляе сабой тэкст, які складаецца з рэплік персанажаў і рэмарак аўтара і прызначаны для тэатральнага выканання (часам проста для чытання) [150, с. 242]. Асноўная асаблівасць драматургіі як роду літаратуры – абмежаванасць у выбары выразных сродкаў. У распараджэнні драматурга толькі простая мова герояў, дыялог, з дапамогай якіх неабходна ўтрымаць цікавасць гледачоў. Аўтарскія тлумачальныя каментары магчымыя толькі ў рэмарках, прызначаных хутчэй для пастановачнай групы. Такія каментары маюць неабавязковы характар. Толькі праз простую мову персанажаў магчыма асэнсаванне іх псіхалагічнага складу, намераў, абгрунтаванне дзеянняў і ўсяго, што складае сюжэт драматургічнага твора.

Да гістарычнай драматургіі адносяцца творы паводле рэальных гістарычных падзей ці творы, дзеянне якіх разгортваецца на фоне пэўнай гістарычнай эпохі [150, с. 248].

Лёсы славытых беларусаў не перастаюць быць крыніцай натхнення для сучасных творцаў. У драматычнай аповесці Георгія Марчука “Альгерд” расказваецца пра падзеі 1320–1321 гадоў. Гэта час княжання ў Віцебску славутага Альгерда і адстойвання віцяблянамі свабоды і незалежнасці. Драматычны расповед беларускага пісьменніка і публіцыста Анатоля Крэйдзіча ўваскрашае яркія старонкі жыцця Напалеона Орды – кампазітара, мастака, музыканта, чья дзейнасць на карысць беларускай культуры і мастацтва застанецца прыкладам шчырага служэння Айчыне. Жыццё беларускага першадрукара ўзнаўляе ў гістарычных п’есах Георгій

Марчук. Падзеі студэнцкага жыцця Скарыны ажываюць у драме “Кракаўскі студэнт”. Пра трагічныя старонкі біяграфіі Францыска Скарыны – турэмнае зняволенне ў Познані па лжывым абвінавачванні ў даўгах – апавядае аўтар у п’есе “Лета 1532 года”. Перадаючы дух мінуўшчыны, берасцейскія пісьменнікі ўмела раскрываюць этымалагічную семантыку і нацыянальна-культурную інфармацыю ўласных імёнаў.

У анамастыконе драматычнай аповесці Г. Марчука “Альгерд” адлюстраваны іменаслоў перыяду ўзаемадзеяння спрадвечнаславянскіх імён з візантыйска-грэчаскімі. Загаловак аповесці адносіцца да прадметна-апісальнага тыпу, называючы галоўнага героя твора – славутага балта-славянскага князя.

Ядро анамастыкону твора складаюць імёны людзей – антрапонімы. У ліку персанажаў твора – рэальныя гістарычныя асобы. На старонках твора сустракаюцца онімы-сучаснікі (імёны князя Крэўскага і Віцебскага *Альгерда* і ягонай жонкі *Марыі*) і онімы-рэтраспекцыі (імёны бацькі Альгерда *Гедыміна* і бацькі Марыі князя *Яраслава*, полацкай княжны-манахіні *Еўфрасінні*). Узаемадзеянне язычніцтва і хрысціянства знайшло адлюстраванне ў іменаслове XIV стагоддзя У ліку адзначаных імён як *язычніцкія: Яраслаў* (імя-пажаданне яркай, яснай славы [11, с. 51]), *Альгерд* (літ. alg (клікаць) + girg (чуць) [11, с. 14]), так і хрысціянскія: *Марыя* (ст.-яўр. ‘пані, каханая, жаданая’ [11, с. 64]).

Імёны прыдуманых аўтарам персанажаў адпавядаюць мадэлям славянскага іменаслову XIV стагоддзя. Частка герояў носіць хрысціянскія імёны іншамоўнага паходжання, запазычаныя з грэчаскай: *Фёкла* (грэч. ‘слава Божая’ [11, с. 69]), *Пракопій* (грэч. ‘які паспявае, які апераджае’ [11, с. 38]), *Пелагея* (грэч. ‘марская’ [11, с. 68]), *Афоня* (ад *Афанасій* – грэч. ‘бессмяртны’ [11, с. 16]), *Амбросій* (грэч. ‘Божы, Боскі’ [11, с. 14]), *Мікіта* (грэч. ‘пераможца’ [11, с. 34]); старажытнаяўрэйскай мовы: *Іван* (ст.-яўр. ‘Боская ласка’ [11, с. 28]). У хрысціянстве імя ўспрымаецца як асаблівая духоўная субстанцыя, што фарміруе асобу чалавека і прадвызначае яго жыццёвы шлях (“по имени и житие”). Так, імя адной з галоўных гераінь драматычнай аповесці *Фёклы* – стрычнай сястры княгіні – мае глыбінны сэнс ‘слава Божая’ [11, с. 72]. Шчыра кахаючы баярскага сына Пракопія, жанчына пайшла дзеля шлюбу з юнаком на злачынства – падман старога князя Яраслава. *Фёкла* даруе каханаму здраду, калі той з прыгажуняй Пелагеяй пакідае Віцебск. Жанчына робіць усё, каб вызваліць хлопца з поруба. *Фёкла* дае магчымасць Пракопію ажаніцца з суперніцай. Такім чынам, высакародная гераіня ў сваім жыцці здзяйсняе Божы закон любові да бліжняга, усё даруе, не шукае для сябе выгады і шчасця: “Я яму жадаю шчасця. Няхай... няхай з Пелагеяй. Але каб жыў. А я... я ў манастыр у Полацк... Там за ўсіх Вас маліцца буду. Не

даў Бог мне яго ў п'ару, але ж падарыў каханне. Няхай іх каханне квітнее цветам яблынь. Я заручуся з Госпадам, як дачка Полацкага князя Еўфрасіння” [87, с. 63].

Сэнс імені святара **Амбросія** (грэч. ‘Божы, Боскі’ [11, с. 14]) адпавядае характару персанажа. Святар сумленна і з любоўю выконвае пастырскі абавязак: мудрымі парадамі дапамагае ўстанавіць мір і лад паміж князем Альгердам і княгіняй Марыяй, вучыць князя і гараджан дараваць грахі злачынцам, быць літасцівымі да бліжніх.

Некаторыя персанажы маюць язычніцкія імёны. Так, прыслужніца княгіні Марыі мае імя **Любава** ‘тая, што любіць, любімая’. **Любава** – дзяўчына, здольная на глыбокае пачуццё. Каханне **Любавы** мяняе лёс палоннага язычніка: хлопец прымае хрысціянства, вучыць малітвы (“*гэта проста, каб ад любові да ўсяго*” [87, с. 69]) і паступае ў Альгердава войска, каб абараняць горад ад ворага.

Некаторыя персанажы п’есы, напрыклад, баярын **Сысой Сырамятнік**, носьбіты і хрысціянскага, і язычніцкага імёнаў. Першы онім – каляндарнае імя старажытнаўрэйскага паходжання, у мовекрыніцы мае значэнне ‘шосты’ [11, с. 61], другое, язычніцкае найменне **Сырамятнік** указвае на прафесію носьбіта або яго продкаў – ‘той, хто вырабляе сырамятную, г. зн. груба апрацаваную скуру’ [166, с. 114].

Гаваркімі празваннямі надзелены баярын-радца **Гудзім Загоска**. Першае імя – скарочанае ад **Гудзімір** або **Гудзіслаў** ‘праслаўлены музыкант, той, хто трубіць славу’ [153, с. 104]. Імя адпавядае сутнасці баярына, які хваліцца перад людзьмі вайсковымі подзвігамі свайго бацькі – паплечніка князя Аляксандра Неўскага. Другое імя **Загоска** (старажытнае найменне зязюлі [153, с. 38]) таксама гаваркі онім. Зязюлі, як вядома, падкідваюць у чужыя гнёзды сваіх птушанят, якія выштурхоўваюць з птушынай сям’і родных дзяцей. **Загоска** імкнецца перадаць скарб князя Яраслава не законным нашчадкам, дзецям князя, а свайму сыну Пракопію.

У старажытным грамадстве жыло перакананне, што прыняцце чалавекам новага імені мяняе ягоную сутнасць. Язычнік, кахаючы прыгажуню Любаву, прымае хрысціянства, набывае імя **Іван (Янка)** (ст.-яўр. ‘божая ласка’) [11, с. 28]. Раней палонны язычнік “*прасіў у ідала дапамогі толькі самому сабе, а любові для бліжняга ў яго не было*” [87, с. 35]. Стаўшы хрысціянінам, хлопец вучыцца любіць людзей, абараняць іх са зброяй у руках, адкрывае для сябе, што “*жыццё – цуд Божы*” [87, с. 69].

У святдомасці нашых продкаў складаным чынам узаемадзейнічалі хрысціянская вера і язычніцкія ўяўленні пра свет. На старонках драматычнай аповесці шырока ўжываюцца найменні хрысціянскага Бога і святых – тэонім і агіёнімы: “*Госпаду памолімся. Святы Божы, Святы*

крэпкі, Святы бясмертны, памілуй нас. Бог нарадзіўся ў зямлі Палесціны... Абвясціў усім вялікую любоў. Так любілі ягоныя бацькі **Марыя і Іосіф**” [87, с. 42]; “**Вось што піша Апостал Лука**” [87, с. 42]; “**Заступніца наша, Маці Божая Віцебская. Свет Гасподзь, Ісус Хрыстос, Святая Дзева Марыя, злітуйцеся**” [87, с. 67]. У маўленні язычнікаў выкарыстоўваюцца назвы паганскіх бостваў: “**Вы ж чалавечыя ахвяры свайму Перунасу носіце**” [87, с. 36]; “**Мы нясём да Перуна мёд ды пеўня**” [87, с. 36]. У творы гучаць найменні хрысціянскіх свят – геартонімы: **святая Божыца нараджэння, Божыя ўваскрашэнне**. Важнай часткай хрысціянскай культуры з’яўляюцца царкоўныя кнігі. Іх назвы – бібліённыя – выкарыстаны на старонках твора Г. Марчука: “**Слово Григорія Богаслова**”, “**Беседы Василия Великого**”. Важнае месца ў драматычнай аповесці займаюць апісанні хрысціянскага набажэнства, у якіх ужыты назвы цэркваў – эклезіённыя (**Міхайлаўская царква**) і абразоў – іконныя (**ікона Божыца Нараджэння, ікона Божай Маці-Заступніцы**).

У апісанні падзей твора, якія разгортваюцца ў старажытных славянскіх княствах, важнае месца замаюць тапонімы. Частка іх захавалася ў сучаснай мове: **Цвер, Смаленск, Віцебск, Ноўгарод, Пскоў** і інш. Тапонім **Полацак** з цягам часу змяніў гучанне, таму яго трэба аднесці да лексікафанетычных археонімаў. Дастаткова часта месца падзей удакладняецца аўтарам праз ужыванне найменняў пабудовы старажытнага Віцебска – ойкадамонімаў: **Верхні замак, Ніжні замак, Задунайская брама**.

Такім чынам, дзякуючы ўмеламу выкарыстанню культурна-гістарычнай інфармацыі анамастыкону, Г. Марчук у аповесці “Альгерд” здолеў не толькі намалюваць пераканаўчыя вобразы людзей XIV стагоддзя, але і перадаць асаблівасці светаўспрымання нашых продкаў.

Анамастыкон п’ес Георгія Марчука “Кракаўскі студэнт” і “Лета 1532” і Анатоля Крэйдзіча “Палескі Напалеон” грунтуецца на айчынным іменаслове перыяду панавання кананічных імён.

Загалоўкі гістарычных п’ес Георгія Марчука адносяцца да прадметна-апісальнага тыпу, абазначаючы ў першым выпадку героя твора, а ў другім акрэсліваючы час разгортвання падзей. Загалоўка драматычнага расповеду Анатоля Крэйдзіча “Палескі Напалеон” належыць да ідэйна-характарыстычнага тыпу, бо змяшчае аўтарскую ацэнку галоўнага героя твора. Пісьменнік распавядае пра даўні звычай называння дзіцяці ў гонар слаўтага чалавека. Так, маці Напалеона Орды прызнаецца, што сын яе быў названы ў гонар знакамітага імператара **Напалеона**, на якога беларуская шляхта спадзявалася, бо думала, што, вызваліўшы ад Расійскай імперыі краіну, імператар дазволіць вярнуць ёй былую незалежнасць і славу: “**Вы і мяне ахрысцілі яго імем? Каб уславіць вызваліцеля ды паказаць сваю прыхільнасць да яго?**” – “**Бацька ўзяў цябе на рукі і ціха**

паклікаў, «**Напалеон**, ці чуеш ты мяне? Адзін **Напалеон** цяпер заваёўвае пад Эйлау нашую незалежнасць, а другі будзе жыць у вольнай дзяржаве». Ён верыў, што сонца, якое нарадзілася са сцюжы разам з табою, гэта знак Гасподзен. Мала хто ведае, як бязмежна любіць ён сваю Айчыну» [73, с. 35]. Лёс знакамітага імператара нібыта накрэсліў славу беларускага творцы – змагара за сілу і незалежнасць Айчыны, які ўдзельнічаў у паўстанні 1830 года, вымушаны быў на доўгія гады пакінуць Радзіму і ўсё ж такі ўславіў яе ў найпарыгажэйшай музыцы і ў сотнях малюнках помнікаў, адзначаных падзеямі айчыннай гісторыі, родных мясцін знакамітых асоб, старых сабораў, замкаў Беларусі, у якіх з любоўю перададзена веліч, прыгажосць і багатая культура роднага краю. Слова-імя **Напалеон** уключана ў загаловак твора, становячыся ключавым словам усяго літаратурнага тэксту. Загаловак “Палескі **Напалеон**” выражае ідэю драматычнага расповеду. Паэтонім **Напалеон** асацыятыўна збліжаецца з сусветна вядомым іменем імператара-воіна і становіцца гаваркім найменнем творцы, талент якога адрадіў і захаваў для нашчадкаў славу, красу і веліч роднага краю: “Служыць табе, бацькоўскі край, вось радасць найвялікшая. Я гатовы... Гатовы аддаць усё, што маю, усё, што ўмею і чым надзяліла ты мяне... Аддаць табе. Ні час, ні чужыныцы не адбяруць у цябе гэтае прыгажосці. Ты народзіш яшчэ нямала слаўтых нашчадкаў, бо маеш на гэта сілы. А я пакажу ім веліч тваю, расплюшчу вочы іх, каб убачылі, што нагодзяць яны ад слаўтага, багатага роду, і каб множылі набыткі твае. Ім прысвячаю я створанае мною на абшарах тваіх” [73, с. 37].

Галоўнае месца ў анамастыконе драматычнага расповеду займаюць антрапонімы – імёны, прозвішчы, мянушкі персанажаў. Аўтар апавядае чытачу пра слаўную гісторыю Радзімы. Таму на старонках твора не раз прыгадваюцца імёны рэальных гістарычных дзеячаў XIX стагоддзя: пісьменнікаў, кампазітараў, палітыкаў, паўстанцаў: **Напалеон**, **Юзэфіна**, **Ірэна**, **Вітальд Орды**, **Юзэф Ігнацій Крашэўскі**, **Кастусь Каліноўскі**, лорд **Дудлей Сцюарт**, **Шапэн**, **Жорж Санд**, **Адам Міцкевіч**, **Тадэвуш Касцюшка**. Сродкам адлюстравання каларыту слаўнай даўніны з’яўляюцца імёны-рэтраспекцыі, што называюць слаўтых продкаў, успамін пра якіх ажывае ў карцінах Напалеона Орды: “Хіба недастойны гэты Сабор (паказвае на Жытомірскі сабор), каб любаваліся ім нашчадкі нашыя праз многія пакаленні, хіба ім не цікава будзе даведацца, што названы горад імем яго заснавальніка **Жытоміра**, таварыша **Аскольда** і **Дзіра**. Пройдуць стагоддзі, і нічога гэтага ўжо не будзе. Час зруйнае рукамі людзей ці прыроды палацы, храмы, крапасныя мury, як зруйнаваў племянныя паселішчы нашых далёкіх продкаў. Затое напамінак пра эпоху застанецца ў тваіх малюнках” [73, с. 35].

У п'есах Георгія Марчука ўжыты онімы-сучаснікі: імёны манархаў (караля Рэчы Паспалітай *Жыгімонта I*, каралевы *Боны*), онімы-рэтраспекцыі: імёны святых айцоў, асветнікаў, друкароў, вялікіх мысліцеляў, палітычных дзеячаў мінулага *Сергія Раданежскага, Гарацыя, Цыцэрона, Сенекі, Уладзіміра Манамаха, Еўфрасінні Полацкай, Швайпольшта Фіёля, Аляксандра Македонскага*. У разважаннях Францыска Скарыны аб сучаснасці праз прызму гістарычных падзей, выкладзеных у Бібліі, гучаць імёны герояў Святога Пісання: “*Была мудрая жанчына Юдзіф. Яе народ хацеў падпарадкаваць сабе асірыйскі цар. Паслаў ён войска на чале са сваім ваяводам Алафернам. Удава Юдзіф пайшла ў стан Алаферна, ягоным жа мячом соннаму адсекла галаву*” [94, с. 68].

Заўважым, што імёны персанажаў твора А. Крэйдзіча з’яўляюцца паказчыкам іх прыналежнасці да каталіцызму (імёны шляхты *Юзэфіна Орда, Юзэф Ігнацій Крашэўскі, Людвік Плятэр*) і праваслаўя (імёны слуг Орды *Філімон і Малафей*).

XVI стагоддзе – час суіснавання ў нашай шматканфесійнай дзяржаве каталіцызму, праваслаўя, язычніцтва. Таму ў п'есах Георгія Марчука побач з імёнамі праваслаўных святых *Кірылы Тураўскага, Барыса, Глеба* згадваецца імя каталіцкага святога *Францыска Асізскага*, а таксама імя язычніцкага бога *Перуна*. Суіснуюць на старонках драмы каталіцкія (*Францыск, Ян Аміцын*) і праваслаўныя (*Георгій, Міронія, Параскева, Еўфрасіння, Косма, Кіпрыян, Іван*) імёны персанажаў. Заўважым, што імя *Іван* ужываецца як у асвоенай народнай мовай форме з устаўным [в] (у якасці наймення брата Францыска Скарыны), так і ў царкоўнай форме *Іаан* як імя расійскага цара і як найменне святога *Іаана Залатавуста*. Сустракаюцца на старонках драмы язычніцкія імёны, якія ўказваюць на месца нараджэння чалавека (*Туравец*). Ёсць антрапонімы, звязаныя сваім паходжаннем з назвамі прадметаў побыту (*Лапцік, Шыла*). Некаторыя онімы ўтвораны ад найменняў жывёл, птушак і рыб (*Шчэня, Дрозд, Сялява*). Такія імёны з’яўляюцца адлюстраваннем раннеславянскага татэмізму – веры ў боскасць жывёл, пераважна тых, якія адыгрывалі асаблівую ролю ў жыцці нашых продкаў. Прадстаўлена ў драме і традыцыя надання чалавеку імені святога. Такое імя, на думку нашых продкаў, прадвызначае жыццёвы шлях чалавека. Драматург адзначае, што лёсавырашальным з’явілася для Скарыны прыняцце ім пры пераходзе ў каталіцтва імені святога *Францыска з Асізі*, які праславіўся тым, што прапаведаваў слова Божае.

Нацыянальны каларыт ствараюць у расповедзе Анатоля Крэйдзіча формы клічнага склону імёнаў, а таксама зварот праз спалучэнне імені са словам “спадар”: “*Спадар Напалеон, я не раіў бы вампакуль што паказвацца на вочы Малафею*” [73, с. 24]; “*О-о, мілы Адаме, як блізкія мне*

твае п'явучыя словы" [73, с. 37]. Рэгіянальныя формы клічнага склону імёнаў выкарыстаны ў п'есах Г. Марчука: "*Пане Дамініку, даруйце мне маё нахабства*" [94, с. 73]. Паводле нормаў сярэднявечнага этыкету, імёны ўжываліся ў спалучэнні з паказчыкам сацыяльнага рангавання *пан*, што адлюстравана ў рэпліках герояў п'есы брэсцкага аўтара: "*Пан Якаб, мушу давесці, што тэрмін правядзення суда прызначае пан бурмістр*" [94, с. 73].

Выразнікам сацыяльнага статусу асобы здаўна было прозвішча. Так, прозвішчы беларускай і польскай шляхты, герояў п'есы А. Крэйдзіча, утрымліваюць суфікс *-оўск-*: *Сулкоўскія, Панятоўскі, Дамброўскі*. Прозвішчы расійскіх вайскоўцаў і чыноўнікаў уключаюць суфіксы *-оў-*, *-еў-*, *-ін-*: *Бушын, Баранаў, Аванюкін*. Прозвішчы сялян маюць у сваім складзе суфіксы *-чук-*, *-юк-*: *Раўчук, Карлюк, Манчук*. Прозвішча галоўнага героя твора ўтрымлівае звесткі пра паходжанне сям'і, роду. "*Прозвішча Орда ўтворана ад мянушкі, якая вядзе свой пачатак ад цюркскага слова "арда" – 'стан, вандроўнае племя'. Пазней гэта слова набыло яшчэ адно значэнне – 'натоўп'. Магчыма, што Ордам звалі прадстаўніка цюркскіх народаў ці чалавека, знешнасць якога (смуглявая скура, чорныя вочы і валасы) ці паводзіны нагадвалі цюркаў*" [153, с. 137].

Ужыта на старонках твора Анатоля Крэйдзіча характэрная для вясковага асяроддзя мянушка-андронім – празванне жонкі, утворанае ад прозвішча ці мянушкі мужа: "*Точна прападзе без мяне. Сама Камаліха не можа справіцца з ёю, ніякія чары не памагаюць*" [73, с. 26].

Значнае месца ў анамастыконе гістарычнай драматургіі займаюць так званыя "фонавыя онімы": назвы геаграфічных аб'ектаў, устаноў, кніг, твораў мастацтва, культурных збудаванняў і інш. Сродкам увасаблення прасторава-часавых адносін у творы Анатоля Крэйдзіча з'яўляюцца тапонімы: шматлікія назвы краін (*Францыя, Літва, Швейцарыя, Саксонія, Рэч Паспалітая, Іспанія, Партугалія, Скандынавія, Алжыр*), гарадоў (*Дрэздэн, Парыж, Вільня, Варшава, Пружаны*), вёсак (*Варацвічы*), вуліц (*Ля Харпэ*) Беларусі і замежжа, з якімі звязаны старонкі жыцця Напалеона Орды. Стварэнню гістарычнага каларыту спрыяюць таксама ўжытыя ў кантэксте драматычнай аповесці ўстарэлыя тапонімы, якія былі раскласіфікаваны паводле іх суадносінаў з сучаснымі назвамі. Фанетыка-словаўтваральныя археонімы адрозніваюцца ад сучасных назваў асаблівасцямі гучання і словаўтваральнымі афіксамі: *Вільня (Вільнюс), Новагародак (Навагрудак)*. Гістарыёнімы – найменні аб'ектаў, якія зніклі з палітычнай і геаграфічнай карты, напрыклад: *Кобрынскі ўезд, Гродзенская, Мінская, Віцебская, Ковенская, Валынская, Падольная, Кіеўская, Віленская і Магілёўская губерні; Падляшша* (гістарычная вобласць на захадзе этнічнай тэрыторыі беларусаў у басейне Заходняга Буга і Нарава. У XIII–XIV стагоддзях цалкам увайшла ў Вялікае Княства

Літоўскае). Семантычным археонаімам з’яўляецца тапонім *Літва*, які ў гістарычным расповедзе ўжываецца ў значэнні ‘землі паміж сённяшнімі Навагрудкам, Маладзечнам, Мінскам, Слонімам’. У прамовах Орды нярэдка гучыць зварот да старажытнай краіны: “*Край мой любы, Літва, я абышоў цябе ўдоўж і ўпонарац. Красою і веліччу напоўнены кожны твой кут. Каласы твае цяжкія і буйныя, як белыя боханы, вада з крыніц тваіх здаровая і смачная, як боскае пітво, людзі твае прыгожыя і таленавітыя, моцныя і духам, і целам сваім, а тварэнні рук іхніх ды розуму выклікаюць зайздрасць у любога, хто прыходзіць сюды*” [73, с. 3]. Сродкам адлюстравання падзей XVI стагоддзя з’яўляюцца ўстарэлыя тапонімы, ужытыя ў п’есах Г. Марчука. Найперш гэта гістарыёнімы: *Масковія* ‘назва маскоўскай дзяржавы, сустракаемая ў апісаннях замежных падарожнікаў, якія пабывалі ў ёй у XV–XVII стагоддзях’, *Рэч Паспалітая* ‘аб’яднаная польска-літоўская дзяржава з часу Люблінскай уніі’, *Літоўскае княства* ‘беларуска-літоўская дзяржава’. Прычым, паводле перакананняў грамадзян княства, значнасць гэтага дзяржаўнага ўтварэння падкрэслена ўжываннем назвы *Вялікае Княства Літоўскае*: “*На сваю галаву мы далучылі гэтае Літоўскае княства да нашай кароны. Пыха адна. Яны яшчэ папраўляюць – Вялікае Княства Літоўскае, а не проста княства*” [94, с. 56].

У аповедзе пра факты жыцця Орды і яго паплечнікаў Юзэфа Крашэўскага, Адама Міцкевіча і інш. Анатолям Крэйдзічам ужыты таксама эргонімы (*Італьянская опера, Палата Дэпутатаў*), гемефонімы (“*Газета штодзённая*” ў Варшаве), бібліёнімы (“*Граматыка музыкі*”, “*Пан Тадэвуш*”), эклезіёнім (*Жытомірскі сабор*). Сродкам адлюстравання светапогляду беларусаў XIX стагоддзя з’яўляюцца тэонімы (“*Я ўсё жыццё за цябе Бога прасіць буду, каб бараніў ад пакут ды няшчасцяў*” [73, с. 8]), геартонімы (“*Чаму ж забыліся? Блажавешчанне сёння*” [73, с. 23]).

Падзеі XVI стагоддзя і светапогляд жыхароў сярэднявечнай беларускай дзяржавы перадаюць “фонавыя” онімы п’ес Г. Марчука: бібліёнімы *Псалтыр, Біблія, “Малая падарожная кніжыца*”, дакументонім “*Статут Вялікага Княства Літоўскага*”. У разважаннях Францыска Скарыны – чалавека, які прысвяціў жыццё пропаведзі Слова Божага праз друкаваную Біблію, – ужываецца тэонім *Бог*: “*Хто жыве з Богам у душы, таго Бог ніколі не пакідае. Трэба жыць, працаваць. Трэба проста жыць і праслаўляць жыццё*” [94, с. 56].

Найважнейшымі рысамі анамастычнай прасторы гістарычнай драматургіі Анатоля Крэйдзіча і Георгія Марчука з’яўляюцца пераважнае выкарыстанне імёнаў рэальных гістарычных асоб, а таксама адпаведнасць сэнсавай нагрукі і формы найменняў герояў структуры і семантыцы іменаслову часу разгортвання дзеяння п’ес. Імёны галоўных герояў п’ес – *Напалеона* Орды і *Францыска* Скарыны – у кантэксте твораў становяцца

гаваркімі паэтонамімі, якія спрыяюць паказу аўтарскага бачання прызначэння чалавека на зямлі праз роздум над лёсамі славурых людзей. Культурна-гістарычную функцыю выконваюць у п'есах “фонавыя” онімы (тапонімы, тэонімы, агіёнімы і інш.), якія з'яўляюцца сродкамі выражэння прасторава-часавых адносінаў у творах, а таксама перадачы рэлігійных перакананняў, побыту, звычаяў людзей мінулых стагодзаў.

Сэрцы глядачоў заваявала п'еса з народнага жыцця, “камедыя нораваў” “Люцікі-кветачкі”. Г. М. Дашкевіч адзначае: “У стыхію народнага лубка ў п'есе ўплятаюцца элементы гратэскавасці, спалучаючы спаконвечнае з вульгарнымі момантамі сучаснасці: народную песню і звышмодны танец, вышываны бабулін фартушок і кароткую спаднічку ўнучкі. Але, бадай, самае яркае дасягненне гэтага твора – сакавітасць мовы, дакладнасць, праўдзівасць вобразаў палешукоў” [34, с. 3]. Важным сродкам стварэння яркіх, запамінальных вобразаў-тыпаў і каларытных замалёвак жыцця палешукоў з'яўляюцца характарыстычныя, насычаныя нацыянальна-культурнай інфармацыяй анамастычныя адзінкі.

Галоўным імем мастацкага тэксту з'яўляецца заглавак. Назва п'есы “*Люцікі-кветачкі*” належыць да **ідэйна-характарыстычнага** тыпу, бо змяшчае аўтарскую ацэнку галоўных герояў твора – абаяльных, працавітых палешукоў – прадпрымальнікаў, таленавітых майстроў, жартаўнікоў. Люцікі ў славянскай культуры сімвалізуюць бесклапотную весялосць, жарты. Гэтыя кветкі жоўтага колеру, што сімвалізуе сонца і радасць [152]. Цеплынёй, весялосцю, аптымізмам прасякнуты старонкі твора пра палешукоў, якія ўмеюць вырашчваць найпрыгажэйшыя кветкі і гандляваць імі падчас Вясны па ўсім свеце, здольныя па-сапраўднаму кахаць, знаходзіць выйсце з самых складаных жыццёвых сітуацый.

Ядро анамастыкону твора складаюць імёны людзей – *антрапонімы*. Антрапанімікон п'есы – адлюстраванне беларускай лінгвакультуры ХХ стст.. Героі твора носяць хрысціянскія імёны іншамоўнага паходжання, запазычаныя з грэчаскай: *Кузьма* (грэч. ‘*упрыгожанне*’ [11, с. 31]), *Настасся* (грэч. ‘*адроджаная, уваскрослая*’ [11, с. 65]), *Кацярына* (грэч. ‘*чыстая, цнатлівая*’ [11, с. 61]), *Дзмітрый* (грэч. ‘*той, хто мае адносіны да багіні земляробства і ўрадлівасці Дзаметры*’ [11, с. 27]), *Варвара* (грэч. ‘*інішаземка*’ [11, с. 56]), лацінскай: *Павел* (лац. ‘*малы ростам*’ [11, с. 37]), *Ігнат* (лац. ‘*вогненны*’ [11, с. 28]), старажытнаўрэйскай мовы: *Якаў* (ст.-яўр. ‘*перашкода*’ [11, с. 51]), *Марыя* (ст.-яўр. ‘*пані, каханая, жаданая*’ [11, с. 64]). Адзначана імя славянскага паходжання: онім-кампазіт *Здзіслаў* (ад ‘*здзейсні славу*’ [11, с. 27]), скандынаўскага паходжання *Вольга* (сканд. ‘*святая*’ [11, с. 57]).

У маўленні персанажаў камедыі шырока ўжываюцца формы суб'ектыўнай ацэнкі ўласных асабовых імёнаў – выразнікі канатацыі

эмацыйнасці, экспрэсінасці, ацэначнасці і нацыянальна-культурнай спецыфікі, што адпавядае традыцыі нацыянальнага іменаслову. У камедыі-лубку выкарыстаны эмацыйныя формы, што выражаюць цеплыню сяброўскіх адносінаў: “Дзень добры, **Паўлушка**. Штосьці схуднеў, не тут кажучы” [90, с. 8]. Адзначаныя формы перадаюць пяшчоту да каханых людзей: “**Якаўка**, можа не трэба зводзіцца з гэтай хатай” [90, с. 18]; “**Ігнат**, добры **Ігнатка**, ты першым прыйшоў” [90, с. 47]. Згодна з народнай традыцыяй эмацыйныя формы імёнаў выкарыстоўваюцца ў якасці нейтральных найменняў: “А ты, **Паўлуша**, пацвердзі, што гліну **Дзмітрый** на **Каморы**, на беразе ракі знайшоў” [90, с. 45]. Канатацыю размоўнасці выражаюць гіпакарыстычныя формы імені, якія ўжываюцца ў неафіцыйных стасунках паміж знаёмымі, блізкімі людзьмі: “**Маўчу**, **маўчу**. **Каця** – дзяўчына яшчэ з **горам** папалам, але ён, **Кузьма**, прычаниўся к нам за тое, што **дзяржава**, мая родная **Савецкая** ўлада, выдзеліла мне на пляц яго чатыры грады” [90, с. 24]; “**Другі**, значыцца, **Федзя** **Апанас**. **Удавец**. **Трыццаць гадоў**” [90, с. 28].

Канатацыю нацыянальна-культурнай спецыфікі ўтрымліваюць ужывальныя ў вясковым асяроддзі формы вароту да паважанага, сталага чалавека праз спалучэнне імені з апелятывам дядзька, цётка, напр.: “**Дзядзька Кузьма!** Гэта я, **Дзмітрый**” [90, с. 36–37].

Носьбітамі канатацыі дакументальнасці з’яўляюцца адпаведныя этыкетным нормам савецкага часу формы звароту да суразмоўніка і называння трэцяй асобы праз спалучэнне імені з іменем па бацьку: “**Пазнаёмцеся**, калі ласка, гэта **паважаная Вольга** **Максімаўна**, маці **Кацярыны**” [90, с. 30]; “**Кажэ**, за новую машыну «**Жыгулі**» **Кацярыну** **Кузьмінічну** вазьму” [90, с. 28].

Носьбітамі канатацыі нацыянальна-культурнай спецыфікі з’яўляюцца характэрныя для вёскі сямейна-родавыя мянушкі, утваральная база якіх – імёны, прозвішчы, мянушкі роднасных асоб. У іх ліку андронімы – празванні жонак, утвораныя на базе прозвішчаў мужоў: **Знайдзёніха**, **Летуніха**. Дарэчы, толькі зрэдку аўтар выкарыстоўвае імёны жанчын **Вольга** і **Варвара**. Ужыты ў камедыі і патронім – празванне дачкі, утворанае ад імені бацькі: “А яшчэ суседзі. **Кузьмова** **Кацярына**-то ў палажэнні прыехала” [90, с. 19].

У ліку прозвішчаў-паэтонімаў герояў п’есы Г. Марчука вылучаюцца онімы, утвораныя ад размоўна-бытавых формаў кананічных імён: **Апанас**, **Сыса** (“Скарочаная форма імені **Сысой**, размоўны варыянт царкоўнага імені **Сісой**, мачыма, запазычанага са старажытнаўрэйскай мовы ў значэнні ‘шосты’” [77, с. 553]. 90 % прозвішчаў утворана ад мірскіх імёнаў-мянушак: 1) празванняў-характарыстык паводзінаў, маральных якасцяў індывіда: **Лятун**, **Немчык**; 2) празванняў-характарыстык абставінаў

нараджэння дзіцяці: *Знайдзён* – “празванне бяздомнай сіраты, якая выхоўваецца ў прыёмных бацькоў. Гэта яшчэ дахрысціянскае асабовае імя-абарэг. Яго прысвойвалі дзіцяці ў мэтах абароны ад злых духаў, якіх знайдзены не цікавілі” [77, с. 404]; 3) найменняў побытавых з’яў: *Грэбля*.

Прозвішчы-паэтонімы не столькі ідэнтыфікуюць, колькі характарызуюць, ацэньваюць, выражаюць эмоцыі і пачуцці аўтара і герояў. У прозвішчах адлюстроўваецца бачанне пісьменнікам сваіх персанажаў, іх характару, дзеянняў, учынкаў.

Прозвішча галоўных герояў камедыі-лубка нясе важную сэнсавую нагрузку. Паэтонім *Лятун* можна назваць прадказальнікам лёсу палешукоў. Кожны з *Летуноў* нагадвае перакаці-поле – расліну, што лётае, блукае па свеце. Летуны аб’ездзілі ўвесь Савецкі Саюз ад Сібіры да Ташкента, гандлюючы кветкамі. А шчасце знаходзіць іх сын у роднай Любімаўцы, адшукаўшы незвычайную гліну, якая можа стаць асновай паспяховай вытворчасці на малой радзіме. У роднай вёсцы знаходзіць Лятун і сваё каханне – зямлячку Кацярыну.

Культурна-міфалагічны падтэкст мае прозвішча *Знадзён*, што асацыятыўна збліжаецца з імем персанажа чарадзейнай казкі, які дайшоў да Бога і атрымаў у падарунак прыгажуню-нявесту і багацце. Напэўна, такім жа шчаслівым з’яўляецца лёс *Знайдзёнаў* – палешукоў з Любімаўкі. Кузьма і Вольга, дзякуючы руплівай працы, дасягаюць дабрабыту, а іх дачка Кацярына выходзіць замуж за каханага Змітра. Дапамагаюць ім у гэтым малітвы і мудрыя парады бабулі Насці.

Паранамазійны каламбур збліжае прозвішча вясковага повара *Гілгунды* з кампанентам фразеалагізма *даставаць гізунты* ‘праст. недабр. Моцна здзекавацца з каго-небудзь, мучыць пагрозамі, прыставаннямі’ [78, с. 363]: “*Пазнаёмцеся, калі ласка, Кацярына Кузьмінічна, гэта Ігнат*” – “*Гізунда*” [90, с. 31]. Сапраўды, пранырлівы *Гілгунда* імкнецца атрымаць праўдамі і няпраўдамі за цяжарную нявесту ўзнагароду – аўтамабіль “Жыгулі”. Праўда, ягонае настойлівасць не мае выніку: Кацярына, нягледзячы на захады вясковага Дон Жуана, аб’ядноўваецца з каханым Змітром.

Сродкам адлюстравання *хранатопу* (*прасторавы-часавы адносін*) у творы з’яўляюцца “*фонавыя*” онімы. Палешукі, асабліва людзі старэйшага пакалення, захавалі шчырую веру ў Бога. Геранія камедыі баба Насця чытае малітвы, гаворыць з Богам, просіць у яго дапамогі, таму на старонках твора ўжыты тэонімы (*Бог, Гасподзь*), агіёнімы (*Дзева Марыя, Святы Мікола*): “*Божачка мой ясны! Дзякуй табе, Госпадзі, прасвятая Дзева Марыя*” [90, с. 7]; “*Сыноч жывы, дякуй табе, Божа*” [90, с. 7]. Атмасферу савецкага часу ствараюць ужытыя на старонках твора эргонімы (магазін “*Насенне*”, “*Камсамольскі пражэктар*”), прагматонімы (цыгарэты “*БТ*”, “*Прыма*”, настойка “*Белавежская*”, аўтамабіль

“*Жыгулі*”): Нацыянальны каларыт ствараюць назвы беларускіх гарадоў (*Пінск, Баранавічы*), вёсак (*Любімаўка*), рэж (*Прыпяць*). У кантэксте камедыі найменне вёскі *Любімаўка* становіцца гаваркім празваннем паселішча, жыхары якога ўмеюць любіць людзей, малую радзіму, працу. Нездарма маладыя жыхары *Любімаўкі* застаюцца ў родных мясцінах, каб стварыць сям’ю і будаваць шчаслівую бучыню.

Галоўнымі рысамі анамастыкону камедыі-лубка Г. Марчука “Люцікі-кветачкі” з’яўляюцца адпаведнасць структуры і семантыкі паэтонімаў беларускаму іменаслову ХХ стст.. Пісьменнік так ці інакш звяртае ўвагу чытача (гледача) на паэтонімы праз аўтарскія рэмаркі, дзеянні і ўчынкі герояў, мастацкі кантэкст, калі самі персанажы ўдакладняюць матывацыю імён. Значнае месца ў анамастычнай прасторы твораў займаюць “фонавыя” онімы – тапонімы, тэонімы, эргонімы, якія адыгрываюць важную ролю ў фарміраванні хранатопных межаў твора.

Пытанні для самакантролю

1. Дайце азначэнне драмы (драматургіі).
2. Ахарактарызуйце адметнасць гістарычнай драматургіі.
3. Ахарактарызуйце функцыі онімаў-сучаснікаў і онімаў-рэтраспекцый гістарычнай драматургіі сучасных беларускіх аўтараў.
4. Акрэсліце прыёмы выкарыстання ў гістарычнай драматургіі імёнаў рэальных дзеячаў мінуўшчыны.
5. Ахарактарызуйце “перыферычныя” онімы гістарычнай драматургіі.
6. Як у іменаслове камедыі-лубка Г. Марчука “Люцікі-кветачкі” перададзены палескі рэгіянальны каларыт?
7. Акрэсліце адметнасць паэтанімікону драматургічных тэкстаў.

Тэма 11. Функцыі паэтонімаў у мастацкім тэксце

Асноўнай і першаснай функцыяй імені ўласнага ў мове ў цэлым і ў мастацкім тэксце ў прыватнасці мы лічым намінацыйна-ідэнтыфікацыйна-дыферэнцыяльную функцыю.

Некаторыя даследчыкі лічаць, што моўныя (дэнататыўныя) функцыі оніма ў мастацкім тэксце становяцца другаснымі, а на першы план выходзяць стылістычная (уключае два кампаненты – інфармацыйна-стылістычны і эмацыйна-стылістычны), эстэтычная [31, с. 32–40] і ідэалагічная [31, с. 108] функцыі.

В. І. Фанякова галоўнай функцыяй імёнаў уласных у мастацкім тэксце называе эстэтычную гіперфункцыю, якая ўключае ў якасці складнікаў

камунікатыўна-намінатыўную, характаралагічную, тэмпаральную, лакальную, ідэалагічную і культурна-гістарычную функцыі [149, с. 24].

На думку А. Ф. Рогалева, В. Г. Гарбачовай, І. М. Петрачкавай, эстэтычная (мастацкая) функцыя імён уласных у мастацкім тэксце накладваецца на намінатыўна-ідэнтыфікацыйна-дыферэнцыяльную, паколькі асноўнае прызначэнне паэтонама заключаецца ў тым, каб іменаваць герояў і тым самым іх адрозніваць. Толькі на гэтай падставе становіцца магчымым удзел імені ўласнага ў стварэнні вобразаў. Эстэтычную ж функцыю (другую галоўную функцыю паэтонама) трэба разумець як абагульненне некалькіх прыватных функцый, якія рэалізуюцца на ўсіх узроўнях тэксту – моўным, структурна-кампазіцыйным, ідэйным – у сувязі з задачамі стварэння вобразнасці.

Складнікамі эстэтычнай (мастацкай) функцыі з’яўляюцца наступныя кампаненты: характарыстычны, стылістычны, ідэалагічны, сацыяльны, культурна-гістарычны [31, с. 28; 108, с. 6–8]. Кожны з названых кампанентаў праяўляецца ў большай ці меншай ступені ў канкрэтных паэтонамах.

Характарыстычны кампанент абумоўлены невыпадковасцю выбару імені ўласнага ў мастацкім творы. Здольнасць паэтонамаў “гаварыць” аблягчае раскрыццё ідэйнай задумы твора і аўтарскіх адносінаў да створаных вобразаў. Напаўняючыся “абертанамі сэнсу” [31, с. 28], імя ўласнае ўдзельнічае побач з іншымі элементамі ў стварэнні ідэйна-вобразнай “тканіны” твора. Так, прозвішча *Нядбайла*, якое належыць герою аповесці Г. Марчука “Паляшук”, выклікае асацыяцыі са словам *нядбайны* ‘які абыякава, нядобрасумленна адносіцца да сваіх абавязкаў, спраў, лянiвы’ [142, с. 395]. Кантэкст спрыяе сэнсаваму напаўненню гаваркога антрапоніма, які мае асуджальнае значэнне. Старшыня калгаса *Нядбайла* запусціў гаспадарку, не клапаціцца пра аднавяскоўцаў. У прыватнасці, ён спыняе будаўніцтва на сяле ясляў, якія дапамаглі б маладым бацькам і ўтрымалі б моладзь на сяле. Прозвішча персанажа дапамагае адцяніць ідэю твора. Пісьменнік паказвае, як многа ў нашай дзяржаве абыякавых, незацікаўленых, непрафесійных кіраўнікоў. “*Нядбайлу* калгас сваім не стаў. Не-е. Хоча ўзнагароду атрымаць ды падацца вышэй. Колькі іх, такіх старшынь, за гэтыя трыццаць гадоў памянлася, бадай, не палічыць – пальцаў не хопіць” [93, с. 323]. Для наймення героя п’есы “Вясёлыя, бедныя, багатыя” Г. Марчук выбірае прозвішча *Тушканчыкаў*. Назвы жывёл здаўна выкарыстоўваюцца ў мове для характарыстыкі і ацэнкі пэўных людскіх якасцяў. У прыватнасці, назвы малых жывёл ужываюцца для ацэнкі хітрых людзей: такім жывёлам трэба “круціцца”, каб выжыць. Найменне экзатычнага звярка, пакладзенае ў аснову прозвішча, падкрэслівае чужароднасць персанажа ў адносінах да простых, сумленных пале-

шукоў. І. Штэйнер праводзіць аналогію паміж Робертам *Тушканчыкавым* і купалаўскім шляхетным жаніхом Адольфам *Быкоўскім* [157, с. 79]. Г. Марчук, як і Янка Купала, стварае камічнае спалучэнне экзатычнага імені Роберт і прозвішча “жывёльнага” паходжання. Праўда, сучасны “дэфіцытны” жаніх больш вынаходлівы, чым яго папярэднік. Калі марай Быкоўскага была добрая жонка на моцнай гаспадарцы, то сучаснаму лавеласу патрэбны “Жыгулі”, кааператыў і тыгр у кватэры. Апелятыўная семантыка прозвішча “ажывае” за кошт каламбурнага ўжывання оніма ў рэпліках персанажаў, напрыклад: “*О, здаецца, Тушканчыкаў да нас скача*” [90, с. 110]; “*Сувязей у Тушканчыкава ў горадзе, мамо, як блох у ката*” [90, с. 106]. Характарыстычнае прозвішча з’яўляецца сродкам адмоўнай ацэнкі героя. Выконваючы характарыстычную функцыю, антрапонімы ў гістарычнай прозе і драматургіі Георгія Марчука даюць чытачу інфармацыю пра знешнасць аб’екта характарыстыкі (прозвішчы *Грыва, Багатырэвіч*, мянушкі *Крываношка, Барадулька*), пра маральныя якасці героя (асабовыя імёны *Мітусь*, прозвішчы *Ліхадзей, Нядбайла, Злобін, Горыч*, мянушкі *Капрызная, Ціхая, Гарохавы кароль, Бомба*), пра асаблівасці маўлення індывіда (мянушка *Мэко*, прозвішча *Балаболка*), пра род заняткаў персанажа (мянушкі *Кінічык, Цаліна, Гурок, Барка*).

“Некаторыя імёны ў самім значэнні зыходнай апелятыўнай асновы (гэта датычыцца галоўным чынам мянушак) і ў сваім афармленні (у суфіксальнай частцы) заключаюць тыя ці іншыя эмацыйна-экспрэсіўныя адценні, што складае стылістычны кампанент мастацкай функцыі паэтонімаў, які выступае часцей за ўсё ў спалучэнні з характарыстычным кампанентам [108, с. 7]. На прыкладзе анамастыкону гістарычнай прозы Георгія Марчука можна паказаць, што стылістычны кампанент мастацкай функцыі паэтонімаў заключаецца ў тым, што характарыстычныя онімы не толькі называюць персанажаў, але і даюць ім станоўчую (прозвішча *Харашун*, мянушка *Акадэмік*) або адмоўную (прозвішчы *Булька, Свістун, Тушканчыкаў*, мянушкі *Кобра, Капрызная, Рыла ты, рыла*) ацэнку. Акрамя таго, паэтонімы перадаюць дастаткова шырокі спектр эмоцый. У мянушках і прозвішчах эмоцыі і пачуцці выражаюцца праз лексічнае значэнне асновы онімаў. Гэта захапленне (*Акадэмік*), жартаўлівасць (*Тушканчыкаў, Рыла ты, рыла*), пагарда (*Кобра, Бражка, Карыта з чырвонцамі*) і інш. Напрыклад, інфармацыю як пра знешні выгляд, так і пра характар персанажа нясе прозвішча *Грыва*, якое належыць герою навелы Г. Марчука “Трагікі і комікі”. Першая асацыяцыя, звязаная з гэтым прозвішчам, узнікае, калі чытач знаёміцца з партрэтам персанажа. “*Дзівіліся, адкуль у гэтага хударлявага, сярэдняга росту мужчыны (а з гадамі рыжая капа валасоў на галаве не пасівела і не паменшала) такі заваражальны барытон*” [92, с. 332]. Па меры развіцця сюжэта про-

звішча нараджае яшчэ адну асацыяцыю. Як вядома, грыва – адзін са знешніх і самых яркіх атрыбутаў цара звяроў ільва. Як леў, змагаецца знакаміты артыст *Грыва* за свае погляды на мастацтва. Акцёр не баіцца прарэчыць помслівому інтрыгану-рэжысёру. Ведучы мужную барацьбу за сваю мастацкую пазіцыю, герой памірае на сцэне. На майстэрства героя навелы “Роспач”, яго кемлівасць, розум, якія праяўляюцца ва ўменні рамантаваць самыя разнастайныя прыборы, паказвае мянушка *Акадэмік*. У аснове мянушкі – метафарычнае ўжыванне назвы найвышэйшага вучонага звання ў якасці адабральнага характарыстычнага наймення кемлівага чалавека з залатымі рукамі. “*Другі стрыечны брат, з мянушкаю Акадэмік, умеў рамантаваць прасы, швейныя машыны, пыласосы, тэлевізары, лодачныя маторы, электрабрытвы, радыёлы і самалёт-кукурузнік, які аднойчы сапсаваўся і сеў на Каморы за мястэчкам*” [92, с. 299].

Мянушкамі – характарыстыкамі маральных якасцяў гераіні рамана Г. Марчука “Вочы і сон” з’яўляюцца празванні *Кобра* і *Панікёрша*: “*Завуч мясцовай школы Варвара Якаўлеўна сярод вучняў мела мянушку Кобра, а сярод настаўнікаў Панікёрша*” [89, с. 55]. Першая мянушка характарызуе персанажа як бязлітаснага, помслівага настаўніка. “*Варвара Якаўлеўна ашалела ад сваёй бескантрольнай улады. Баяліся і, як мышы, паводзілі сябе вучні на яе ўроках, зубрылі гісторыю, як колісь дзяды «Ойча наш»*” [89, с. 105]. Празванне гераіні ўтворана ў выніку метафарычнага ўжывання назвы небяспечнай для чалавека змяі ў якасці мянушкі жанчыны, вызначальнымі рысамі якой з’яўляюцца жорсткасць, хітрасць, агрэсіўнасць. Другое найменне гераіні (*Панікёрша*) перадае яе панічны страх перад начальствам, імкненне дакладна выконваць усе, нават самыя бессэнсоўныя загады, спусчаныя зверху. Абодва празванні маюць адценне грубасці, знявагі, пагарды.

Ва ўласных асабовых імёнах эмоцыі і пачуцці выражаюцца дзякуючы багатаму набору суфіксаў суб’ектыўнай ацэнкі. Толькі ў кантэксце мастацкага твора можна вызначыць, якія пачуцці выражаюцца тым ці іншым варыянтам імені. Напрыклад, у рамана “Сава Дым і яго палюбоўніцы” адна з гераінь паслядоўна называецца *Томкай*. Праз гэтую форму аўтар выражае пагарду да дзяўчыны з амаральнымі паводзінамі: “*І ўсё ў гэтай Томкі было на продаж: усмешка, вычварныя манеры, смех з прычыны і без прычыны*” [89, с. 240].

Сацыяльная функцыя паэтонімаў заключаецца ва ўказанні праз пасрэдніцтва імён на месца персанажаў у сацыяльнай іерархii. Так, у рамана З. Дудзюк “Велясіты”, прысвечаным дахрысціянскай гісторыі славянскіх плямёнаў, прадстаўнікі вышэйшых саслоўяў маюць складаныя імёны (*Святаслаў, Веляслаў, Міраслава*), што накрэсліваюць жыццёвы шлях слаўных і магутных валадароў, якім спрыяюць багі. Прадстаўнікі

ніжэйшых саслоўяў названы празваннямі-мянушкамі, якія акрэсліваюць знешнасць (*Агнян, Злаціца, Ліля*), унутраную сутнасць чалавека (*Весяліна, Радуня, Гаразд*), абставіны нараджэння (*Обрыч* – дзіця, народжанае ад обра) і інш. У рамане З. Дудзюк “Год 1812” паказчыкам сацыяльнай прыналежнасці герояў з’яўляюцца іх прозвішчы. Так, прадстаўнікі шляхты маюць прозвішчы на -скі (*Дабжынскі, Ажахоўскі, Ляснеўскі, Маеўскі*), а расейскія вайскоўцы і чыноўнікі носяць патранімічныя прозвішчы з суфіксамі -оў-, -еў-, -ін- (*Лавашоў, Катухоў, Шувалаў, Нарышкін*). Прозвішчы сялян прыгадваюцца толькі тройчы, што з’яўляецца сведчаннем таго, што ў XIX стагоддзі прозвішчы сялянства працягваюць фарміраванне і пакуль не ахопліваюць усіх прадстаўнікоў ніжэйшых саслоўяў.

Культурна-гістарычны кампанент эстэтычнай (мастацкай) функцыі абумоўлены тым, што любое імя ўласнае адпавядае спецыфіцы анамэтычнай сістэмы адлюстраваных часу і прасторы. Паэтонім называюць культурна-гістарычным феноменам, носьбітам гістарычнай і этнакультурнай інфармацыі, выразнікам нацыянальнай ментальнасці. Паэтонім “упісаны” ў пэўны сацыякультурны кантэкст, інакш кажучы, ён культурна-гістарычна абумоўлены. Імя персанажа перадае светаўспрыманне і светапогляд чалавека пэўнага часу. Напрыклад, у антрапанімічнай прасторы твораў З. Дудзюк, якія адлюстроўваюць дахрысціянскі этап гісторыі славянскіх плямёнаў (у рамане “Велясіты”, аповесці-хранографі “Славянскія князі”), прысутнічаюць празванні-мянушкі славянскага паходжання, што выражаюць веру людзей у паяднёнасць з прыродай праз продка-татама (*Ліля, Дубраўка, Дзірван, Прыгожы Сокал*), імкненне праз імя атрымаць дапамогу багоў (*Веляслаў, Ардагаст*), накрэсліць шчаслівы лёс (*Валук, Славун*), зберагчы ад хвароб і няўдач (*Неўдах, Нябул*).

Асаблівасці светаадчування старажытных славян перадаюцца праз ужыванне тэонімаў – найменняў бостваў. Нашы продкі верылі, што навакольны свет напоўнены багамі і духамі, імкнуліся мірна суіснаваць з боствамі, пастаянна звярталіся да іх. Адным з галоўных багоў, якому пакланяліся велясіты, быў гаспадар Дзікай прыроды, уладар Непазнанага, магутны *Вялес*. Імя яго носіць племя і стольны горад княства (*Волас*). Князі велясітаў (напрыклад, *Веляслаў*) называюцца імёнамі, у склад якіх уваходзіць найменне бога. У час навальніцы людзі звярталіся да *Перуна* з мальбой нікога не забіваць. А дзяўчаты прасілі дапамогі ва ўладкаванні асабістага жыцця ў *Лады* – апякункі шлюбаў. У замовах гучыць назва *Алатыр-камень* – святы камень, бацька ўсіх камянёў, пасярэднік паміж Богам і чалавекам. Прыгадваецца і востраў *Буян*, які знаходзіцца ў цэнтры свету і надзяляецца цудоўнай сілай. Мусульманін Муса ўносіць малітвы *Алаху*, а жыхары Візантыі пакланяюцца *Ісусу Хрысту*. Праўда, базіліса

Ірына (хазарка *Багдагуль* па нараджэнні) “сам-насам пакланялася магутным язычніцкім багам і толькі ад іх чакала яна дапамогі. Асабліва часта звярталася да ўсемагутнага бога неба *Тэнгры*” [36, с. 38].

Бачанне свету чалавекам IX–X стагоддзяў перадаецца праз выкарыстанне найменняў культавых збудаванняў: хрысціянскіх храмаў (*храм Святой Сафіі*) і язычніцкіх свяцілішчаў (*храм бога Святавіта*). Каларыт мінуўшчыны перадаецца таксама дзякуючы ўжыванню ў рамане ўстарэлых геаграфічных назваў: *Канстанцінопаль (Стамбул), Салунь (Салонікі), Пена (Піна), Волас, Велясіція, Вялікая Рымская імперыя, Візантыя*).

У дачыненні да фальклорных онімаў культурна-гістарычны кампанент эстэтычнай функцыі можна трактаваць як культурна-міфалагічны. Так, казачныя імёны ўласныя ў большай ступені, чым літаратурныя онімы, дэтэрмінаваны архаічнай культурай, таму што непасрэдна звязаны з генетычнай памяццю народа і з прадстаўленымі ў казках архетыпамі. Напрыклад, надзвычай цікавую і адметную менавіта для казак групу найменняў складаюць празванні, у якіх адлюстроўваюцца абставіны нараджэння дзіцяці. Такія найменні надзвычай багатыя на культурную інфармацыю, якую яны захавалі. Так, час нараджэння асілкаў-багатыроў дакладна фіксуецца ў іх імёнах: “*На старасці баба нарадзіла ў адну ноч трох сыноў. Большага сына нарадзіла вячэрняга, сярэдняга паўночнага, меншага заравога. І баба-пупарэзніца налажыла ім усім імя Іван: Іван Вячорка, Іван Паўночнік, Іван Заравы*” [3, с. 64]. Чаму самым спрытным, моцным, разумным аказваецца менавіта *Заравы*? У гаваркім імені знаходзім глыбокі міфалагічны падтэкст. “Багатыр *Заравы* ўвасабляе сілу *Дня, Святла*, якія абараняюць свет ад варожых чараў, перамагаюць зло” [118, с. 64]. Заўважым, што досыць часта асілкі-багатыры нараджаюцца не чалавекам, а жывёлай: *Суччын сын, Кабылін сын, Івашка Мядзведжае вушка*. У такіх імёнах адлюстравана вера ў тое, што продкамі чалавека з’яўляюцца жывёлы. У момант небяспекі татэмныя продкі-жывёлы вяртаюцца з таго свету і ратуюць нашчадкаў [118, с. 65]. Культурна-міфалагічную функцыю выконваюць паэтонімы аўтарскіх казак. Прозвішча галоўных герояў казкі Алены Дэбіш “Замак тайн” сясцёр-блізнят – *Лебедзевы* – утворана ад наймення птушкі. Паводле міфалагічных уяўленняў, птушка – пасярэднік паміж светам жывых і памерлых. Акрамя таго, лебедзі – вадаплаўныя птушкі, а вада – мяжа паміж двума светамі, спосаб перамяшчэння душ памерлых у царства мёртвых, што азначае іх сувязь з “тым” светам. Сёстры *Лебедзевы* сапраўды тонка адчуваюць прысутнасць “таго” свету – бачаць прывідаў. Каханне Леры *Лебедзевай* ажыўляе прывід герцага. Персанажамі казкі Г. Марчука “Каваль Сілуян і злы дух” з’яўляюцца звышнатуральныя істоты – *Касавокая Русалка і Пачварнік*, адзінае вуха якога было заўсёды

чырвоным ад злосці: “*Ён нікога не любіў, толькі зайздросціў, рознымі хітрыкамі прывабліваў новых грэшнікаў. Чым больш іх будзе кіпець у пякельнай смале, тым лепш*” [95, с. 18]. У даследаваннях анамастыкону народных казак адзначаецца, што фізічная непаўнацэннасць і асіметрыя злыдняў звязаны са зрокавым аспектам успрымання іншасвету. “У адпаведнасці з міфалагічнымі ўяўленнямі, завеса, якая хавае іншасвет, пры яго візуалізацыі прыўзнямаецца як бы з аднаго боку, робячы бачнай толькі яго палову, што і спрыяе ўзнікненню дыспрапарцыянальных, няпоўных форм міфалагічных персанажаў” [31, с. 132]. У сувязі з адзначаным фантастычным казачным персанажам, прыўнесеным з народнай казкі, маюць фізічныя дыспрапорцыі, што адлюстравана ў гаваркіх імёнах. Такім чынам, сэнс паэтонімаў аўтарскіх казак раскрываецца праз веданне архаічнай культуры.

Ідэалагічны складнік мастацкай функцыі заключаецца ў тым, што праз імёны персанажаў аўтар выражае ідэю твора. Так, аналіз зместу нарыса З. Дудзюк “*Леў*”, прысвечанага лёсу славутага палітыка і мецэната Льва Сапегі, раскрывае сэнсава-эмацыйнае напаўненне імені галоўнага героя, якое з’яўляецца загатоўкам твора. Актуалізуючы этымалагічнае значэнне паэтоніма, які становіцца іменем-сімвалам, пісьменніца выказвае ідэю таго, што менавіта такія львы – атланты, волаты духу – становяцца героямі свайго часу. Яны – добры прыклад служэння народу, мужнай абароны радзімы ад жорсткага і моцнага ворага, захавання мовы і гістарычнай спадчыны шляхам стварэння прававога грамадства. У раманах Георгія Марчука “*Вочы і сон*”, “*Без ангелаў*”, “*Год дэманаў*” праз пасрэдніцтва прамагаваркіх прозвішчаў і мянушак, якія называюць прадстаўнікоў савецкай улады (*Ліхадзей, Нядбайла, Свістун, Злобін, Рыла ты, Рыла, Гарохавы кароль, Ракіна*), аўтар паказвае, што кіруюць дзяржавай амаральныя, бязлітасныя, абьякавыя да чалавечых праблем людзі. Напрыклад, празрыстую ўнутраную форму мае мянушка *Гарохавы кароль*, якая належыць герою рамана Г. Марчука “*Без ангелаў*” Зоту Мітрафанавічу Галушку. Носьбіт мянушкі – чалавек, надзелены ўладай. Праўда, ён нічога не робіць, каб дапамагчы людзям у вырашэнні іх надзённых праблем. “*Зот Мітрафанавіч усім абяцаў дапамогу, абавязкова спасылаючыся на моцную руку зверху. Дзед Адолік ахрысціў яго Гарохавым каралём. За знешняй увагай і актыўнасцю хавалася звычайная апатыя і бязвер’е да ўсяго, акрамя гарэлкі, якую ён мог піць у любы час сутак. Быў ён дзядзька пацешны*” [88, с. 80]. Мянушка *Гарохавы кароль* асацыятыўна звязваецца, на нашу думку, з фразеалагізмам *пудзіла гарохавае* ‘пусты чалавек, варты смеху’. Сапраўды, вяскоўцы пасмейваліся са старшынi, не ўспрымалі яго ўсур’ёз, лічылі балбатуном, пустасловам.

Мянушка старшыні калгаса Вінцуся Лабунькі звязана з уведзеным ім звычайем віншаваць вяскоўцаў з дзяржаўнымі святамі выкананнем песень і канцэртных нумароў. *“Вінцусь Пятровіч уваходзіў у хату і ад імя ўрада віншаваў са святам і жадаў здароўя, шчасця і энтузіязму ў выкананні планаў пяцігодкі. Музыкант шпарыў усюды польскае «Сто лят» і «Рулатэ рула». Так нажыў сабе Вінцусь Пятровіч мянушку «Рулатэ рула пайшоў». Нехта жартаваў: «**Рыла ты, рыла**»* [88, с. 101]. Злая іронія адчуваецца ў мянушцы, якая з’яўляецца сродкам характарыстыкі несур’ёзнага, непрафесійнага кіраўніка калгаса, што запомніўся вяскоўцам не працай, а “гучнымі” мерапрыемствамі.

Прозвішча аднаго з персанажаў рамана Г. Марчука “Сава Дым і яго палубоўніцы” – *Свістун*. Онім гэты матывуецца пераносным значэннем адпаведнага апелятыва ‘чалавек, які шмат гаворыць, але мала робіць; балбатун’ [142, с. 591]. Аўтар падкрэслівае, што словаблудства – не толькі прафесія лектара ЦК КПБ Марата *Свістуна*, але і сапраўднае прызвание чалавека, які толькі тым і займаецца, што *“нясе нейкую бязглуздзіцу, называючы прозвішчы то аднаго вядомага партыйнага кіраўніка, то другога, увесь час абяцаючы, што пытанні будуць вырашаны станоўча”* [89, с. 284].

Прозвішча *Бяда*, якое мае галоўны герой рамана Георгія Марчука “Без ангелаў”, – адзін са сродкаў, што дапамагае перадаць трагедыю пакалення духоўна скалечаных, атручаных савецкай ідэалогіяй людзей-рабоў. Сяргей адзначае: *“З юнацтва я шчыра і аддана верыў нашым кіраўнікам, друкаванае слова выклікала павагу, поўны давер. Перадавіца «Правды» замяніла мне Біблію. Я прымаў усё на веру, не задумваючыся”* [88, с. 116]. Потым пісьменнік з надзвычайнай дакладнасцю фіксуе разлад, расчараванне ў жыцці *“правільнага, ідэйнага савецкага чалавека”*. Страціўшы ідэалы, герой не змог знайсці свайго месца ў жыцці, заблытаўся ў ніцях часу. Сімвалічным з’яўляецца сон Сяргея. *“Мне аднойчы так і прыснілася, што нясу крыж, але не драўляны, а чыгунны, цяжкі, цяжкі”* [88, с. 132]. Аўтар падкрэслівае, што галоўная бяда яго героя – жыццё бездухоўнае, без спагады да людзей, без веры. *“Што зробіць голы чалавек, калі ён сам будзе без любові, без Бога. Без сумлення”* [88, с. 132]. *Бяда* не змог знайсці сябе ні ў кар’еры, ні ў грамадскім жыцці, ні ў сям’і. Не прынёс ён радасці, любові, шчасця блізкім людзям – жонцы, дзецям. Характарыстычнае прозвішча *Бяда* – свайго роду прадказанне трагічнага лёсу не толькі аднаго чалавека, але і цэлага пакалення, духоўна аголенага, атручанага ідэалогіяй, скалечанага нянавісцю і злосцю.

У кантэксце мастацкіх твораў паэтонімы могуць выконваць выхаваўчую функцыю. Напрыклад, нярэдка ў кантэксте аўтарскіх казак, адрасаваных маленькім чытачам, з’яўляюцца эмацыйна-ацэначныя імёны

персанажаў. Дыяпазон пачуццяў, што выражаюцца з дапамогай такіх імёнаў, надзвычай шырокі. Найперш гэта ласка, спачуванне, павага: “*Падрасцала Адарка, падрасцаў і Васілёк – сын адной беднай удавіцы, што жыла ў паселішчы, якое – хата да хаты – тулілася ў нізінцыля самай ракі*” [9, с. 9]. Доля пеератыўных імёнаў у дзіцячай літаратуры нязначная. Гэта звязана са станоўчай эмацыйнай і этычнай накіраванасцю твораў для дзяцей: сучасная казка павінна вучыць сябраваць з людзьмі, паважаць і любіць іх.

Такім чынам, літаратурныя і фальклорныя паэтонімы, якія ўдзельнічаюць ў стварэнні другаснай семіятычнай сістэмы мастацкага дыскурсу, акрамя асноўнай (ідэнтыфікацыйнай, дыферэнцыяльнай) функцыі, выконваюць эстэтычную (выяўленча-характарыстычную, уласна мастацкую) функцыю, прадстаўленую сістэмай прыватных функцый – характарыстычнай, стылістычнай, сацыяльнай, ідэалагічнай, культурна-гістарычнай, культурна-міфалагічнай, выхаваўчай.

Пытанні для самакантролю

1. Акрэсліце характарыстычны складнік эстэтычнай (мастацкай) функцыі паэтонімаў. Прывядзіце прыклады рэалізацыі онімамі названай функцыі ў мастацкім тэксце.
2. АхарактарызуЙце стылістычны кампанент мастацкай функцыі паэтонімаў. Прывядзіце прыклады.
3. Дайце характарыстыку сацыяльнай функцыі паэтонімаў. Прывядзіце прыклады з гістарычнай прозы сучасных аўтараў.
4. Акрэсліце культурна-гістарычны кампанент эстэтычнай функцыі. Прывядзіце прыклады паэтонімаў, якія выконваюць гэтую функцыю ў гістарычнай прозе сучасных пісьменнікаў.
5. АхарактарызуЙце культурна-міфалагічную функцыю паэтонімаў. Прывядзіце прыклады з народных і аўтарскіх казак.
6. Акрэсліце ідэалагічны складнік мастацкай функцыі ўласных імёнаў. Прывядзіце прыклады.
7. Са “Слоўніка антрапанімічнай лексікі твораў берасцейскіх аўтараў”, размешчанага ў канцы дапаможніка, выдзеліце прыклады імёнаў, прозвішчаў, мянушак, якія выконваюць характарыстычную і стылістычную функцыі. Акрэсліце матывацыю гаваркіх паэтонімаў.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Анамастычны слоўнік твораў Якуба Коласа / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа ; склад.: Г. У. Арашонкава [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 638 с.
2. Андреева, Л. И. Семантика літаратурнага антропоніма / Л. И. Андреева // Русская ономастика : сб. ст. – Рязань, 1977. – С. 157–167.
3. Анталогія беларускай чароўнай казкі / уклад. А. В. Цітавец, Т. К. Цяпкова. – Мінск : Ураджай, 2001. – 407 с.
4. Апресян, Ю. Д. Прагматическая информация для толкового словаря / Ю. Д. Апресян // Прагматика и проблемы интенциональности : сб. науч. тр. / Акад. наук СССР, Ин-т языкознания ; отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М., 1988. – С. 7–45.
5. Бабенко, Л. Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа / Л. Г. Бабенко. – М. : Акад. проект, 2004. – 464 с.
6. Баравікова, Р. Галенчыны «Я», альбо Планета Цікаўных Хлопчакаў / Р. Баравікова. – Мінск : Юнацтва, 1990. – 134 с.
7. Баравікова, Р. Дзве аповесці пра міжпланетнага пажарніка і казка пра жабяня Квыш-Квыш / Р. Баравікова. – Мінск : Юнацтва, 1996. – 100 с.
8. Баравікова, Р. Казкі астранаўта / Р. Баравікова. – Мінск : Літэратура і Искусство, 2006. – 160 с.
9. Баравікова, Р. Казкі з гербарыя / Р. Баравікова. – Мінск : Літэратура і Искусство, 2008. – 144 с.
10. Баравікова, Р. Пра кашэчага караля Вяргіна і мышку Паднорку: казкі з міфалагічнага люстэрка / Р. Баравікова. – Мінск : Звязда, 2017. – 121 с.
11. Барыс, С. Як у нас клічуць?: Беларускія імёны / С. Барыс. – Мінск : Медысонт, 2010. – 124 с.
12. Басава, Г. М. Літаратурныя антрапонімы як элемент “анамастычнай прасторы” твора / Г. М. Басава // Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 22–24 кастр. 1997 г. / Беларус. дзярж. ун-т, Акад. навук Беларусі ; рэдкал.: Л. І. Сямешка [і інш.]. – Мінск, 1998. – С. 225–228.
13. Басава, Г. М. “Ні сюды Мікіта, ні туды Мікіта”: Уласнае імя як носьбіт нацыянальна-культурнага кампанента значэння слова / Г. М. Басава // Роднае слова. – 2001. – № 10. – С. 40–41.
14. Беларуская антрапанімія : вучэб. дапам. / Г. М. Мезенка (наук. рэд.) [і інш.]. – Віцебск : УА “ВДУ імя П. М. Машэрава”, 2009. – 254 с.

15. Беларуская міфалогія : энцыклап. слоўн. / З. Санько [і інш.]. – 2-е выд., дап. – Мінск : Беларусь, 2006. – 599 с.
16. Белецкий, А. А. Лексикология и теория языкознания (Ономастика) / А. А. Белецкий. – Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1972. – 212 с.
17. Бензярук, А. Памяць нашае зямлі: гісторыка-культурныя мясціны Жабінкоўскага раёна / А. Бензярук. – Брэст : Брэсц. друкар., 2002. – 136 с.
18. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М. В. Бірыла. – Мінск : Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.
19. Бондалетов, В. Д. Русская ономастика : учеб. пособие / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
20. Буракова, М. У. Анамастыка, тэрміналогія і фразеалогія : вучэб.-метад. дапам. / М. У. Буракова, В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2011. – 166 с.
21. Буров, А. А. Когниолингвистические вариации на тему современной русской языковой картины мира : монография / А. А. Буров. – Пятигорск : Изд-во ПГЛУ, 2003. – 358 с.
22. Вальнец, Т. П. Ужыванне антрапонімаў і тапонімаў у творчасці Г. Далідовіча / Т. П. Вальнец // Актуальныя праблемы функцыянавання і развіцця лексікі славянскіх моў : матэрыялы Міжнар. навук. канф., прысвеч. 60-годдзю ўн-та, Мазыр, 7–8 кастр. 2004 г. / УА “Мазыр. дзярж. пед. ун-т” ; рэдкал.: А. В. Солахаў [і інш.]. – Мазыр, 2004. – С. 146–148.
23. Виноградов, В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) : учеб. пособие для вузов / В. В. Виноградов. – М. : Гос. уч.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1947. – 784 с.
24. Виноградов, В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов ; АН СССР, Отд-ние лит. и языка. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1963. – 255 с.
25. Войтова, Л. В. Термины «краеведение» и «школьное краеведение»: понятийный аспект / Л. В. Войтова // Вектор науки ТГУ. – 2011. – № 3 (6). – С. 72–74.
26. Волкава, Я. В. Польска-беларускі слоўнік : звыш 40 000 слоў / Я. В. Волкава, В. А. Авілава ; пад рэд. Г. А. Цыхуна. – 2-е выд. – Мінск : БелЭн, 2005. – 880 с.
27. Гаспаров, М. Л. Историческая проза / М. Л. Гаспаров // Литературная энциклопедия терминов и понятий / Ин-т науч. информации по обществ. наукам РАН ; под ред. А. Н. Николюкина. – М., 2001. – С. 325–329.

28. Гніламёдаў, У. В. Уліс з Прускі : раман / У. В. Гніламёдаў. – Мінск : Маст. літ., 2006. – 382 с.
29. Гончаров, И. А. Собрание сочинений : в 8 т. / И. А. Гончаров. – М. : Госполитиздат, 1950–1955. – Т. 8 : Статьи, заметки, рецензии, автобиографии, избранные письма. – 1955. – 576 с.
30. Горбаневский, М. В. В мире имен и названий / М. В. Горбаневский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Знание, 1987. – 207 с.
31. Горбачёва, О. Н. Ономастическое пространство русских народных и авторских сказок : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / О. Г. Горбачёва. – М., 2008. – 148 л.
32. Гриб, В. В. Проблема взаимосвязи образа и знака / В. В. Гриб. – Минск : Наука и техника, 1978. – 168 с.
33. Гурская, Ю. А. Имя собственное: этимология, национально-культурный потенциал, концептуализация : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10. 02. 19 / Ю. А. Гурская ; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2009. – 44 с.
34. Дашкевіч, Г. М. Мастацкія пошукі Георгія Марчука / Г. М. Дашкевіч // Вобразна-эстэтычны аспект нацыянальнай мастацкай свядомасці : зб. навук. арт. – Мазыр, 2004. – С. 3–11.
35. Дебиш, А. Замок Тайн : повесть / А. Дебиш. – Брест : Альтернатива, 2012. – 160 с.
36. Дудзюк, З. І. Велясіты. У 3 ч. Ч. 1 / З. І. Дудзюк // Маладосць. – 2005. – № 2. – С. 18–87.
37. Дудзюк, З. І. Велясіты. У 3 ч. Ч. 2 / З. І. Дудзюк // Маладосць. – 2005. – № 3. – С. 5–23.
38. Дудзюк, З. І. Велясіты. У 3 ч. Ч. 3 / З. І. Дудзюк // Маладосць. – 2005. – № 4. – С. 110–132.
39. Дудзюк, З. І. Вяртанне забытага міфа / З. І. Дудзюк. – Мінск : Беларусь, 2013. – 144 с.
40. Дудзюк, З. Канікулы на астэроідзе : п'есы-казкі / З. Дудзюк. – Мінск : Звязда, 2012. – 152 с.
41. Дудзюк, З. І. Кола Сварога / З. І. Дудзюк. – Мінск : Беларусь, 2006. – 312 с.
42. Дудзюк, З. І. Леў : гіст. нарыс / З. І. Дудзюк. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2011. – 192 с.
43. Дудзюк, З. І. Нямеранае багацце : эсэ / З. І. Дудзюк. – Брэст : Альтернатива, 2012. – 82 с.
44. Дудзюк, З. І. Славянскія князі : аповесць-хранограф / З. І. Дудзюк // Кола Сварога. – Мінск, 2006. – С. 202–258.
45. Дудзюк, З. І. Шляхамі адвечнага слова / З. І. Дудзюк. – Брэст : Грамад. арг. “Брэсц. абл. цэнтр падтрымкі грамадзян. ініцыятыў «Вежа»”, 2001. – 61 с.

46. Емельянович, В. М. З гісторыі некаторых назваў / В. М. Емельянович // Берасцейскія карані : гіст.-краязн. і літ. зб. – Брэст, 1993. – С. 108–112.

47. Ефанова, Л. П. Имядатель как языковая личность в зеркале топонимии Ставропольского края / Л. П. Ефанова // Проблемы региональной ономастики : материалы Всерос. науч. конф. – Майкоп, 2004. – С. 56–60.

48. Ефанова, Л. П. Русское население Ставропольского края в этнолингвистическом аспекте (замысел и подходы к исполнению) / Л. П. Ефанова // Принципы и методы исследования в филологии: Конец XX века : сб. ст. науч.-метод. семинара «ТЕХТУС». – СПб. ; Ставрополь, 2001. – Вып. 6. – С. 441–450.

49. Жуковіч, В. Як адна вясна... : апавесць / В. Жуковіч. – Мінск : Маст. літ., 1980. – 272 с.

50. Зайцева, К. Б. Английская стилистическая ономастика : тез. лекций / К. Б. Зайцева. – Одесса : Тип. «Одес. вестн.», 1973. – 67 с.

51. Звегинцев, В. А. Язык и лингвистическая теория / В. А. Звегинцев. – М. : Наука, 1973. – 345 с.

52. Зубкова, Л. И. Русское имя II половины XX века в лингвокультурологическом аспекте : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02 / Л. И. Зубкова ; Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2009. – 40 с.

53. Зуева, І. Антрапанімія сатырычнага тэксту / І. Зуева // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі : матэрыялы Рэсп. навук. канф. да 70-годдзя з дня нараджэння праф. Г. М. Малажай, Брэст, 20–21 сак. 2008 г. / пад агул. рэд. М. І. Новік. – Брэст, 2008. – С. 169–171.

54. Зуева, І. М. Антрапонім у сацыяльна-культурным кантэксце мастацкага твора (на матэрыяле творчасці У. Караткевіча) / І. М. Зуева // Русский язык в изменяющемся мире : материалы Междунар. науч. конф., Минск, 30–31 марта 1999 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол. П. П. Шуба [и др.]. – Минск, 2000. – С. 70–73.

55. Имя собственное в художественном тексте : учеб.-метод. пособие / авт.-сост. А. Н. Деревяго. – Витебск : ВГУ, 2008. – 195 с.

56. Калинин, В. М. От литературной ономастики к поэтонимологии / В. М. Калинин // Логос ономастики. – 2006. – № 1. – С. 81–88.

57. Калинин, В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. – Донецк : Изд-во Донец. гос. пед. ун-та, 1999. – 408 с.

58. Карасик, В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.

59. Карніеўская, Т. А. Іменаслоў Гомеля другой паловы XX стагоддзя : манаграфія / Т. А. Карніеўская. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2010. – 168 с.

60. Карпенко, М. В. Русская антропонимика : учеб. пособие / М. В. Карпенко. – Одесса : Изд-во ОГУ, 1970. – 130 с.

61. Карпенко, М. В. Функции литературной антропонимии / М. В. Карпенко // Русская антропонимика : сб. ст. – Одесса, 1970. – С. 14–40.

62. Карпенко, Ю. А. Имя собственное в художественной литературе / Ю. А. Карпенко // Филол. науки. – 1986. – № 4. – С. 34–40.

63. Касцючык, В. М. Ацэначныя антрапонімы ў творах Уладзіміра Гніламёдава / В. М. Касцючык // Славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспекты исследования : сб. науч. тр. VIII Междунар. конф., Брест, 23–24 нояб. 2017 г. : в 2 ч. / Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина ; редкол.: Л. А. Годуйко [и др] ; под. общ. ред. О. Б. Переход. – Брест, 2018. – Ч. 2. – С. 33–37.

64. Касцючык, В. М. Нацыянальна-культурны кампанент у анамастыконе твораў берасцейскіх пісьменнікаў / В. М. Касцючык // Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні : зб. навук. пр. / Гродз. дзярж. ун-т ; рэдкал.: А. С. Садоўская (адк. рэд.) [і інш.]. – Гродна, 2017. – С. 125–129.

65. Касцючык, В. М. Онiмы як сродкі вербалiзацыi канцэпта “Радзiма” ў творах Вiктара Супрунчука / В. М. Касцючык // Жанравая дынаміка і вобразны свет беларускай літаратуры ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя : матэрыялы рэсп. навук.-практ. канф., прысвеч. 100-годдзю з дня нараджэння Я. Брыля і 95-годдзю з дня нараджэння У. Калеснікі, Брэст, 26 кастр. 2017 г. / Брэст. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна ; рэдкал.: З. П. Мельнікава [і інш.] ; пад агул. рэд. У. А. Сенькаўца. – Брэст, 2018. – С. 83–86.

66. Касцючык, В. М. Самабытныя моўныя адзінкі ў дыялектным і літаратурным кантэксце : вучэб.-метад. дапам. / В. М. Касцючык. – Брэст : БрДУ, 2013. – 124 с.

67. Касцючык, В. М. Функцыі онімаў у творах Уладзіміра Гніламёдава / В. М. Касцючык // Стратегии жанрового развития русской литературы в мировом историко-культурном контексте : сб. науч. ст. / Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина ; редкол.: Т. В. Сенькевич (гл. ред.) [и др.]. – Брест, 2017. – С. 81–86.

68. Ковалев, Г. Ф. Ономастические единицы как фактор идентичности / Г. Ф. Ковалёв // Проблема национальной идентичности в культуре и образовании России и Запада : сб. ст. – Воронеж, 2000. – С. 140–144.

69. Коўтун, В. Крыж міласэрнасці / В. Коўтун. – Мінск : Маст. літ., 1996. – 493 с.

70. Коўтун, В. Пакліканыя / В. Коўтун. – Мінск : Маст. літ., 2007. – 247 с.

71. Кругликова, Л. Е. Лексико-фразеосемантическая группа качественных наименований лица в русском языке XIX–XX вв. : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Л. Е. Кругликова. – СПб., 1995. – 426 л.
72. Крысин, Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. – М. : Эксмо, 2006. – 944 с.
73. Крэйдзіч, А. Палескі Напалеон / А. Крэйдзіч. – Мінск : Маст. літ., 2001. – 223 с.
74. Кузнецова, Т. Б. Русский ономастикон Ставропольского края как фрагмент русской языковой картины мира (на материале антропо-, топо- и зоонимов Шпаковского, Кочубеевского и Грачевского районов) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Т. Б. Кузнецова ; Ставропол. гос. ун-т. – Ставрополь, 2005. – 26 с.
75. Купцова, В. Г. Я иду по городу, по знакомой улице... : путешествия по улицам довоенного и современного Бреста / В. Г. Купцова. – Брест : Альтернатива, 2008. – 236 с.
76. Лежен, Ф. Когда кончается литература? / Ф. Лежен // Автобиографическая практика в России и во Франции / под ред. К. Вьолле, Е. Гречаной. – М., 2006. – С. 261–275.
77. Лемтюгова, В. П. Корни наших фамилий = карані нашых прозвішчаў / В. П. Лемтюгова, И. О. Гапоненко. – Минск : Звезда, 2018. – 672 с.
78. Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭн, 2008. – Т. 1 : А–Л. – 672 с.
79. Лобань, Н. П. “Лёсу кірунак, долі выснова”: Уласнае імя ў мастацкім тэксе / Н. П. Лобань // Роднае слова. – 2001. – № 12. – С. 38–41.
80. Лобань, Н. П. “Які Рыгорка, такая пра яго й гаворка”: Мянущка як сродак выражэння ацэнкі і характарыстыкі літаратурнага персанажа / Н. П. Лобань // Роднае слова. – 1999. – № 7. – С. 61–67.
81. Локун, В. Пакліканья і абранья / В. Локун // Польша. – 2008. – № 2. – С. 185–191.
82. Луговой, Д. Б. Русский ономастикон Ставропольского края (на материале антропо-, топо- и зоонимии северо-западного региона) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Д. Б. Луговой ; Ставропол. гос. ун-т. – Ставрополь, 2003. – 24 с.
83. Ляшчынская, В. А. Слова ў паэзіі Янкі Купалы / В. А. Ляшчынская ; навук. рэд. А. І. Падлужны. – Мінск : Беларус. навука, 2004. – 272 с.
84. Магазаник, Э. Б. Ономапэтика, или «Говорящие имена» в литературе / Э. Б. Магазаник. – Ташкент : Фан, 1978. – 148 с.
85. Макарэвіч, М. М. Некаторыя асаблівасці функцыянавання асабовых уласных імёнаў у мастацкіх творах В. Казько / М. М. Макарэвіч // VIII Міжнародныя навуковыя чытанні, прысвечаныя С. Некрашэвічу : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гомель, 18 мая 2007 г. : у 2 ч. /

УА “Гомел. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны”, Навук.-даслед. ін-т гісторыі і культуры ўсход.-славян. народаў пры ГДУ ; рэдкал.: А. А. Станкевіч [і інш.]. – Гомель, 2007. – Ч. 2. – С. 65–69.

86. Марчук, Г. В. Агапка, Арцемка і злы Воўк : казкі-п’есы / Г. Марчук. – Мінск : Маст. літ., 2016. – 369 с.

87. Марчук, Г. Альгерд : драмат. аповесць / Г. Марчук // Польша. – 2015. – № 3. – С. 34–69.

88. Марчук, Г. Без ангелаў : раман, апавяданні / Г. Марчук. – Мінск : Маст. літ., 1993. – 256 с.

89. Марчук, Г. Вочы і сон. Сава Дым і яго палюбоўніцы / Г. Марчук. – Мінск : Маст. літ., 1990. – 381 с.

90. Марчук, Г. Вясёлыя, бедныя, багатыя : п’есы / Г. Марчук. – Мінск : БелПЖ, 1998. – 367 с.

91. Марчук, Г. Дзікая груша : казкі / Г. Марчук. – Мінск : Беларусь, 2000. – 287 с.

92. Марчук, Г. Кветкі правінцыі : раман, навелы, афарызмы / Г. Марчук. – Мінск : Маст. літ., 2004. – 416 с.

93. Марчук, Г. Кветкі правінцыі. Паляшук / Г. Марчук. – Мінск : Маст. літ., 1988. – 413 с.

94. Марчук, Г. Свято вышыні : п’есы / Г. Марчук. – Мінск : Беларусь, 2017. – 345 с.

95. Марчук, Г. Чужое багацце : казкі / Г. Марчук. – Мінск : Беларусь, 1998. – 200 с.

96. Мезенка, Г. М. Беларуская анамастыка : навуч. дапам. для студэнтаў ун-таў / Г. М. Мезенка. – Мінск : Выш. шк., 1997. – 119 с.

97. Митрополит Суражский Антоний. Школа молитвы / Митрополит Суражский Антоний. – Клин : Христиан. жизнь, 2006. – 493 с.

98. Мицкович, Н. С. Топонимическая связь времён / Н. С. Мицкович. – Мозырь : Белый ветер, 2002. – 131 с.

99. Наварыч, А. Літоўскі воўк. У 3 ч. Ч. 1 / А. Наварыч // Маладосць. – 2003. – № 4. – С. 29–90.

100. Наварыч, А. Літоўскі воўк. У 3 ч. Ч. 2 / А. Наварыч // Маладосць. – 2003. – № 5. – С. 11–75.

101. Наварыч, А. Літоўскі воўк. У 3 ч. Ч. 3 / А. Наварыч // Маладосць. – 2003. – № 6. – С. 20–78.

102. Немировская, Т. В. Некоторые проблемы литературной ономастики / Т. В. Немировская // Актуальные вопросы русской ономастики : сб. науч. тр. – Киев, 1988. – С. 112–113.

103. Никонов, В. А. Имена персонажей / В. А. Никонов // Поэтика и стилистика русской литературы : сб. ст. / отв. ред. М. П. Алексеев. – Л., 1971. – С. 407–419.

104. Никонов, В. А. Имя и общество / В. А. Никонов. – М. : Наука, 1974. – 278 с.
105. Никонов, В. А. Личное имя – социальный знак / В. А. Никонов // Совет. этнография. – 1967. – № 5. – С. 157–168.
106. Пашкевіч, М. І. У родным слове адгукаецца душа / М. І. Пашкевіч. – Брэст : Альтернатива, 2012. – 196 с.
107. Петрачкова, І. М. Жанраўтваральная роля онімаў у гістарычных аповесцях К. І. Тарасова / І. М. Петрачкова // Изв. Гомел. гос. ун-та им. Ф. Скорины. – 2001. – № 1 (10). – С. 122–124.
108. Петрачкова, И. М. Значимость имени собственного в художественном тексте (на материале современной русской прозы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / И. М. Петрачкова ; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 2003. – 21 с.
109. Петрачкова, И. М. Имена героев и мифопоэтические мотивы в драматургии Виктора Сергеевича Розова / И. М. Петрачкова // Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. – 2009. – № 8. – С. 456–464.
110. Петрачкова, И. М. Роль имён собственных в создании жанра исторической прозы / И. М. Петрачкова // Актуальные вопросы славянской ономастики : материалы Междунар. науч. конф., Гомель, 11–12 нояб. 2004 г. / М-во образования Респ. Беларусь, Гомел. гос. ун-т ; редкол.: Р. М. Козлова [и др.]. – Гомель, 2004. – С. 146–159.
111. Петрачкова, И. М. Художественное использование антропонимов в драматургии А. Вампилова / И. М. Петрачкова // Весн. Беларус. дзярж. ун-та. Сер. IV, Філалогія. Журналістыка. – 2009. – № 3. – С. 64–68.
112. Петрачкова, И. М. Художественное использование антропонимов в русской драматургии XX века / И. М. Петрачкова // Филологический аспект : сб. науч. тр. по материалам I междунар. науч.-практ. конф., Н. Новгород, 25 мая 2015 г. / редкол.: Т. Н. Плесканюк (гл. ред.) [и др.]. – Н. Новгород, 2015. – С. 50–54.
113. Подольская, Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 312 с.
114. Полякова, Н. А. Топология поэтической ономастики : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. А. Полякова ; Рос. акад. наук, Ин-т языка. – М., 2009. – 23 с.
115. Попов, С. А. Региональная топонимия в курсе лингвокраеведения / С. А. Попов // Лингвистические и эстетические аспекты анализа текста и речи : сб. ст. Всерос. науч. конф. – Соликамск, 2002. – С. 190–192.
116. Реформатский, А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский ; под ред. В. В. Виноградова. – М. : Наука, 1967. – 536 с.

117. Рогалев, А. Ф. Введение в антропонимику. Именование людей с древнейших времён до конца XVIII века (на белорусском антропонимическом материале) / А. Ф. Рогалев. – Брянск : Десяточка, 2009. – 147 с.

118. Рогалев, А. Ф. Имя и образ: Художественная функция имён собственных в литературных произведениях и сказках / А. Ф. Рогалев. – Гомель : Барк, 2007. – 224 с.

119. Рогалев, А. Ф. Ономастика художественных произведений : пособие / А. Ф. Рогалев. – Гомель : Изд-во ГГУ, 2003. – 194 с.

120. Романова, Г. И. Автобиография / Г. И. Романова // Литературная энциклопедия терминов и понятий / Ин-т науч. информ. по обществ. наукам РАН ; под ред. А. Н. Николюкина. – М., 2001. – С. 15–17.

121. Русские имена в исторических лицах и народных праздниках, пословицах и приметах / сост. Н. И. Решетников. – М. : Наука, 2002. – 464 с.

122. Саланкова, Г. М. Асаблівасці анамастыкону ранніх апавяданняў Якуба Коласа / Г. М. Саланкова // VIII Міжнародныя навуковыя чытанні, прысвечаныя С. Некрашэвічу : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гомель, 18 мая 2007 г. : у 2 ч. / УА “Гомел. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны”, Навук.-даслед. ін-т гісторыі і культуры ўсход.-славян. народаў пры ГДУ ; рэдкал.: А. А. Станкевіч [і інш.]. – Гомель, 2007. – Ч. 2. – С. 104–109.

123. Сапожникова, Ю. Л. Жанр автобиографии: понятие и особенности / Ю. Л. Сапожникова // Учен. зап. ЗабГПУ. Филология, история, востоковедение. – 2012. – № 1. – С. 54–58.

124. Силаева, Г. А. О содержании понятия «литературный антропоним» / Г. А. Силаева // Русская ономастика. – Рязань, 1977. – С. 152–156.

125. Симашко, Т. В. Языковая картина мира и способы ее фрагментации / Т. В. Симашко // Языковая картина мира в кумулятивном аспекте : сб. ст. / Т. В. Симашко [и др.]. – Архангельск, 2006. – С. 4–40.

126. Слоўнік мовы Скарыны : у 3 т. / Гомел. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны, Нац. навук.-асвет. цэнтр імя Ф. Скарыны ; склад. У. В. Анічэнка ; навук. рэд. В. І. Баркоўскі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1978–1994. – Т. 3 : Анамастыка і тапаніміка. – 1994. – 248 с.

127. Слоўнік мовы Янкі Купалы : у 8 т. / склад.: У. А. Бобрык [і інш.]. – Мінск : Беларус. навука, 1997–2003. – Т. 6 : Анамастыка / рэдкал. В. А. Ляшчынская (гал. рэд.) [і інш.]. – 2003. – 262 с.

128. Станкевіч, Я. Хрышчоныя імёны вялікалітоўскія / Я. Станкевіч // Спадчына. – 1992. – № 6. – С. 96–101.

129. Старавойтава, Н. П. Гісторыя і сучаснасць беларускага слоўнага этыкету / Н. П. Старавойтава // Роднае слова. – 2006. – № 6. – С. 39–42.

130. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 696 с.

131. Струкаў, В. В. Змест і семантыка прозвішча як літаратурнага антрапоніма / В. В. Струкаў // Актуальныя праблемы функцыянавання і развіцця лексікі славянскіх моў : матэрыялы Міжнар. навук. канф., прысвеч. 60-годдзю ун-та, Мазыр, 7–8 кастр. 2004 г. / УА “Мазыр. дзярж. пед. ун-т” ; рэдкал.: А. В. Солахаў [і інш.]. – Мазыр, 2004. – С. 160–163.

132. Суворов, А. Брест. На перекрестке дорог и эпох: 1019–2009 гг. / А. М. Суворов. – Брест : Полиграфика, 2009. – 240 с.

133. Суперанская, А. В. Ваше имя? Рассказы об именах разных народов / А. В. Суперанская. – М. : Армада-пресс, 2001. – 256 с.

134. Суперанская, А. В. О русских именах / А. В. Сулова, А. В. Суперанская. – Л. : Лениздат, 1985. – 222 с.

135. Суперанская, А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.

136. Суперанская, А. В. Общая терминология: Вопросы теории : монография / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 243 с.

137. Супрун, В. И. Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал : монография / В. И. Супрун. – Волгоград : Перемена, 2000. – 172 с.

138. Сцяшкoviч, Т. Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці / Т. Ф. Сцяшкoviч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1983. – 671 с.

139. Сянкевіч, В. І. Семантыка і прагматыка беларускай мовы / В. І. Сянкевіч. – Брэст : БрДУ, 1995. – 214 с.

140. Теория и методика ономастических исследований / А. В. Суперанская [и др.] ; АН СССР, Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1986. – 254 с.

141. Тимофеев, В. П. Русские фамилии с архаическими (диалектными) корнями / В. П. Тимофеев // Ономастика : сб. науч. ст. / отв. ред. В. А. Никонов, А. В. Суперанская. – М., 1969. – С. 96–99.

142. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65 тыс. слоў / І. М. Бунчук [і інш.] ; пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – Мінск : БелЭн, 1996. – 784 с.

143. Топоров, В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров // Из работ московского семиотического круга : сб. науч. ст. – М., 1997. – С. 455–515.

144. Тынянов, Ю. Н. Архаисты и новаторы / Ю. Н. Тынянов. – Л. : Прибой, 1929. – 596 с.

145. Тынянов, Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино / Ю. Н. Тынянов. – М. : Наука, 1977. – 574 с.

146. Успенский, Л. В. Ты и твое имя / Л. В. Успенский. – Волгоград : Ниж.-Волж. кн. изд-во, 1994. – 287 с.

147. Усціновіч, А. К. Імёны і прозвішчы персанажаў у трылогіі Я. Коласа “На ростанях” / А. К. Усціновіч // Беларускае слова ў кантэксте і ў сістэме мовы : зб. навук. арт. / пад рэд. В. К. Шчэрбіна. – Мінск, 1994. – С. 72–85.

148. Флоренский, П. Имена / П. Флоренский. – М. : Купина, 1994. – 216 с.

149. Фонякова, О. И. Имя собственное в художественном тексте / О. И. Фонякова. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1990. – 104 с.

150. Халзиев, В. Е. Драматургия / В. Е. Халзиев // Литературная энциклопедия терминов и понятий / Ин-т науч. информ. по обществ. наукам РАН ; под ред. А. Н. Николюкина. – М., 2001. – С. 242–248.

151. Хрышчановіч, Л. “Па імені і жыццё”: антрапанімічная прастора беларускай народнай казкі / Л. Хрышчановіч // Роднае слова. – 1999. – № 5–6. – С. 131–139.

152. Цветы: символика и значение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://splants.info/243-cvety-simvolika-i-znachenie.html>. – Дата доступа: 8.09.2020.

153. Цымбалова, Л. Н. Тайны происхождения наших фамилий / Л. Н. Цымбалова. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 473 с.

154. Цярэнцьева, І. М. Мужчынскія асабовыя імёны ў зборніку Ф. Янкоўскага “Прыпыніся на часіну” / І. М. Цярэнцьева // VIII Міжнародныя навуковыя чытанні, прысвечаныя С. Некрашэвічу : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Гомель, 18 мая 2007 г. : у 2 ч. / УА “Гомел. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны”, Навук.-даслед. ін-т гісторыі і культуры ўсход.-славян. народаў пры ГДУ ; рэдкал.: А. А. Станкевіч [і інш.]. – Гомель, 2007. – Ч. 2. – С. 129–132.

155. Шведава, З. У. Кола жаночых антрапонімаў у паэзіі Янкі Купалы / З. У. Шведава // Актуальныя пытанні славянскай ономастыкі : матэрыялы II Міжнароднага навук. канф. “Славянская ономастыка в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах”, Гомель, 11–12 нояб. 2004 г. / Гомел. гос. ун-т ; отв. ред. Р. М. Козлова. – Гомель, 2004. – С. 240–244.

156. Шведава, З. У. Жаночае імя ў паэзіі Максіма Багдановіча / З. У. Шведава // Актуальныя пытанні славянскай ономастыкі : матэрыялы III Міжнароднага навук. канф. “Славянская ономастыка в ареальном, этимологическом и хронологическом аспектах”, Гомель, 6–7 окт. 2006 г. / Гомел. гос. ун-т ; отв. ред. Р. М. Козлова. – Гомель, 2006. – С. 353–357.

157. Штэйнер, І. Ф. Сусвет, убачаны здалёк: Творчасць Георгія Марчука : манаграфія / І. Ф. Штэйнер. – Гомель : УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2003. – 95 с.

158. Шур, В. В. Анамастычная лексіка ў беларускай мастацкай літаратуры / В. В. Шур. – Мінск : Тэхнапрынт, 2002. – 228 с.

159. Шур, В. В. Беларуская літаратурная анамастыка: яе дасягненні, праблемы, перспектывы / В. В. Шур // Беларуская анамастыка: гісторыя і сучаснасць : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 20 крас. 2010 г. / Ін-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы ; рэдкал.: І. Л. Капылоў [і інш.]. – Мінск, 2010. – С. 23–26.

160. Шур, В. Беларускія ўласныя імёны: беларуская антрапаніміка і тапаніміка : дапам. для настаўнікаў / В. Шур. – Мінск : Маст. літ., 1998. – 239 с.

161. Шур, В. Беларускія ўласныя імёны: беларуская антрапанімія і тапанімія : дапам. для магістрантаў / В. Шур. – Мазыр : Выснова, 2008. – 355 с.

162. Шур, В. В. 3 гісторыі ўласных імёнаў / В. В. Шур. – Мінск : Выш. шк., 1993. – 156 с.

163. Шур, В. В. Малая і вялікая радзіма ў анамастыконе пісьменнікаў / В. Шур, В. Сівец. – Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2019. – 171 с.

164. Шур, В. В. Онім у мастацкім тэксце : манаграфія / В. В. Шур. – Мінск : Кнігазбор, 2006. – 216 с.

165. Шур, В. Онімы ў творах Якуба Коласа: паказчыкі і актуалізатары дадатковых адценняў значэння / В. Шур // Роднае слова. – 2006. – № 6. – С. 23–26.

166. Шур, В. В. Слова ў мастацкім кантэксце: онімы, метафары : манаграфія / В. В. Шур, С. Б. Кураш. – Мазыр : УА «МДПУ імя І. П. Шамякіна», 2013. – 268 с.

167. Шур, В. Уласнае імя ў мастацкім тэксце : манаграфія / В. Шур. – Мазыр : МДПУ імя І. Шамякіна, 2010. – 207 с.

168. Шур, В. Уласнае імя ў соцыуме і мастацкім тэксце : манаграфія / В. Шур. – Мазыр : Ін-т радыялогіі, 2015. – 300 с.

169. Шур, В. В. Уласныя імёны ў часе і прасторы / В. В. Шур. – Мінск : НІА, 2008. – 100 с.

170. Шынкарэнка, В. Нямомных пошукаў дарога: Праблемы паэтыкі сучаснай беларускай гістарычнай прозы / В. Шынкарэнка. – Мінск : Беларус. навука, 2002. – 298 с.

171. Щетинин, Л. М. Слова, имена, вещи / Л. М. Щетинин. – Ростов : Изд-во Ростов. ун-та, 1966. – 219 с.

172. Юдзянкова, Г. В. Антрапанімікон мовы твораў беларускай літаратуры XIX стагоддзя: структура, семантыка, паходжанне : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / Г. В. Юдзянкова ; Ін-т мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі. – Мінск, 2014. – 21 с.

173. Юдзянкова, Г. В. Асаблівасці антрапанімічнай прасторы п'есы Г. Марцінкевіча “Адвяхорак” / Г. В. Юдзянкова // Наука, образование и культура: состояние и перспективы инновационного развития : материалы междунар. науч.-практ. конф., Мозырь, 27–28 марта 2008 г. : в 2 ч. / редкол.: В. В. Валетов (гл. ред.) [и др.]. – Мозырь, 2008. – Ч. 2. – С. 319–321.

174. Юдзянкова, Г. В. Гаваркія онімы ў п'есах В. Дуніна-Марцінкевіча / Г. В. Юдзянкова // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі : матэрыялы Рэсп. навук. канф. да 70-годдзя з дня нараджэння праф. Г. М. Малажай, Брэст, 20–21 сак. 2008 г. / пад агул. рэд. М. І. Новік. – Брэст, 2008. – С. 185–188.

175. Юдзянкова, Г. В. Канатонімы-міфонімы ў паэме “Тарас на Парнасе” / Г. В. Юдзянкова // Дыялекталогія і гісторыя беларускай мовы : матэрыялы міжнар. навук. канф., Мінск, 15–16 крас. 2008 г. / Ін-т мовы і літ. імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. – Мінск, 2008. – С. 489–493.

176. Юдзянкова, Г. В. Некаторыя асаблівасці антрапанімікону казак, запісаных А. Сержпутоўскім / Г. В. Юдзянкова // VIII Міжнародныя навуковыя чытанні, прысвечаныя Сцяпану Некрашэвічу : матэрыялы міжнар. навук. канф., Гомель, 18 мая 2007 г. : у 2 ч. – Гомель, 2007. – Ч. 2. – С. 146–149.

177. Юдзянкова, Г. В. Прозвішчы з фармантамі -скі/-цкі ў мастацкім тэксце як паказчык сацыяльнай дыферэнцыяцыі персанажаў / Г. В. Юдзянкова // Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў : матэрыялы II міжнар. навук. канф., Мазыр, 22–23 крас. 2010 г. / рэдкал.: В. В. Шур (адк. рэд.) [і інш.]. – Мазыр, 2010. – С. 173–175.

178. Юдзянкова, Г. В. Прэцэдэнтны антрапонім як кампанент анамастычнай перыфразы / Г. В. Юдзянкова // Каб жыло наша слова : зб. навук. арт. да 90-годдзя з дня нараджэння праф. Ф. М. Янкоўскага / рэдкал.: М. І. Новік (адк. рэд.) [і інш.]. – Брэст, 2000. – С. 205–207.

179. Яковлева, Е. С. Фрагменты русской языковой картины мира (Модели пространства, времени и восприятия) / Е. С. Яковлева. – М. : Гнозис, 1994. – 234 с.

СЛОЎНІК АНТРАПАНІМІЧНАЙ ЛЕКСІКІ ТВОРАЎ БЕРАСЦЕЙСКІХ АЎТАРАЎ

Уласныя асабовыя імёны

Боля. Імя персанажа апавядання Клаўдзіі Каліны “Бярэзінка”. Сэнсавая нагрузка імені **Боля** (Баляслава) асацыятыўна звязваецца са словам *боль* ‘адчуванне фізічнай або маральнай пакуты’. Імя **Боля** з’яўляецца нібыта прадказальнікам лёсу гераіні, поўнага болю і пакут. Гарбаценькая жанчына-калека ўсё жыццё жыла, пераўзмагаючы боль: “У яе кароценькай біяграфіі **было столькі болю** і крыўды: “Мяне маці з печы скінула, каб я забілася. А я не забілася, я засталася вось такою. А маці пайшла і ўтапілася. Не вытрымала ганьбы. І каго цяпер вініць! Тую, што ў зямлі? Ці таго, які, можа, дзе гуляе?”. Нешчасліва склаўся і жаночы лёс **Болі**: муж кінуў яе дзеля першай жонкі, сын, не вытрымаўшы здрады бацькі, аступіўся ў жыцці, трапіў у калонію. Падкошаная ўнутраным болем, Баляслава заўчасна памірае.

Бона Сфорца. Імя каралевы польскай і вялікай княгіні літоўскай. У апавяданні А. Бензерука “Землі і справы Боны” сэнс імені гістарычнай асобы апраўдваецца яе жыццём і ўчынкамі: “Нездарма імя ў каралевы **Бона** (што значыць “Добрая”), невыпадкова яна **Сфорца** (“Моцная”)! Вялікія ў яе ўладанні. Раскінуліся яны ад Жмудзі да Палесся. Шмат трэба сіл, каб гаспадарыць на такіх абшарах. Трэба да людзей з добрым словам звяртацца, каб яны працавалі лепш

Валаам. Імя аднаго з галоўных герояў рамана З. Дудзюк “Год 1812”. магилёўскага архірэя. Імя паходзіць з халдзейскай мовы і азначае ‘сын Божы’. Семантыка зараджанага станоўчай энергіяй імені адпавядае характару героя. Апісанне ўнутранага свету і трагічнага лёсу персанажа напаўняе паэтонім станоўчай экспрэсіяй. Чыстым, “божым” чалавекам з’яўляецца святар. “Сваё служэнне Богу архірэй бачыў у тым, каб рабіць дабро людзям. Кожны раз, калі надавалася такая нагода, разгладжваліся маршчыны, душа напаўнялася цяплом, вочы свяціліся прыязнасцю і ласкавасцю. Архірэй быў упэўнены, што самы вялікі скарб на зямлі – жывая душа чалавека, а ўсё астатняе толькі ўмоўнасць”. **Варлаам** сумленна і з любоўю выконвае пастырскі і настаўніцкі абавязак: духоўна падтрымлівае вернікаў, дапамагае семінарыстам стаць сапраўднымі святарамі. Калі беларускія землі заваёўваюць войскі Напалеона, **Варлаам** вымушаны прыйсці да цяжкага рашэння: прыняць прысягу на вернасць французскаму імператару. Гэта дазволіла захаваць жыцці праваслаўных

вернікаў, зберагчы храмы і царкоўную маёмасць. Варлааму, як і сыну Божаю, здраджваюць вучні (дзяк Спратаноўскі і іераманах Эраст), абвінавачваючы ў імкненні ўзначаліць ўласную царкву ў Рэчы Паспалітай. Архірэі быў пакараны расійскім ўладамі: сасланы ў далёкі манастыр простым інакам. **Варлаам**, бласлаўляючы волю Божую, пакорліва прымае гэтае рашэнне. Нават ідучы на месца ссылкі, ён аддае свой правіант галоднай сялянскай сям’і.

Валук. Імя героя аповесці-хранографа З. Дудзюк “Славянскія князі”. Паэтонім адносіцца да **імёнаў-пажаданняў**, якімі нібыта накрэсліваўся лёс старажытных валадароў: “**Валук** – князь венедаў. Імя гэтае паходзіць ад слова “ўладыка” і азначала ў славян вярхоўнага кіраўніка, правадыра ці князя. Магло паходзіць імя і ад слова “вялікі”, якое, магчыма, уваходзіла ў склад княжацкага тытула”.

Вальдэмар. Імя галоўнага героя рамана Г. Марчука “Год дэманаў”. Гэтай іншаземнай формай перадаецца адчужданасць, іншароднасць героя, яго адмежаванасць ад людзей: “Здавалася, з пялёнак ён быў варожа настроены да ўсіх, калі не варожа, дык падазрона. У ацэнках падзей, людзей заўсёды скразіла пагарда і незадаволенасць”. Камічны эффект стварае спалучэнне напышлівай формы імя **Вальдэмар** з прозвішчам **Лапша**, якое асацыятыўна звязваецца з прастамоўным фразеалагізмам вешаць лапшу ‘падманваць каго-небудзь, гаворачы няпраўду’. Амбіцыйныя планы героя ўзвысіцца над натоўпам, стаць **валадаром** душаў і думак сучаснікаў (у гэтым выпадку спрацоўвае этымалогія імені **Уладзімір** ‘той, хто валодае светам’) у спалучэнні з нізкай маральнай сутнасцю героя выліваюцца ў стварэнне на Беларусі ў канцы 80-х гадоў першай газеты, што адносіцца да так званай “жоўтай” прэсы.

Вальтунк. Імя героя аповесці-хранографа З. Дудзюк “Славянскія князі”. “Трэці, самы буйны мяцеж карантанцаў супраць пранікнення ў краіну баварскага кліра, падтрымліваемага князем **Вальтункам** (зноў імя нагадвае пра **волату**, але, напэўна, скажонае гісторыкамі), доўжылася некалькі гадоў”.

Вікенцій – галоўны герой драмы Г. Марчука “Пеўчыя сорак першага года”. Імя паходзіць з лацінскай мовы і азначае ‘той, хто перамагае’, а прозвішча **Варламаў** матывавана іменем, запазычаным з халдзейскай мовы, якое азначае ‘сын Божы’. Сумленным, самаахвярным чалавекам з’яўляецца святар: “**бяссрэбранік... Пра патрэбы царквы толькі і клапаціцца**”; “**лагодны бессрэбранік, які бязвінна пацярпеў ад**

уладаносцаў”. У савецкія часы святар быў разлучаны з сям’ёй, адпраўлены ў ссылку, ад яго адраклася дачка, але бацюшка застаўся сумленным пастырам, шчырым вернікам, які бачыць у Чалавеку стварэнне Бога. Айцец Вікенцій духоўна падтрымлівае вернікаў і ваеннапалонных. Калі на беларускія землі прыходзяць акупацыйныя ўлады, бацюшка выкупае палонных з лагера, каб стварыць царкоўны хор нібыта для прапагандысцкіх мэт Остланда. Вікенцію Варламаву, як і сыну Божаю, здраджваюць людзі – Кульбакоў і Сухарук, якія імкнуліся здабыць царкоўнае золата. Святар быў пакараны ўладамі, стаў глухім, але, бласлаўляючы волю Божую, знаходзіць сілы, каб духоўна ўмацаваць прыхажан і салдат-пеўчых натхнёнымі пропаведзямі на барацьбу і пераправіць царкоўнае золата ў Савецкі Саюз на падтрымку Чырвонай Арміі.

Даніла. Галоўны герой навелы Г. Марчука “Як памёр Даніла Штоўба” У творы сцвярджаецца ідэя расплаты чалавека за грахі. Сярод сродкаў выражэння гэтай ідэі – сэнс імені галоўнага персанажа. Антрапонім паходзіць ад старажытнаўрэйскага выразу ‘*Бог мой суддзя*’. **Даніла** не можа болей жыць на свеце, бо яго нявесткай стала дзяўчына, якую ён у гады нямецкай акупацыі Беларусі міжволі асудзіў на смерць, загадаўшы спалоханай маці пакінуць у лесе крыклівае немаўля, якое сваім плачам магло выдаць бежанцаў. Аўтар твора сцвярджае: на зямлі ёсць суд сумлення і Бога. І абавязкова прыходзіць час, калі чалавек адказвае за сваё жыццё перад Богам і людзьмі.

Лука. Выразную біблейскую афарбоўку мае імя аднаго з галоўных персанажаў п’есы Г. Марчука “Вясёлыя, бедныя, багатыя” дзеда **Лука**. Антрапонім паходзіць ад лацінскага слова са значэннем ‘*светлы, ясны*’. Гэты персанаж мае мудрасць і сілу супрацьстаяць у мітуслівым жыцці прыслужніку д’ябла Роберту Тушканчыкаву. Іменна **Лука** адстойвае спрадвечную ісціну: “*Чалавек стаіць паміж Богам і сатаной. Не ўзвышайся да Бога, бойся сатаны. Май мужнасць жыць сваім розумам*”. Узгадаем, што **Лука** – імя апостала-евангеліста, які праславіўся як урач. І марчукоўскі **Лука** лечыць унучку народнымі зёлкамі ад д’ябальскага ачмурэння.

Мітусь. Імя героя навелы Г. Марчука “**Мітусь**, “Сіртакі!” асацыятыўна звязваецца са словамі **мітусня** ‘*наспешнае, неспакойнае перамяшчэнне з месца на месца*’, **мітусіца** ‘*бязладна, мітусліва рухацца, насіцца*’. Форма наймення адпавядае сутнасці яго носьбіта – чалавека з

жыщцёвым дэвізам: “*Я чалавек з прэстыжам, гаспадар жыцця, які ведае, што такое шык*”. **Мітусь** бесперапынна мяняе месца працы і месца жыхарства: то ён у мостабудуўнічым атрадзе, то кінамеханік, то музыка, то загадчык клуба, то працуе ў гандлёвым флоте. Але ўсе амбіцыйныя пачынанні **Мітуся** заканчваюцца крахам. Нідзе гэты мітуслівы дзівак не можа самарэалізавацца, знайсці сябе, каб у рэшце рэшт стаць апорай сям’і.

Мусокій. Імя славянскага князя, ужытае ў аповесці-хранографі Зінаіды Дудзюк “Славянскія князі”. “**Мусокій** – славянскі князь, сучаснік Ардагаста. Даследчыкі спрачаюцца пра паходжанне імя **Мусокія**, некаторыя схільныя бачыць за ім нешта накшталт “**мужыка**”, хаця, хутчэй за ўсё, па гісторыка-моўных прычынах гэта немагчыма. Імя магло пахоіць ад слова “**мысліць**”, напрыклад, у украінскай мове ёсць слова “**мыслівэц**”, якое перакладаецца як паляўнічы”.

Надзея. Імя гераніі аповесці Клаўдзіі каліны “Бурштынавыя пацеркі”. У аснове імені – агульны назоўнік са значэннем ‘*чаканне чаго-небудзь добрага, упэўненасць у ажыццяўленні чаго-небудзь радаснага*’. Дзяўчына з гэтым імем – шчыры, светлы чалавек, які не страчвае веры ў людзей. **Надзея**, перажыўшы страшныя страты падчас вайны, верыць, што да шчасця можна прыйсці руплівай працай, добрымі ўчынкамі, спагадай і любоўю да бліжняга. Сур’ёзна працуючы над сабой, **Надзея** ідзе да сваёй мары – стаць опернай спявачкай. Верачы ў сілу кахання, якое можа паставіць на ногі і вярнуць да жыцця чалавека, дзяўчына становіцца жонкай сляпога хлопца і мужа падтрымлівае яго ў жыццёвых выпрабаваннях.

Міламед. Імя персанажа казкі З. Дудзюк “Лятавіцы”. Паэтонім характарызуе знешнюю і ўнутраную прыгажосць прынца: “*Ты самы прыгожы юнак на свеце. Калі я была зоркаю і магла азіраць усю зямлю, ты адзіны з усіх людзей прывабіў мяне. Мне спадабаліся твае сінія вочы і светлыя валасы, твая добрая ўсмішка і шчырае сэрца*”.

Рычард Дабжынскі. Імя аднаго з галоўных герояў рамана З. Дудзюк “Год 1812”. Паходзіць імя з англійскай мовы і азначае ‘*смелы*’. Найменне гэтае можа быць аднесена да **імёнаў-рэмінісцэнцый**, выкарыстанне якіх заснавана на “перанясенні пэўных рыс асобы, названай іменем-арыгіналам, на іншы персанаж, у адносінах да якога наўмысна выкарыстоўваецца імя вобраза-“першакрыніцы”. **Рычард** – імя легендарнага англійскага караля, з якім каханая дзяўчына параўноўвае хлопца. Як вядома, **Рычард Львінае Сэрца**, натхніўшыся мэтай вызваліць хрысціянскія землі ад мусульманскага

ўладарання і здабыць найгалоўнейшую хрысціянскую святыню Крыж Гасподні, здзейсніў адзін са знакамітых крыжовых паходаў. *“Казачны рыцар” Рычард* Дабжынскі таксама кіруецца высакароднай ідэяй – *“адрадзіць душу Вялікага Княства Літоўскага, каб народ успомніў славу сваіх продкаў, адчуў сябе здаровым і вольным”*. Прыгадаем, што *Рычард Львінае Сэрца*, страціўшы паплечнікаў, адарваўшыся ад сям’і, правёўшы на чужыне большую частку жыцця, так і не дасягае жаданай мэты. *Рычард* Дабжынскі, як і легендарны кароль-рыцар, пакінуўшы радзіму, сям’ю, каханую дзяўчыну, перажывае страшнае расчараванне. Герой з горыччу пачынае разумець, што вайну ў складзе напалеонаўскага войска нельга назваць нацыянальна-вызваленчай, бо прынесла гэта вайна забойствы і насілле, што чыніліся на Беларусі салдатамі французскага імператара.

Ружа. Імя герані казкі З. Дудзюк “Лятавіцы”. Паэтонім апісвае прыгажосць дзяўчыны: *“Ружа – дзівоснае імя! Я запрашаю цябе на танец, чароўная Ружа! Ты сапраўды падобная на гэтую кветку. У цябе агністыя валасы, карыя вочы, гнуткія рукі”*.

Само. Імя князя, ужытае ў аповесці-хранографі Зінаіды Дудзюк “Славянскія князі”. *“Само – славянскі князь, імя якога, верагодна, таксама скажалася замежнымі гісторыкамі. Той факт, што Само стаў адзінаўладным кіраўніком вялікай славянскай дзяржавы, каралём многіх плямёнаў, кіраваў усім сам, не выключае, што падначаленыя яго так і называлі “сам”, як, дарэчы, і цяпер часта называюць начальнікаў. Думаецца, што гэтая назва была ўспрынята іншапляменнымі гісторыкамі як імя”*.

Сахвейка. Імя адной з галоўных гераней рамана З. Дудзюк “Год 1812”. Імя сялянкі *Сахвейкі*, мае глыбінны сэнс, акрэслены празорлівым старцам: *“Сафія – гэта азначае мудрасць, вечную нявесту Слова Божлага, святую і адзіную. Яна ўспрымаецца як анёл-ахоўнік, як вобраз Божы ў чалавеку”*. Імя было сугучным унутранай сутнасці простага сялянскага дзяўчыны, якая, прайшоўшы цяжкія жыццёвыя выпрабаванні (страту бацькоў падчас вайны, здраду каханага), захавала чысціню душы, любоў да чалавека і набыла *мудрасць* – усведамленне неабходнасці кожнаму з нас пры любых умовах жыць па Божых законах.

Сынклета. Імя адной з галоўных гераней рамана З. Дудзюк “Год 1812”. Імя паходзіць ад грэчаскіх слоў *“высакародная, тая, што нясе святло”*. Этымалагічнае значэнне імені з’яўляецца своеасаблівай гранню ў

характарыстыцы персанажа. Жыццё бабулі **Сынклеты**, простаі сялянкі, з’яўляецца ўзорам самаахвярнага служэння людзям. Старая жанчына не пабаялася даць адпор французам, якія намерыліся былі абрабаваць вёску, калі сяляне працавалі ў полі. **Сынклета** забірае да сябе ў хату дзяцей памерлых аднавяскоўцаў – Сахвейку і Назарку. Падчас эпідэміі гнілой гарачкі самаахвярна даглядае хворых і памірае ад гэтай хваробы: *”Сынклета варыла ўзвары, паіла хворых, але нішто не памагала. Смерць ужо без вайны працягвала касіць людзей. Вясною злегла і Сынклета, але ў сваю хату не вярнулася, а засталася разам з хворымі. Там і памерла. Сахвейка разумела, што бабуля пастаралася зрабіць усё, каб дзеці заставаліся жывымі. І пасля смерці бабуля працягвала рабіць дабро, аддаўшы сваю хату і ўсё, што мела, сіротам”*.

Чарняўка. Імя гераіні казкі З. Дудзюк “Лятавіцы”. Паэтонім-замалёўка знешнасці дзяўчыны: *“Паглядзі, якая прыгожая Чарняўка. Вочкі чорныя, каса доўгая, шчочкі ружовыя”*.

Электрон. імя персанажа навелы Г. Марчука “Сустрэча”. У тлумачальным слоўніку так акрэсліваецца значэнне апелятыва, пакладзенага ў аснову імені: *‘элементарная часціца рэчыва, якая нясе адмоўны электрычны зарад’*. Лексічнае значэнне ўтваральнай асновы антрапоніма асацыятыўна звязваецца з характарыстыкай як знешнасці, так і маральнага аблічча героя. Аўтар адзначае, што яго персанаж невялікага росту, у **Электрона** *“дробны твар, маленькія вочы, якія шныраюць, не ведаючы спакою”*. Дробненькі герой і ва ўчынках. **Электрон** увесь час у руху, шукаючы лёгкага хлеба. Герой спрабуе сябе ў літаратуры, разглядаючы гэты від мастацтва як спосаб лёгка і хутка зарабіць вялікія грошы. У сістэме каштоўнасцей **Электрона** адсутнічаюць такія паняцці, як шчырасць, праўда, павага да людзей. Прагматычныя жаданні героя цалкам выцеснілі ўсё духоўнае. Нават сустрэчу з вядомым пісьменнікам **Электрон** выкарыстоўвае, каб купіць дэфіцытныя дрожджы. Ужываннем штучна створанага імені (такія онімы з’явіліся ў савецкі час) Г. Марчук падкрэсліў чалавечую несапраўднасць **Электрона**.

Прозвішчы

Бабёр. Прозвішча героя рамана Г. Марчука “Кветкі правінцыі”. У беларускай міфалогіі **бабёр** – жывёла, якая сімвалізуе багацце, дабрабыт. Вобраз працавітага, дбайнага гаспадара асацыятыўна звязваецца з вобразам звярка, асноўны інстынкт якога – будаваць, назапашваць. *“Прырода надзяліла Бабра шырокім розумам, хуткай кемлівасцю і*

ўменнем прадбачыць заўтрашні дзень... Ён быў на рэдкасць дбайны гаспадар. Усё збіраў на падворку: пасудзіну, матузкі, старую папругу, драцяныя кручкі ці вобад ад ровара”. Прозвішча дае персанажу адабральную характарыстыку.

Багатырэвіч. Прозвішча-замалёўка знешнасці эпизадычнага персанажа рамана Г. Марчука “Без ангелаў” чытач знаёміцца з легендай пра Яна **Багатырэвіча**. Слоўны партрэт асілка Яна – ключ да разумення сэнсу прозвішча: “**Багатыр Ян** служыў у пана конюхам. Прыгожы быў і **ростам два метры**” [59, с. 58].

Балабановіч. Прозвішча продкаў Уладзіміра Калесніка, ужытае ў кнізе ўспамінаў “Доўг памяці”. “*Маці мая мела прозвішча **Балабановіч**. Яно было настолькі распаўсюджана ў вёсцы, што я ў дзіцячым узросце успрыняў яго як прэстыжнае і пазней доўга, ледзь не да апошніх курсаў педінстытута, не ўлоўліваў у гэтым прозвішчы татаршчыны ў квадраце: **бала-бан, бала-бан**... У беларускай мове **балабонь**, што азначае павярхоўнага безадказнага гаваруна. Можна таму, што носьбіты гэтага прозвішча былі ў вёсцы людзьмі наважанымі, статэчнымі гаспадарамі, мне і ў галаву не магло прыйсці, што лінгвістычная этымалогія прозвішча маёй маці выглядае так непрыглядна*”

Балаболка. Прозвішча персанажа рамана Г. Марчука “Крык на хутары”. Значэнне апелятыва, які з’яўляецца словаўтваральнай базай прозвішча секвестратара **Балаболкі** ‘той, хто многа, хутка і абы-што гаворыць’. Каб спагнаць штраф з селяніна, зборшчык падаткаў прыдумляе самыя недарэчныя зачэпкі. Не могуць прыдрацца да чысціні каня, цэласці коміна, **Балаболка** вырашае ацаніць праз прызму штрафаў мужчынскія здольнасці не толькі Летуновага пеўня, але і самога Летуна, на якога як быццам скардзяцца жанчыны з суседніх вёсак. Выклікаюць усмешку не толькі недарэчныя рэплікі, але і няскладнае аблічча героя: “*Лысая, гладкая, як драўляны таўкач для бабкі, галава **Балаболкі** і адтапыраныя вушы, што лісты падарожніка, рабілі гэтага чалавека смешным і несур’ёзным*”. Такім чынам, антрапонім **Балаболка** выражае неадабральна-іранічную ацэнку персанажа.

Булька. Прозвішча аднаго з персанажаў рамана Г. Марчука “Кветкі правінцыі”. Прозвішча паказвае ўнутраную пустату, бездухоўнасць героя. З першага погляду **Булька** здаецца цікавым чалавекам, які выдзяляецца сярод аднагодкаў багатымі і рознабаковымі ведамі. Адаць Доля адзначае: “*Я заўважыў, яму падабаецца быць на віду, няхай праз момант*

авантурыстычнасці падтрымліваць цікавасць да сваёй асобы”. Але нішто не можа схаваць духоўнай пустаты героя, які жыве паводле прынцыпу: “Браць ад кожнага дня для сябе і толькі для сябе ўсё, што магчыма”. **Булька** не здольны кахаць жанчыну, дапамагчы сябру, зразумець і падтрымаць землякоў. Каб зрабіць кар’еру, Кірыл піша фельетон пра давыд-гарадчукоў, трактуючы прадпрымальніцкую ініцыятыву палешукоў як спекуляцыю, што падрывае асновы сацыялістычнай гаспадаркі. Пасля больш блізкага знаёмства з **Булькам** Адаць усведамляе: “*Булька адносіцца да тых людзей, ад сустрэч з якімі душа не поўніцца мёдам надзей, жыццялюбствам. У мяне заўсёды псуецца настрой ад сустрэч з імі. Бы тваю душу вымазалі атрутай. Ты ўсё больш і сам пачынаеш ненавідзець людзей, зайздросціць кожнаму. Ягоны так ладна абгрунтаваны цынiзм уплывае і на тваю свядомасць. З яго натурай можна і бацьку роднага прадаць, абы ўзвысіцца, стаць прыкметным, каб адзначылі, заўважылі, каб хутчэй даперці да карыта з грашыма і паціху цягнуць адтуль, хітра прыстасоўваючыся*”. Сярод сродкаў, што выяўляюць пыху, фанабэрыю героя, за якімі хаваецца духоўнае ўбоства і пустата, можна адзначыць і характарыстычнае прозвішча **Булька**.

Ваўчэцкі. Прозвішча героя аповесці У. Дамашэвіча “Кожны чацвёрты”. У аснове паэтоніма ляжыць назва звера, што ў народнай свядомасці надзелены такімі рысамі, як мужнасць, смеласць. Герой твора мае такія якасці: “*Ваўчэцкі падабаўся Паланейчыку сваёю адвагаю, але часам ён бравіраваў і лішне лез на ражон*”. З **воўкам** у народзе звязваюцца такія рысы, як злосць, агрэсіўнасць, бязлітаснасць. Апелятыўная семантыка прозвішча ажывае ў аўтарскім апісанні персанажа: “*Чужое акупанцкае адзенне на Ваўчэцкім нібы злілося з яго сваім, звераватым, воўчым: трохі прыўзнятая верхняя губа і белыя зубы, з якіх вырываліся з роўнага паўкола два разцы, як іклы, рабілі на яго твары падабенства звярынага аскалу*”. Герой бязлітасна забівае сям’ю чалавека, якога абвінавачвалі ў даносе на сям’ю Ваўчэцкіх, знішчанай акупантамі. У славянскай міфалогіі **воўк** – сімвал мудрасці, празорлівасці. Такія якасці ў выніку напружанага і балючага роздуму пасля здзейсненага злачынства фарміруюцца і ў героя твора. З цягам часу Ваўчэцкі пачынае разумець, што дабро і зло – катэгорыі адносныя, і тое, што ён лічыць справядлівасцю, з пункту гледжання Божых законаў, – зло, злачынства. У выніку напружаных маральна-духоўных пошукаў герой прыходзіць да мудрай высновы: “*зло нараджае зло, і злом яго ніколі не выкараніш*”.

Вабішчэвіч. Прозвішча адной з гераінь рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк” Аксаны. Сэнс паэтоніма **Вабішчэвіч** асацыятыўна

звязваецца з семантыкай слоў **вабіць** 'захапляючы, зачароўваць сваім выглядам, прыцягваць да сябе', **вабны** 'які зачароўвае сваім выглядам, прывабны'. Кантэкст спрыяе сэнсаваму напаўненню гаваркога антрапоніма, які мае адабральнае значэнне. Аўтар не раз спыняе ўвагу чытача на прыгажосці Аксаны. Так, у гутарцы палешукоў гучыць наступная ацэнка знешнасці персанажа: "Вунь Аксанка **Вабішчэвічава**... То ў яе і хвігура! Як у таго гіпсавага статуя ў васпана Шаламіцкага пасярод саду. І хвігура, і ногі – усё як трэба..." . Па-юнацку закаханы ў жонку пан Урбановіч з захапленнем думае пра Аксану, параўноўваючы яе з багінняй: "О, матка Боская, гэта ж шамаціць адзенне. А тут такая сукенка. І як яна сядзіць на ёй, падкрэслівае стрункасць паставы... **Венера!**". Імкнучыся дабіцца прыязнасці прыгажуні, Урбановіч прымыкае да паўстанцаў Каліноўскага.

Верас – прозвішча героя п'есы Г. Марчука "Святло вышыні". Сэнсавая нагрузка асобных **прозвішча-паэтоніма** звязана са старажытнымі міфалагічнымі ўяўленнямі пра Сусвет і чалавека. Прозвішча таленавітага рэжысёра, які імкнецца расказаць сучаснікам на мове кінематографа пра беларускага асветніка, утворана ад назвы расліны – **Верас**. На мове кветак **верас** з'яўляецца сімвалам адзіноты і безнадзейнасці. Намаганні маладога творцы зняць фільм пра Ф. Скарыну не знаходзяць падтрымкі ні сярод сяброў (акцёр ягонага фільма з'езджае ў Маскву), ні сярод бізнесоўцаў-мецэнатаў, якія зусім не імкнуцца фінансаваць фільм, а падманваюць маладога рэжысёра і спакушаюць яго прыгажуню-каханую.

Вішанька. Прозвішча гераіні аповесці З. Дудзюк "Кошт апошняга слова". **Вішня** ў народнай культуры здаўна была сімвалам жаночай прыгажосці, вясны, чысціні. Сэнсавая нагрузка прозвішча **Вішанька** адпавядае сімвалічнаму значэнню апелятыўнай асновы прозвішча. Апісанне прывабнай знешнасці і характару адоранай Богам творчай асобы напаўняе гаваркое прозвішча станоўчай экспрэсіяй: "Алеся, худзенькая, як дзяўчына. Круглы твар, спакойныя шэрыя вочы, усмешлівы шыракаваты рот, таўшчэзная цёмная каса на плячы – ва ўсёй яе паставе было нешта дзівочае, некранутае чэрствам жыццём"; "Адзіным Богам для яе стала праца, цяжкая, вярэдлівая турбота. Творчасць прыносіла радасць за ўдала напісаных радкі, за свежы вобраз, яна стамляла, забірала сілы, але і напаўняла новымі задумамі". Сутнасць прозвішча адпавядае характару гераіні: сумленнай, няздольнай на кампраміс жанчыны, якая не хоча быць каханкай нелюбімага чалавека, уплывовага чыноўніка Трамваева, не можа

пісаць ліслівыя рэцэнзіі “патрэбным” людзям, хоць і рызыкуе страціць месца ў рэдакцыі і нават трапіць ў псіхіятрычную лячэбніцу.

Вішанькова. Прозвішча-замалёўка знешнасці персанажа рамана У. Гніламёдава “Валошкі на мяжы” – маладой настаўніцы **Вішаньковай**: «Выглядала дзяўчына па-гарадскому. Апранута ў кофточку з крэп-жаржэту з вышыўкамі на руках і зялёную спаднічку. Галоўку прыгожа абрамлялі заплечыя каронаю светлыя косы, а на лбе быў акуратна выкладзены модны завіток, так званы «локан страсці», які насілі гарадскія модніцы. Шчокі падрумяненыя і напудраныя, а юны рот ярка нафарбаваны. Пухленькая, жыццярадасная, яна і сапраўды, згодна прозвішчу, нагадвала вясёлую ружовашчокую вішню, якой яна бывае ў чэрвені».

Вярзілін. Гаваркое прозвішча-замалёўкай знешнасці героя рамана У. Гніламёдава “Расія”. Сэнс прозвішча **Вярзілін** асацыятыўна звязваецца са значэннем рускага назоўніка *верзила* – ‘высокі чалавек’. Унутраная форма прозвішча акруалізуецца ў аўтарскіх апісаннях знешнасці багатыра: “Тут жа стаяў той самы **мажны мацак** з чорнай кучаравай барадой, які некалі хваліўся, што Запалонне ўсю Расею пракорміць. Звалі яго Спірыдон **Вярзілін**”; “З палка злез вядомы ўжо Лявону **шыракаплечы здаравенны дзяцюк** – ну, проста велікан”.

Гадаў. Прозвішча героя рамана У. Гніламёдава “Вяртанне”. Значэнне паэтоніма асацыятыўна звязваецца са значэннямі слова *гад* ‘агідны чалавек, гадзіна’. Найменне персанажа твора адпавядае характару героя, даючы адмоўную ацэнку беспрынцыпнаму жандару, які служыў любой уладзе (царскай Расіі, дэфензіве), высочваючы і бязлітасна распраўляючыся з ворагамі гэтай улады: “**Гадаў** па-ранейшаму практыкаваў па “сыскному дзелу” і цаніўся ў галіне палітычнага вышуку як выдатны спецыяліст з аграмадным, яшчэ царскім стажам і вопытам. Яго кваліфікаванымі паслугамі паспелі пакарыстацца Дзянікін і Урангель, балканскія краіны, Германія, і цяпер чарга дайшла да Польшчы, дзе ў ім мелі таксама немалую, па ўсім відаць, патрэбу”. Напэўна, невыпадкавай дэталлю знешнасці беспрынцыпнага і амаральнага чалавека з’яўляецца “каінава пячатка” – чырвоная пляма на твары. “Слепа, неадчэпна і ва вушы закаханы” ў падпольшчыцу Марыю Лісак, **Гадаў**, калі жанчына не адказала на яго пачуцці, выдае гераіню ўладам, ведаючы, што жанчыну чакае суд і смерць.

Гвозд. Прозвішча персанажа рамана У. Гніламёдава “Вяртанне”. Інфармацыю як пра знешнасць, так і ўнутраную сутнасць персанажа перадае гаваркое прозвішча настаўніка польскай школы, героя рамана “Вяртанне” – **Гвозд.** У апісанні знешнасці героя аўтар падкрэслівае “*постаць сутулую і прыгорбленую*”, “*твар худы і маршчыністы*”, “*сухую і жылістую шыю*”, “*вочы сухія і пагаслыя, шчокі запалыя*”. Адна з гераінь рамана, Фёкла, заўважае: “*Здаецца ж свой, рускі. Гвоздзь. Мала што ў палякаў службыць, павінен быў бы паспачуваць, а ён...*”. Сэнсавая нагрузка прозвішча пераклікаецца з зафіксаванай у слоўніку У. Даля лексмай **гвоздѣть, гвѣзживать, гвоздануть** ‘*бить, колотить кого или что, бить по голове*’. **Гвозд** жорсткі і бязлітасны да беларускіх вучняў, якіх біў і за брудныя ад працы рукі, і за рускія словы. Сродкам характарыстыкі настаўніка-прыстасаванца, які стаў “палякам”, змяніў перакананні, каб зрабіць кар’еру і зарабіць больш грошай, становіцца свядомае змяненне формы прозвішча: “*Да вайны ён працаваў тут жа, у адной з вёсак, у рускай школе. І прозвішча ў яго было Гвоздзев. Цяпер канчаток стаў лішнім і аднаў. І калі Галёнкаў Мікіта аднойчы з ім павітаўся “Здравствуйте!”*, зняўшы з галавы шапку, – **Гвозд** *накінуўся на яго: чаму гаворыш па-расійску, а не па-польску! Яшчэ больш сярдзітым станавіўся, калі ў класе чуў ад вучняў мясцовае слова, тады юшыўся, хапаўся за лінейку і біў “вінаватага” па руках*”.

Дабжынскі. Прозвішча аднаго з галоўных герояў рамана З. Дудзюк “Год 1812”. Сэнс паэтоніма асацыятыўна звязваецца са значэннямі прыметніка **добры** ‘*чулы да людзей, спагадлівы, сардэчны; цалкам станоўчы па сваіх якасцях, такі, як патрэбна; які карыстаецца славай, варты славы*’. Найменне персанажа твора адпавядае характару героя, даючы станоўчую ацэнку мужнаму воіну і патрыёту, які жыццё прысвячае высакароднай ідэі адраджэння Айчыны: “*Цяпер душа Вялікага Княства Літоўскага перасялілася ў паднявольны край, які названы Беларуссю. Доўга яшчэ гэтай нованароджанай адміністрацыйнай адзінцы давядзецца падрасцаць у зрэбных пялюшках сталай Расіі, пакуль яна сама здолее нарадзіць свядомых грамадзян, якія захочуць бачыць яе вольнаю і незалежнаю. Мы не маем права ісці на кампраміс, не павінны азірацца на іншых, а мусім рабіць тое, што патрэбна нам для захавання уласнай душы, мовы, культуры*”. **Дабжынскі** – пяшчотны сын, мужчына, верны свайму каханню. Нават у ваенным паходзе, у якім маладому чалавеку так проста паддацца спакусе лёгкага рамана, герой застаецца верным сваёй дзяўчыне. Рычард **Дабжынскі** – далікатны і чулы чалавек. Бачачы падчас вайны пакуты салдата, былога семінарыста Панаса Паланейчыка, які не здольны на забойства, Дабжынскі ўтрымлівае жаўнера ад такога ўчынку. Паланейчык прызнаецца: “*Рычард, я ж і сам ніводнага*

маскаля не забіў, а выжыў толькі дзякуючы табе, што ты пасылаў мяне то параненых адносіць, то сцяг вартаваць”.

Дарын. Прозвішча героя зборніка Мікалая Сянкевіча “Незваротны шлях”. Прозвішча сугучнае характару персанажа: *“Вялікія шэрага колеру вочы заўсёды выпраменьвалі зычлівасць. І само прозвішча – Дарын – надзвычай пасавала да яго манеры гаварыць, да звычкі не крыўдаваць, не затойваць у сабе злосць”.* Праўда, жыццёвыя выпрабаванні ператварылі зычлівага, незласцівага хлопца ў панурага чалавека, які не можа ўжыцца з жанчынай, крыўдуе на дачку і зяця і ўвесь час скардзіцца на жыццё. З цягам часу сэнсавая нагрузка прозвішча-паэтоніма становіцца супрацьлеглай характару героя: *“Спачуваць не хацелася, а наадварот вырывалася нейкая невытлумачальная злосць і на Міхасёву – у ланцужках і пярэцёнках – дачку, і на самога Міхася. Ужо не Дарына, а, хутчэй, Жаліна ці Бедака, у якога так і не даведаўся за паўтары гадзіны анічога новага пра гэтае жыццё”.*

Жураўлёва. Прозвішча адной з гераінь рамана Г. Марчука “Сава Дым і яго палюбоўніцы”. Паэтонім характарызуе персанажа са станоўчага боку. Антрапонім адпавядае ўзвышанай натуры жанчыны, якая не страціла здольнасці марыць, узняўшыся над шэрымі буднямі. Марыя **Жураўлёва** не ўмее хлусіць, выкручвацца, яна не здольная на лёгкі флірт. Палюбіўшы Саву Дыма, гераіня не можа маскіраваць сваё каханне, падманваць мужа: *“Я не хачу, мне цяжка хаваць, саромецца сваіх пачуццяў”.* Сімвалічна, што гераіня з такім пачуццём, з такімі спадзяваннямі чакае вясны. *“Яна гатова была клікаць тую вясну са шчаслівай надзеяй у голасе. Яна гатова была маліцца, каб прыспешыць яе надыход”.* Падобна да таго, як журавы чакаюць гэтай пары года, каб вярнуцца да гнёздаў сваіх, так і Марыя **Жураўлёва** чакае вясны, каб, аб’яднаўшыся з каханым, стварыць сваю сям’ю, сваё гняздо. Такім людзям цяжка жыць у сучасным свеце. Не вытрымаўшы падману, здрады любімага чалавека, Марыя робіць спробу скончыць жыццё самагубствам.

Заранок. Прозвішча гераіні аповесці А. Наварыча “Пакланюся Перуну, памалюся Вялесу...”. Сэнсавая нагрузка **прозвішча-паэтоніма** бывае звязана са старажытнымі міфалагічнымі ўяўленнямі пра Сусвет і чалавека. Прозвішча адной з галоўных гераінь аповесці А. Наварыча Лены **Заранок** асацыюецца і з паняццем **Зары-Зараніцы** – старажытнай персаніфікацыяй зары, памочніцы Бога, Сонца, блізкай людзям, учынай да іх просьбаў, і з казачным Іванам **Заравым** – справядлівым, разумным, шчаслівым юнаком-пераможцам Зла, і з прыроднай з’явай – **зарой**, якая на

працягу стагоддзяў здзіўляе, захапляе, пабуджае фантазію, прымушае думаць пра высокае, боскае, нябеснае, і з **Зарніцай** (гэта адна з народных назваў Венеры – зоркі-апякункі закаханых). Такія асацыяцыі напаўняюць прозвішча **Заранок** станоўчай экспрэсіяй. Лена – прыгажуня, выхаваная ў сялянскай сям’і. Яна жыве па спрадвечных, нормах маралі: паважае старэйшых, не дазваляе закаханаму ў яе хлопцу абзываць настаўніка мянушкай, страшэнна абураецца, калі дзедваецца, што браты Камары пайшлі на падман школьнага гісторыка і вяскоўцаў. Лена прымушае хлопцаў змяніць легкадумнае, безадказнае стаўленне да жыцця і людзей. Так, Паўлу Камару становіцца настолькі сорамна за недарэчны жарт, што ён пакідае вёску на некалькі гадоў: *“Няўжо гэта Лена?” – не паверыў вачам Павел. Але яна і змянілася! Расцвіла, як тая Мележава Ганна. Ну не мог ён летась палюбіць дзеўчынку з мазолістымі, як у вярблюда, каленкамі ад вечнага сядзення ў градках. Усяго год прайшоў, і на табе. Што робіцца з дзяўчынкамі-падлеткамі? Яны становяцца фанабэрнымі, нязноснымі ганарліўкамі. Яны круцяць хлопцамі, як хочуць. Куды падзеліся рыскі-крывулякі з падбароддзя? Цяпер, калі Ленка смялася, яны ўсё ж з’яўляліся, але прыдавалі твару своеасаблівую пікантнасць. Нават вушы дзіўным чынам выпрасталіся. Ды і валасы ў Лены цяпер былі зачасаны паіншаму. На Паўла глянула ўпэўненая ў сабе жанчына, у якой ёсць свой мужчына. Яна глянула, а Павел Камар нібы ўвесь абмярцвеў – прачытаў у яе вачах, што яна ведае ў свае сямнаццаць пра жыццё больш, чым ён у свае дваццаць тры”*.

Звягіч. Прозвішча герань аповесці М. Сянкевіча “Груша”. Сэнс паэтонама асацыятыўна звязваецца са значэннямі назоўніка **звяга** ‘назойлівае прыставанне з просьбамі, напамінамі, патрабаваннямі’ і прыметніка **звяглівы** ‘які дакучае назойлівымі просьбамі, напамінаваннямі, патрабаваннямі’. Прозвішча персанажаў твора адпавядае характару герань, даючы адмоўную ацэнку зайздослівым, нядобразычлівым жанчынам, якія прысвяцілі жыццё марнай барацьбе за пакой-прыбіральню ў камунальнай кватэры і за прыгажуню-грушу, што расла на “агульнай” тэрыторыі суседзяў – Казюкоў і Звягічаў. Намаганні жанчын былі скіраваныя на тое, каб нашкодзіць суседзям: *“Зацята, яшчэ мацней, сварыліся б, пэўна, маці і дачка Звягічы між сабою, калі б у іх не было таго агульнага, што збліжала абедзвюх, – варожасці да суседзяў... З чаго ўсё пачалося, дакладна ўжо не помніў нікто. Цётка Іраіда, сама не ведаючы чаму, пачала паціху-патроху падсыпаць у суседчыну каструльку – пліты стаялі побач – лыжку солі ці грам пургенчыку, замест добрага яйка магла падсунуць у шуфлядку суседкі такое, што ні ў чым не павінная Паліна Фёдараўна атрымлівала ад гаспадара добры наганяй за слепату. А*

яшчэ можна памазаць тым жа бяскрыўдным вазелінам каструльку знізу. Вось табе і яшчэ адна хвіліна радасці, хоць і самой не надта прыемна дыхаць палёным". Характарыстычае прозвішча дае адмоўную ацэнку дробязным, помслівым, назойлівым жанчынам, упартым у дасягненні сваёй мэты – адваяваць ад суседзяў “лішнюю” маёмасць і зрабіць ім як мага болей непрыемнасцяў, парадаваўшыся суседскаму гору.

Зямелька. Прозвішча галоўнай гераіні аповесці К. Каліны “Бурштынавыя пацеркі”. У аснове прозвішча Марыі **Зямелькі** – назва ўсеагульнай крыніцы жыцця, маці ўсяго жывога, у тым ліку і чалавека. Уяўленні аб **зямлі** цесна звязаныя з паняццем роду, радзімы, краіны. З глыбокай старажытнасці ў свядомасці нашых продкаў “зямля з’яўлялася крытэрыем чалавечай маральнасці”. Марыя **Зямелька**, што паходзіць з роду **земляробаў**, прытрымліваецца ў жыцці спрадвечных народных маральных законаў і нормаў. Дзяўчына рупліва працуе, імкнучыся стаць музыкантам, удзельнічае ў самадзейных канцэртах для жыхароў разбуранага пасляваеннага горада і параненых вайскоўцаў. Нягледзячы на слабае здароўе, вольны час Марыя прысвячае адказнай працы – догляду “цяжкіх” хворых у шпіталі: *“Кажуць, што на вайне чалавек да ўсяго прывыкае: да посвісту куль, да разрываў снарадаў, да крыві, нават да смерці. Не ведаю, можа, і так... Я не магла прывыкнуць да калецтва ў шпіталі. У мяне на чамі балела сэрца, і я прачыналася, піла лякарства, якое зварыла мне бабуля Пракса. Яна ведала маё сэрца, ёй нават не трэба было гаварыць, што ў мяне ные. Старая сказала, каб я не так часта прыходзіла дзяжурыць, а то захварэю. Але я не магла ўжо не хадзіць у шпіталь, гэта было маім абавязкам, нават большым, чым абавязак, – патрэбай*". Менавіта **Зямелька** словам і справай падтрымлівае сяброўку Надзею ў яе цяжкім і адказным рашэнні – стаць спадарожніцай жыцця сляпога хлопца.

Казак. Прозвішча герояў рамана У. Дамашэвіча “Кожны чацвёрты”. Прозвішча сям’і **Казак** характарызуе такія якасці людзей, як адвага, мужнасць, уменне знайсці выйсце з самых складаных і небяспечных абставінаў. Метафарычна слова **казак** выкарыстоўваецца як найменне безразважна смелага, дзёрзкага чалавека, рызыканта. Апелятыўная семантыка прозвішча адпавядае характару кожнага члена сям’і: *“Ці ўзяць Казакоў: усе да адной душы ў партызанах!”*. Унутраная форма паэтоніма раскрываецца шляхам апісання жыцця, характару, учынкаў персанажаў. Бацька быў матросам у Петраградзе, падчас ягонай службы было нямаля выпадкаў, *“калі ўсю справу вырашала яго адвага, вырашалі секунды. У баі ёсць нейкая няўлоўная хвіліна, калі шалі вагі гатовы пераважыць у любы бок, варта кінуць на адну з іх хоць крупінку*”. Адважнай дзяўчынай

з'яўляецца і Юля **Казак**, якая здолела вырвацца з занятай акупантамі вёскі, дабрацца да партызанаў і стаць байцом атрада разведчыкаў: “*А цяпер у атрадзе будзе служыць Юля Казак. Думаю, што яна апраўдае сваё прозвішча... Ужо, мне здаецца, апраўдала...*”. Разведчыкам-рызыкантам быў і Лёнька **Казак**, які загінуў праз сваю па-юнацку безразважную смеласць.

Каленік. Прозвішча героя аповесці Васіля Жуковіча “Як адна вясна...” У прозвішчы добрага, спагадлівага, але строгага куратара Андрэя Андрэевіча **Каленіка**, які стаў для студэнтаў сапраўдным Настаўнікам не толькі літаратуры, але і Жыцця, угадваецца прозвішча Уладзіміра Андрэевіча **Калесніка**. Як апісанне знешнасці, так і згадкі пра заняткі выкладчыка падказваюць, што прататыпам персанажа аповесці з’яўляецца вядомы берасцейскі літаратуразнаўца і педагог: “*Глыбокія залысіны, хударлявы твар, засяроджаны позірк рабілі яго чымсьці падобным да саракагадовага Якуба Коласа. Прыгожую – палоскамі – кашулю ён насіў па-юнацку нарочыст, выкладваючы буйны шырокі каўнер на пінжак. Гаварыў куратар ціхім голасам – напэўна, таму, што дужа ўнікнёна слухаў і глядзеў. Яго карыя вочы, здавалася, бачылі цябе наскрозь*”. Таленавіты выкладчык шчодро дзяліўся са студэнтамі глыбокімі ведамі і прывіваў ім любоў да літаратуры.

Карчэўскі. Прозвішча персанажа апавядання А. Крэйдзіча “Перон для беспрытульных”. Сэнс паэтоніма асацыятыўна звязаны з пераносным значэннем дзеяслова **карчаваць** “*выкараняць, вынішчаць без астатку*”. Лейтэнант міліцыі, выконваючы прафесійныя абавязкі, ловіць “тарбешнікаў” – дробных гандляроў-чаўнакоў, якія наносзяць шкоду сацыялістычнай гаспадарцы: “*ніяк нельга вярнуцца без улову. Іначай адразу сядай і пішы рапарт аб звальненні ды зубы на паліцу кладзі*” [2, с. 127]. Выконваючы волю начальства, **Карчэўскі** з часам *выкарчоўвае, знішчае ў сабе чалавечыя пачуцці – спачуванне, шкадаванне, павагу да сяброў. Баючыся даносу калегі, Карчэўскі так і не змог адпусціць “злачынцу” – былую аднакласніцу, сваё першае каханне: “эмоцыі, чые б яны ні былі, мала хвалявалі Карчэўскага. Ён толькі шкадаваў, што адпусціў учора аднакласніка*”. Прозвішча адпавядае сутнасці персанажа, які, выслужваючыся перад начальствам, забіў, “*выкарчаваў*” сваю чалавечую сутнасць.

Касцюшка. Прозвішча нацыянальнага героя Беларусі, Польшчы, Амерыкі. У кнізе “Касцюшкі-Сяхновіцкія: гісторыя старадаўняга роду” пісьменнік-краязнаўца Анатль Бензярук расказвае пра паходжанне

прозвішча сям’і нацыянальнага героя Беларусі. У раздзеле “Імя становіцца прозвішчам” аўтар адзначае, што ўсе дакументы, складзеныя пры жыцці першага ўладара маёнтка Сяхновічы, пісара вялікага князя Літоўскага, называюць яго “**Костюшко**”. Гэта памяншальная форма хрысціянскага імені **Канстанцін**. Прадстаўнікі сярэдняга і дробнага баярства ў старажытасці іменаваліся менавіта такімі памяншальнымі формамі: **Васко** (замест Васіль), **Гурко** (замест Рыгор). Гэтыя формы ў XV–XVI стагоддзях лічыліся нарматыўнымі, зацверджанымі ў шматлікіх справаводчых паперах. Імёны прадстаўнікоў вышэйшага дваранства ўжываліся пераважна ў поўнай форме. “Імя **Касцюшкі Фёдаравіча ператварылася ў сямейнае прозвішча, таму што з 15 студзеня 1515 года ён зрабіўся дваранінам гаспадарскім, выканаўцам даручэнняў вялікага князя. Да таго ж **Касцюшка** Фёдаравіч сумяшчаў пасады камянецкага суддзі і гараднічага. Апроч таго, у 1543 годзе ён быў вялікакняскім камісарам пры размеркаванні спрэчных земляў, а прыкладна ў той жа час (да 1549 года) удзельнічае ў размеркаванні каралеўскіх і шляхецкіх надзелаў каля Старога Сяла (Жабінкаўскі раён) на Берасцейшчыне”. Грамадская дзейнасць Касцюшкі Фёдаравіча стала ўзорам для яго нашчадкаў. Бліскучая кар’ера – узвышэнне звычайнага баярына ў фактычнага кіраўніка старажытнага горада Камянца – адыграла вызначальную ролю ў замацаванні імені **Касцюшкі** за яго нашчадкамі як прозвішча: “Імя слыннага продка стала часткаю спадчыны, якая трывала замацавалася за радзінаю”. У айчынную гісторыю прадстаўнікі гэтага роду ўвайшлі пад прозвішчам **Касцюшкі-Сяхновіцкія**. Другая частка прозвішча – прыдомак Сяхновіцкія – утрымлівае інфармацыю пра спадчынны маёнтак **Сяхновічы** і ўжываецца ў афіцыйным справаводстве з XVI стагоддзя: “На старонках справы 1589 года сын і ўнук Касцюшкі Фёдаравіча зваліся **Касцюшкамі-Сяхновіцкімі**. У XVII стагоддзі пад урадавымі дакументамі, у прыватнасці, пад інструкцыямі, **Касцюшкі** падпісваліся найчасцей як **Касцюшкі-Сяхновіцкія**”.**

Крук. Прозвішча героя кнігі ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці”. Паэтонім з’яўляецца характарыстыкай знешнасці персанажа. “Прафесар **Крук** быў самым бліжнім чалавекам сярод педагогаў гімназіі. **Крук** па-беларуску – груган. Знешнасцю прафесар нечым нагадваў гэтую птаху: быў чарнявы, з птушыным сухашчавым тварам і вострым прыгнутым носам. Абрыв твару ў яго быў авальны, таму не кідалася ў вочы нічога драпежнага. Чорныя маленькія вусікі рабілі яго зусім свойскім прыстойным панам”.

Лятун. Прозвішча галоўных персанажаў раманаў Г. Марчука “Крык на хутары” і “Прызнанне ў забойстве”. Паэтонім **Лятун** можна назваць прадказальнікам лёсу герояў. Кожны з **Летуноў** нагадвае перакаці-поле – расліну, што лётае, блукае па свеце ў пошуках свайго месца пад сонцам. Змітро **Лятун**, каб набыць сваю зямлю, праходзіць праз шматлікія жыццёвыя выпрабаванні: блукае з сям’ёй па галоднай Расіі, працуе падзёншчыкам у многіх гаспадароў, страчвае на дарогах жыцця жонку і сына. Лёс перакаці-поля не абмінае і дзяцей Летуна. Ігнат пакідае бацькаў дом, уступіўшы на шлях барацьбы за Бацькаўшчыну і перажыўшы на гэтым шляху страшныя выпрабаванні ў сумна вядомым лагеры ў Бярозе. Мікіта ў пошуках сэнсу жыцця блукае па свеце і, пражыўшы ў Аргенціне і Канадзе, вяртаецца на Палессе ў якасці праваслаўнага святара. Шукаючы жаночае шчасце, не раз пакідае родны дом Вуляна. Праходзячы доўгімі крывавамі дарогамі вайны, падыходзіць да сталення Юзік. У вобразе **Летуноў** выражаны пошукі беларусамі свайго лёсу, долі, Бацькаўшчыны. Змітро Лятун гаворыць: *“Ды за мой век пяць радзім змянілася”*. Абаронца правоў прыгнечаных суайчыннікаў Ігнат Лятун разважае: *“Зямелька мая родная, колькі пакут і гора параскідана па кутках тваіх? Ці навучацца нарэшце людзі жыць так, каб крыві і поту на табе было менш? Хто ім паможэ навучыцца? Зямелька мая родная”*. Немалаважную ролю ў раскрыцці ідэі пошукаў беларусамі шчасця на роднай зямлі адыгрывае характарыстычнае прозвішча галоўных герояў.

Малечка. Прозвішча персанажа рамана К. Каліны “Піяніна”. Побач з прыёмам адпаведнасці сэнсу прозвішча сутнасці створанага вобраза аўтары выкарыстоўваюць прыём кантрасту, калі семантыка паэтоніма супрацьлеглая рысам персанажа. Так, у апавяданні Клаўдзіі Каліны камічны эфект ствараецца за кошт неадпаведнасці гаваркога прозвішча **Малечка** знешнасці вялізнага, нязграбнага салдата: *“Усе пасмейваліся з Малечкі, з яго плашч-палаткі, сшытай з дзвюх палатак, і з недарэчнага прозвішча, бо куды здатней было б яму звацца Вялічкам. Быў высачэзны, дзябёлы, шыракаплечы, насаты, вірлавокі, з цяжкімі, як гіры, рукамі і агромністымі ступакамі. Ногі былі такія вялікія, што хлапец ніяк не мог сабе падабраць ботаў. І таму ў яго заўсёды ці нешта ціснула, ці муляла, і ён проста сцізорыкам прапорваў у перадках ботаў дзіркі, каб хоць трохі даць волю пальцам”*.

Налётка-Чарняўскі. Прозвішча аднаго з герояў рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк”. Паказчыкамі высокага саслоўнага статусу з’яўляюцца дваіныя прозвішчы. Праўда, пад пяром пісьменнікаў такія онімы могуць выступаць сродкам насмешкі з нібыта высакароднага, а на

самай справе нікчэмнага персанажа. Так, у рамане “Літоўскі воўк” адзін з герояў, “панцырны баярын, шляхціч”, носіць прозвішча **Налётка-Чарняўскі**. Першая частка прозвішча паходзіць ад язычніцкага празвання-мянушкі **Налётка**, якое “атрымліваў агрэсіўны, гарачны чалавек, крыўдзіцель, злодзей, што “**налятаў**” на іншых” . Сэнс прозвішча адпавядае ўнутранай сутнасці героя – гарачлівага шляхцюка: “*Вочы ягоныя свяціліся нядобра. Здавалася, толькі стрэл змусіў зірнуць яго на жандара.<...>Цяпер ягоная рука трымалася за эфес шаблі, вочы глядзелі напружана, недаверліва, шалёна і злосна*”. Сэнсавая нагрузка асновы другой часткі прозвішча **Чарняўскі** суадносіцца з семантыкай слова **чэрнь** ‘просты народ, людзі, якія ў буржуазна-дваранскім асяроддзі належалі да *непрывіліяваных слаёў грамадства*’. Нягледзячы на высакароднае паходжанне, **Налёткі-Чарняўскія** нічым не адрозніваюцца ад простых сялян. Шляхцюкі жывуць у звычайнай вясковай хаце, самі робяць чорную працу. Падчас знаёмства з **Налёткам-Чарняўскім** шляхцюка, босага, на возе, нагружаным гноем, жандарскі афіцэр прымае за звычайнага халопа.

Паланейчык. Прозвішча персанажа рамана Зінаіды Дудзюк “Год 1812”. У паэтоніме выражаюцца звесткі пра характар чалавека, які знаходзіцца ў **палоне** ілюзій. Герой спадзяецца, што войскі Напалеона прынясуць вызваленне ад расійскай няволі і адраджэнне Вялікага Княства Літоўскага: “*Я так чакаў французаў-вызваліцеляў, а прыйшлі рабаўнікі-збойцы, каб напоўніць свае кішэні крадзенымі грашыма, нягледзячы на чужыя слёзы і пакуты. Чаму гэтак кожны раз здараецца на нашай зямлі, што шчырыя вызваліцелі знішчаюць і няволяць народ? Можна, мы не вартыя лепшых адносінаў да сябе з-за таго, што ўвесь час спадзяёмся на іншых і спрабуем жыць чужым розумам?*”. Трагічна складваецца лёс чалавека, які жыве ў **палоне** высокіх ідэалаў патрыятызму. Закончыўшы семінарыю, Панас **Паланейчык** запісваецца ў войска Напалеона, пасля паражэння якога накіроўваецца дадому і замярзае ў дарозе зусім блізка каля роднай хаты.

Пыр. Прозвішча героя рамана У. Гніламёдава “Уліс з Прускі”. “Прозвішча Аўтуха было **Пыр**. Казалі, што яго дзеда звалі **Упыр**, але першая літара на часе адвалілася і стала **Пыр**”

Ракіна. Прозвішча гераніні рамана Г. Марчука “Без ангелаў”. У аснове паэтоніма ляжыць назва жывёлы, што ў народнай свядомасці замацавалася як сімвал злосці. Заўважым, што на старонках твора ніводнага разу не згадваецца імя гераніні. І гэта з’яўляецца паказчыкам адмоўнай ацэнкі **Ракінай** як аўтарам, так і персанажамі. Бязлітасная,

бесчалавечная доктар **Ракіна** ў адносінах да пакут хворых людзей. *“Ракіна, як гаспадыня сваёй лаўкі, строга наказвала: “Калоць камфару толькі таму, хто памірае. Сядзячыя, ляжачыя няхай церпяць”*. Помслівая гераіня і ў адносінах да калег: дзеля таго, каб заваяваць мужчыну, спадцішка дабіваецца пераводу маладзенькай саперніцы ў суседні лагер.

Сімакат. Прозвішча антычнага гісторыка, згаданае ў аповесці-хранографі Зінаіды Дудзюк “Славянскія князі”. *“Звесткі пра Ардагаста сустракаюцца ў “Гісторыі” Феафілакта Сімаката, якая прысвячаецца апісанню дзвюх войнаў у Візантыі ў VI стагоддзі: на ўсходзе супраць Персі – у 80-я гады і на Балканах супраць авараў і славян – у 90-ыя. Пра самога гісторыка мала што вядома. Родам ён быў з Егіпта і даводзіўся родзічам тамашняму візантыйскаму намесніку Пятру, паходзіў з багата александрыйскай сям’і, атрымаў рытарскую адукацыю<...> Звяртае на сябе ўвагу прозвішча Сімаката, дзе першая палавіна слова сэнсава паказвае на кірпаты нос, другая частка слова не мае пэўнага тлумачэння”*.

Спратаноўскі. Прозвішча персанажа рамана З. Дудзюк “Год 1812”. У прозвішчы дзяка **Спратаноўскага** – указанне на **спрытнасць** – уменне знаходзіць выйсце з любога становішча, прадпрымальнасць; уменне ўладжваць асабістыя справы, пранырліvasць. Увайшоўшы ў давер да магілёўскага архіерэя Варлаама, ягоны вучань **Спратаноўскі** становіцца распарадчыкам царкоўных фінансаў і карыстаецца сваёй пасадай для паляпшэння ўласнага дабрабыту. Падчас знаходжання ў Магілёве напалеонаўскіх войскаў **Спратаноўскі** даведваецца, дзе знаходзяцца схаваныя архіерэем царкоўныя скарбы, і спрабуе выкрасці іх. Пацярпеўшы няўдачу ў гэтай справе, спрытны і пранырлівы святар выходзіць сухім з вады. Пасля вяртання расійскіх уладаў **Спратаноўскі** лжэсведчыць супраць свайго настаўніка, гаворачы пра тое, што Варлаам імкнуўся стварыць новую царкву ў межах адроджанай Рэчы Паспалітай. Як бачым, гаваркое прозвішча трапна выражае сутнасць характару літаратурнага героя – **спрытнага** прайдзісвета.

Старадарожца. Прозвішча аднаго з персанажаў рамана Г. Марчука “Вочы і сон”. У паэтоніме – указанне на кансерватызм героя, імкненне жыць самому і прымусяць існаваць іншых, арыентуючыся на прынятыя ў савецкай дзяржаве ідэалагічныя ўстаноўкі. *“Старадарожца – баязлівец-угоднік, алілуйшчык, функцыянер, выканаўца волі вышэйшых кіраўнікоў”*.

Трамваеў. Прозвішча персанажа аповесці Зінаіды Дудзюк “Кошт апошняга слова” – чыноўніка, супрацоўніка ЦК камуністычнай партыі Беларусі. “*Ты толькі ўслухайся, якое ў нас прозвішча пралетарскае*”, – гаварыў бацька, турэмны наглядчык, сыну, будучаму чыноўніку. Майстар рыфмаваных прысвячэнняў начальству, **Трамваеў** пачаў кіраваць культурай у вобласці. Ахвярай бязлітаснага чыноўніка становіцца **Вішанька** – жанчына, якая не адказвае ўзаемнасцю на пачуцці партыйнага кіраўніка. Надзелены неабмежаванай уладай, **Трамваеў** пры падтрымцы паслухмяных кар’ерыстаў Лукаша Самковіча і Клары Нерат зачыняе непакорлівую пісьменніцу ў псіхіятрычнай бальніцы, а потым даводзіць да самагубства. Прозвішча, у аснове якога найменне бяздушнай жалезнай машыны, адпавядае сутнасці амаральнага чалавека – вінціка бюракратычнай сістэмы.

Тушканчыкаў. Прозвішча героя п’есы Г. Марчука “Вясёлыя, бедныя, багатыя”. Назвы жывёл здаўна выкарыстоўваюцца ў мове для характарыстыкі і ацэнкі пэўных людскіх якасцяў. У прыватнасці, назвы малых жывёл ужываюцца для ацэнкі хітрых людзей: такім жывёлам трэба “круціцца”, каб выжыць. Найменне экзатычнага звярка, пакладзенае ў аснову прозвішча, падкрэслівае чужароднасць персанажа ў адносінах да простых, сумленых палешукоў. І. Штэйнер праводзіць аналогію паміж Робертам **Тушканчыкавым** і купалаўскім шляхетным жаніхом Адольфам **Быкоўскім**. Г. Марчук, як і Я. Купала, стварае камічнае спалучэнне экзатычнага імені Роберт і прозвішча “жывёльнага” паходжання. Праўда, сучасны “дэфіцытны” жаніх больш вынаходлівы, чым яго папярэднік. Калі марай Быкоўскага была добрая жонка на моцнай гаспадарцы, то сучаснаму лавеласу патрэбны “Жыгулі”, кааператыў і тыгр у кватэры. Апелятыўная семантыка прозвішча “ажывае” за кошт каламбурнага ўжывання оніма ў рэпліках персанажаў, напр.: – *О, здаецца, Тушканчыкаў да нас скача; Сувязей у Тушканчыкава ў горадзе, мамо, як блох у ката*. Характарыстычнае прозвішча з’яўляецца сродкам адмоўнай ацэнкі героя.

Уладыкін. Прозвішча аднаго з галоўных герояў рамана Г. Марчука “Вочы і сон”. Смелы, разумны, самастойны чалавек, які здолеў процістаяць усеўладным прадстаўнікам савецкай бюракратычнай сістэмы. Гаваркое прозвішча характарызуе героя са станоўчага боку. Антрапонім падкрэслівае, што менавіта такі чалавек можа завалодаць душамі і думкамі новага пакалення. Жыццёвы дэвіз героя, атрыманы ад бацькі, такі: “*Духоўная пустата абавязкова рана ці позна прывядзе чалавека да трагедыі. Лічы сябе шчаслівым, калі можаш вольна жыць на віду ва ўсіх*”. Настаўнік Уладыкін, кіруючыся гэтым прынцыпам, ламае традыцыі

савецкай школы, якая робіць з вучня робата. Выкладчык імкнецца абудзіць у сваіх вучняў духоўнасць, інтарэс да мінулага Бацькаўшчыны, адказнасць за яе будучыню.

Урбановіч. Прозвішча персанажаў рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк”. Імкнучыся далучыцца да шляхты, продкі гераніні пані Цэцылі змянілі гукавое аблічча прозвішча і далучылі да яго асновы анамастычны фармант – суфікс -іч-, паказчык прыналежнасці да высокага саслоўя: *“Ды якая пані Цэцыля полька, калі зроду тут сядзіць? І прозвішча нават ніякае ў яе не **Урбановіч**, але **Гурбановіч**. Ці не з тых, колішніх літоўскіх татарару? Спачатку “іч” прыляпілася, потым лацінскае “h” адпала. Бо так на польскіх Урбанаў падобна”*.

Харашун. Прозвішча Прозвішча галоўнай гераніні навелы Г. Марчука “Апека”. *Сэнс паэтоніма* асацыятыўна звязваецца са значэннем прыметніка **харошы** ‘які вызначаецца станоўчымі маральнымі, душэўнымі якасцямі’. Найменне персанажа навелы “Апека” цалкам адпавядае характару гераніні, даючы станоўчую ацэнку незласлівай, дабрадушнай, ціхай, непрыкметнай жанчыне. *“Соня нікому не скардзілася на сваю долю, на Бога, не зайздросціла ніколі ўдачлівым суседзям, іх заможнасці. Адна такая на ўсё сяло была Соня, што не імкнулася любымі сродкамі стаць багатай, не гналася за капейкай”*. Лёс Соні **Харашун** – прыклад жыцця бязгрэшнага чалавека, праведніка, на якім, як вядома, трымаецца свет.

Хлябічы. Прозвішча герояў цыкла раманаў Уладзіміра Гніламёдава “Сямейная хроніка ў стылі барока”. У паэтоніме – указанне на **расхлябанасць**, **нявытрыманасць**, **разбэшчанасць**. Лоўчы і ляснік паноў Падгурскіх Дармідонт **Хлябіч** карыстаецца сваёй пасадай для паляпшэння ўласнага дабрабыту, бессаромна падманваючы гаспадароў. Не грэбуе ён і шлюбам з былой панскай каханкай-пакаёўкай. Сын Дармідонта – **Трахімка** – з маладосці набыў у Прусцы рэпутацыю разбэшчанага хлопца. Так, **Хлябіч** уступае ў сувязь з маладой мачахай Аленай, а потым адбівае чужую нявесту. Страціўшы жонку, мужчына не клапаціцца пра сына, які трапляе ў турму. Аўтар адзначае: *“Гэты чалавек па-ранейшаму заставаўся, што называецца, самім сабою – усё тым жа непапраўным эгаістам. Сіл і здароўя ў ім імат, як заўсёды. Стараўся дзеля свайго ўласнага прыбытку – астатняе мала цікавіла”* (У. Гніламёдаў “Вяртанне”). Разбэшчанасць **Хлябіча** праяўлялася ў многіх жыццёвых сітуацыях: *“Займаўся Трахім і “цыганскім промыслам” – краў коней. Рызыкаўных людзей знаходзілася нямала: на няўхвальныя заняткі*

штурхалі малазямелле, галеча і беспрацоўе. У глыбіні душы Трахім лічыў, што яму ўсё дазволена” (У. Гніламёдаў “Вяртанне”). Былі ў аднавяскоўцаў падазрэнні ў іншых злачынствах Трахімкі: *“Вось каго ў Сібір! Сволач! Такі ж, як і яго бацька. Зрэшты, кажучь, ён і бацьку ў калодзеж упхнуў. Дармідонта старога*” (У. Гніламёдаў “Расія”). Як бачым, гаваркое прозвішча трапна выражае сутнасць характару літаратурных герояў – **расхлябаных**, разбэшчаных прайдзісветаў.

Чудайкін. Прозвішча персанажа рамана Уладзіміра Гніламёдава “Расія”. У паэтоніме выражаюцца звесткі пра характар смешнага, безгаспадарлівага, легкадумнага дзівака: *“Жыў Таццянка бедна, у яго гаспадарцы не было ні плуга, ні каня. Сваё прозвішча апраўдваў у поўнай меры. Меў, напрыклад, звычай хадзіць у Борскім на базары са свайй лыжкай – каштаваць смятану, тварог. Купляць не купляе, толькі прыцэньваецца. Гандляркі ведалі Таццянку – праганялі*”. Менавіта такія безгаспадарлівыя, лянівныя беднякі, як Таццянка, атрымлівалі пры Саветах уладу. Чудайкін становіцца на чале камуны “Таварыш Троцкі”. Паславіўся “абразованы” старшыня тым, што, прачытаўшы брашурку “Як прымусяць курыцу знесці ў год дзвесце яек”, давёў калектыўную гаспадарку да краху. Заканчваецца “бліскучая” кар’ера Чудайкіна пасадай пастуха – “старшыні” калгаснага статка.

Шыпулька. Прозвішча героя апавядання А. Крэйдзіча “Янкаў сон” – *“несусветнага двоечніка з бандыцкімі замашкамі*”. Прозвішча ярка адлюстроўвае сутнасць злоснага, агрэсіўнага, помслівага хлопца. Паэтонім суадносіцца з апелятывам **шыпулька** ‘іголка, ігліца ў хваёвых раслін’. Онім выклікае асацыяцыі з нечым вострым, балючым, небяспечным, што адпавядае характару персанажа: *“Шыпульку больш за ўсіх у класе баяліся за нахабства і помслівы характар*”. Менавіта **Шыпулька** на школьным сходзе становіцца ініцыятарам сур’ёзных зменаў у школьнай праграме па літаратуры. Хлопец змагаецца з выдатнікамі, які спрабуе адстаяць пісьменнікаў-класікаў, звыклымі метадамі: абстрэльвае праціўніка з рагаткі: *“А чаму б і Чэйза не ўвесці? Чым нейкім там Дастаеўскім альбо Гогалем мазгі задурваць, якія пішуць адно, а трэба падразумяваць нешта зусім іншае, дык лепей Чэйза*”.

Мянушкі

Аканомчык – мянушка польскага караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага, героя аповесці Ю.І. Крашэўскага “Кароль у Нясвіжы. 1784”: *“Я гэтакі Аканомчыку як соль у воку, і ён мне таксама не канфітура...*

Трымацца з ім на пачцівай адлегласці — будзе самае лепшае". У каментарах перакладчыка акрэсліваецца матывацыя характарыстычнага прызвання караля: *“Аканомчык – у вуснах Радзівіла – абразлівая мянушка Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Радзівіл гэтай мянушкай намякае на тое, што нехта з Панятоўскіх быў аканомам”*.

Амерыканец. Мянушка персанажа кнігі ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці”. Характарыстычнае прызванне ўтрымлівае інфармацыю пра факты біяграфіі чалавека. **Амерыканец** быў вядомы сярод аднавяскоўцаў тым, што ездзіў на заробкі ў Амерыку і пераняў у гэтай краіне новыя спосабы вядзення гаспадаркі: *“Лабоцкі, зяць Варановічаў, ездзіў на заробкі ў Амерыку. Вярнуўшыся да сваёй Веры, ён здзіўляў наваколле дзівацкімі эксперыментамі: на пясчанай выдме выкопваў прыстойныя ямкі, наносіў у іх чорнай зямлі і гною ды высаджваў гуркі, памідоры. У 1940 годзе Лабоцкі спрабаваў выступіць на майскім святочным мітынгу ў Слабадзе, але выбраў (не быў бы то “амерыканец”) дзелавую тэму ў святочны дзень”*

Аргенцінец. Мянушка персанажа аповесці Васіля Жуковіча “Як адна вясна...”. Прызванне акрэслівае абставіны нараджэння героя: *“Сярожу ў брыгадзе найчасцей называлі Аргенціцам (яго бацькі пры Польшчы ездзілі на шчасце ў экзатычную Аргенціну, дзе ён, Сяргей, і нарадзіўся)”*.

Археолог. Мянушка Янука Луцкевіча, героя рамана В. Коўтун “Крыж міласэрнасці”. Персанаж атрымаў атрымаў характарыстычнае прызванне, бо скрупулёзна вывучаў гісторыю – *“любіў дакопвацца, калі і хто гэта святкаваў на нашых касцях”*.

Ахмістрыня. Мянушка гераніні апавядання М. Сянкевіча “Жанчыны”. Вясковую старасту, дбайную гаспадыню, на якой трымалася сям’я і, напэўна, уся вёска, празываюць **Ахмістрыня**: *“Ведаеце, як мяне на сяле клічуць. Ахмістрыня. Так за Польшаю называлі гаспадыню, якая вяла гаспадарку ў багатых дамах. Расказвалі старыя людзі, абы-каго не бралі. Трэба і распарадзіцца, і на людзях умець паказацца. Не крыўджуся на Ахмістрыню. Даў Бог мне гэта – пераканаць чалавека, ад улады нечага для яго дабіцца... У сельскім савеце мяне пабойваюцца нават. Думаю, што я і з міністрам магла б пагаварыць”*.

Багатыроў. Мянушка героя навукова-папулярнага зборніка Мікалая Пашкевіча “У родным слове адгукаецца душа”. *“Гэтай мянушкай падкрэсліваецца заможнасць яе носьбіта. Яна ўтворана ад назоўніка*

багатыр ‘той, хто мае многа грошай, валодае ваяікай маёмасцю’. Падставай для ўзнікнення мянушкі стала валоданне вяскоўцам некалькімі зямельнымі ўчасткамі, а таксама наяўнасць у гаспадарцы больш чым у іншых вяскоўцаў, свойскай жывёлы: Пры Польшчы **Багатыроў** Сцяпан быў зажыточны чалавек”.

Базёнавыя. Мянушка продкаў Уладзіміра Калесніка з кнігі ўспамінаў Берасцейскага пісьменніка “Доўг памяці”. “Бацькаў род называлі **Базёнавымі**, а хто быў той родапачынальнік **Базён** – адказаць не мог ніхто ні ў сям’і, ні ў вёсцы. Ніколі не чуў я расказу пра яго жыццё, і сёння, ведаючы прафесійна лінгвістыку, магу толькі здагадацца, што зыходнае было **Васіль**, вымаўлялася на ўніяцкі лад **Базыль**, а памяншальна-ласкальная форма **База**, сын таго **Базы**, таксама **Васіль**, пры памяншэнні называўся ўжо **Базёнам**”.

Базыль-“выведа”. Мянушка героя аповесці К. Каліны “Крылаты конь”. Носьбіт прызвання даносіў на аднавяскоўцаў у паліцыю, збіраючы інфармацыю пра чытанне забароненай літаратуры і гутаркі пра несправядлівасць улады: “Загугнявіўшы ў свой сцягнуты рубцамі нос “вечар добры”, **Базыль-“выведа”**, як яго дражнілі, зашарыў вачамі на стале, дзе ляжалі газеты, на тварах аднавяскоўцаў, сілячыся адгадаць, пра што тут гаварылі”. Найменне **Базыль-“выведа”** мае адценне знявагі.

Балаболка. Мянушка персанажа апавядання К. Каліны “Бярэзінка”. Прызванне акрэслівае празмерную балбатлівасць персанажа: “**Балаболкам** Лёніка на сяле дражняць за пустазвонства, усялякія выхлясы на скоках і за фанабэрыю. **Балаболка** ён і ёсць! Толькі зачачі – слова не дасць вымавіць”.

Босякоў. Мянушка героя навукова-папулярнага зборніка Мікалая Пашкевіча “У родным слове адгукаецца душа”. “Утваральнай асновай мянушкі стала слова **босяк**, вытворнае ад прыметніка босы са значэннем ‘бедны’. Раней рубельцы маглі сказаць: Вон жэ быў голы, босы, а цяпер бач як запанеў. Мянушка выкарыстоўваецца ў форме прыналежнага прыметніка: Колісь **Босякова** Маня работала ў магазіні”.

Будзьма. Мянушка персанажа рамана Уладзіміра Гніламёдава “Уліс з Прускі” – аматара выпіўкі. “О! – як бы пахваліў Міхаля Пацей і дастаў з ніжняй шуфляды стала замусоленую цяжкую шклянку, дзьмухнуў у яе, каб там нічога не заставалася, і выліў усё, што было ў кручку. – У мяне, браце, разумовая праца, без чаркі нельга. Ну, **будзьма!**”. Міхаль кіўнуў

галавой і міжвольна пасміхнуўся, успомніўны пісараву мянушку **Будзьма**. Пацей падняў шклянку, сабраў губы ў трубачку і кульнуў гарэлку ў рот настолькі спраўна, што наведвальнік ажно мусіў быў здзівіцца. Поўная шклянка адразу апусцела да дна” .

Бусько. Мянушка героя навукова-папулярнага зборніка Мікалая Пашкевіча “У родным слове адгукаецца душа”. “Мянушка суадносіцца з дыялектнай назвай птушкі са значэннем ‘бусел’. Да **буська** як да птушкі вяскоўцы заўсёды ставіліся з павагай. “не чэпай буськовэ кубло, бо хата згорыць”, – казалі рубельцы. “Бусько кле, воду п’е...” – гарэзліва крычалі дзеці, гледзячы на бусла, які клекатаў, стоячы ў гназде”.

Васпан. Мянушка персанажа навукова-папулярнага зборніка Мікалая Пашкевіча “У родным слове адгукаецца душа”. “Мянушка **Воспан** успрымаецца як напамін пра былую рубельскую шляхту. Вядома, што словы **васпан** і **васпані** служылі формай ветлівага звароту ў шляхецкім асяроддзі. Ці выкарыстоўвалася раней вяскоўцамі слова **васпан** як зваротак да асобы, цяпер цяжка сказаць. У гаворцы яно як акрамя мянушкі больш ніяк не выяўляецца”.

Васюкоў. Мянушка персанажа апавядання З. Дудзюк “Рэінкарнацыя”. Прозвішча выпадковага бацькі стала асновай мянушкі: “Звалі яго Юзікам Селічам, а **Васюкоў** была толькі мянушка. Казалі, што Юзікава маці прыгуляла малодшага сына з раённым упаўнаважаным **Васюковым**, які прыезджаў кантраляваць працу калгаса”.

Воўк мянушка персанажа аповесці У. Дамашэвіча “Кожны чацвёрты”. Паэтонім акрэслівае і ацэньвае “звярыныя” рысы характару героя: “Мянушка яго была **Воўк**, і ніхто яго за вочы іначай не называў, мо якраз за гэтую яго звераватасць, за маўклівасць, за нелюдзімасць, якая відаць была ў поглядзе яго цёмных вачэй, у выразе зарослага чорным шчаціннем, работа з воспы твару”.

Воўк-пустэльнік. Мянушка з галоўных персанажаў рамана Г. Марчука “Кветкі правінцыі”. Матывацыя кантэкстам дазваляе вызначыць унутраную форму характарыстычнага наймення. Стары Дзям’ян дажывае свой век адзін, асобна ад сыноў. Гэта чалавек мудры, разважлівы, вопытны. Аднавяскоўцы звяртаюцца да яго за парадай у цяжкіх жыццёвых сітуацыях. **Воўк-пустэльнік** – чалавек з вялікай унутранай сілай, які адмераны Богам час прысвячае спробам разгадаць адвечную тайну быцця. “Шмат чалавеку дадзена на зямлі. Мільярд пачуццяў перажыць дадзена...”

У кожным дні смерць і ўваскрасенне, толькі трэба ўмець назіраць. Ёсць тры найвялікшыя святы: каханне – свята душы, работа – свята розуму, смерць – свята цела. Чалавек на зямлі павінен дзве рэчы шукаць: ісціну і веру... Яны дадуць яму і сілу, і апору, і любоў”. **Воўк** доўга ішоў да сваіх выскоў, мяняўся шмат разоў унутрана, але ўрэшце зразумеў, што трэба не гневацца на Бога за тое, што чалавек часовы, а радавацца жыццю ва ўсіх яго праявах. У славянскай міфалогіі **воўк** выступае ў якасці сімвала мудрасці, празорлівасці. Акрамя таго, у многіх рэлігіях свету людзі, якія імкнуліся спасцігнуць сутнасныя пытанні чалавечага жыцця, станавіліся **пустэльнікамі**, пасяляючыся ў бязлюдных месцах. Такім чынам, антрапонім-мянушка цалкам адпавядае асобе яе носьбіта, выяўляючы сутнасць героя і даючы яму станоўчую ацэнку.

Генерал. Мянушка героя рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк” Лявона Палюховіча, які быў у ліку тых, хто спрабаваў заклікаць сялян-палешукоў да ўдзелу ў паўстанні пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага: “*Лявон Палюховіч меў свае разрахункі, як ён казаў, з Расеяй-матухнай. Ён называў сябе генералам паўстанцага войска і аб’явіў запіс у шэрагі паўстанцаў. “Генерал” неяк жартам паабяцаў адразу вядро гарэлкі таму, хто ўступіць у ягоны атрад*”. Як вядома, такія заклікі не знайшлі водгуку ў асяроддзі палешукоў, атрад паўстанцаў так і не быў створаны. Празванне **Генерал** набыло іранічнае значэнне праз усведамленне несапраўднасці аднаго з вышэйшых вайсковых званняў.

Гінжал. Мянушка персанажа рамана В. Коўтун “Крыж міласэрнасці”. Адметнае вымаўленне слова “**кінжал**”, якое дзед Гаўра часта ўжываў ва ўспамінах пра падзеі паўстання пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага, стала асновай празвання **Гінжал**: “*У старога Гаўры дзіўная мянушка “Гінжал”. Сам вінаваты. Вярнуўшыся з турмы, яшчэ гадоў дзесяць таму назад, стары пачаў расказваць байкі пра нейкіх “кінжальшчыкаў”, з якімі быў звязаны яшчэ з шэсцьдзесят трэцяга года*”.

Гужаеды. Мянушка герояў рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк”. У аснове сямейна-родавай мянушкі – інфармацыя пра род заняткаў, прафесію продкаў персанажаў, напр.: “**Гужаеды** – мянушка Кавальцоў. Адзін з Ясевых дзядзькоў па праўду паехаў у паўночную сталіцу імперыі, але ніякай праўды – без грошай, без падтрымкі не дабіўся. Пазнаў ліха. Мусіў быў гарадскім фурманам, якіх на той час дражнілі **гужаедамі**”

Дзед. Празванне героя аповесці У. Дамашэвіча “Кожны чацвёрты”. Жыццёвы вопыт, пачуццё адказнасці за лёс партызан, чуласць, мудрасць партызанскага кіраўніка падкрэслівае мянушка. Характарыстычнае празванне мае адабральны характар: “Ужо некалькі разоў Юля чула, што *Дзед*, як звалі яго за вочы, – вельмі людскі чалавек. Камісар ніколі не націскаў на свае правы, а наадварот – на абавязкі, а найпершым сваім абавязкам лічыў клопат пра людзей, пра іх жыццё, пра аўтарытэт партызана як народнага мсціўца. І не дай Бог, каб гэты аўтарытэт быў калі-небудзь кім-небудзь падарваны! І тады камісар з пакладзістага і памяркоўнага рабіўся раптам суровы і жорсткі”.

Дух пушчы. Мянушка персанажа кнігі ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці” – партызана, былога лесаруба: “Загінуў тады намеснік Сянтэвіча на баявой часці Васіль Пазняк (“*Дух пушчы*” – меў такую мянушку, бо лесарубам пазнаў усю пушчу, як уласную кішэню)”

Д’ябэлак. Мянушка персанажа кнігі ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці”. Сінкрэтычны паводле зместу паэтонім акрэслівае як знешнасць, так і амаральныя паводзіны героя: “За ўсцібісты і намаўзлівы характар, гарбаты нос і з’едлівую грымасу на твары Жоржыку Б., майму блізкаміу земляку, далі ў гімназіі мянушку *Д’ябэлак*”.

Дзебіш. Мянушка персанажа рамана З. Дудзюк “Год 1812”, селяніна Мацея, які атрымаў празванне за найбольш паўтаральнае слова, перанятае ў сябра-расейца падчас вайскавай службы: “*Ладымір любіў пры нагодзе і без яе прыгадваць словы “дзе біш”*. Мацею Буйнічу гэтае расійскае спалучэнне слоў вельмі спадабалася, адразу пачынала здавацца, што пазбаўляешся свайго дыялекту, гаворыш па-расійску, бы пан афіцэр. Ён пачаў, як *Ладымір*, часта ўжываць яго”.

Замагільны і Касабокi – мянушкі персанажа рамана Уладзіміра Гніламёдава “Уліс з Прускі”, якія характарызуюць месца жыхарства мужчыны і надзвычайны выпадак, што здарыўся з ім. “*Марка Замагільны* (ён сапраўды жыў на хутары за могліцамі), які аднойчы, матлянуўшы падолам сваёй палатнянай сарочкі, вырваў з хаты Масаея Галёнкі бярвяно і разagnaў ім п’яных, калі тья ўсчалі паміж сабой бойку. Назаўтра, праўда, *Марка* падняў хату за вугал і ўставіў бярвяно на месца, але падагнаць яго як трэба усё ж не здолеў, і яно крыху выпірала ўбок. Пасля гэтага Масаея і празвалі *Касабокiм*, сапраўднае прозвішча яго было *Галёнка*”

Знайда. Мянущка гераіні рамана Уладзіміра Гніламёдава “Уліс з Прускі”. Найменне апісвае абставіны нараджэння дзіцяці. Гераіня рамана Груша Чапёрка мае гэтую мянушку, бо нарадзілася ў полі і была выратавана выпадковым падарожным: *“Летам усё было. Старэйшы сын роды прымаў, а маці падказвала, што і як рабіць. Сын разарваў сваю сарочку, загарнуў у яе нованароджаную сястрычку і, бедны, не ведае, што рабіць. Маці аслабла. Ажно чуе – загрузатала па дарозе фурманка. Чалавек убачыў іх, пад’ехаў, забраў усіх траіх і хуценька павёз у вёску. “Гэта, – кажа, – мая знайда”.* Так тую дзяўчынку і празвалі – **Знайда**”.

Каліна. Мянущка героя навукова-папулярнага зборніка Мікалая Пашкевіча “У родным слове адгукаецца душа”. *“Сёння частку рэдкаўжывальных імёнаў можна ўзнавіць толькі на падставе сямейных мянушак. Статус мянушкі набыло рэдкаўжывальнае асабовае імя **Каленік (Каліна)**”.*

Канакрад. Сямейна-родавая мянушка персанажа аповесці Васіля Жуковіча “Як адна вясна...” Паэтонім-характарыстыка роду дзейнасці продкаў сям’і: *“А ты – **Канакрад!** Ага! – не адступай я. **Канакрадам** Лёнька, вядома, ніколі не быў. Нават ні бацька ягонь, ні дзед не кралі коней. Але прадзед, кажучь, злодзей быў зухаваты*

Касір. Мянущка героя навукова-папулярнага зборніка Мікалая Пашкевіча “У родным слове адгукаецца душа”. *“Назва прафесіі чалавека, які не меў спецыяльнай адукацыі, але быў пісьменным і працаваў касірам у калгаснай канторы, стала яго мянушкай: **Касір** доўго выдываў зарплату людзям, а потым бэнзін адпускаяў на запраўцы. Жонка **Касіра** стала **Касірыхой**, а дзеці – **Касіровыя**”.*

Кацярына III. Мянущка персанажа рамана В. Коўтун “Крыж міласэрнасці”. Празванне атрымала адзінокая састарэлая руская дваранка, былая выкладчыца Аляксандраўскай гімназіі, *“мілая далікатная асоба, якую нічога, апроч вячэрняга пасьянса, не цікавіла”.*

Кітайцы. Мянущка жыхароў вёскі Рубель, што на Століншчыне, згаданая ў навукова-папулярным зборніку Мікалая Пашкевіча “У родным слове адгукаецца душа”. *“Згадваючы сваю вандроўку па Століншчыне, Уладзімір Караткевіч піша: “Рэдка там вёскі, але, як кажучь, меткія. У вёсцы Рубель 1800 двароў – «Гэта ж наш **Кітай**» (мясцовы жарт)”. Сапраўды, падчас майго дзяцінства і юнацтва нярэдка нас, рубельцаў, жыхары суседніх вёсак называлі **кітайцамі**”.*

Клямка. Мянущка гераніні аповесці Клаўдзіі Каліны “Бабуля Насця, дзед Адам, Петрык і каза Рагуля”. Паэтонім апісвае характар і паводзіны гераніні. “*Лычыху празвалі ў Максімках Клямкай за тое, што яна заўсёды зачыняе весніцы на зашчапку – клямку, каб на падворак ніхто з суседзяў не заходзіў і не бачыў, што ў яе там робіцца*”.

Колька-Казак. Мянущка персанажа кнігі ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці”. Паэтонім мае сінкрэтычны з характар, акрэсліваючы знешнасць і характар літаратурнага героя: “*Колька-казак – высокі, сухашчавы, смуглявы, скуласты з русым кучаравым чубам, быстрымі, крыху касаватымі вачыма, хват, рызыконт – адарві ды падай. Гаварылі, што ў жылах яго цякла прымесь чаркескай крыві. Па натуре ён быў парывісты, агнявы, гаварыў уладна, з жэстамі, апранаўся зухавата і пагрозліва: цераз плячо партупея, на адным баку планиэт, на другім – шабля, за плячыма кароткая і безадказная карабінка*”.

Май. Мянущка цыкла героя раманаў Уладзіміра Гніламёдава “Сямейная хроніка ў стылі барока”. Асновай утварэння мянушкі з’яўляецца найбольш паўтаральная фраза героя. “*Гамон кожнага году ніяк не мог дачакацца вясны (сям’я галадала) і нецярыліва прыспешваў час: “Ой, людкове, калі ж той май прыйдзе?”*. За гэта атрымаў мянушку – **Май**. Але, калі называлі Маем, крыўдзіўся” (“Уліс з Прускі”), “Апошнім часам зноў прыклеілася да яго мянушка **Май**. Цяжка было з харчамі, і Гамон увесь час паўтараў: “Галоўнае – мая дачакацца”. Таму і празвалі яго **Маем**. А ў Прусы так: прылепяць якую-небудзь мянушку – як прышыюць. Навек. Яшчэ і дзецім застаецца” (“Вяртанне”).

Мангол. Мянущка героя рамана В. Коўтун “Крыж міласэрнасці”. Паэтонім акрэслівае знешнасць персанажа: “*Гэты лысы хворы з карычнева-плямістым шырачэзным чэрапам быў вельмі падобны на мангола*”. Далейшае развіццё сюжэта напаўняе мянушку адмоўнай экспрэсіяй. **Мангол**, жорсткі, бесчалавечны, як і колішнія татарамангольскія заваёўнікі, прычыніўся да масавых расстрэлаў удзельнікаў паўстання 1863 года.

Машэр. Мянущка персанажа рамана З. Дудзюк “Год 1812”. Француз, які застаўся ў беларускай вёсцы, ажаніўшыся з сялянкай, атрымаў мянушку **Машэр** за французскі зварот да жонкі “*ма шэр* (мая дарагая)”: “*А ён мне ўсё нешта вярзе Машэр ды Машэр, мо думае, што мяне Машаю завуць?*”.

Маятнік. Мянущка гераіні зборніка Анатоля Крэйдзіча “Палескі Напалеон”. Паэтонгім акрэслівае характар, паводзіны, лёс гераіні: *“Легендарная Надзея Калістратаўна ахрысціла Ірыну Маятнік. Гэткай трохсэнсоўнай мянушкай: і на думку пра пакутніцкае існаванне (ад рускага слова “маяцца”) яна наводзіць, і слову “маеш” сугучная, і пра настойлівасць, цярплівасць, нястомнасць, якія дэманструе гадзіннікавы маятнік, сведчыць. Ірына сапраўды, нібы маятнік, ад цямна да цямна завіхаецца, і канца-краю яе клопатам няма”*.

Мікстура. Мянущка героя кнігі ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці” – фельчара-самавука акрэслівала празванне **Мікстура**: *“Мікстура прыклаўся да лякобы ў польскім войску, у санітарнай камандзе, значыць, з’яўляўся яшчэ пачынаючым самавукам”*.

Морыс. Мянущка героя аповядання А. Крэйдзіча “Хуліган”. Асновай узнікнення мянушкі з’яўляецца падабенства персанажа з вядомым кінагероем: *“А ведаеш, на каго ты падобны? На Морыса-мустангера з фільма “Коннік без галавы”. Памятаеш, у яго таксама былі прамыя і доўгія светлыя валасы, ён таксама быў высокі і стройны. Я цябе таксама буду называць Морысам”*.

Мондрык. Мянущка аднаго з персанажаў рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк” – разумнага, празорлівага слугі аканома, які дапамагаў свайму пану не толькі весці гаспадарку, але і вырашаць сямейныя праблемы: *“Мондрыкам фурмана празвалі, бо лічыўся з розумам. За спрыт, талковасць пан Урбановіч трымаў Мондрыка пад рукой, і ён яму не столькі прыслугоўваў, колькі быў распарадчыкам. Злыя язікі ўвесь час тарочылі, што ў гаспадарцы ў Манкевічах усё да ладу дзякуючы Мондрыкавай руцэ. За што б ні браўся Мондрык, усё выходзіла лепшым чынам”*.

Моцны. Мянущка польскага караля Аўгуста. У навукова-папулярнай кнізе “Свята для сэрца” А. Бензюрук заўважае, што празванне, з аднаго боку, адпавядала яго фізічнай моцы караля, а з другога боку, была супрацьлеглая ўнутранай сутнасці манарха, у якога адсутнічала рэальная палітычная сіла: *“Кіраваў Рэччу Паспалітай кароль Аўгуст Моцны, які нездарма меў такую мянушку: голымі рукамі гнуў і ламаў медзякі! А краіну трымаць у руках не мог! Бо жыў часцей у роднай Германіі, чым у Беларусі ці Польшчы”*

Мужычка. Мянущка героя навукова-папулярнага зборніка Мікалая Пашкевіча “У родным слове адгукаецца душа”. *“Індывідуальная мянушка, якая паказвае на сацыяльны статус рублянкі: такое неаіцыйнае імя вяскоўцы далі жанчыне, што выйшла замуж за Шляхту. Мужычка жыла кэле Сытого, покуль нову школу не построілі”.*

Мухамор. Мянущка героя аднайменнага апавяданн А. Крэйдзіча. Характарыстычнае прозванне акрэслівае ўнутраную сутнасць героя. Мянущка ўзнікла на аснове асацыяцый з прозвішчам персанажа **Грыб**: *“Герасіма, як і ўсё яго сямейства, местачкоўцы за свайго не прызнаюць, не любяць. Як ставіліся людзі да Герасіма, гэтакую і мянушку яму прыдумалі – Мухамор. Балазе яна якраз дапасоўвалася да прозвішча”*. Антрапонім трапна акрэслівае героя, які ўсё жыццё правіў толькі сваю вялізную гаспадарку, не быўшы ніколі калгаснікам, не дапамагаючы людзям, не зважаючы на зайздасць і папрокі суседзяў. Праўда, аўтар слухна заўважае: *“Зрэшты, калі толкам разабрацца, то мухамор, можа, яшчэ карыснейшы грыб, чым той жа ўсімі паважаны баравік ці, скажам, падасінавік. Варта толькі занядуцца чалавеку – бегма бяжыць у лес па чырвонае з белымі кропачкамі лякарства”*. Менавіта **Мухамор**, якога ненавідзелі ўсе ў вёсцы, становіцца апорай і падтрымкай старых, што засталіся дажываць век у апусцелым паселішчы.

Нехадзімавіч. Мянущка персанажа апавядання З. Дудзюк “Васька”. Празванне-характарыстыка аматара выпіўкі **Нехадзімавіч** узнікла на аснове імені па бацьку: *“Гаспадар яго, Нехадзімавіч, гэтак клічуць чалавека ў гарадку, хоць па пашпарце ён Нікадзімавіч, нагадвае стары зашмальцаваны рубель у сваёй вечна аблезлай і абшарпанай адзежыне, прапахлай памыямі, якія ён звозіць з гарадскіх сталовак на свінаферму”*.

Оперная. Мянущка гераіні аповесці К. Каліны “урштынавыя пацеркі”. Характарыстыка прыгожага голасу, якім прырода надзяліла дзяўчыну, стала асновай празвання: *“Оперная” – паспелі ўжо ў інтэрнаце даць Надзі мянушку. У яе моцнае, шырокага дыяпазону і прыгожага тэмбру драматычнае сапрана”*.

Пане Каханку – мянущка героя аповесці Ю.І. Крашэўскага князя Караля Радзівіла. *“Пане Каханку – мянушка, дадзеная князю, яна звязана з ягонай звычайнай часта ўжываць у гаворцы зварот “пане каханку”. Так сталася, што ў іх генеалогіі было некалькі Мікалаяў Радзівілаў, таму кожны атрымаў нейкую мянушку: Чорны, Руды, Сіротка, Пярун...”*.

Панскі. Мянущка персанажа рамана Г. Марчука “Без ангелаў”. Носьбіт прызвання быў непаслухмяным хлопцам, які не дараваў бацьку здзеку з сябе і спадцішка помсціў яму. Вядома, такія паводзіны сына не падабаліся бацьку -камуністу. Як чалавек, што глядзіць на свет з пазіцыі класавай барацьбы, ён такія якасці, як хітрасць, помслівасць, звязвае з прадстаўнікамі былога пануючага класа. Фарміраванне ў сына такога характару, на думку бацькі, было абумоўлена тым, што сын у маленстве выхоўваўся ў пані Струнеўскай. Найменне **Панскі** дае адмоўную характарыстыку свайму носьбіту. “**Панскі** – басурман, не варты таго, каб з Северным і побач пастаяць. Завадатар. Усіх зводзіць, усіх падбухторвае спадцішка на шкоду. Набіў шкла і насыпаў ля парога, каб, значыць, я босы наступіў. Так мне помсціць за тое, што я набіў яго. Шкоднік. З яго афіцэра не выйдзе, не варта і сілы траціць на выхаванне”.

Прыблудны. Мянущка персанажа аповесці З. Дудзюк “Аднарог”. Празванне перадае інфармацыю пра акалічнасці з’яўлення чалавека ў вёсцы: “*Год таму з’явіўся ў вёсцы Іван, мужчына няпэўнага ўзросту, якога тутэйшы люд называў **Прыблудным**. Прышоў ён невядома адкуль, заняў адну пустую хату і пераконваў усіх, што яму гаспадар дазволіў тут жыць. Іван нідзе не працаваў, шныраў па ваколіцах, падбіраў усё, што дрэнна ляжала, тым і жыў. Часта яго бачылі моцна п’яным*”. З цягам часу мянущка набыла новую матывацыю, стаўшы характарыстыкай чалавека, які так і не здолеў ператварыцца ў руплівага гаспадара, працаўніка. Празванне **Прыблудны** мае адценне асуджэння, знявагі.

Пушкін. Мянущка персанажа кнігі ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці” Аляксандр Бусько. Антрапонім характатызуе знешнасць персанажа: “*З выгляду ён нагадваў маладога **Пушкіна**. Яму і ў педвучылішчы далі мы клічку **Пушкін**, і яна так да яго прыстала, што нават і імені яго ўжо не сталі ўжываць*”

Пэтала-конская смерць. Мянущка персанажа кнігі ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці” – чалавека-забойцы коней: “*Акрамя жабракоў і калек прадметам страху для мяне быў **Пэтала-конская смерць**. Гэта малы, скалазубы, вечна ўсмейлівы (губы не сыходзіліся ў яго на зубах і таму пакідалі вечную грымаслівую ўсмейку) яўрэй, кожную восень праязджаў праз сяло і збіраў старых або безнадзейна хворых коней і вёў іх біць недзе ў лес, абдзіраў скуры, а тушы пакідаў ваўкам на конскіх могілках. Коней не зусім безнадзейных ён вёў і там, у сябе, крыху трымаў, потым спрабаваў прадаць на конскім рынку ў Міры або забіваў недзе там, каля мястэчка*”.

Святун. Мянущка галоўнага героя рамана А. Наварыча “Літоўскі воўк” Яся Кавальца, які ў хвіліны цяжкіх выпрабаванняў звяртаецца да Бога, бачачы ў ім апору і падтрымку. Паэтонім падкрэслівае набожнасць хлопца: *“Ясь сядзеў у склепе і безупынна маліўся. З яго толькі пасмейваліся. “Святун, – казалі. – Моліцца. Дзірку ў небе прамоліць”.*

Северны. Мянущка героя рамана Г. Марчука “Без ангелаў”. Празванне мае станоўчае ацэннае значэнне, падкрэсліваючы ў характары героя сілу волі, непрыманне ўсялякай несправядлівасці. *“Вось сядзіць перада мною сын, такі падобны на мяне, нават шклянку рукой трымае, як я. Вось мая апора, мой працяг. Трэба загартаваць яго. У ім надзея. Якія пранікнёныя дапытлівыя вочы, як умее маўчаць, слухаць, як граматна разважае, як любіць маці, меншых”.*

Сухарукі. Мянущка персанажа рамана У. Дамашэвіча “Кожны чацвёрты”. Паэтонім няакрэслівае знешнасць героя: *“У Сухарукага было нешта з леваю рукою, здаецца, ці не паранены ў грамадзянскую вайну”.*

Трубач. Мянущка героя навукова-папулярнага зборніка Мікалая Пашкевіча “У родным слове адгукаецца душа”. “На першы погляд, семантыка мянущкі відавочная, паколькі ў літаратурнай мове ёсць адпаведнае слова са значэннем ‘музыкант, які іграе на трубе’. Аднак вобразна-асацыятыўнае мысленне вяскоўцаў падказала так назваць чалавека не з улікам яго роду заняткаў, а на падставе знешнасці, г.зн. **трубатого**, гладкага маладога мужчыну. **Трубач** на Селе жыў, доўго ездovým быў у колхозі”.

Фарысей. Мянущка персанажа рамана З. Дудзюк “Год 1812”. Паэтонім утвораны шляхам метафарызацыі наймення аднаго з прадстаўнікоў грамадска-рэлігійнай плыні, што ў Евангеллі ахарактарызаваны як крывадушнікі. У пераносным значэнні слова **фарысей** азначае крывадушніка, ханжу. Празваннем **Фарысей** семінарысты, героі твора З.Дудзюк, “узнагародзілі” святара Спратаноўскага, які хітрасцю і пранырлівасцю дабіўся даверу ў архірэя Варлаама, атрымаў высокую пасаду, а пасля адрокся ад свайго настаўніка, ілжэсведчыў супраць яго.

Фэдар-японец Мянущка персанажа рамана Уладзіміра Гніламёдава “Расія” – удзельніка Японскай вайны: *“Фэдар колькі гадоў таму вярнуўся*

з японскай вайны. Быў паранены, інвалід, кульгаў, атрымліваў пенсію. І мянушка яму далі – **Фэдар-японец**”.

Хвелевы. Мянушка продкаў Уладзіміра Калесніка з кнігі ўспамінаў Берасцейскага пісьменніка “Доўг памяці”. “*Матчын род называлі Хвелевымі, а хто быў той Хвель – таксама ні сямейнікі, ні вяскоўцы не ведалі. Не ведалі нават імя, ад якога некалі ўтварылася родавая мянушка, на маёй памяці такіх імён у вёсцы ўжо не было. Фелікс – імя каталіцкае ці ўніяцкае, а Сіняўская Слабада ўжо на памяці дзядоў была ўся праваслаўная. Праваслаўны быў і мой дзед па маці Ясь Балабановіч, у якога родавай мянушкай служыла імя нейкага продка Хвеля*”.

Хе-хе мянушка героя рамана Уладзіміра Гніламёдава “Расія”. Празванне акрэслівае манеру маўлення персанажа: “*Сядзельца звалі Навумам, але ў Трахіма была ў яго мянушка “Хе-хе” – з націскам на апошнім складзе па звычцы самога Навума – так звалі карчмара кожны раз дадаваць “хе-хе” да таго, што ён сказаў* .

Хіма. Мянушка героя навукова-папулярнага зборніка Мікалая Пашкевіча “У родным слове адгукаецца душа”. “*Зараз нямногія рубельцы ведаюць, што мянушка Хіма паходзіць ад жаночага імя Яўхімія*”.

Художнік. Мянушка Уладзіміра Калесніка, якую пісьменнік прыгадвае ў кнізе ўспамінаў “Доўг памяці”. Уладзімір Калеснік у юнацтве атрымаў такое празванне, бо захапляўся мастацтвам, спрабаваў сябе ў жывапісе, далучаўся да мастацкага афармлення вучылішча: “*У інтэрнаце, галодным і халодным, нашы вучнёўскія актывісты збіралі складчыну, набывалі матэрыялы ды наводзілі такі-сякі божы выгляд. Мне даручылі ўзначальваць афармленчыя работы. Мне і прозвішча далі “художнік” з лёгкай рукі Мішы Араб’я*”

Цар. Мянушка героя нарыса А. Крэйдзіча “Цар Яўхім і яго нашчадкі”. Не толькі велічная пастава, але і высакароднасць у паводзінах і ўчынках стала асновай узнікнення антрапоніма: “*Калі ў храм заходзіў Яўхім Харкевіч, дык шмат хто азіраўся на яго. У абліччы гэтага селяніна, у яго паглядзе і рухах было столькі велічы, што людзі не маглі адвесці вачэй. Нібы цар стаяў наш Яўхім. Неўзабаве мянушка Цары, Царовыя распаўсюдзілася на ўсю сям’ю*” .

Цыганчук. Мнушка героя аповядання К. Каліны “Бярэзінка”. Характарыстычнае найменне акрэслівае яркую, не такую, як у іншых

палешукоў, знешнасць юнака: *“Абзывалі Лёньку **Цыганчуком**: ён трос смалянымі нячэсанымі кудламі, якія звісалі на лоб, бліскаў сінімі бялкамі вачэй”* [41, с. 138].

Цымісхі. Мянюшка персанажа кнігі ўспамінаў Уладзіміра Калесніка “Доўг памяці”. Асновай празвання настаўніка, знаўцы старажытнай гісторыі, стала імя цара Іаана **Цымісхія**, які вёў войны супраць русаў і балгар: *“Наш завуч, Міхаіл Рыгоравіч Кушалеўскі, выкладаў гісторыю сістэмна, праўда, ён пачынаў курс ад сівой старажытнасці і наважаў больш факты, даты, чым разважанні, пошукі сэнсу падзей. Невыпадкова студэнты далі яму мянушку “**Цымісхі**”. Імя гэтага старажытнага цара Крушалеўскі вымаўляў з характэрным грасіруючым “х”.*

Цыцэрон. Мянюшка персанажа рамана З. Дудзюк “Год 1812”. У асяроддзі адукаванай моладзі, семінарыстаў, герояў, бытуюць празванні, утвораныя шляхам метафарычнага ўжывання найменняў персанажаў біблейскай і антычнай гісторыі і культуры. У аснове празвання **Цыцэрон** – метафарычнае выкарыстанне імені рымскага аратара і пісьменніка. Мянюшка акрэслівае і ацэньвае таленавітага семінарыста, кніжніка Івана Рыгаровіча, будучага збіральніка старадаўніх беларускіх актаў.

Чапля. Мянюшка персанажа рамана В. Коўтун “Крыж міласэрнасці” Паэтонім-замалёўка знешнасці хлопчыка Мікіты: *“тоненькі як сярнічка.. Над яго вострымі плячамі смешна жаўцела вушастая галава. Мікіта ажно згінаўся, па-птушынаму рэзка дыбаючы сярод хаты”.*

СЛОЎНІК АНАМАСТЫЧНЫХ ТЭРМІНАЎ

Агіёнім – імя святога: *Еўфрасіння Полацкая, Матрона Маскоўская, Святая Сафія*.

Анамастыка – раздзел мовазнаўства, якія вывучае любыя ўласныя імёны, гісторыю іх узнікнення і трансфармацыі ў выніку працяглага ўжывання ў мове-крыніцы ці ў сувязі з запазычваннем з іншых моў. У больш вузкім значэнні анамастыка – гэта ўласныя імёны розных тыпаў, сукупнасць анамастычных слоў, анамастычная лексіка.

Анамастычная прастора (анамастыкон) мовы – сукупнасць імён уласных, якія ўжываюцца ў мове данага народа для іменавання рэальных, гіпатэтычных і фантастычных аб'ектаў.

Анамастычная прастора (анамастыкон) мастацкага твора – гэта сукупнасць усіх ужытых у творы імён уласных, якія канструююць спецыфічную анамастычную парадыгму, што акумулюе культурна-гістарычную, міфалагічную, сацыяльную, ідэалагічную інфармацыю.

Антрапанімічная прастора (антрапанімікон) – сукупнасць усіх антрапонімаў, якія ўжываюцца ў мове пэўнага этнасу ў пэўны гістарычны перыяд.

Антрапонім – імя ўласнае, якое ідэнтыфікуе чалавека ці групу людзей, у тым ліку асабовае імя (*Кацярына*), імя па бацьку (*Аляксандраўна*), прозвішча (*Юнкевіч*), псеўданім (*Цётка*), мянушка (*Чапля*).

Археонім – устарэлае ўласнае імя, якое адрозніваецца ад сучаснага оніма поўнасю або асаблівасцямі гучання, марфемным складам і інш., напр.: *Полацк* (сучасны *Полацк*), *Менск* (сучасны *Мінск*), *Ізяслаўль* (сучаснае *Заслаўе*), *Лагожск* (сучасны *Лагойск*), *Хвалынскае мора* (сучаснае *Чорнае мора*).

Астронім – імя ўласнае асобнага нябеснага цела: зоркі, планеты, каметы, астероіда і інш.: *Венера, Юпітэр, Плутон*.

Бібліёнім – назва пісьмовага твора, напр.: казка Г. Марчука “*Чужое багацце*”.

Геартонім – назва свята, памятнай даты, урачыстага мерапрыемства: *Вадохрышча, Купалле, Раство*.

Гістарыёнім – устарэлае ўласнае імя, якое з’яўляецца найменнем аб’екта, што знік з гістарычнай і палітычнай карты: *Вялікае Княства Літоўскае, Візантыўская імперыя, Полацкае княства, Маскоўскае княства*.

Заонім – імя ўласнае (мянушка) жывёлы, напр.: празванні герояў казак Г. Марчука конь *Мадагаскар*, крумкач *Крывыя Лапы*.

Імя-рэмінісцэнцыя – паэтонім, ужыванне якога заснавана на перанясенні пэўных рыс асобы, названай іменем-арыгіналам, на іншы персанаж, у адносінах да якога наўмысна выкарыстоўваецца імя вобраза-“першакрыніцы”. Напр., у аснове мянушкі персанажа рамана Г.Марчука “Крык на хутары”, аматара чаркі *Бахуса* – метафарычнае выкарыстанне імені героя антычнай міфалогіі, бога вінаградарства і вінаробства.

Касмонім – уласнае імя зоны касмічнай прасторы, галактыкі, зорнай сістэмы (сузор’я), часткі сузор’я: *Вялікая Мядзведзіца, Зорны шлях, сузор’е Лебедзя*.

Літаратурная (паэтычная) анамастыка – раздзел анамастыкі, які вывучае ў розных аспектах любыя імёны ўласныя (паэтонімы) у мастацкіх тэкстах. Літаратурная анамастыка даследуе адлюстраванне элементаў рэальнай і выдуманай анамастыкі (іх сукупнасць складае анамастыкон мастацкага тэксту) на аснове іх індывідуальнага пераламлення і выкарыстання ў створаным пісьменнікам тэксце, элементам якога з’яўляюцца імёны ўласныя.

Міфонім – уласнае імя прыдуманага аб’екта любой катэгорыі (героя, бовства, дэманічнага персанажа, месца) у міфах і казаннях: *Хлеўнік, Спешка-Спарышка, Алатыр-камень*.

Мянушка – неафіцыйнае ацэнна-характарыстычнае найменне асобнага чалавека, а таксама прадстаўнікоў пэўнай сям’і, роду і жыхароў пэўнай вёскі: *Фарысей, Археолог, Павеякавы, Кабыльнікі*.

Мянушка-андронім – мянушка, дадзеная жонцы па імені, мянушцы або прозвішчы мужа: *Лявоніха, Васіліха, Аграномка*.

Мянушка-гінонім – мянушка, утвораная ад імені, прозвішча або мянушкі жонкі: *Вунь у дубняку відаць тутэйшага прыстава, па мянушцы Вусаціха. У жонкі ягонаі пад носам вусікі. Таму і Вусаціха. І ён, прыстаў, Вусаціха, і яна – жанчына, таксама Вусаціха* (А. Наварыч “Літоўскі воўк”).

Мянушка-матронім – найменне чалавека, утворанае ад імені ці мянушкі маці або продкаў па жаночай лініі, напр.: *Барбарыч, Цэцыліха, Тарэсіны, Тарэсіны, Крысіны, Марысіны*.

Мянушка-патронім – мянушка, утвораная ад імені ці мянушкі бацькі або продкаў па мужчынскай лініі: *Хвелевы, Канакрадавы*.

Сямейна-родавая мянушка – мянушка, замацаваная за прадстаўнікамі сям’і, а таксама за прадстаўнікамі роду: *Канакрадавы, Адэсішны, Чушбавы, Тарэсіны, Хвелевы*.

Нейтральныя паэтонімы – уласныя імёны, значэнне асновы якіх, іх этымалогія не нясуць інфармацыі пра асаблівасці характару персанажа, не выражаюць ацэнкі літаратурнага героя. Нейтральныя імёны выконваюць у мастацкім творы выключна намінацыйна-ідэнтыфікуючую

функцыю. Напр., да ліку нейтральных адносяцца ўжытыя ў гістарычным рамане Г. Далідовіча “Кліч роднага звона” імёны рэальных асоб – валадароў тагачасных дзяржаў свету: *Кацян, Батый, Чынгісхан, Міхаіл Чарнігаўскі, Конрад Мазавецкі, Ізяслаў Навагародскі, Яраслаў Уладзімірскі, Альфрэд фон Штумпенхаўзен, Міндоўг, Войшалк, Таўцівіл, Эдзівід, Транята*, якія ствараюць “фон” мастацкага палатна.

Парадыйныя імёны – паэтонімы з камічным гукавым абліччам, заснаваныя на наўмысна кплівым ці зняважлівым скажэнні сапраўднага імені і дадзеныя персанажам з мэтай камічнай ці сатырычнай іх абмалёўкі. Напр., мянушка персанажа п’есы Г. Марчука “Цвярозы дзень Сцяпана Крываручкі” ўчастковага *Дзот Пятровіч*, утвораная на аснове сапраўднага імені *Зот Пятровіч*.

Патронім (імя па бацьку) – найменне чалавека, утворанае ад імені ці мянушкі бацькі або продкаў па бацькоўскай лініі: *Глебавічы, Святаславічы*, Уладзімір *Андрэвіч* Калеснік.

Паэтонім – імя ў мастацкай літаратуры, якое мае ў мове твора, акрамя намінатыўнай, характарыстычную, стылістычную і ідэалагічную функцыі. Як правіла, адносіцца да катэгорыі прыдуманых імён, але часта пісьменнікам выкарыстоўваюцца рэальна існуючыя імёны ці камбінацыя тых і іншых, напр., імёны персанажаў казак Г. Марчука *Несцерка, Багуслава, Сілуян*, каралева *Бона*.

Паэтонім-вобраз – характарыстыка літаратурнага персанажа, у аснове якой метафарычна ўжытае імя вядомай гістарычнай асобы або літаратурнага героя, якія сталі ўвасабленнем пэўных чалавечых якасцей: “*Хрысця – німфа, якую паслаў мне Бог, ранішняя кветка, Афрадыта*” (А.Наварыч “Літоўскі воўк”).

Прагматонім – уласнае імя, выкарыстанае для абазначэння гатунка, маркі, таварнага знака: масла “*Расінка*”, хлеб “*Гаспадар*”.

Прамагаваркія імёны (онімы, паэтонімы) – паэтонімы з празрыстай унутранай формай, якія характарызуюць прама, непасрэдна, з’яўляючыся свайго роду ярлыкамі, этыкеткамі, якія прадвызначаюць характар успрымання і ацэнкі героя. Напрыклад, імя героя рамана З. Дудзюк “Велясіты” *Гаразд* уяўляе сабой лаканічную характарыстыку здольнага, спрытнага, кемлівага хлопца.

Прозвішча – гэта спадчыннае імя сям’і, устойлівае не менш як у трох пакаленнях, спадчыннае афіцыйнае найменне: *Луцэвіч, Міцкевіч, Каско*.

Патранімічнае прозвішча – прозвішча, якое першапачаткова выконвала функцыю імені па бацьку – указвала на прыналежнасць чалавека да пэўнага бацькі (*Пятроў* – “сын Пятра”, *Шубін* “сын Шубы”, *Якабсон* “сын Якаба”, *Кузьміч* – “сын Кузьмы”).

Псеўданім – спецыяльна прыдуманая найменне, якое ўжываецца ў грамадскім жыцці чалавека паралельна з сапраўдным іменем або замест яго: *Янка Купала* (І. Луцэвіч), *Міхась Чарот* (М. Кудзелька), *Кузьма Чорны* (М. Раманоўскі).

Схаванагаваркае імя (онім, паэтонім) – імя, якое выражае “затушаваную” характарыстыку літаратурнага героя за кошт выкарыстання дыялектнай і іншамоўнай асновы: напрыклад, прозвішча героя казкі Г. Марчука пана *Валкевіч* (ад польскага *walka* ‘змаганне, барацьба’).

Тапонім – уласнае імя любога геаграфічнага аб’екта: мора, ракі, горада, поля і інш.: *Брэст, Пружаны, Прыпяць, Паросцы*.

Тэонім – уласнае імя боства (*Пярун, Велес, Буда*).

Уласнае асабовое імя – персанальнае імя чалавека ў адрозненне ад прозвішча, імені па бацьку, напр.: *Усевалад, Кацярына*.

Хрысціянскае імя – імя, дадзенае падчас хрышчэння: *Васіль, Алена, Якаў*.

Царкоўнае імя – імя, якое фіксуецца ў праваслаўных святцах: *Еўфрасіння, Сергій*.

Язычніцкае імя – некананічнае імя, звязанае з перыядам першабытных рэлігійных вераванняў і культураў у розных народаў, якое працягвала існаваць і пасля ўвядзення сусветных рэлігій, побач з кананічнымі імёнамі, напр.: Неўдах, Воўк.

Уласнае імя (онім) – слова, словазлучэнне або сказ, якія служаць для вылучэння называнага імі аб’екта сярод іншых аб’ектаў, яго індывідуалізацыі і ідэнтыфікацыі, напр.: *Зінаіда Іосіфаўна Дудзюк, Велясіця, Грамніцы*.

Урбанонім (урбонім) – від тапоніма, уласнае імя любога ўнутрыгарадскога тапаграфічнага аб’екта – плошчы, вуліцы, базара, будынка і інш., напр.: вуліца *Брэсцкіх дывізій*, плошча *Свабоды*.

Ускоснагаваркія імёны (онімы, паэтонімы) – характарыстычныя паэтонімы з “зацёмненай” ўнутранай формай, для высьвятлення якой патрэбны кантэкст, які спрыяе раскрыццю характарыстыкі, закладзенай у паэтоніме. Напр., прозвішча персанажа апавядання А. Крэйдзіча “Перон для беспрытульных” *Карчэўскі*, асацыятыўна звязанае з пераносным значэннем дзеяслова *карчаваць* “выкараняць, вынішчаць без астатку”, адлюстроўвае маральнае аблічча міліцыянера, які, выслужваючыся перад начальствам, забіў, “выкарчаваў” чалавечыя пачуцці: спачуванне, павагу да чалавека.

Хрэматынім – гэта ўласнае імя прадмета матэрыяльнай культуры: цукеркі “*Знічка*”, крама “*Несцерка*”.

Эклезіёнімы – імёны ўласныя, якія абазначаюць назвы сабораў, храмаў, манастыроў, капліц: *Свята-Мікалаеўская царква, Сімяонаўскі сабор*.

Эргонімы – уласныя імёны дзелавых аб'яднанняў людзей, арганізацый, устаноў, прадпрыемстваў: рэстаран “Малка”, гасцініца “Беларусь”.

7 ТЭСТ ПА АНАМАСТЫЦЫ

1. *Завяршыце сказ:*

Уласнае імя, ужытае ў мастацкім творы – гэта...

2. *Завяршыце сказ:*

Назва геаграфічнага аб'екта (населенага пункта, вобласці, краіны, плошчы, вуліцы, плошчы, мора, возера, гары, нізіны) – гэта...

3. *Завяршыце сказ:*

Назва аб'екта касмічнай прасторы (зоркі, сузор'я, планеты, каметы і інш.) – гэта...

4. *Завяршыце сказ:*

Уласнае імя твора літаратуры, мастацтва, органа перыядычнага друку, свята, памятнай даты, фестывалю, дакумента, значнага адрэзку часу – гэта...

5. *Завяршыце сказ:*

Уласнае імя прадмета матэрыяльнай культуры, вырабленага або здабытага рукамі чалавека: назва зброі, музычнага інструмента, ювелірнага вырабу, посуду, каштоўнага каменя – гэта...

6. *Завяршыце сказ:*

Уласнае імя дзелавога аб'яднання людзей (саюза, арганізацыі, установы, карпарацыі, прадпрыемства, суполкі і інш.) – гэта....

7. *Завяршыце сказ:*

Любое ўласнае імя, якое можа мець чалавек (ці група людзей) – гэта...

8. *Завяршыце сказ:*

Спадчыннае афіцыйнае найменне, якое паказвае на прыналежнасць чалавека да пэўнай сям'і – гэта...

9. *Завяршыце сказ:*

Найменне чалавека, утворанае ад імені, прозвішча, мянушкі бацькі або продкаў па бацькавай лініі – гэта...

10. *Завяршыце сказ:*

Дадатковае неафіцыйнае імя, дадзенае чалавеку іншымі людзьмі ў адпаведнасці з яго характэрнай рысай, жыццёвымі абставінамі, па якой-небудзь аналогіі, паходжанні і іншых матывах – гэта...

11. *Завяршыце сказ:*

Спецыяльна прыдуманая найменне, якое ўжываецца ў грамадскім жыцці чалавека паралельна з сапраўдным імем або замест яго – гэта...

12. *Сярод прыведзеных асабовых імён адзначце каляндарныя.*

а) Кацярына;

г) Усяслаў;

б) Звеніслава;

д) Аляксей.

в) Гардзіслава;

13. *Сярод прыведзеных онімаў адзначце імёны праваслаўнага календара.*

а) Васіль;

г) Ваніфацій;

- б) Базыль; д) Юзаф.
в) Баніфацый;

14. *Сярод прыведзеных онімаў адзначце імёны каталіцкага календара.*

- а) Георгій; г) Ян;
б) Ежы; д) Фёдар.
в) Іван;

15. *Адзначце імёны па бацьку, у якіх пры перакладзе на беларускую мову адбудзеца з'ява якання.*

- а) Евгеньевич; г) Евлогиевич;
б) Евграфович; д) Евменьевич.
в) Евдокимович;

16. *Адзначце імёны, у якіх пры перакладзе на беларускую мову адбудзеца з'ява якання.*

- а) Евстафий; г) Евтихий;
б) Евстигней; д) Елизар.
в) Евстрат;

17. *Адзначце імёны па бацьку, у якіх пры перакладзе на беларускую мову адбудзеца з'ява якання.*

- а) Ермилович; г) Ерофеевич;
б) Ермогенович; д) Ефремович
в) Ермолаевич;

18. *Адзначце імёны па бацьку, у якіх пры перакладзе на беларускую мову адбудзеца з'ява дзекання.*

- а) Денисович; г) Доминикович;
б) Диодорович; д) Мефодиевич.
в) Гордеевич;

19. *Ў пішаца ў імёнах:*

- а) Я...граф; г) Я...лампій;
б) Я...ладзій; д) Я...стах.
в) Я...рамей;

20. *Суаднясьце імёны і імёны па бацьку:*

- а) Карнель; 1. Карнельевіч
б) Карнелій; 2. Карнелевіч

- в) Дамецій
- г) Дамеціян

- 3. Гаўрылаўна
- 4. Дзям'янаўна
- 5. Гаўрыілаўна

26. Якім тэрмінам прынята называць выдзеленыя фінальныя элементы ў прозвішчах Пятр-оў, Баброў-скі, Васіл-ёнак?

- а) прозвішчаўтваральныя фарманты;
- б) канчаткі;
- в) суфіксоіды;
- г) карані;
- д) суфіксы.

27. Адзначце патранімічныя прозвішчы

- а) Паўловіч;
- б) Глухіх;
- в) Якабсон;
- г) Чарнавокі;
- д) Бортнік.

28. Выдзеліце патранімічныя прозвішчы.

- а) Петрусевіч;
- б) Багданаў;
- в) Фуксон;
- г) Забалотны;
- д) Падгорны.

29. Якія з пералічаных прозвішчаў з'яўляюцца непатранімічнымі?

- а) Баброўнічы ;
- б) Савіных;
- в) Собалеў;
- г) Прымак;
- д) Дэпутат.

30. Адзначце непатранімічныя прозвішчы?

- а) Найдзенаў;
- б) Захарчук;
- в) Хлебнікаў;
- г) Пінскі;
- д) Мсціславец.

31. У аснове якіх прозвішчаў ляжаць хрысціянскія ўласныя асабовыя імёны або іх формы?

- а) Кірылюк;
- б) Адамовіч;
- г) Казак;
- д) Кляновік

в) Аляхно;

32. У аснове якіх прозвішчаў ляжаць язычніцкія імёны-мянушкі?

а) Кукса;	г) Агароднік;
б) Федароўскі;	д) Асіпенка.
в) Базылюк;	

33. Адзначце прозвішчы, утвораныя ад мянушак – указальнікаў на сямейнае становішча і сваяцкія адносіны.

а) Новік;	г) Дольнік;
б) Мужаў;	д) Бегуноў.
в) Стрый;	

34. Адзначце прозвішчы, утвораныя ад мянушак – указальнікаў на род заняткаў.

а) Пгашнік;	г) Ліцвін;
б) Крамар;	д) Мазур.
в) Алейнік;	

35. У якіх сказах дапушчаны фактычныя памылкі?

А) у беларускай антрапаніміі лексемы, якія называюць адмоўныя рысы характару, выкарыстоўваюцца ва ўтварэнні мянушак і прозвішчаў часцей, чым тыя, што абазначаюць станоўчыя якасці.

Б) далёкія продкі сучасных носьбітаў прозвішчаў Папоў, Архірэеў абавязкова належалі да духоўнага саслоўя.

В) апелятывы, што ў аснове прозвішчаў Дэпутат, Маслабоеў, Цагельнік, Рыбак, абазначаюць чалавека па родзе дзейнасці.

Г) Язычніцае імя Баран выражала толькі адмоўную ацэнку носьбіта.

Д) Ядро прозвішчаў на –енка знаходзіцца на поўдні Міншчыны.

36. Адзначце прозвішчы, утвораныя ад мянушак – характарыстык фізічных і псіхічных уласцівасцей чалавека.

а) Валасач;	г) Сапун;
б) Малчанаў;	д) Зязюлін.
в) Гусельнік;	

37. Хто з даследчыкаў абгрунтаваў падзел прозвішчаў на патранімічныя і непатранімічныя?

а) В.І. Сянкевіч;	г) І.А. Шумская
б) А.Ф. Рогалеў;	д) А.В. Суслава.
в) І.Э. Ратнікава;	

38. Як скланяюцца прозвішчы тыпу **Паплаўскі, Чорны**?

- а) як рознаскланяльныя назоўнікі;
- б) як прыметнікі;
- в) як назоўнікі 2 скланення;
- г) не скланяюцца ўвогуле;
- д) як назоўнікі 1 скланення

39. Як скланяюцца мужчынскія прозвішчы **Манюшка, Панчанка**?

- а) як рознаскланяльныя назоўнікі;
- б) як назоўнікі 1 скланення;
- в) як назоўнікі 2 скланення;
- г) не скланяюцца ўвогуле;
- д) як прыметнікі.

40. Як скланяюцца прозвішчы тыпу **Вячэра, Зязюля**?

- а) як рознаскланяльныя назоўнікі;
- б) як назоўнікі 1 скланення;
- в) як назоўнікі 2 скланення;
- г) не скланяюцца ўвогуле;
- д) як прыметнікі

41. Як змяняюцца прозвішчы тыпу **Шабуня, Юрчэня**?

- а) як рознаскланяльныя назоўнікі;
- б) як назоўнікі 1 скланення;
- в) як назоўнікі 2 скланення;
- г) не скланяюцца ўвогуле;
- д) як прыметнікі

42. Якія прозвішчы маюць у сваім складзе неславянскія фарманты?

а) Перальман;	г) Магерка;
б) Дудка;	д) Басілашвілі.
в) Вальфсон;	

43. У аснове якіх прозвішчаў ляжаць аберагальныя язычніцкія імёны?

а) Неўдах;	г) Жадан;
б) Сямак;	д) Заяц.
в) Найдзен;	

44. Назавіце прозвішчы адтапанімічнага паходжання.

а) Забалоцкі;	г) Ліцвін;
б) Татарчук;	д) Данскі.
в) Заборскі;	

45. Адзначце мянушкі-матронімы.

а) Барбарыч;	г) Паўлюкоў;
б) Цэцыліха;	д) Навумчык.
в) Матроніны;	

46. Сярод прыведзеных устарэлых онімаў выдзеліце археонімы:

а) Палацеск;	г) Косіцкая воласць;
б) Менеск;	д) Візантыйская імперыя.
в) Прапойск;	

47. Сярод прыведзеных устарэлых онімаў выдзеліце гістарыёнімы:

а) Друцеск;	г) Дзяволтва;
б) Хвалынскае мора;	д) Залатая Арда.
в) Жмудзь;	

48. Хто аўтар “Слоўніка мовы Я. Купалы (анамастыка)”?

а) А.Ф. Рогалеў;	г) М.М. Аляхновіч;
б) М.В. Бірыла;	д) Я.У. Саламевіч.
в) В.А. Ляшчынская;	

49. Паэтонім – гэта

- а) назва паэтычнага твора;
- б) асабовае імя, якое ўжываецца ў паэзіі;
- в) тапонім, створаны паэтам;
- г) уласнае імя, ужытае ў мастацкім тэксце;
- д) аўтарскі неалагізм, створаны паэтам.

50. Толькі ва ўмовах мастацкага тэксту могуць існаваць наступныя аномастычныя адзінкі:

- а) Міжпланетны Пажарнік;
- б) Сафія;
- в) Двудлісцік;
- г) Васіль;

д) Галоўны Аранжарэйшчык

Ключы да тэсту

1. Паэтонім	11. Псеўданім	21. а5, б1, в2, г3	31. а,б, в	41. б
2. Тапонім	12. а, д	22. а5, б4, в3, г2	32. а,г	42. а,в,д
3. Касмонім	13. а, г	23. а2, б3, в4, г5	33. б,в,г	43. а,в
4. Ідэонім	14. б, г	24. а1,б5,в3, г4	34. а,б,в	44. а, в,д
5. Прагматонім	15. в	25. а3, б5,в2, г1	35. б,г,д	45. а,б,в
6. Эргонім	16. а,в,г	26. а	36. а,б,г	46. а,б,в
7. Антрапонім	17. а,д	27. а,б,в	37. б	47. д
8. Прозвішча	18. а,б,в,д	28. а,б,в	38. б	48. а
9. Патронім	19. а,б, г,д	29. г, д	39. а	49. г
10. Мянуска	20. а2, б1, в5, г3	30. г, д	40. б	50. а,в,д

Ацэнка тэматычнага тэсту

Балы	Аб'ём і правільнасць выканання задання
1	Правільна выканана менш, чым на 2 балы
2	Правільна выканана 20 % заданняў
3	Правільна выканана 30 % заданняў
4	Правільна выканана 40 % заданняў
5	Правільна выканана 50 % заданняў
6	Правільна выканана 60 % заданняў
7	Правільна выканана 70 % заданняў
8	Правільна выканана 80 % заданняў
9	Правільна выканана 90 % заданняў
10	Правільна выкананы ўсе заданні

ЗМЕСТ

Прадмова	3
Тэма 1. Прадмет літаратурнай анамастыкі.....	5
Тэма 2. Літаратурная анамастыка і іншыя навуковыя дысцыпліны....	12
Тэма 3. Анамастыкон як семантычная катэгорыя	17
Тэма 4. Класіфікацыя імён уласных у анамастычнай прасторы мастацкага твора.....	22
Тэма 5. Набыткі беларускай літаратурнай анамастыкі	29
Тэма 6. Анамастыкон гістарычнай прозы беларускіх пісьменнікаў....	35
Тэма 7. Анамастыкон аўтабіяграфічнай прозы сучасных беларускіх пісьменнікаў.....	54
Тэма 8. Нацыянальная і рэгіянальная культура ў лютэрку іменаслову навукова-папулярных твораў сучасных беларускіх пісьменнікаў.....	69
Тэма 9. Анамастычная прастора аўтарскіх казак сучасных беларускіх пісьменнікаў	80
Тэма 10. Паэтанімікон гістарычнай драматургіі сучасных беларускіх пісьменнікаў	94
Тэма 11. Функцыі паэтонімаў у мастацкім тэксце	105
Спіс выкарыстанай літаратуры	114
Слоўнік антрапанімічнай лексікі твораў берасцейскіх аўтараў	127
Слоўнік анамастычнай тэрміналогіі	162
Тэсты	167